

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

IVA KREJČOVÁ

**RECEPCE PÍSNĚ O NIBELUNZÍCH A OBROZENSKÉ EPICKÉ
BÁSNICTVÍ**

(Příklad literární mytizace obrazu dávné minulosti)

DISERTAČNÍ PRÁCE

Školitel: prof. PhDr. Dalibor Tureček, CSc., FF JU České Budějovice

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že jsem svoji disertační práci zpracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citovaných pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

22. 9. 2008

Mgr. Iva Krejčová

Anotace

Předmět disertační práce *Recepce Písně o Nibelunzích a obrozenské epické básnictví* vycházel z předpokladu dvojitého charakteru obrozenské kultury 1. poloviny 19. století, který formuloval Macura ve *Znamení zrodu* (1983). Vycházíme z faktu, že česká obrozenská literatura a její tradice se formovala paralelně ve vztahu k literatuře jiné, německojazyčné, ať už s cílem se dotyčné kultuře hodnotově vyrovnat, nebo se posléze od ní dokonce emancipovat.

Naším cílem je na pozadí česko-německé kulturní vazby vysledovat prostřednictvím vybraného pramenného materiálu příznaky literárního procesu mytizace obrazu národní minulosti. Mytizací „slavné minulosti“ konkrétně rozumíme mnohotvárný průběh profilování idealizovaného literárního obrazu českého, popř. slovanského dávnověku ve srovnání s možnou předlohou z okruhu německojazyčné kultury, s *Písní o Nibelunzích*, jak v obecné rovině, tj. v dobových estetických německých, rakouských či českých studiích a časopiseckých recepcích, tak na ilustrativních případech, kdy problematika prolíná do poetiky epických textů.

Naše hypotéza předpokládala nejdříve analýzu minimálního kontextu recepce *Písně o Nibelunzích* od konce 18. století do 10./20. let 19. století v klíčových studiích a předmluvách k novým edicím tohoto díla v německé literatuře. Na základě zmíněného materiálu se poté pokoušíme pojmenovat základní znaky reflexe korespondující s vyhraňováním dobového německého literárního vkusu a utvářením specifického literárního vzoru pro romantickou poetiku.

Druhá kapitola se soustřeďuje na možnosti zprostředkování ohlasu *Písně o Nibelunzích* vídeňskými a posléze pražskými vybranými periodiky, pomocí nichž se mohl dostat do povědomí českých obrozenců. Souběžně jsme usilovali o zodpovězení otázky, v jakých rovinách mohla eventuální inspirace vstupovat do kontaktu s epickým obrozenským básnictvím 1. poloviny 19. století, úžeji ve vazbě k *Rukopisu Královédvorskému*.

Ve třetí, interpretační kapitole vztah obou hrdinských básnických okruhů, jak germánského, tak českého, resp. slovanského, specifikujeme v poetice vybraných děl Jana Erazima Vocela (*Přemyslovci* /1839/, *Meč a kalich* /1843/, *Labyrint slávy* /1846/).

Annotation

Subject matter of the dissertation thesis *Reception of the Niebelung lay (Nibelungenlied) and epic poetry of the national revival* resulted from the presumption of ambiguous character of the culture of the first half of the 19th century, which was expressed by Macura in the *Sign of birth* (1983). We assume, that the Czech literature of the national revival and its tradition was being formed paralelly in relation to another German-language literature either to equal it or even more to emancipate completely.

Our aim is to follow the track of the sings of the literature process of the national history frame mythisation on the background of this antagonistic Czech-German cultural interconnection by the medium of selected source fundaments. Mythisation of the „glorious history“ is meant as a manifold process of profiling the idealised literature frame of Czech, or Slavic distant past in comparison to feasible artwork of the German-language culture – the *Niebelung lay*, in general terms, it means in contemporary aesthetic German or Austrian and Czech studies as well as in the illustrative cases, when the questions fade into the poetics of epic texts.

Our hypothesis was at first based on the assumption of the minimal context of reception of the *Niebelung lay* from the end of the 18th century to 10s / 20s of the 19th century in key studies and new edition forewords of this artwork in German literature. On the basis of the above mentioned sources we have tried to denominate the basic sings of reflection corresponding with the crystallization of the German contemporary literature liking and creation of a specific literature pattern for romantic poetics.

The second chapter is focused on the ways and means of intermediation of the acceptance of the *Niebelung lay* by the Viennese and later by the Prague selected periodicals, where by the virtue of such periodicals it could get into privity of the Czech national revival. At the same time we have tried to answer the question, in what means could the potential inspiration enter into the contact with epic poetry of the national revival of the 1st half of the 19th century, more closely in connection with *Královédvorský manuscript*.

In the third interpretation chapter is the relation of both heroic poetry spheres, the German as well as the Czech (or Slavic), specified in the poetics of the selected artworks by Jan Erazim Vocel (*Premyslids, Sword and Calix, Labyrinth of Fame*).

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, CSc., za cenné rady a připomínky k tématu a za pečlivé vedení mé disertační práce.

Dále děkuji za inspirativní podněty a nápady k této problematice panu prof. PhDr. Alešovi Hamanovi, DrSc., paní PhDr. Lence Kusákové, panu prof. PhDr. Tomáši Hlobilovi, CSc., paní Mgr. Zuzaně Urvákové, PhD., panu Mgr. Michaelovi Wögerbauerovi, PhD., a všem ostatním, kteří mi ochotně a trpělivě pomáhali při shromažďování literatury, archivního materiálu a při realizaci disertačního projektu.

Obsah

Úvod	8
1. Recepce Písňe o Nibelunzích v německé literatuře 10./20. let 19. století	16
1.1. Rekonstrukce Písňe o Nibelunzích	20
1.1.1. Rukopisné verze a zlomky	20
1.1.2. Skladatel básnického díla	23
1.1.3. Původ Písňe o Nibelunzích	26
1.2. Národní kontext	27
1.3. Estetický (poetologický) aspekt díla	39
1.3.1. Mytologie versus historie	39
1.3.2. Mýtus a dějiny v Písni o Nibelunzích	42
1.3.3. Homér a Písň o Nibelunzích	50
1.3.4. Písň o Nibelunzích a skandinávská verze	55
1.3.5. Poetika Písňe o Nibelunzích	61
1.3.5.1. Žánr	61
1.3.5.2. Veršová forma	65
1.3.5.3. Nibelunská látka	67
1.4. Dílčí shrnutí	73
2. Písň o Nibelunzích a obrozenská literatura	75
2.1. Reflexe Písňe o Nibelunzích ve vídeňských periodikách	75
2.1.1. Písň o Nibelunzích: rakousko-německý epos	77
2.1.2. Vazby k nordické mytologii	80
2.1.3. Nové nibelunské edice	87
2.1.4. Písň o Nibelunzích: literární vzor a inspirace	93
2.1.5. Volání po „národních“ pramenech: Písň o Nibelunzích jako „metodologický instrument“	110
2.2. Písň o Nibelunzích v českém obrozenském kontextu	126
2.2.1. Písň o Nibelunzích a obraz „slavné minulosti“	126
2.2.2. Písň o Nibelunzích a české epické básnictví	133
2.2.2.1. Válečné zpěvy v Prvotinách: předobraz v dávných hrdinských zpěvech	133
2.2.2.2. Panteon literárních hrdinů: nibelunští hrdinové a vzor českého literárního hrdiny	138
2.2.2.2.1. Attila: literární obraz kolektivního nepřítele	145
2.2.2.2.2. Profilování typu českého hrdiny do 20. let 19. stol.	148
2.2.2.3. Písň o Nibelunzích a RK(Z)	159
3. Básnický cyklus J. E. Vocela: varianta novodobého hrdinského eposu?	197
3.1. Vocelovy texty v optice dvojího čtení	197
3.1.1. Na pomezí obou kultur	197
3.1.2. Vocelovo dílo v novějších literárněvědných syntézách a studiích	197
3.1.3. Čtení Vocela v kontextu bilingvní obrozenské kultury	203
3.2. Nibelunská strofa: inspirace pro obrozenské básnictví	207
3.3. Vocelův česko-slovanský epos, apoteóza dávných věků	213
3.3.1. Přemyslovci: vstup do českého hrdinského nebe	213
3.3.1.1. Přijetí eposu v dobové kritice	213
3.3.1.2. Česká hrdinská „Valhala“: text jako převrstvení intertextových aluzí ..	215
3.3.2. Vývoj slovanského typu hrdiny: vztah subjektu a mravního řádu	232
3.3.2.1. Meč a kalich: psychologizace postav	232
3.3.2.2. Husitská látka: literární podklad sémantické transformace klíčových motivů	244
3.3.2.3. Labyrint s(S)lávy: syntéza etických a estetických kvalit	252

Závěr.....	267
Prameny a literatura.....	275
Časopisy	275
Primární literatura, studie, edice pramenů, korespondence.....	276
Sekundární literatura	285

Úvod

Soudobá literární věda si v souvislosti s českou literaturou 1. poloviny 19. století stále častěji klade otázku, jakým způsobem tuto množinu literárních textů vymezenou určitým časovým úsekem uchopit. Ukazuje se, že časové periodizace vytčené historickými milníky podřizují literární „život“ prvoplánově historickému kontextu dané doby¹ a často ani zdaleka neodpovídají „pohybu“ uvnitř samotného textu. Obtížná se ukazuje také problematika terminologie, zejména ve vymezení základních literárních/stylových směrů a proudů – klasicismu, romantismu, biedermeieru či realismu, které se v poetice literárních děl v rozmanitých úrovních textu střetávaly, prolínaly, či popíraly, negovaly.

Neklademe si zde za cíl teoreticky obsáhnout metodologickou problematiku literatury 19. století, která je v dnešní době předmětem mnoha literárně-historických diskuzí² a konferencí,³ spíše se pokoušíme na podkladě této nejednoznačnosti pojmového aparátu uchopit téma naší disertační práce.

Metoda, která se zde nabízí, vychází z přehodnocování soudů o obrozenské literatuře v literárních syntézách (např. Vlček⁴, Jakubec⁵, Novák⁶), které sice kódovaly platný estetický kánon, ale vzhledem k jednostranné preferenci „národního modelu“ literatury představovaly nehybný konstrukt, který opakovaně nastoloval přehled významných autorů a jejich děl, avšak nepřihlížel hlouběji k textu samotnému,⁷ dále ani k obecnému kulturnímu kontextu, který by nezůstal omezený příslušností k „ideálu“ národní literatury, ale přirozeně by více vstřebával také jinojazyčné podněty v nejširším slova smyslu.

Naše disertační práce proto přihlíží k utváření novodobé obrozenské kultury v závislosti na kultuře jiné, německé. Podle Macury toto konstatování předpokládalo

---

¹Přehled v základních periodizacích obrozenské literatury srov. např. Haman, A.: *Periodizace národního obrození*. In: Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století. Praha: ARSCI 2007, s. 22–26.

²Tureček, D.: *Doptávání po metodě dějin literatury*. In: Papoušek, V.; Tureček, D.: Hledání literárních dějin. Praha/Litomyšl 2005, s. 9–29.

³Srov. kupř. Wiendl, J. (ed.): *Hledání literárních dějin v diskusi*. Záznam diskuse z literárněvědného kolokvia konaného 22. a 23. září 2005 v Českých Budějovicích. Praha/Litomyšl: Paseka 2006.

⁴Vlček, J.: *Dějiny české literatury*. Díl II. a III. Praha: SNKLHU 1960, doplněná reedice.

⁵Jakubec, J.: *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje*. Praha: J. Laichter 1934 (2. vydání).

⁶Novák, J. V.; Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger 1936 (4. vyd.).

⁷Tureček, D.: *Doptávání po metodě dějin literatury*. In: Papoušek, V.; Tureček, D.: Hledání literárních dějin. Praha/Litomyšl 2005, s. 11 nebo podnětná studie J. Holého *Česká historiografie, její formování a její obrazy německojazyčné literatury v českých zemích*. Estetika 38, č. 2–4, 2002, s. 207–222.

ze strany obrozenců dva kulturotvorné postoje, které se doplňovaly: zaprvé dokázat nezávislost na německé kultuře, zadruhé usilovat o utváření identických kulturních hodnot, jakými německé písemnictví té doby disponovalo. Podvojná identita obrozenské literatury se tudíž vykazovala ambivalentním rázem. Budovala své základy skrze vztah k jinojazyčné kultuře, které bylo v rámci rakouského soustátí přisouzeno prvenství.⁸

Předmětem disertační práce bylo z tohoto důvodu sledovat prizmatem navrženého dvojakého rámce obrozenské literatury literární proces národní mytizace „dávné minulosti“, který tvořil jeden ze základních stavebních kamenů obrozenské kulturotvorné činnosti. Obraz tradice minulosti byl vnímán jako sakralizovaný vzor pro budoucí uspořádání obrozenských kulturních hodnot. Návrat ke kořenům dávného světa českých, resp. slovanských předků byl vnímán jako nutný ideologický předpoklad pro konstruování přítomné národní existence, aby mohla česká kultura obstát vůči ostatním evropským národům.⁹

Mytizací „slavné minulosti“ zde rozumíme mnohotvárný průběh vyčleňování idealizovaného obrazu dávného světa Čechů, popř. Slovanů obecně v komunikační situaci estetických dobových diskuzí ve srovnání s možnou předlohou z okruhu německojazyčné kultury, s *Písní o Nibelunzích*, druhotně se reflektujícího ve vybraných literárních textech. Zajímalo nás konkrétně, jakým způsobem vstupoval německý romantický ohlas *Písně o Nibelunzích* do kontaktu s obrozenským epickým básnictvím.

Naše premisa předpokládala nejdříve zmapování minimálního kontextu recepce *Písně o Nibelunzích* od konce 18. století do 10./20. let 19. století v klíčových studiích o *Písní* a v předmluvách k novým edicím tohoto díla v německé literatuře. Na základě zmíněného materiálu se pak pokoušíme pojmenovat základní znaky reflexe korespondující s vyhraňováním dobového německého literárního vkusu a sekundárně s utvářením specifického typu romantické poetiky. S konstruováním dobového literárního vnímání nibelunské básně úzce souvisely dobové badatelské přístupy, které čerpaly z filosofického podloží mýtu a mytologie ve vztahu k dějinám, k historii (Herder, Schlegel, Grimmové). *Píseň o Nibelunzích* byla

---

⁸Viz Macura, V.: *Znamení zrodu*. České obrození jako kulturní typ. Praha: Československý spisovatel 1983.

⁹Vycházím z Macurových tezí o mytologičnosti, ideálnosti a mystifikačním charakteru obrozenské české kultury. Viz: Macura, V.: *Znamení zrodu*. České obrození jako kulturní typ. Praha: Československý spisovatel 1983, s. 90–137.

recipována na základě křehké (ne)rovnováhy estetické kategorie „mýtu“ ve vztahu k „historii“ a souběžně ve vazbě ke specifikování funkčnosti žánru eposu odvíjejícího se od vymezení poměru německého literárního dědictví k homérským básním. Nutným předpokladem první kapitoly bylo tudíž pojmenování základních německých badatelských přístupů, které proměňovaly svůj úhel pohledu od archivářského přístupu, tzn. heuristiky materiálu k výstavbě geneze germánského eposu, až k estetickému hledisku, poetické stránce a k vlastenecké funkci památky.

Druhá kapitola usiluje o podchycení zprostředkovanosti ohlasu *Písně o Nibelunzích* vídeňskými a posléze pražskými vybranými periodiky, pomocí nichž se znovuoživený literární obraz německé verze nibelunského eposu, resp. jeho vztahování ke germánskému okruhu hrdinského básnictví, mohlo dostat do povědomí českých obrozenců. Vídeňská a obrozenská periodika jako stěžejní prameny pro druhou část disertační práce jsme si vybrali jednak v souladu s konstatováním, že časopisy v 18./19. století obecně představovaly důležitou základnu nejen pro studium beletristické produkce, ale reprezentovaly i zdroj dobových estetických úvah o literárním dění, tříbily vkus literárního publika a podávaly zprávy o novinkách z cizojazyčných literatur.¹⁰ Vídeň byla navíc podle zmínky M. Murka (a vzhledem k politickému uspořádání rakouského soustátí) důležitou kulturní křižovatkou, a proto mohly být vídeňské časopisy podnětnou inspirací i pro české obrozence.¹¹ Podle Murkova odkazu jsme se proto zčásti řídili ve výběru jednotlivých titulů rakouských periodik (*Oesterreichischer Beobachter*, *Deutsches Museum*, *Wiener allgemeine Literatur Zeitung*, *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*). Český literární materiál (tisk i beletristické texty) jsme pak následně volili podle toho, kteří autoři (čeští nebo německo-čeští) se mohli hypoteticky ohlasem *Písně o Nibelunzích* zabývat, nějak ho reflektovat nebo eventuálně s ním přijít tak či onak do kontaktu. Podnětné prameny – vzhledem k nutnosti vymežit a zúžit množství materiálu – pro nás představovaly zejména *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, *Časopis Společnosti vlastenského Museum v Čechách* (později přejmenovaný na *Časopis Českého museum* a posléze na *Časopis Musea království českého*) a periodikum *Ost*

---

¹⁰Srov. Kusáková, L.: *Raněobrozenské časopisy jako pramen pro studium literatury*. In: *Krásná próza raného obrození*. I. Studie. Praha: Karolinum 2003, s. 11–12.

¹¹Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlags-Buchhandlung Styria 1897, s. 2–3.

und West. Časové rozpětí se tedy v rámci obrozenské literatury rozšířilo do 50., ojediněle do 60. let 19. století.

V této kapitole jsme se zároveň pokusili zodpovědět otázku, v jakých rovinách se mohla eventuální inspirace *Písní o Nibelunzích* dotýkat problematiky vytváření ilustrativních předobrazů českého literárního hrdiny, vydávání staročeských památek (v souvislosti s činností a zájmy Václava Hanky) a recepce falz *Královédvorského a Zelenohorského rukopisu*, úžeji především *Rukopisu Královédvorského*, v estetických studiích českého muzejního časopisu, především v článcích J. E. Vocela a V. B. Nebeského.

Ve třetí, interpretační kapitole pro nás byl východiskem konkrétní literární materiál Vocelových textů s těžištěm ve volném třídílném epickém cyklu *Přemyslovci* (1839), *Meč a kalich* (1843) a *Labyrint slávy* (1846), který podle našeho mínění demonstruje jednotlivé předchozí úsudky o kontaktech *Písně o Nibelunzích* s českým hrdinským okruhem básnictví nejen po žánrové stránce a z hlediska strofického rozměru, ale také v samotné poetice textu.

Pokud se totiž ztotožníme s Hejdánkovou tezí, že každý text je vlastně událostí, „něčím, co se děje, resp. co se musí vždy znovu dít, má-li se ‚text‘ skutečným textem stát“¹² – tedy v našem chápání – když není vnímán jako izolovaný fakt omezovaný vytčenými časoprostorovými souřadnicemi, ale je opakovaně „vyvoláván“, čten a reflektován čtenáři jiného recepčního horizontu, naskýtá se nám možnost vnímat *Píseň o Nibelunzích* v kontextu literatury 19. století ze zcela odlišného úhlu pohledu. Jinou optikou nahlíželi čtenáři na *Píseň o Nibelunzích* ve středověku, důraz na jiná místa v textu kladli nebo doplnění různého druhu k ní vztahovali švýcarští a později němečtí badatelé v 19. století. De facto se v 19. století toto dílo německojazyčné literatury prezentovalo v „transponované“ verzi, rozšířené o další aspekty vnímání s ohledem na časový posun.

Nibelunský epos byl jedním ze živých literárních textů, které se vynořovaly v literární tradici opakovaně.¹³ Zakořenil v ohnisku víru myšlenek a polemik právě proto, že se nabízel jako vhodný nástroj pro sdělení aktuálních dobových náhledů

---

¹²Hejdánek, L.: „Nepředmětnost“ a povaha textu. In: Broučková, V.; Faktorová, V.; Martinek, J.; Skalický, D. (eds.): Dialog mezi filozofií a literaturou. České Budějovice: nakl. Tomáš Halama 2006, s. 21.

¹³Později se odkazu této literární památky například i zneužilo v nacistické propagandě. Viz např. Hojda, Z.: *Jiné čtení. Píseň o Nibelunzích*. Reflex, Společenský týdeník, č. 2, 31. květen 2001, Rubrika Historie, s. 60–62.

a motivací.¹⁴ Chápeme tedy německou variantu nibelunského eposu jako mytizovaný dokument německé minulosti, který se sekundárně obklopoval romantickými teoriemi zabývajícími se plánem jeho využití pro novodobou německou kulturu.

Právě mytické myšlení je podle Hejdánka založené na situačnosti a dějovosti,¹⁵ nezůstává proto zúženo pouze na samotný předmět, ale získává procesuální charakter, k němuž se pojí nepředmětné intence¹⁶. Náš přístup nepředmětného myšlení¹⁷ podporovala okolnost vzniku této básnické skladby a její ohlasy v recepci. Text *Písně o Nibelunzích* nevnímáme proto jako izolovaný statický bod na přímce literárních dějin, ale jako neustále se modifikující fikční svět, kterým prolínají a v němž se převrstvují různé interpretace, koncepty a recepce.¹⁸ Jejich pomocí je text rozšiřován o další a další náhledy, a tak je postupně znovu „nasuzován“¹⁹.

Pro naše uvažování bylo tedy příhodné vnímat text jako elementární fikční svět v duchu teorie „možných světů“, která byla spojována s dlouhou filozofickou tradicí (Leibniz a jiní)²⁰, a již přesvědčivě mimo jiné rozpracoval i Lubomír

---

¹⁴Srov. Papoušek, V.: *Spontánnost, manipulace, literární kánon a dobový horizont*. Česká literatura 54, č. 2–3, 2006, s. 103–112.

¹⁵Hejdánek, L.: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha: Oikúméné 1997, s. 93.

¹⁶Tamtéž, s. 49–51.

¹⁷Užívám zde termín Hejdánkův, viz Hejdánek, L.: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha: Oikúméné 1997: Nepředmětnou intenci Hejdánek definoval jako zakotvení v „něčem“, osvojení „něčeho“, navázání na „něco“, aniž by přitom bylo toto „něco“ pojmově specifikováno a tak uchopeno, pochopeno, pojato. (s. 51)

¹⁸V současné literární vědě se pro tento pojem nabízí také termín Petra Zajace **uzlový bod**, který je zároveň bodem pulzačním (Čepan, Zajac). Ve své charakteristice zahrnuje uzlový pulzační bod procesuálnost a zároveň vícevrtevnost literárních pohybů v rámci intertextuální vztahů. Srov. charakteristiku Zajacovu: „*Za základné znaky pohľadu na literárne dejiny ako synoptickú kartu pokládám ich polyfunkčnosť, polyfokality, polyperspektivnosť, polyčasovosť a polyteritorialitu. Kľúčovým pojmom pre konštrukciu literárnohistorických období je v synoptickom chápaní dejín pojem uzlových bodov ako výraz situácií, v ktorých sa sústreďuje maximálny potenciál vývinových možností jednotlivých dobových diskurzov [...]*“ In: Zajac, P.: *Konštrukty romantizmu v českej a slovenskej literatúre*. In: Wiendl, J. (ed.): *Hľadání literárních dějin v diskusi*. Praha/Litomyšl: Paseka 2006, s. 91. K tomu shrnutí definice pojmu uzlový bod: „*Pojem akcentuje interakčnosť a interferenčnosť všetkých potenciálnych entít, ktoré sa v takovomto bode setkávajú, ale zároveň signalizuje i potenciál prechodu od jedného stavu vecí a javů k druhému.*“ a pulzační bod: „*Pulzační bod je založen nikoli na dialektické jednotě protikladů či zrušení těchto prvků, ale na propozici systému „vzájemného presieťovania, v ktorom sa jednotlivé subjekty (diela apod.) dostávajú do ustavične nových súvislostí a mnohopočetných vzťahov, pričom si uchovávajú svoju „hybnú totožnosť“ (Zajac).*“ In: Bílek, P. A.: *Rekognoskace archivu literárněhistorických východisek*. In: Tamtéž, s. 126. O možnosti aplikace tohoto pojmu na literární dějiny viz též Tureček, D.: *Doptávání po metodě dějin literatury*. In: Papoušek, V.; Tureček, D.: *Hledání literárních dějin*. Praha/Litomyšl: Paseka 2005, s. 15 a 21.

¹⁹„*Pojem ale nemůže být nasouzen jedním soudem, nýbrž představuje jakýsi průsečík celé řady soudů, mířících někdy tímž směrem, jindy i poněkud rozdílnými směry.*“ In: Hejdánek, L.: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha: Oikúméné 1997, s. 52–53.

²⁰Viz L. Doležel: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*. Česká literatura 50, č. 4, 2002, s. 348 a nn.

Doležel.²¹ Jedním z našich předpokladů při interpretaci epických textů tedy bude vnímání literárního díla jako modelového příkladu fikčního světa v ukotveném časoprostoru se specifickou strukturou, v němž probíhají události a interakce podle vlastního řádu a měřítek.²²

Recepce *Písně o Nibelunzích* byla, jak je výše patrné, neodmyslitelně spojena s dobovými literárními preferencemi, jak německými, tak českými, které jsme se pokoušeli dílčím způsobem zrekonstruovat na základě estetických studií. K tomu považujeme za vhodné použít instrumentář kostnické školy recepční estetiky.²³ Rozeznáváme spolu s Jaussem jak **textem implikovaný horizont očekávání**, tak **mimoliterární horizont** „přirozeným světem zprostředkovaných očekávání, norem a rolí, jež přeorientují [...] estetický zájem rozličných vrstev čtenářů [...]“²⁴ S tímto faktem pak je úzce sklobena kategorie faktického, reálného recipienta textu, resp. čtenáře, ev. skupiny čtenářů – publika a naproti tomu se vyžaduje ustanovení čtenáře, ev. publika implikovaného a vymezeného textem, které je formováno pomocí literárních strategií uvnitř samotného literárního díla.²⁵ K pojmenování tohoto druhu čtenáře, kterého předjímá samotný text, využíváme nejčastěji termín Umberta Eca „modelový čtenář“.²⁶ Vedle toho nám z našeho literárního materiálu vyplynula vlastní kategorie **programového adresáta**, jež by mohla vhodným způsobem pojmenovávat skutečnost imperativnějšího formování potenciální podoby modelového čtenáře v textu.

K reflexi nibelunské písně v německé kultuře 19. století i v obrozené kultuře té doby jsou vázány i intertextuální konotace v širším slova smyslu. *Píseň o Nibelunzích* totiž vstoupila do „druhého literárního života“ v 19. století, aby v reprezentaci opakovaně a s novou intenzitou vyvolávala část literární paměti pomocí literárního obrazu (též *simulakra*²⁷). Tento literární obraz, **simulakrum**, je

---

²¹ Tamtéž, s. 351 nn.

²² Využíváme pojmosloví L. Doležela viz Doležel, L.: *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum 2003, s. 45–46.

²³ Sedmidubský, M.; Červenka, M.; Vízdalová, I. (eds.): *Čtenář jako výzva*. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Brno: Host 2001.

²⁴ Jaus, H. R.: *Čtenář jako instance nových dějin literatury*. Aluze 2, 2002, s. 94.

²⁵ K tomu např. viz Jedličková, A.: *Ke komu mluví vyprávěč? Adresát v komunikační perspektivě prózy*. Praha/Jinočany: H&H 1993, s. 8.

²⁶ Eco, U.: *Medzi autorom a textom*. In: *Interpretácia a nadinterpretácia textu*. Bratislava: Archa 1995, s. 69–88.

²⁷ Ztotožňujeme se zde s vysvětlením termínu *simulakra*, jež vztahujeme na text, jak jej pojmenovává Renate Lachmannová: jako pojem definovaný už antickou rétorikou (např. Cicero); zpředmětnění paměti, obraz pravý i falešný, jež odkazuje na nějaký text, a dává tento odkaz najevo. Reprezentuje něco nepřítomného a současně to popírá. Simulacrum předvádí svou zdánlivost, a tím se jako

však pro nás v každém literárním kontextu novým textem, protože nebyl pouze původcem „paměti“, ale zároveň začínal nové procesy kladení smyslu, jeho posunu či přetváření.²⁸ Text vstupující do recepce německojazyčné nebo jiné literatury se stává už intertextem, protože se prvotního textu sice dovolává, avšak originální, čili původní „obraz paměti“, určitým způsobem „přepisuje“.

Jestliže – řečeno s Petříčkem – současně akceptujeme pole literatury jako komunikační prostor, který přesahuje hranice vymezení i čas, jako tzv. **morfogenetické pole**²⁹, kde se v rámci intertextových rovin mohou střetávat v rozmanitých vztazích³⁰ jakékoliv texty, pak za jistých podmínek může hypoteticky koexistovat i germánský „ohlas“ *Písně o Nibelunzích* 19. století s obrozenským modelem hrdinského básnictví.

Rozsáhlejší nibelunská bádání vešla ve známost nejen v německé literatuře 19. století, ale „cestovala“ za hranice i do zemí habsburské monarchie. Naše hypotézy byly podloženy několika pramennými důkazy i zmínkami v sekundární literatuře. Julius Max Schottky například zmínil ve 30. letech 19. století ve své studii o středověké literatuře hrdinu Siegfrieda v souvislosti s Jaroslavem z RK,³¹ v roce 1854 se objevila v Muzejníku estetická studie J. E. Vocela o RKZ,³² kde se mimo jiné taktéž reflektovalo srovnání s *Písní o Nibelunzích*. Vojtěch Jirát ve studii o Vocolově metrice (na podkladě zmínky Karla Šmídka v *Osvětě* z r. 1875³³) poznamenal a současně rozvedl myšlenku, že někteří naši čeští a rovněž němečtí

---

zobrazení neustále zpochybňuje. Předvádí podobnost, de facto ale zavádí mechanismus zdvojení, tzn. vytváření obrazu, který není totožný s předchozím. Srov. Lachmann, R.: *Mnemotechnika a simulakrum* (přeložil Glanc, T.). Praha: Hermann&synové 2002, s. 25–29.

²⁸Viz tamtéž, s. 37–38.

²⁹Petříček definuje ve své studii morfogenetické pole takto: „*Zejména pro komparativní přístup je zde možné hledat inspiraci (a zejména adekvátní pojmy): morfogenetická pole podle této kategorie odpovídají za organizaci a formu předmětů, avšak sama nejsou nic ‚daného‘, je to aktuální stav paměti ‚pole‘, protože struktury morfogenetických polí jsou odvozené z morfogenetických polí spojených s předchozími podobnými systémy; [...] morfogenetická pole všech minulých systémů se zpřítomňují v jakémkoli příštím systému.*“ In: Petříček, M.: *Komparatistika jako způsob myšlení*. In: Broučková, V.; Faktorová, V.; Martinek, J.; Skalický, D. (eds.): *Dialog mezi filozofií a literaturou*. České Budějovice: nakl. Tomáš Halama 2006, s. 28–29.

³⁰Petříček vysvětluje, že texty, které se setkají na úrovni specifického pole, spolu vedou *dialog* (pojem Deleuze). Lepší termín pro tento proces by však podle něj byla *rezonance* („Celá minulost pole /jeho vývoj/ je stále přítomná, opakování a změna je jeden a týž akt.“). In: Tamtéž, s. 31. Namísto vztahů je podle něj výstižnější hovořit o „odezvách“, „ohlasech“. Viz tamtéž, s. 28–32.

³¹Schottky, J. M.: *Die karolinische Zeit nach den besten historischen Quellen dargestellt*. Prag: C. von Mayregg 1830.

³²Vocel, J. E.: *Aestetický význam básni kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. 3. Praha: České museum 1854, s. 440–467.

³³Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 441.

autoři (žijící v Čechách) užívali nibelunského verše (Ebert, Vocel).³⁴ Bylo tedy zřejmé, že povědomí o *Písni o Nibelunzích* se utvářelo v 19. století i v české literatuře.

V jakých všech úrovních čeští obrozenci recipovanou *Píseň o Nibelunzích* vnímali, příp. zda se inspirovali procesem reflexe předjímaným v německojazyčné literatuře a s ním spojenými otázkami (zájem o národní epos a hrdinské básně, otázka mytizace, formování české varianty literárního romantismu apod.), se pokusíme v naší disertační práci zodpovědět.

---

³⁴Jirát, V: *K Vocelově metrice*. In: O smyslu formy. Studie o otázkách formy v díle českých básníků. Praha: V. Petr 1946, s. 71–76.

1. Recepce Písně o Nibelunzích v německé literatuře 10./20. let 19. století

Od 2. poloviny 18. století narůstal v německých zemích vědecký zájem o studium starých literárních památek. Předmětem zkoumání se stal i středověký text *Píseň o Nibelunzích*.³⁵ V německém literárním kontextu se však zdaleka nejednalo o první připomenutí básně. Již r. 1557 vydal vídeňský lékař a historik Wolfgang Lazius spis *De gentium aliquot migrationibus etc.*, ve kterém PN citoval. Svědectví o obeznámenosti s literárním dílem podal například i švýcarský dějepisec Aegidius Tschudi. Německý básník a teoretik barokní literatury Martin Opitz zveřejnil r. 1639 v Gdaňsku vybrané části.³⁶

Pro naši práci je však vzhledem k vytyčenému časovému období bádání (10./20. léta 19. století) považována za relevantní až Bodmerova verze PN z r. 1757, otištěná na podkladě rukopisu nalezeného v hohenembské knihovně lékařem Hermannem Obereitem (1755), která však představovala pouhý zlomek díla – *Chriemhilden Rache, und die Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrich: Orell und Comp 1757.

Švýcarský spisovatel Johann Jakob Bodmer zaměřil svou pozornost především na dvě části³⁷ pojmenované *Kriemhildina pomsta* a *Nářek*.³⁸ Události před pomstou Kriemhildy podal jen stručným nástinem děje. Bodmerova částečná rekonstrukce³⁹ byla jedním z mnoha impulsů pro hlubší vědecké zkoumání germánského literárního dědictví. Své vydání Bodmer komentoval slovy:

„*Ich weiß nicht, ob ich mir mit einiger Hoffnung schmeicheln darf, daß meine Aufmunterungen eine sonderliche Wirkung haben werden; Ich darf nicht viel erwarten, da ich sehe, daß der Eneas des von Veldeg, diese zweyte Aeneis, die nach der Denkungsart und dem Geschmake des zwölften Jahrhundert umgearbeitet ist, die*

---

³⁵*Das Nibelungen Lied*, v překladu *Píseň o Nibelunzích*, označuje rekonstruovanou germánskou báseň obecně jako celek a současně představuje poslední verzi dochovaného eposu, která byla německým badatelům v 19. století dostupná. Dále budeme označovat zkratkou PN, pokud nebude uvedeno jinak.

³⁶Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911, s. 3.

³⁷Paradoxně se Bodmer orientoval pouze na druhou část vlastní *Písně o Nibelunzích*, k níž připojil *Nářek*, který reprezentoval samostatnou báseň z jiného období.

³⁸Později ještě následovalo jeho moderní přepracování v hexametrech „*Die Rache der Schwester*“ (1767).

³⁹Charakteristika a žánrové definice PN v literárních spisech 18. a 19. století v terminologii kolísaly. Užíváme proto pojmu v kontextu tak, jak jej používali vybraní autoři. Podrobnější vysvětlení následuje v kapitole 1.3.5.1. Žánr.

den Gelehrten so willfährig zu ihrem Gebrauche gekömet wird, bisher weder Ausgeber, noch Liebhaber noch Verleger gefunden hat.“⁴⁰

Švýcarský badatel tedy vyjádřil určité pochybnosti o reakci čtenářů na jeho dílo. Zmínil i obecný nezájem široké veřejnosti o publikování starší literatury, kterou nicméně oceňovala aspoň vrstva vzdělanců⁴¹. Podle slov Josefa Körnera se tehdy PN skutečně nesečkala s velkým ohlasem. Příčiny byly vnějšího i vnitřního charakteru. Uvedení „druhého života“ PN se nemělo jakožto nový podnět v širším literárněhistorickém kontextu s čím poměřovat, Bodmer měl také obtíže s veršovou formou. Celek básně (obsahově i po stránce formální, jazykové a stylistické) působil na čtenářské publikum nesourodě, a tudíž nesrozumitelně, protože mylně usouvztažňoval dvě odlišná literární díla (část *Písně o Nibelunzích* a *Nářek*)⁴²:

„Von allen seinen altdeutschen Veröffentlichungen fand das Lied der Nibelungen die geringste Beachtung bei den Zeitgenossen und überhaupt keinen Einfluß auf die lebendige Literatur. Das hätte innere und äußere Gründe. Zunächst hatte man keinen Maßstab, das Neue in einen größeren literarhistorischen Zusammenhang zu setzen. Die Versform hatte Bodmer nicht erkannt und durch Zusammenkleisterung der inhaltlich und formell unendlich verschiedenen Gedichte Nibelungenlied und die der Herausgeber für ein einheitliches Ganzes hielt, ist ein befremdliches Werk entstanden, das kaum zum Genusse einlädt.“⁴³

Kompletní otisk dostupné části rukopisu následoval v roce 1782.⁴⁴ Zasloužil se o něj Christoph Heinrich Myller, žák Bodmerův, a v té době učitel na gymnáziu v Berlíně. Sbírku středověkých německých básní věnoval Friedrichu Velkému, ačkoliv se sám panovník (třebaže o dva roky později!) vyjádřil v dopise na adresu středověkých básní velmi nelichotivě. Oceňoval tyto staré německé památky méně

---

⁴⁰Bodmer, J. J. (ed.): *Chriemhilden Rache, und die Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrich: Orell&Comp. 1757, s. 6. Pravopis staré němčiny v citátech zachováváme v původní podobě (kromě fs, kdy píšeme ss).

⁴¹Ne všechny výrazné osobnosti německé literatury byly PN nadšeni. Např. Goethe byl zpočátku ke kvalitě PN skeptický. Viz: Hagen, F. H.: *Nibelungen. Goethe und die Nibelungen*. In: Hagen, F. H. (ed.): *Neues Jahrbuch der Berlinische Gesellschaft für Deutsche Sprache und Alterthumskunde*. Sv. 1. Berlin: C. F. Plahn 1836, s. 249–250.

⁴²Jak mimo jiné poznamenal Jacob Grimm ve studii *Über das Nibelungen Liet* (1807). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften IV*. Berlin: DümmlersVerlagsbuchhandlung: Harrwitz&Gossmann 1868, s. 1–6. Bodmerovo vydání bylo příčinou nejasností nejen ohledně podoby nibelunské fabule, ale i otázky autorství a datace básně.

⁴³Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911, s. 5.

⁴⁴Vyšlo ve sbírce *Sammlung deutscher Gedichte aus dem XII., XIII., und XIV. Jahrhunderte. Der Nibelungen Liet ein Rittergedicht... zum erstenmal aus der Handschrift ganz abgedruckt*.

než střelný prach („für keinen Schuß Pulver wert“),⁴⁵ podle jeho mínění je tedy nemělo cenu znovu zprostředkovat veřejnosti.⁴⁶

Wieland informoval v časopise *Teutsche Merkur* téhož roku, vedle otisku Myllerovy předlohy, o nákladech na vydání sbírky, o počtu exemplářů a urozených dárcích, kteří zaplatili zálohy:

„Hr. Müller laut einer allen Exemplarien beygelegten gedruckten Rechnung, vorerst so viele Unterstützung erhalten, daß er mit dem Drucke des Liedes des Nibelungen, eines der schäßbarsten in der Bodmerischen Sammlung, den Anfang machen können. Die Vorschüsse welche er dazu von verschiedenen edeln Beförderern erhielt, (aus welchen uns nur erlaubt sey St. R. H. den Prinzen von Preussen, Se. H. D. den R. F. von Anhalt-Dessau, und Se. Excellenz den Hrn. General-Lieutenant und Staats-Minister von Schlieffen zu nennen) betragen, nach der umständlichen und exacten Rechnung, die wir vor uns liegen haben, zusammen 258 Rthlr. 4 ggr.: Und die an den Hrn. Christ. Siegmund Spener, laut Quittung, bezahlten Druckkosten für 500 Exemplar (zu 20 Bogen, groß 4 so Schreibpapier, die auf gespalte Columnen 13' 762 Verse enthalten) belassen sich auf 189 Rthlr. Für Druck und Papier. Hierzu noch 11 Rthlr. für verschiedene Neben-Spesen gerechnet, betragen die sämmtliche Kosten 200 Rthlr.: [...]"⁴⁷

Bylo zřejmé, že se kvůli uveřejnění PN konala cenná peněžní sbírka z financí užšího okruhu urozených pánů a šlechty, kteří měli v úmyslu plán druhého života PN podpořit. Dopis Gleima Johannu von Müllerovi z 28. listopadu 1782 objasňoval některé okolnosti vydání:

„Ich bin sehr böse auf Ihren Landgrafen, auch auf Schlieffen, den ich im übrigen sehr hochschätze, weil er nicht allein schön schreibt, sondern auch schön handelt, wie noch neulich durch seine Hülfe zur Rettung des Liet des Nibelungen [...]"⁴⁸

---

⁴⁵Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911, s. 9. Rovněž k Friedrichovu výroku a obecnému nezájmu publika o staroněmeckou literaturu, resp. i minnesängy viz např. Sokolowsky, R.: *Der altdeutsche Minnesang im Zeitalter der deutschen Klassiker und Romantiker*. Dortmund: Fr. W. Ruhfus 1906, s. 33.

⁴⁶Schott, A.: *Geschichte des Nibelungen-Liedes*. In: *Deutsche Vierteljahrs Schrift*. Heft 1. Stuttgart/Tübingen: J. G. Cotta 1843, s. 201–202.

⁴⁷Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Nibelungen Liet*. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt. *Teutsche Merkur*. Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782, s. 181–182.

⁴⁸Körte, W. (ed.): *Briefe zwischen Gleim, Wilhelm Heinse und Johann von Müller*. Aus Gleims litterarischen Nachlasse herausgegeben. Bd. 2. Zürich: H. Geßner 1806, s. 477. (Zvýrazněno–I. K.)

Vysvětlivka připojená pod čarou doplňovala informaci, že jistý pan von Schlieffen si dokonce předplatil 16 exemplářů sbírky německých povídek ze 12., 13. a 14. století, které vydal profesor Myller v Berlíně!⁴⁹ Svým příkladným jednáním demonstroval von Schlieffen podle obecného mínění patriotickou horlivost Němců, kterou později dodatečně okomentoval Johannes von Müller v časopise *Göttingische Anzeigen* (1783):

„Aber das dürfen wir versichern, daß, wenn der Nibelungen Lied nach Verdienst bearbeitet wird (nicht aber zu sehr, sondern seiner antiken Gestalt ohne Schaden), auch unsere Nation eine Probe wird aufstellen dürfen, wie weit es die Natur im Norden bringen vermochte. Dieses könnte sie nicht, ohne diese vollständige Ausgabe [míněno Myllerovo vydání; pozn. I. K.], und ohne den patriotischen Eifer, zumal des Hrn. von Schlieffen, welcher mehr als alle andere dazu beygesteuert.“⁵⁰

PN měla být jednou z památek, která by ve svém úplném vydání podala důkaz, jak vysoko se mohla povznést kultura na „severu“. K jejímu ohlasu na veřejnosti mohl však přispět pouze zájem patriotů, kteří by její publicitu zprostředkovali. Myller sám vyjádřil naději, aby se PN stala jednou z mnohých památek, které budou připomenuty širšímu publiku:

„Ich nähre mich also fest der allehrte und edeldenkende Herausgeber hinzu mit der Hoffnung, dieses dem Publico vorgelegte Gedicht werde blos das erste von mehrern folgenden sey.“⁵¹

Wieland poděkoval v komentáři k otisku těm, kteří zprostředkovali vydávání „domácích“ památek a apeloval na tzv. „*alle patriotisch – denkende Teutsche*.“⁵²

Programově se tedy stať obracela na národní publikum a vyzývala je ke čtení díla, přestože do té doby se nibelunskou básní, jak bylo patrné již z Bodmerova a Wielandova komentáře, zabývala pouze úzká vědecká vrstva inteligence za podpory vyšších společenských kruhů. Tuto skutečnost ostatně dosvědčovaly i komentáře k pozdějším vydáním PN.⁵³

---

⁴⁹Tamtéž, poznámka pod čarou.

⁵⁰36. Stück. Den 3. März 1783. Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich 1783, s. 357–358. Autorem článku byl jmenovec Christoph Heinrich Myllera, známý soudobý historik a autor švýcarských dějin **Johannes von Müller** (1752–1809).

⁵¹Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Nibelungen Liet*. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt. Teutsche Merkur, Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782, s. 185.

⁵²Tamtéž, s. 185.

⁵³Viz podrobněji Kapitola 1.1. Rekonstrukce Písňe o Nibelunzích.

Soudobé badatele zajímaly v souvislosti s PN především tři okruhy otázek: vědecká textologická rekonstrukce díla, národní hledisko a estetický, resp. poetologický aspekt.

1.1. Rekonstrukce Písně o Nibelunzích

1.1.1. Rukopisné verze a zlomky

Časová posloupnost jednotlivých částí a linie nibelunského příběhu byly konstruovány na podkladě objevování nespočetných rukopisných verzí a zlomků obsahujících alespoň část básně. Rukopisné reliкty byly textologicky srovnávány, hledala se úplná verze literárního díla.

Jestliže Bodmer upozornil na rukopis Hohenembský,⁵⁴ Giesecke ve své studii *Ueber der Nibelungen Liet (1795)* psal již také o St. Gallenském rukopise, jenž posloužil jako předloha mimo jiné Myllerovi r. 1782.⁵⁵

Na počátku 19. století formuloval Friedrich Heinrich von der Hagen v předmluvě ke své edici *Nibelungen Lied* (1807) požadavek, aby nechyběla podrobná kritická recenze originálního textu ze všech srovnávaných rukopisů s příslušnými historickými, antikvářskými, gramatickými hesly a podrobným poznámkovým aparátem:⁵⁶

„Dabei soll es an meinem guten Willen nicht fehlen, auch einst eine ausführliche kritische Rezension des Originaltextes aus allen vorhandenen Handschriften, mit den dazu gehörigen historischen, antiquarischen und grammatischen Untersuchungen und vollständigen Apparat herauszugeben.“⁵⁷

Hagen zahrnul mezi prameny též tzv. Mnichovský rukopis. Během dalších bádání o starogermánském básnictví byly objeveny další rukopisy a zlomky.⁵⁸

---

⁵⁴Bodmer, J. J. (ed.): *Chriemhilden Rache, und Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrich: Orell&Comp. 1757, s. 11.

⁵⁵G.: *Ueber der Nibelungen Liet*. An den Herrn Johann Joachim Eschenburg, Hofrath und Professor am Carolino zu Braunschweig. Hamburg: D. A. Harmfen 1795, s. 2–3.

⁵⁶Tuto myšlenku ostatně vyjádřil před ním již CH. H. Myller. In: Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Nibelungen Liet*. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt. Teutsche Merkur, Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782, s. 185.

⁵⁷Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 478, pozn. 20.

⁵⁸Tuto skutečnost zaznamenáváme s ohledem na naše vymezení sledovaného období: od vydání Bodmerova r. 1757 do 20. let 19. století.

Bratři Grimmové se porovnáváním rukopisů zabývali ve studiích v *Altdeutsche Wälder* z r. 1815 a 1816 (známé jim tehdy detailněji byly čtyři rukopisy!).⁵⁹ August Zeune jich v roce 1815 vypočítal již šest – tzv. „Prunn-Münchner, Hohenems-Münchner, Hohenems-Wiener, Sankt Gallen, Vatikanische,“ a podle Göttingovy zprávy rovněž Pařížský rukopis.⁶⁰

Hagenovy výsledky průzkumu byly zpřehledněny podrobněji v úvodu k dalšímu vydání nibelunské písně r. 1820 v 2. části *Die Handchrifte und ihr Verhältniß*.⁶¹ Zde zmínil již třináct dochovaných rukopisných verzí a zlomků. Na základě rozboru identifikoval, že jednotlivé podoby nenavazovaly jedna na druhou, ale odkazovaly ke společnému základu, k nejvýznamnějším pramenům (St. Gallen, Hohen Emser-Muenchner a Wiener-Handschrift a Hohen-Emser-Laßbergische Handschrift). Podle Hagenovy domněnky byl nejuplněnější St. Gallenský (tzv. svatohavelský) rukopis. Za nejstarší byl považován Hohenembsko-Lassberský⁶² (r. 1200), Vídeňský rukopis z r. 1517 byl nejmladší.⁶³

Rovněž Jacob Grimm považoval ve své studii o PN z roku 1807 za důležité sledovat, jak se tatáž báseň v průběhu času modifikovala, a proto bylo podle něj užitečné přihlídnout ke všem variantám, které byly relevantní.⁶⁴ A. W. Schlegel ve studii v *Deutsches Museum* (1812) hodnotil práci badatelů jako nesmírně podnětnou, protože studiem dávných rukopisných pramenů předků se odkrývaly zdroje pro romantickou poezii.⁶⁵

Jestliže se v průběhu 18. století snažili vědci především o heuristiku jednotlivých rukopisů, jejich vzájemného srovnávání (stáří, písmo atp.), o návaznost

---

⁵⁹Grimm, J.: *Ueber Nibelungen*. Altdeutsche Wälder. Bd. 2. Frankfurt: B. Körner 1815, s. 145–180; další studie: Grimm, J.: *Acht und vierzig neue Lieder aus den Nibelungen nach der Hohenemser Handschrift B nebst unterschiedlichen wichtigeren Lesarten*. Altdeutsche Wälder. Bd. 3. Frankfurt: B. Körner 1816, s. 1–12; Grimm, W.: *Bruchstücke aus zwei verlorenen Handschriften der Nibelungen*. Tamtéž, s. 241–252; Grimm, W.: *Nachträge zu den Zeugnissen über die deutsche Heldensage*. Altdeutsche Wälder. Bd. 1. Frankfurt: B. Körner 1816, s. 195–323.

⁶⁰Zeune, A. (ed.): *Das Nibelungenlied*. Die Urschrift nach den besten Lesarten neu bearbeitet, und mit Einleit und Wortbuch zum Gebrauch für Schulen versehen. Berlin: Maurersche Buchhandlung 1815, s. 17.

⁶¹Hagen, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Noth*. Zum erstenmal in der ältesten Gestalt aus der St. Galler Urschrift mit den Lesarten aller übrigen Handschriften. Breslau: J. Max 1820, s. 32–64.

⁶²České překlady obou rukopisů čerpám z doslovu k *Písni o Nibelunzích* v překladu J. Pokorného (Praha: Odeon 1974).

⁶³Hagen, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Noth*. Zum erstenmal in der ältesten Gestalt aus der St. Galler Urschrift mit den Lesarten aller übrigen Handschriften. Breslau: J. Max 1820, s. 32–64.

⁶⁴Grimm, J.: *Über das Nibelungen Liet* (1807). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften IV*. Berlin: Dümmlers Verlagsbuchhandlung: Harrwitz&Gossmann 1868, s. 6.

⁶⁵Schlegel, A. W. : *Aus einer noch ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. In: Schlegel, F. (ed.) *Deutsches Museum*. Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 15.

jednotlivých pramenů a tím o rekonstrukci celku PN,⁶⁶ počátkem 19. století se optika náhledu proměňovala, přehodnocovala své prioritní zaměření.⁶⁷ Existence PN coby torza dávného germánského eposu byla faktograficky podložena. Pozornost badatelů se tedy později více upínala na estetickou funkci díla ve všech rovinách. Méně shovívavě se nahlíželo na omyly způsobené porovnáváním rukopisů a zlomků, spojování dvou zcela odlišných básní (ztotožnění *Kriemhildiny pomsty s Nárkem*), příliš volný nebo nepřesný překlad nových vydání (ať již v užití chybných slovních ekvivalentů, či rozrušené podobě metra), absenci historického vydání, doplněného poznámkového aparátu a filologického glosáře k explikování neznámých či zastaralých pojmů.

Hagen formuloval tuto skutečnost právě ve vydání PN z roku 1807, kde mimo jiné shrnul dosavadní okruh zájmu učenců na otiskování nekvalitních rukopisů zřídka doplněných interpunkcí a vysvětlivkami bez jakéhokoliv porovnání.⁶⁸ Zčásti již vyšel vstříc volání z řad kritiků, když zde podal obšírný přehled dosavadních uveřejnění, okomentoval jejich kvalitu a zamyslel se nad otázkou, jakým způsobem reprodukovat PN současníkům. Charakterizoval svůj záměr jako věrné převedení z tehdejšího jazyka do dnes živé formy s přihlednutím k pravidelnosti verše, správné interpunkci a k porozumění odkazu díla, přičemž sám shledal obtížným odhadnout hranici kompromisu v užití starých a nových jazykových forem.⁶⁹

O tři roky později (1810) vydal Hagen první pokus o kritické přepracování PN, jak zmínil v úvodu. V předmluvě doplnil, že se snažil o historický a literární průzkum vzniku, o zprostředkování variability fabule; krátce o kompletní genezi PN s přihlednutím k obsahu, jazyku a formě.⁷⁰

Hagenova vydání z počátku 19. století se stala terčem kritiky bratří Grimmů, kteří vstupovali na literární pole recepce PN. Jacob Grimm ve své studii (1807) nesouhlasil s estetickým přepracováním PN, neocenil Hagenův způsob reprodukce

---

⁶⁶Sledované předmluvy – Hagen (1807, 1810), Hinsberg (1812), Büsching (1815), Zeune (1815), Hagen (1820) a příslušné komentáře, recenze a studie (Bodmer, Gramberg, Giesecke, Wieland, Johannes von Müller, Grimmové, Schlegelové).

⁶⁷Reakce sledovány ve vydáních a komentářích k PN až do Hagenova vydání (1807).

⁶⁸Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 474.

⁶⁹Tamtéž, s. 489–491.

⁷⁰Hagen, F. H. (ed.) : *Der Nibelungen Lied in der Ursprache mit den Lesarten der verschiedenen Handschriften*. Berlin: J. E. Hißig 1810, s. 7.

z roku 1805 v časopise *Eunomia*⁷¹ a žádal zachování básně ve verzi co nejpodobnější originálu.⁷²

Jak bylo patrné, přesunulo se těžiště zájmu pozvolna od shromažďování pramenného materiálu k filologické a estetické problematice. Hledal se způsob, jak zprostředkovat PN širšímu čtenářskému publiku. Od 20./30. let 19. století zůstávalo však nadále tribunou textologického bádání periodikum *Neues Jahrbuch der Berlinische Gesellschaft für deutsche Sprache und Alterthumskunde* vydávané právě F. H. von der Hagenem.⁷³

1.1.2. Skladatel básnického díla

Úsilí dosáhnout podrobné geneze PN implikovalo otázku stáří PN a vyvolávalo nutně i diskuze o domnělém původci básně. Většina badatelů se shodla na zařazení nejnovější verze do 12./13. století, tzv. období švábské literatury, jež byla synonymem pro zlaté období rozkvětu německé literatury.⁷⁴ A. W. Schlegel v *Deutsches Museum* (1812) však uvedl, že základy této básně vznikaly již za časů Attily a Theodoricha Velikého.⁷⁵

V pohledu na předpokládaného autora nejmladší podoby PN se názory různily. Zatímco kupříkladu Bodmer se domníval, že autorem byl mistr Konrád z Würzburgu, pisář pasovského biskupa Pilgerina,⁷⁶ Müller usuzoval na Wolframa z Eschenbachu.⁷⁷ Gramberg o několik let později navrhl jména Konráda z Rotenberchu nebo Konráda Tyrolského, kteří žili v polovině 12. století.⁷⁸

---

⁷¹Bohužel se mi uvedený materiál nepodařilo sehnat.

⁷²Grimm, J.: *Über das Nibelungen Liet* (1807). In: Kleinere Schriften IV. Berlin: Dümmlers Verlagsbuchhandlung: Harrwitz & Gossmann 1868, s. 5–7.

⁷³Jak vyplývá z obsahu periodika – např. z roku 1839 – článek *Nibelungen. Neunzehnte Handschrift* nebo z roku 1843 – *Nibelungen. Ein und zwanzigste Handschrift*. In: Goedeke, Karl (ed.): *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus der Quelle*. Bd. 17 (ed. Herbert, J.), Berlin: Akademie-Verlag 1989, s. 514–515.

⁷⁴Podle Josepha Körnera to byl právě Wieland, který označil epochu švábské literatury za tzv. **Goldene Zeitalter**. In: Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911, s. 73.

⁷⁵Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungen Lied*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 535.

⁷⁶Bodmer, J. J. (ed.): *Chriemhilden Rache, und Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrich: Orell&Comp. 1757.

⁷⁷Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 117.

⁷⁸Gramberg, G. A. H.: *Etwas vom Nibelungen Liede*. Deutsches Museum. Julius bis Dezember 1783. Leipzig: Weygandschen Buchhandlung 1783, s. 55.

Giesecke Bodmerův názor popřel s poukazem na latinskou předlohu rukopisu, která rovněž vyžadovala překlad. Nepředpokládal, že by byl písař současně překladatelem. Mistr Konrád, písař biskupa Pilgerina, žil na konci 10. století, a proto bylo možné, že báseň byla přepracována na základě tohoto latinského rukopisu další osobou do německého jazyka. Současně poukázal na souvislost s latinským pramenem, básní vydanou profesorem Fischerem, *Carmen epicum de prima expeditione Regis Attilae in Galiam* vytištěnou dva roky před PN.⁷⁹

A. W. Schlegel ve svých přednáškách poprvé zřetelněji formuloval odlišné autorství první části PN od navazující mladší verze básně nazvané *Die Klage* (*Nářek*),⁸⁰ která reprezentovala historické jádro pověsti, a tudíž naději na objasnění podloženého důkazy.⁸¹ *Nářek* podle něj dokazoval, že autor přejal vzor z latinského prozaického či básnického originálu písaře pasovského biskupa Konráda. Schlegel také upozornil na nález pana profesora Fischera (viz výše), na příběh pojednávající o pobytu mladého Hagena na dvoře Attily. Tato latinská báseň psaná v hexamtru formálními znaky odkazovala podle Schlegelova mínění na skutečnost, že autor (pravděpodobně mnich) musel mít před sebou německou textovou předlohu, nebo mu byla známá z ústní tradice. Pak by byla prokázána hypotéza, že existence nejstarší verze nibelunské básně opravdu odkazovala do dob před Karlem Velikým.⁸² Schlegel uzavřel svou analýzu slovy, že nejnovější text Nibelungů nemá vlastně spisovatele, ale pouze poněmčeného opisovače z časů minnesängerů.⁸³

Obširněji pojednal Schlegel o přepracování PN v *Deutsches Museum* (1812). Od 10. století vznikala četná německá přepracování zachovávající podobnost původní pověsti. Podstata díla ale zůstala nezměněna. Aktuální německý překlad (tj. podle Schlegela již čtvrtého přepracování) se datoval do 13. století.⁸⁴

Podle geografických údajů v díle Schlegel usuzoval, že by autorem nejnovější verze mohl být básník usídlený v Rakousích, patrně z babenberského dvora. Pak by v úvahu přicházel buď Klingsor von Ungerland, nebo Heinrich von Ofterdingen.⁸⁵

---

⁷⁹G.: *Ueber der Nibelungen Liet*. An den Herrn Johann Joachim Eschenburg, Hofrath und Professor am Carolino zu Braunschweig. Hamburg: Buchmann & Gundermann 1795, s. 19.

⁸⁰Před ním tuto skutečnost formuloval i například Giesecke (1795).

⁸¹Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 114–116.

⁸²Tamtéž, s. 117.

⁸³Tamtéž.

⁸⁴Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungen Lied*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 526–536.

⁸⁵Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungen Lied*. Deutsches Museum. Bd. 2, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 13–19.

V závěru své studie (*Deutsches Museum* z r. 1812) připsal A. W. Schlegel dedikaci v duchu romantické poetiky neznámému – původnímu – tajemnému pěvci Nibelungů, v níž vyjádřil myšlenku, že není důležité znát osobu původního básníka. Za podstatnější shledával, aby německý lid v dnešní době pochopil a převzal odkaz tohoto dávného nibelunského poselství: **ducha a myšlenky hrdinských předků**, které způsobem anonymního podání připomínaly homérské zpěvy:

„Wie du auch unter den Sterblichen heißen mochtest, erhabener Dichterschatten, wir kennen deinen Geist und dein Gemüth. Dir genügte an der Vollendung des Werks, getreu nach den Kunden der grauen Vorzeit. Du swiegst bescheiden von dir selbst, du sangest und schwiegst wie Homer. Lange schwebte dein Lied tönend auf dem Strome der Zeit, dann drohten die schwarzen Wellen der Vergessenheit es unterzutauchen. Es ist gerettet, aus Licht gezogen, ergreift von neuem die Gemüther. Nach sechs Jahrhunderten stehen deutsche Männer auf, denen dein Ruhm werther ist als ihr eigener. Sie streben mit Ernst, den ursprünglicher Glanz deines Heldengesanges herzustellen, und sind belohnt, wenn in dessen Geleit auch ihr Name zu den kommenden Geschlechtern gelangt.“⁸⁶

Při zjišťování okolností vzniku PN začala být ohrožována zprvu neochvějná představa jediného básníka – autora. Samotnými nálezy nových a nových rukopisů a zlomků se začal potvrzovat fakt nejednoznačnosti původce. Už Giesecke vyslovil osudnou pochybnost o totožnosti autora s překladatelem s ohledem na domnělou latinskou předlohu.

Schlegel byl během svých zkoumání v průběhu času nucen názor jediného tvůrce přehodnotit (minimálně vycházející z odlišnosti částí PN a *Nárku*, které každá o sobě reprezentovaly ucelený samostatný básnický celek) a navrhoval otázku autorství rozmělnit do několika kategorií: básník (nejnovější adaptace) – původní (neznámý) autor (bard) – překladatel – řada opisovačů a zprostředkovatelů.

Bratři Grimmové pokračovali implicitně v Schlegelově odkazu nastíněném již v přednáškách (navenek vystupovali proti němu a zejména Hagenovi polemicky) a popřeli existenci jednoho autora obou částí PN obecně. Konkrétně odmítali autorství Konráda z Würzburgu, jemuž bylo připisováno maximálně dílo *Nárek* (i když ani tato hypotéza nebyla dostatečně podložena argumenty):

---

⁸⁶Tamtéž, s. 22–23.

„Den Glauben, dasz Conrad von Würzburg der Verfasser des Nibelungen Liets sei, beruht auf der Idee dieser Einheit. Man schlieszt also: dieser ist Verfasser der Klage (was noch gar nicht ausgemacht, da sich blos ein, meister Chuonrat' nennt) folglich gehört ihm auch das Nibelungen Liet zu. Es ist trivial, nach dem, was eben gesagt ist, die Falschheit dieses Schluss anzumerken, und unnötig, etwas Erweiteres noch weiter zu begründen, sonst könnte man unter andern anführen, dasz sie, dem Conrad von Würzburg, ausgemacht zugehörigen Gedichte, im Sprache, Stil, Darstellung, nicht die geringste Ähnlichkeit haben. Demnach wäre der Verfasser des N. L. unbekannt, wie es gewöhnlich bei allen national – Gedichten ist und sein musz, weil sie den ganzen Volke angehören, und alles subjektive zurücksteht.“⁸⁷

Zatímco se tedy ještě Hagen a Schlegel spíše přikláněli k teorii jednoho původce díla, Grimmové již odmítli představu celistvé podoby díla a naznačili možnost plurality textových verzí v závislosti na žánru (národní píseň či epos). Tímto způsobem nastolili otázku kolektivního autorství. Diskuze o nejednoznačnosti osobnosti autora tak načrtávaly pozměněný úhel badatelského náhledu. Jestliže s existencí jednoho spisovatele byl spjat spíše „racionální“ historický úsudek, pluralita autorství předzjednávala romantický způsob mytizace okolností nálezů eposu.

1.1.3. Původ Písně o Nibelunzích

S hledáním autora neodmyslitelně souviselo rozřešení zásadní otázky, zda rukopisy PN vznikly skutečně z jednoho původního spisu, nebo báseň byla zachycena v různých variacích, jak již předznamenal v *Deutsches Museum* (1812) A. W. Schlegel.

Jacob Grimm v duchu této úvahy ve studii v *Altdeutsche Wälder* (1816) k domněnce o původci napsal, že je nutné uvažovat o společenských okolnostech, charakteru a veršové podobě básně. Odmítl již dříve názory, že báseň čerpala z jediné pra-verze – ve zmíněné studii z roku 1807. Podle jeho názoru kolovala PN ve vícere podobě v Německu odnepaměti. K problematice vzniku poznamenal:

„Also sind, wie wir si besitzen, die Nibelungen nichts anders, denn lebendige, aus der Volkspoesie nothwendig, innerlich hervorgehende, Umdichtung, welche

---

⁸⁷Grimm, J.: *Über das Nibelungen Liet* (1807). In: *Kleinere Schriften IV*. Berlin: Dümmlers Verlagsbuchhandlung: Harrwitz&Gossmann 1868, s. 4.

*einem Heinrich Ofterdingen zuzusprechen weder äußerlich, ein irgend entscheidender Grund, noch innerlich eine Wahrscheinlichkeit vorhanden ist, weil dieser Dichter, von dem wir, was überhaupt auffällt, so wie von Klingsor, nichts gewißes zum Maasstab übrig haben, andern jenzeitigen Dichter entweder gleichgesetzt, oder als mythischer Name in noch früheres Alter gerückt werden müßte.*⁸⁸

Grimm označil PN za v tradici živou, obměňovanou (postupně se utvářející) báseň čerpající z lidové poezie, jejímž autorem nemohl být Heinrich von Ofterdingen, ani Klingsor (v souvislosti s nejnovější verzí), ale uvažoval o mytickém původci z dřívější doby. Nedomníval se, že se jednalo o úmyslné umělecké z básně, ale usuzoval na spontánní utváření podoby eposu mezi lidmi.

Lachmann v příspěvku *Über die ursprünglichste Gestalt des Gedichts des Nibelungen Noth* (1816) dospěl důkladným porovnáním jednotlivých částí básně k závěru, že autor *Nárku* (nejmladší část) měl před sebou různé verze příběhu PN⁸⁹ a ty kombinoval.⁹⁰ Tím do jisté míry podpořil Grimmovo hledisko variant a současně vyvracel závěry Tiecka,⁹¹ von der Hageny,⁹² či Göttinga, že nibelunská pra-báseň vznikla v jedné podobě fixované jedním časovým bodem.⁹³ Naopak v pojetí jednoho původního porovnavatele PN se přibližoval do jisté míry názorům Schlegela.

1.2. Národní kontext

Po zprostředkování PN švýcarskými spisovateli byl vyjádřen účel nového vydání v roce 1783 v článku *Göttingische Anzeigen*:

„Dieses vortrefliche Gedicht, auch welches die Nation stolz thun darf, wird wie so allgemein bekannt werden, als er verdient, wenn ihm nicht gelehrte Hände

---

⁸⁸Grimm, J.: *Ueber Nibelungen*. Altdeutsche Wälder. Bd. 2. Frankfurt: B. Körner 1815, s. 152–153.

⁸⁹Tato hlavní část (tzn. dvě hlavní části dávající dohromady celou pověst) se nazývala od Hagenova vydání r. 1820 *Nibelungen Noth*.

⁹⁰Lachmann, K.: *Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Noth*. Berlin: F. Dümmler 1816, s. 3–67.

⁹¹Tieck, L.: *Die altdeutsche Minnelieder* (1803). In: Tieck, L. (ed.): *Kritische Schriften*. Zum erstenmale gesammelt und mit einer Vorrede. Bd. 1. Leipzig: F. A. Brockhaus 1848, s. 194.

⁹²Hagen, F. H.: *Aufklärung über den Müllerschen Text des Nibelungen Liedes und die neulich wieder aufgefundenen Hohen Emser Handschrift desselben*. In: Hagen, F. H. a kol. (eds): *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst*. Bd. 1, Theil 1. Breslau: J. F. Korn 1812, s. 93.

⁹³Lachmann, K.: *Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Noth*. Berlin: F. Dümmler 1816, s. 5.

*den Dienst leisten, welchen Homer von denen empfing, die ihn zuerst alten Griechen zum Lieblingsbuch machten.*⁹⁴

Již z tohoto úryvku se ozývala jistá patriotická hrdost německého národa na jednu ze starobylých památek, avšak z pozic vzdělanců, kteří ji umožnili vydat. PN byla přirovnána k homérovským eposům a tím byla povýšena na piedestal vrcholného básnického umění, které sloužilo evropské literatuře 19. století jako tzv. klasický literární vzor (v rámci klasicistní normy).

S postupem textologického bádání se do předmluv k jednotlivým vydáním přidružoval vlastenecký apel – a to i v souvislosti se zájmem o jazykovou problematiku PN. V kontextu rostoucího národního povědomí dosud roztržitého Německa se začal zkoumat původ nibelunské látky. Gramberg formuloval stanovisko, že odhalením originální verze by bylo možné přispět ke znalosti staroněmeckého jazyka, zvyků a mravů.⁹⁵ Již samotné zakotvení nejnovější verze v období švábské literatury a určení německého, popř. rakouského, původu autora postulovalo starogermánské kořeny básně. Podle mnoha výzkumů reflektovala jazyková podoba básně rovněž roztržitost a nejednotnost ať v plánu slovtvorby či použitého dialektu. Podoba zachyceného jazyka implicitně odrážela i soudobou územní a politickou decentralizaci německých zemí.

Giesecke se v drobné filologické introspekci zamýšlel dokonce nad holandským původem básně. Podle jeho soudu zde bylo možné nalézt slova nizozemského dialektu, zaznamenal ale i anglicismy a švábský dialekt.⁹⁶ A. W. Schlegel ve svých přednáškách o literatuře a umění zmínil, že se báseň jazykově obracela do dřívějších časů (před minnesängery), o čemž svědčily stopy starších německých jazykových forem.⁹⁷

Explicitně vztáhl odkaz básně na aktuální dobový kontext von der Hagen v předmluvě ke svému vydání *Nibelungen Lied* r. 1807, když napsal:

„Wie man zu des Tacitus Leiten die altrömische Sprache der Republik wieder hervor zu rufen strebte: so ist auch jetzt mitten unter zerreißendsten Stürmen, im Deutschland die Liebe zu der Sprache und den Werken unserer ehrenfesten

---

⁹⁴36. Stück. Den 3. März 1783. In: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich, s. 354.

⁹⁵Gramberg, G. A. H.: *Etwas vom Nibelungen Liede*. Deutsches Museum. Julius bis Dezember 1783. Leipzig: Weygandsche Buchhandlung, s. 57.

⁹⁶G.: *Ueber der Nibelungen Liet*. An den Herrn Johann Joachim Eschenburg, Hofrath und Professor am Carolino zu Braunschweig. Hamburg: Buchmann und Gundermann 1795, s. 9.

⁹⁷Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W. : *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 117.

Altwordern rege und als thätig und es scheint, als suche man in der Vergangenheit und Dichtung, was in der Gegenwart schmerzlich untergeht. Es ist aber tröstliche Streben noch allein die lebendige Urkunde unverilgbaren deutschen Charakters, der über alle Dienstbarkeit erhaben, jede fremde Fessel über kurz oder lang immer wieder zerbricht, und dadurch nur belehrt und gläutert, seine angestammte Natur und Freiheit wieder ergreift.“⁹⁸

Četba dávného literárního díla psaného v rodném jazyce měla německý národ upomínat na domácí kořeny vznešených mravních vlastností a touhy po svobodě, potřebných pro vymanění z poroby francouzské napoleonské hrozby. PN získala sémanticky také roli nástroje národního sebeuvědomění. Současně prezentovala jazykový a historický argument pro duchovní sjednocení německého národa v aktuálních společenských a politických podmínkách.

Hagen tedy zakládal kulturu na starogermánském jazykovém, resp. básnickém dědictví. Skrze obrat k německé řeči by se nová národní poezie posílila z vlastních zdrojů a očistila od cizích vlivů. Vymezil také německé básnictví proti evropským literaturám, především francouzské, italské, španělské a portugalské. Ostatní literatury podle něj shromažďovaly dávná díla bez snahy je oživit či vzkřísit.⁹⁹ Do jisté míry byla ze srovnání vyňata anglická literatura, kterou oceňoval kvůli *Ossianovi*, a skandinávské písemnictví, které bylo zahrnováno do příbuzenského kulturního poměru k německému.¹⁰⁰ Naproti tomu německá literatura, dlouho oslabovaná francouzským vlivem, se měla obnovovat prostřednictvím historického a poetického odkazu dávných literárních pokladů.¹⁰¹ Hagenovo stanovisko potvrzoval i další argument pro obnovené vydání Nibelungů. Středověká památka měla podpořit starobylost a dlouhou tradici domácí literatury.

V Hagenově předmluvě se rovněž nabízel způsob rekonstrukce starých literárních děl, který konkrétně potvrzoval obecné diskuze vedené německými badateli na téma, jakým způsobem lze starší literární památky vydávat. Ostatně již Gramberg ve svém pojednání v *Deutsches Museum* z roku 1783 upozornil v komentáři o Bodmerově vydání na druh verše a moderní obsah, jenž byl nepřiměřený vůči originálu, a vyzýval k vytvoření výtisku, který by byl věrnou kopií.

---

⁹⁸Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 1. Předmluva.

⁹⁹Tamtéž, s. 468–470.

¹⁰⁰Tamtéž.

¹⁰¹Tamtéž, s. 471.

Na rozdíl od Hagena zastával Gramberg více konzervativní pozici.¹⁰² Hagen navrhoval věrné, úplné pojetí starého jazyka převést ve srozumitelnou verzi, avšak přístupnou pro čtenáře:

*„Und dies geschieht an jenen vollendeten alten Werken besonders dadurch, daß sie durch eine genaue und getreue, jedoch poetisch freie Übertragung ihrer veralteten Sprache in eine jeßt verständliche, wieder neu belebt, allgemein zugänglich und mittheilbar gemacht, übrigens aber, so viel als möglich, in ihrer Originalität erhalten werden.“*¹⁰³

Při navrhované modernizaci textu bylo nutné zachovat umělecký způsob a pojetí básně příznačné pro charakter staré literatury. Von der Hagen odmítal úplně volné přepracování starých památek. Po kritickém zhodnocení dosud vydaných nibelungovských verzí shrnul podmínky adaptace literárních textů do požadavku analýzy originální verze a její věrné rekonstrukce, která by byla základem pro vytvoření nové, svobodné a živé básnické řeči podložené sjednocením všech nářečí. Obě řeči – stará i nová – by splynuly v progresivní univerzální básnický jazyk.¹⁰⁴

Na bázi ožívování PN se tedy implicitně hledala podoba jednotného novodobého německého jazyka, jenž by byl současně i jazykem básnickým a který by spojoval německý národ v 19. století. Odkrývala se problematika formování německé řeči, při níž by se musely překonat obtíže dané existencí mnoha dialektů (starošvábské, horní saské aj.).¹⁰⁵

Literární polemiky o PN reflektovaly nejednotnost jazykového úzu v německy mluvících zemích, která byla ostatně problémem dlouhodobého charakteru. Rozhodující byl kdysi čin Luthera, který uvedl v činnost jazyk založený na středoněmeckém nářečí. Tzv. lutherský jazyk se rozšířil ve středním Německu, vliv získal i v protestantském dolním Německu. Naopak problém s rozvinutím tohoto jazyka byl u katolických jihoněmeckých zemí (Bavorsko), rakouských zemí a reformovaného Švýcarska. Na počátku 17. století neexistovala žádná pevná pravidla pro užívání jednoho standartního (normovaného) jazyka, debaty se vedly v úzkém kruhu jazykovědců pouze v teoretické rovině (např. Opitz a další).

---

¹⁰²Gramberg, G. A. H.: *Etwas vom Nibelungen Liede*. Deutsches Museum. Bd. 2, Julius bis Dezember 1783, Leipzig: Weygandsche Buchhandlung, s. 57.

¹⁰³Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 476.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 491.

¹⁰⁵Tamtéž, s. 491–493.

V 2. polovině 18. století však vystoupil Gottsched a jeho stoupenci, kteří usilovali o založení tribuny jazykové společnosti, která by ze své pravomoci prosazovala horní saštinu, jazyka vhodného pro unifikaci německy mluvících národů. Na jeho snahu navázal posléze Adelung. Proti jednostrannému stanovisku se nejdříve vzepřeli Švýcaři a usilovali z vlastních řad o vytvoření švýcarského písemného jazyka. Jejich snahy nezískaly velký ohlas, ale ovlivnily bádání v nejstarších jazykových pramenech, potenciálních zdrojích pro obnovu německé řeči.¹⁰⁶ Odtud i Bodmerovo zabývání se staroněmeckými památkami.

Podle Hageny by měl v sobě nový německý jazyk spojovat dávnou řeč starých literárních textů se základem v lutherské, tedy tzv. oberdeutsch-řeči (blízká starošvábstině a současně prezentovala stále církevní a kanonický jazyk), avšak současně nezanedbávat vliv lidové mluvy používané v písních, pohádkách, lidových knížkách a pověstech.¹⁰⁷

Jestliže se Hagen se snažil o kompromis v navrženém překladu PN, v opozici proti němu setrvali Grimmové (především Jacob). V recenzi Hagenova vydání PN z r. 1807 kromě obhajoby svého stanoviska popsali i oba aktuální způsoby zprostředkování PN:

„Es kann das Modernisieren zweyfach gedacht werden, einmal, daß die alten Formen bloß in neue sollen verwandelt werden, sonst aber das Ganze unverändert bleibt, oder daß die Idee des Gedichts aufgefaßt, und aufs neue nach den Ansichten der neuen Zeit wieder gestaltet werde. Das erste ist in aller Hinsicht zu verwerfen aus folgenden Gründen. Erstens: jedes Gedicht ist als solches ein organisches Ganzes, jeder Ausdruck, jedes Wort ist Abdruck der zum Grunde liegenden Idee, und darf durchaus nicht weggenommen werden, oder durch Fremdartiges erseßt, ohne diese zu zerstören, ohne einen Widerspruch mit dem andern; kurz dieses Modernisiren ist ein heillooses Zertrennen und Auflösen Denn das ist eben das Zeichen einer ächten Poesie, daß sie allein das Wort gefunden hat, in dem der

---

¹⁰⁶Behaghel, O.: *Geschichte der deutschen Sprache*. Strassburg: K. J. Trübner 1916, s. 75–77; Langer, G.: *Die Bewertung des Barock in der tschechischen und österreichischen Literaturgeschichtsschreibung des 18. Jahrhunderts*. München: O. Sagner, 1984, s. 15–24; Raumer, R.: *Geschichte der germanischen Philologie*. München: R. Oldenbourg 1870, s. 204–252.

¹⁰⁷Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 497–500.

Gedanke sich ausdrückt, das sich gleichsam fest auflegt auf das Bild, welches in der Tiefe des Gemüths ruht und es bedeckt.“¹⁰⁸

Jacob Grimm navrhoval pouze záměnu zastaralých slovních forem za nové, jinak měl být původní tvar zachován. Odůvodnil své stanovisko poukazem na specifickou ideu zakládající pravdivé jádro eposu, jejímž pozměněním by došlo k narušení úplnosti poselství dávné literární minulosti. Modernizace v Hagenově pojetí, kterou nazývali Grimmové tzv. „akomodací“, s sebou přinášela nejen zničení původního odkazu díla, ale také básnické formy. Grimmové rovněž popírali úspěch Hagenovy verze u čtenářské obce. Nespatřovali v tomto přepracování ani lepší kvalitu. Nevěřili, že by mohlo být srozumitelné pro čtenáře.¹⁰⁹ Pozdější nejednotnost v jazykové otázce i v táboře Grimmových přívrženců demonstrovala neméně horlivá polemika ohledně podoby *Des Knaben Wunderhornu* Brentana a Arnima.¹¹⁰

Výše uvedené filologické, historické a literární diskuze nad textem PN vlastně nastínily představu, jak by měla vypadat „ideální“ podoba PN, aby mohla být jako předobraz romantické poezie zprostředkována německému čtenáři 19. století. Bylo patrné přehodnocování a tříbení metodologického instrumentáře ve vztahu k literárnímu textu, který sice v mnohém vycházel ze starších, objektivních historicko-antikvářských přístupů, založených striktně na historickém materiálu, ale postupně zaznamenáváme odklon od racionálních teorií spjatý s objevováním poetické hodnoty dávných literárních památek.

Způsoby zprostředkování PN souvisely bezprostředně s proměnou adresáta, kterému měla být epická báseň věnována. Jestliže zpočátku byla PN předmětem učeneckých debat a zkoumání, později se orientovalo poselství PN nejen k jednotlivcům, ale ke čtenářskému kolektivu. Jak napsal Hagen:

*„Das Werk gehört der Nation, – die doch immer noch ein einigen großen Stellenvertretern lebt, oder vielmehr in diesen erst wieder erstanden – ist nicht einem Einzelnen an; und ich will gern dahinter verschwinden: denn nur der Ruhm der Vaterlandes ist mein Ziel.“*¹¹¹

---

¹⁰⁸(Rec.) Hagen, F. H.: *Der Nibelungen Lied*. Berlin: Unger 1807. Heidelbergische Jahrbücher der Literatur für Philologie, Historie, Literatur und Kunst. Jg. 2, Heft 1. Heidelberg: Mohr 1809, s. 185–186.

¹⁰⁹Tamtéž, 239.

¹¹⁰Srov. Homolová, I.: *Nástin hypotéz k básnické koncepci mýtu v literatuře 19. století německojazyčné provenience*. In: *Nadnárodní dimenze české národní kultury I*. České Budějovice: Nakladatelství T. Halama 2005, s. 28–30.

¹¹¹Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 496.

Odkaz německých předků z minulosti měl být představen celému německému národu. A. W. Schlegel se v *Deutsches Museum* (1812) zmínil již konkrétně o úzkém okruhu publika, které bylo dosud seznámeno s odkazem PN prostřednictvím přednášek na některých univerzitách.¹¹² Poukázal na nutnost rozšíření počtu recipientů tím, že by se tato hrdinská píseň deklamovala na veřejnosti a stala se předmětem výkladu na všech školách. Sloužila by k výchově německé mládeže. V národu by se podporovalo vědomí, že byl součástí dějinné tradice slavného jednotného lidu.¹¹³ Modeloví čtenáři, oslovovaní v textu, se měli postupně identifikovat s reálným čtenářstvem-kolektivem prostřednictvím deklamací a rozšíření spektra působnosti.¹¹⁴

Büsching se v předmluvě ke svému vydání PN o tři roky později obracel na čtenářské publikum i mimo vrstvu vzdělanců:

*„Einem Vorwurfe glaube ich noch begeben zu müssen, dem, daß ich der Sache selbst, dem Erlernen der Altdeutschen Sprache, der Lesung der Urschrift, durch eine Uebertragung schadete. Im ersten Augenblicke hat diese Beschuldigung etwas für sich, aber genauerer Erwägung wohl nicht. Es gibt so viele Personen und die Wohlfeilheit des Preises dieser Uebersetzung ward darum gesetzt, um noch mehre aus allen Ständen herbeizuziehen, die in ihrem Leben nicht die Urschrift würden gelesen haben, um so mehr, da die bis jezt einzige gemusterte Ausgabe zu einem unverantwortlich hohen Preise verkauft wird, so wie nicht minder v. d. Hagens Uebersetzung.“*¹¹⁵

Volným překladem usiloval o rozšíření okruhu recipientů také mezi neučence, kteří nebyli schopni číst prameny v originálním znění, a zároveň upozorňoval na vysokou cenu dosud prodávaných vydání, jež znemožňovala prodej méně majetným jedincům. Konkrétně zahrnul do čtenářské obce i ženy, kterým bylo jen málokdy umožněno podílet se na vzdělanosti mužů:

---

¹¹²K tomu podrobnou tabulku o jednotlivých přednáškách o PN podal Weimar, K.: *Vorlesungen über das Nibelungenlied und andere mitteralterliche Texte*. In: *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*, München/Wilhelm Fink Verlag 1989, s. 221 nn.

¹¹³Schlegel, A. W.: *An einer noch ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. Deutsches Museum Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinasche Buschhandlung 1812, s. 20.

¹¹⁴Od r. 1812 se skutečně zasloužili různí vzdělanci o šíření PN ve školní výuce – např. Zeuneho vydání pro školní účely nebo zásluhy Büschinga o uplatnění PN ve školní výuce ve švýcarských kantonech. In: Körner, J. *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag, 1911, s. 180–183.

¹¹⁵Büsching, J. G. (ed.): *Das Lied der Nibelungen*. Altenburg/Leipzig: F. A. Brockhaus 1815, s. 11–12.

*„Allen solchen und besonders auch den Frauen, deren nicht wenige in der letzten Zeit an der gelehrten Bildung der Männer einen thätigen Antheil nehmen.“*¹¹⁶

Prostřednictvím slibu zajištění praktických podmínek na náklady měla být PN určena čtenářům bez sociálního odlišení statutu a bez ohledu na pohlaví. Modelové čtenářské publikum, s nímž Büsching v předmluvě již operoval, získávalo strukturovanější podobu a sociálně se rozrůžňovalo, aby se mohlo programově ztotožnit s reálnou čtenářskou obcí.

Zeune ve své úvodní přednášce (r. 1813) vypointoval národní charakter básně poplatný společenskému kontextu 19. století. Napoleona přirovnal k Attilovi (nibelunskému hrdinovi a druhému manželovi Kriemhildy), který jako „bič boží“ burcoval německý národ z letargie:

*„Allerdings war er von Gott gesendet, wie einst der hunische Eßel, als eine Geißel der Menschheit um die Schlawheit aufzuregen und zu neuer Kraft zu verjüngen, nicht aber wie der göttliche Galiläer die Menschheit zu leiten und zu ewigem Heile zu führen. Nein, so verblendet ist keiner von uns.“*¹¹⁷

Napoleon v Zeuneho pojetí nereprezentoval „Vyvoleného“ v biblickém významu role „Mesiáše“, ale právě naopak. Jeho existence daná podle Zeuneho tzv. „Božím záměrem“, potažmo francouzská nadvláda v době Francouzské revoluce, měla naopak u německého národa iniciovat proces sebeuvědomění. Napoleonův následný pád do jisté míry ohlašoval tázání se po německé národní identitě, německém jazyku a německé budoucnosti. Německému lidu byla v textu symbolickým ztotožněním biblických aluzí (postava „vyvoleného Vůdce“, odkaz na „vyvolený národ“) s aktuální německou situací předzjednána pozice obrozujícího se národa a současně byl průběh jeho „vzkříšení“ legitimizován odkazem na tzv. vyšší zájem.

Zeune spojoval v argumentaci znovuvytváření národní identity právě s jazykovým hlediskem, s očištěním německé řeči. Ostře vystupoval proti odnárodňování Němců, které se například projevovalo v užívání francouzštiny jako komunikačního nástroje:

„Oder sollte es nicht Volkselfbstmord genannt werden können, wenn ein Deutscher, vergessend seiner ihm von Gott gegebenen Bestimmung, aufhören will,

---

¹¹⁶Tamtéž, s. 12.

¹¹⁷Zeune, A.: *Der fremde Gößendienst*. Eine Vorlesung, als Einleitung zu dem Vortrage über das Nibelungenlied. Christmond/Berlin 1813, s. 6.

*eben ein Deutscher zu sein und ein leichtfertiger Franzose werden will. Kann wohl die Eiche sprechen: „Stehet still ihr Säfte meines Lebens, fallet ab ihr Blätter und Zweige, vertrockne du Stamm und ihr Wurzeln, denn ich will aufhören Eiche zu sein, ich hasse mein bisheriges Pflanzenleben, ich will ein lustiger buntscheckiger Pilz sein.“*¹¹⁸

V průměrech odnárodnování coby národní sebevraždy nebo v metaforické proměně dubu, klasického symbolu německého národa, ztrácejícího listy a větve, v barevnou houbu (znak pofrancouzštění) vygradoval Zeune podobu národního úpadku. Za hlavní příčinu německého uznávání francouzské kultury považoval neznalost vlastních (německých) dějin, tradice a mravů.¹¹⁹

Francouzské dějiny a jazyk postavil do protikladu k německé historii a řeči. Jestliže historii Francouzů podmiňoval krutostmi (vymezoval ji schválně válečnými krvavými střety), jejich mravy označil za povrchní a namyšlené, pak francouzštinu hodnotil jako „směsici“ cizích jazykových vlivů, římských, latinských, ale i německých:

*„Der Hauptbestandtheil sind verderbte römische oder lateinische Wörter und Sprachformen, von der gallischen Mundart kaum vernehmbare Spuren, endlich Brocken von eingemischtem Deutsch.“*¹²⁰

Další důkaz příklonu k francouzským zvykům viděl Zeune v osobě Friedricha II., který obdivoval Francii a preferoval francouzskou literaturu (Voltaire, ...) před německou (za příklad uvádí staré německé hrdinské zpěvy – *Píseň o Nibelunzích*), a jenž výrazně ovlivnil myšlení národa:

„Friedrichs Reue am Ende seines Lebens über die Herabsetzung alles Deutschen, und seine Erkenntniß über Voltaires Geistigkeit und Herzlosigkeit, konnten nicht mehr gut machen, was seine Abgötterei früher verdorben hatte. Auch vielen seiner Unterthanen war dieser flache und boshafte Wißling Göße und Heiland geworden, und noch jeßt findet man ihn wohl prächtig eingebunden in vielen Büchereien, während unser kräftig einfaches Nibelungenlied, welches Johannes von Müller und Schlegel unsre deutsche Ilias nennen, darin fehlt: ja man sieht wohl noch jeßt zuweilen große Kniebeugungen von der geglätteten französischen ungebundenen Rede, während man unsre altdeutschen Heldengesänge als

---

¹¹⁸Tamtéž, s. 7.

¹¹⁹Tamtéž, s. 8–9.

¹²⁰Tamtéž, s. 11.

altfranzösisches, altväterisches Zeug in die Reihe der Gassenhauer setzt, als etwa ‚meine Mutter hat Gänse‘, wodurch man nur seinen eigenen Gänseverstand beurkundet.“¹²¹

Zeune odmítl považovat německý jazyk za primitivní mluvu nevzdělanců. Ohrazoval se také proti francouzskému nadřazování národa ve smyslu politického občanského přízviska „der Nazion“ oproti německému etnickému významu slova „der Volk.“¹²² Tuto sémantickou polaritu spojoval rovněž s cizím vlivem, a proto vnímal tento francouzský termín „der Nazion“ jako uctívání falešných bohů, tzv. modloslužbu („Gößenstimme“), na rozdíl od pojmu pro německý lid „der Volk,“ spjatý s tzv. Gottenstimme, s božským hlasem, tedy národem od Boha vyvoleným.¹²³ Pakliže francouzštinu označoval Zeune za jazyk odvozený z latiny (vedle italštiny, španělštiny sem řadil i angličtinu), německý jazyk vztahoval k básnické řečtině a od ní odvozoval příbuzenství:

*„Den großen Vorzug, daß wir eine Ursprache, mithin eine Urdenkweise besießen, nicht ein Zwitter – oder Mischlingswesen haben, wie alle neulateinische, d. h. alle von Römern bezwungene und mit Römern vermischte Völker, als Italiener, Franzen, Spanier und selbst Britten; hat an derselben Stelle, wo ich hier zu Ihnen spreche, schon vor einigen Jahren ein allbekannter und verehrter Mitbürger in seinen Reden an das deutsche Volk gründlich erwiesen, und ein anderer unsrer Mitbürger, der geistreiche Kenner und Verehrer der Griechen, hat neuerdings gestanden; wie er unsere Sprache in mancher Hinsicht verkannt habe, da sie doch ‚zum Lustkampf mit vielen der schönsten griechischen Verständen anlockte‘.“*¹²⁴

V závěru své přednášky se Zeune obracel obecně na celý kolektiv Němců. Nesměřoval tedy poselství už k tomu kterému jednotlivému erudovanému posluchači či čtenáři. Zprostředkovatelkami národní literatury potomkům měly být právě ženy-matky, jimž přináležela úloha seznamovat děti s německými příběhy o velkých dávných skutcích předků a tím jim vštěpovat skrze mateřskou řeč lásku k vlasti:

„Deswegen wende ich mich vorzüglich an den treuen Sinn der Frauen, daß sie schon dem zarten Kinde diese edle Liebe zu seinem Vaterlande in einer reinen

---

¹²¹Tamtéž, s. 21–22.

¹²²Pojem „Volk“ ve svém významu zavedený již J. G. Herderem. Např. jeho užití v kontextu k předmluvě druhého vydání *Volkslieder* (1779). Viz Herder, J. G.: *Volkslieder. Vorrede zum zweiten Teil*. In: Kurz, H. (ed.): *Herders Werke*. Bd. 2. Leipzig: Bibliographischer Institut 1890, s. 64–78.

¹²³Zeune, A.: *Der fremde Gößendienst*. Eine Vorlesung, als Einleitung zu dem Vortrage über das Nibelungenlied. Christmond/Berlin 1813, s. 22.

¹²⁴Tamtéž, s. 24.

Sprache durch Erzählungen der großen Thaten der Vor- und Mitwelt nähren. Der Einfluß, den die liebende Mutterbrust auf die Schicksale eines Volks gehabt, ist wenig in die Augen fallend, aber gewiß tief eindringend. ¹²⁵

Tímto aspektem Zeune podobně jako Büsching podpořil výchovný, mravní účel nibelunské písně. Vyzdvihl příklad mateřské zásluhy v rámci výchovy hrdinského reka Siegfrieda.¹²⁶ Zmíněný argument sloužil jako podpůrný důkaz německé historii, historii národa bohatého na velké činy. Přitom potvrzoval silnou pozici národního jazyka, který byl považován za zdroj tzv. „krásné literatury“.

Německému národu se prostřednictvím pozitivních konotací sugerovalo výsostné postavení, které bylo ještě zesíleno určením jeho centrální pozice v Evropě i ve významu hybatele dějin střední Evropy:

„Unsere deutsche Sprache ist vor allen Sprachen der Erde so reich, bildsam und kräftig, daß deutsche Knaben und Mädchen keiner fremden bedürfen, sondern an ihr genug zu lernen haben, zumal wenn unser altes Lied ihnen früh gedeutet wird, was ehrenwerthe Männer schon längst laut geäußert und an vielen Orten schon glücklich begonnen haben. Unsere deutsche Geschichte endlich ist so thatenreich, und da Deutschland das Herz von Europa ist, so mit der Geschichte der andern Mitvölker verwebt, daß deutsche Knaben und Mädchen daran zugleich eine gesunde Nahrung und einen leitendne Faden durch das Gewebe der europäischen Völkergeschichte haben. ¹²⁷

Zeuneho argumentace představovala PN jako tzv. zrcadlo němectví: historii praotců nesenou ústní lidovou tradicí a čistými národními mravy, pramen německého posvátného jazyka lidu a zároveň argument proti francouzskému politickému, kulturnímu a společenskému útlaku:

„Allerdings kann das Nibelungenlied als ein Spiegel der Deutschheit betrachtet werden. Die Geschichte der Ahnherren, die noch zum Theil im Munde des Volks leben, das Derbe und zugleich Milde in den deutschen Sitten noch ungetrübt von französischen Tand, die lauter hervorsprudelnde Kwelle unserer Sprache, die eigenthümlichere Welt, als die durch fremden Stoff und strenge Form schon

---

¹²⁵Tamtéž, s. 25.

¹²⁶Tamtéž, s. 27.

¹²⁷Tamtéž.

mannigfach gefärbten und gestalteten Kunstwerke neuer Zeit, selbst die Gedichte eines Klopstock, Wieland, Schiller und Göthe darbieten.”¹²⁸

O rok později – r. 1814 – se objevila následující poznámka v recenzi vydání Josepha von Hinsberga (1812) ve *Wiener Allgemeine Literatur Zeitung* od autora skrytého pod šifrou R-k:

„Das herrliche Denkmal vaterländischen Heldengeistes und vaterländischer Kunst, ebendessewegen aber der Stolz jedes Deutschen, dessen Sinn für nationale Kunst nicht durch unselige Überschätzung des ausländischen geschwächt und verbildet ist, hat noch insbesondere für den Österreicher einen eigenen, grösseren Werth, weil er darin sein theures Vaterland als Schauplatz eines Theiles des Gedichtes mit einer Genauigkeit und Bestimmtheit geschildert findet, gegen welche alle andern Ländern nur wie in Nebel verschwommen erscheinen.“¹²⁹

Neznámý recenzent uvedl do hlubších souvislostí vztah nibelunské látky a rakouských zemí. Rakousko bylo zahrnuto mezi německy mluvící země, takže uplatňovalo stejný nárok na zmíněné literární dílo jako Němci. Zřetelně zde byla formulována rakouská národní hrdost na PN. Ve stati byly vytyčeny historické reálie odkazující na dějiště v oblasti rakouského území a dodatečně byla doložena i jména rakouských šlechticů, např. Rüdiger z Perlachu apod., kteří reprezentovali v PN kladné hrdiny. V neposlední řadě byl v textu připomenut i pravděpodobný úsudek mnohých badatelů o rakouském původu autora.¹³⁰ Příslušné dílo se tedy stávalo předmětem národní pýchy nejen švýcarských kantonů a německojazyčných zemí v užším slova smyslu, ale rovněž představovalo podpůrný argument pro literární ambice rakouské hrdinské literatury.

---

¹²⁸Tamtéž, s. 34. Zajímavé bylo, že Zeune byl podle Körnera a jiných svědectví autorem i polního vydání Nibelungů, použitého v protinapoleonském tažení. Bohužel se mi nepodařilo toto vydání sehnat. Viz zmínka Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911, s. 180 nn.

¹²⁹R-k (rec.): *Das Lied der Nibelungen – umgebildet von Joseph von Hinsberg* (München 1812). *Wiener allgemeine Literatur Zeitung*. Jg. 2, Nr. 45, Dienstag den 7. Juny 1814. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1814, s. 717–718.

¹³⁰Tamtéž, s. 719.

1.3. Estetický (poetologický) aspekt díla

1.3.1. Mytologie versus historie

Již od samého počátku nibelunských zkoumání vyvstávala otázka historické věrohodnosti básně, na jejímž pozadí se současně implicitně reflektovaly obecné německé teorie o poměru „mytického“ k „historickému“. Kategorie mýtu byla opětovně analyzována ve 40. letech 18. století v polemice vedené právě švýcarskými kritiky – již zmiňovaným Johannem Jakobem Bodmerem a jeho spolupracovníkem Johannem Jakobem Breitingerem – proti racionalistické normativní poetice Johanna Christoha Gottscheda.

Ve svém díle *Critische Abhandlung von dem Wunderbaren in der Poesie* (1740) Bodmer reagoval na tvrzení Gottschedovo ze studie *Versuch einer critischen Dichtkunst vor die Deutsche* (1730), a obhajoval roli tvůrčího vyobrazení v poezii. V mytických motivech spatřoval autentické zdroje poetického znázornění. Stále se ale s Gottschedem shodoval v názoru, že jedině rozum prezentuje kritérium pravdy, a tudíž víra v mýtus byla stále ještě nazírána jako naivní myšlenka.

Zřetelný přelom v recepci mýtu byl zaznamenán vydáním spisu Giambattisty Vica *Scienza Nuova* z roku 1744, kde Vico pojednal o mýtech jako produktech lidské fantazie, které zcela vybočují z racionalistických kritérií. Charakterizoval mýty jako pravdivé původní příběhy dávných lidí, které se podílely na vzniku prvotních společenských struktur.¹³¹

Mýtus a mytologie se v té době rehabilitovaly a byly učiněny pokusy o jejich nové využití v rámci německé romantické poetiky. Mýtus byl nahlížen jako pluralitní pojem, který mohl být vysvětlován z etymologického hlediska jako **fabule**, **příběh** nebo z pozice personifikovaných vyšších sil (bohové), či časoprostorového názírání (počáteční „předracionální“ stadium ve vývoji lidského vědomí, předdějinné období).¹³² Nově byl vnímán v roli **zobrazení jako estetická kategorie**.

---

¹³¹Piszczatowski, P.: Monoteizm rozumu – *Koncepcje nowej mitologii na pograniczu niemieckiego oświecenia i romantyzmu*. In: Kasperski, E.; Krysowski, O. (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*. Warszawa : Wydział Polonistyki 2008, s. 349–350. Parafráze uvedena s laskavým svolením autora.

¹³²Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 90–93.

Johan Gottfried Herder vystoupil v roce 1767 ve své stati *Von neuern Gebrauch der Mythologie* proti Christianu A. Klotzovi a jeho článku z r. 1764.¹³³ Zároveň svým spiskem navazoval na myšlenky Heinricha Wilhelma von Gerstenberga (*Briefe über Merkwürdlichkeiten der Literatur*, r. 1766–1770), jež reprezentovaly jeden z podnětů k úvahám o mytologii vůbec, resp. o nordické mytologii a jejím vztahu k německému bájesloví. Herder definoval mýtus jako tzv. „poetickou schránku“ nebo „poetické tělo,“ jímž byli „ozdobovány“ skutečné události; prostřednictvím mýtu se realitě dodávala poetická forma.¹³⁴ Mytologické obrazy a ideje mohly být podle Herdera využívány skrze mytické postavy k poznání obecných a morálních pravd. Usiloval zejména o to, aby pomocí staré mytologie byly vytvořeny nové poetické významy:

„Aus der alten Mythologie eine Wahrnehmung, eine Erfindung, eine Begebenheit, Poetisch wahrscheinlich und Poetisch schön zu erklären – dieses ist, wie ich glaube, der am meisten dichterische Gebrauch der Fabellehre, und der Quelle zu den schönsten und reizendsten Fiktionen.“¹³⁵

Upozornil především na poetickou trvalost (konstantnost) mytických obrazů a na jejich schopnost předávat určité duchovní poselství. Svou teorii o mýtu pak Herder specifikoval právě na příkladu nordické mytologie v pojednání *Iduna oder Apfel der Verjüngung* z roku 1796 v Schillerově časopise *Horen*.¹³⁶ Zde naznačil preferenci národní mytologie před antickou. Prostřednictvím modelového mluvčího Alfreda apeloval na seznámení německého národa s vlastní národní mytologií, s hrdinskými ságami. Severskou mytologii považoval za spřízněnou s německou, resp. německá mytologie představovala jednu z odnoží. Německá mytologie tedy vytvářela hlavní ideový a poetologický předobraz pro současné básnictví (v jazykových, tvarových i myšlenkových podnětech).¹³⁷

Na Herderovy myšlenky navázali například bratři Schlegelové. Friedrich Schlegel ve své stati *Rede über Mythologie* ve studii *Gespräch über Poesie* (1800) precizoval stanovisko, že stará mytologie byla prvním květem mladé – ještě syrové – fantazie, jež obsahovala a zniterňovala nejbližší a nejživější předměty smyslového

---

¹³³Herder, J. G.: *Ueber die neuere Deutsche Litteratur*. Fragmente, als Beilagen zu den Briefen, die neueste Litteratur betreffend. In: Suphan, B. (ed.): *Herders Sämmtliche Werke*. Bd. 1. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung 1877, s. 441.

¹³⁴Tamtéž, s. 448.

¹³⁵Tamtéž.

¹³⁶Herder, J. G.: *Iduna oder der Apfel der Verjüngung* (1796). In: Suphan, B. (ed.): *Herders Sämmtliche Werke*. Bd. 18. Berlin: Weidmann, 1883, 483–502.

¹³⁷Tamtéž, s. 502.

světa. Nová mytologie by naopak měla vzniknout „z nejzazší hlubiny ducha“.¹³⁸ Mytologii a poezii ztotožňoval v jeden významový, nedělitelný celek; ten by jako zdroj nové (romantické) mytologie měl čerpat z novodobého „idealismu“:

„Jako je bytností ducha, že určuje sám sebe a ve věčném koloběhu vychází sám ze sebe a zase se k sobě vrací; tak každá myšlenka není ničím jiným než výsledkem takové činnosti: tak je tentýž proces patrný koneckonců v každé formě idealismu, jenž sám je přece pouze uznáním této své zákonnosti a novým, prostřednictvím tohoto uznání znásobeným životem, který nejnádherněji vyjevuje tajnou sílu pomocí nekonečného množství nových objevů, všeobecného sdílení a oživujících účinků.“¹³⁹

V každé formě „idealismu“¹⁴⁰ mohla být tedy v této souvislosti viditelná touha básníků přiblížit se prapůvodnímu světu „nejvyššího“ obrazu fantazie, který v sobě zahrnoval současně zdroj veškeré poezie. Tento imaginární svět mytologie byl ve své nedosažitelnosti a neuchopitelné transcendentální podobě F. Schlegelem přirovnán k „posvátným písmem psanému výrazu přírody“, jejíž metodou byla „obrazivost a nová tvářnost“.¹⁴¹

Jestliže F. Schlegel definoval romantickou, resp. novou mytologii více v návaznosti na soudobé filozofické teorie (Spinoza, Fichte apod.), A. W. Schlegel v přednáškách o poetice (*Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst. Část 1. /1801–1802/*) pojednával o mytologii v užším pojetí, jako o tzv. Fabellehre, nauce o bájích. Její funkci v opozici k „racionální“ (empirické) pravdě specifikoval takto:

„Die Mythologie ist eine im Gange der menschlichen Kultur wesentliche, und unabsichtliche Schöpfung der Fantasie: es muß ihr also Wahrheit zum Grunde liegen. Das Fabelhafte ist also nicht bloß für Wahrhaft gehalten worden, sondern es ist in einem gewissen Sinne wahr; ja man kann sagen, daß in dem Geiste ächter Dichtungen alle Wahrheit beschlossen liegt.“¹⁴²

---

¹³⁸Schlegel, F.: *Řeč o mytologii* (1800). In: Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 343.

¹³⁹Tamtéž, s. 344. Jeho pojetí „idealismu“ v tomto smyslu přibližuje i fragment č. 121 otištěný v Atheneu (1798). Viz: Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 370.

¹⁴⁰Do jaké míry souvisel „idealismus“ Schlegelův s tehdejšími obecnými tendencemi německého idealismu, zde, vzhledem k našemu vymezení pojmů souvisejících s PN, opomíjíme.

¹⁴¹Schlegel, F.: *Řeč o mytologii* (1800). In: Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 345, 346.

¹⁴²Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst. Theil 1. (1801–1802)*. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 330.

Mytologie prezentovala spontánní výtvar fantazie. Mýty určitým způsobem symbolizovaly pravdu „samu o sobě“. V duchu pravého básnictví se ukrývala celá „pravda“ ve smyslu „poznání skrytého významu“, jež se neztotožňovala s pravdou rozumovou, empirickou. A. W. Schlegel také vysvětlil vztah mýtu a poezie:

„Die Poesie ist eine künstliche Herstellung jenes mythischen Zustandes, ein freiwilliges und waches Träumen.“¹⁴³

Poezie představovala jak podle A. W. Schlegela, tak F. Schlegela shodně uměleckou obnovu každého mytického řádu, svobodné a živé snění. Skrze básnickou tvorbu docházelo k opětovnému rozpoznání skrytých dávných tajemství.

Soudobé studie tedy specifikovaly předpoklady pro využití mýtu a mytologie v romantické poezii. Nebyla už popírána jejich věrohodnost, ale naopak upřednostňována jejich vnitřně pravdivá výpověď o dávných časech. Soudobému romantickému básnictví se nabízela v mýtu nejen látka k tvůrčímu zpracování, ale současně byl německými romantiky definován způsob tohoto literárního psaní jako hledání „nejniternějšího bytí původního ducha Přírody“, přičemž byla zároveň preferována jedinečnost způsobu básnického zobrazení.¹⁴⁴ Už Herder naznačil možnost využít poetickou látku národní mytologie k budování historického národního vědomí.

Mytologický zdroj německé romantické literatury byl rovněž konkretizován: Jestliže Herder zdůrazňoval inspiraci německé literární tvorby v nordické mytologii, F. Schlegel upozornil i na „jinonárodní“ mytologie, především však na orientální mytologii,¹⁴⁵ která byla považována v romantické kultuře za nejstarší. Posud kontext teoretických vymezení mýtu a mytologie vzhledem k situaci, do jejíhož recepčního rámce byla posléze *Píseň o Nibelunzích* také zasazena.¹⁴⁶

1.3.2. Mýtus a dějiny v *Písni o Nibelunzích*

Prvním, kdo se zabýval historickým kontextem básně, byl Johannes von Müller, který ztotožnil krále Etzela s hunským králem Attilou a zařadil nibelunskou závěrečnou katastrofu do roku 436. Jiní se ale domnívali, že tragický závěr PN

---

¹⁴³Tamtéž.

¹⁴⁴Schlegel, F.: *Řeč o mytologii* (1800). In: Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 344–345.

¹⁴⁵Tamtéž, s. 345.

¹⁴⁶Vzhledem k celé šíři německých teoretických prací věnujících se mýtu a mytologii jsme se zaměřili pouze na ty, které mohly být stěžejní pro vymezené téma.

odkazoval časově k poslednímu tažení Attilovu do Galie a k jeho porážce Aetiem, v níž padl.¹⁴⁷ V článku z roku 1783 v *Göttingische Anzeigen* se Müller zaměřil na popis historických postav (Attila, Günther, Dietrich z Bernu) vystupujících v PN či na geografické údaje (země Brunhildy – Island, Amelungenland – země Ostrogótů). Současně upozornil na mnohé nesrovnalosti ohledně zeměpisných informací nebo na úplně vymyšlená fakta (např. Norsko – země skřítků...¹⁴⁸).

Všichni badatelé ale shodně posoudili časové zakotvení nejnovější verze PN v rytířském období středověku, které bylo v básni věrně zachyceno prostřednictvím vykreslení dobové společenské atmosféry (rytířské turnaje, plastické líčení bitev, atd.).

Giesecke ve studii z roku 1795 shledal absenci explicitního vysvětlení, koho vlastně Nibelungové představují. Podle jeho názoru bylo možné se dozvědět z PN o třech oblastech: o zemích, národech a městech; o osobnostech, úřadech, událostech a o zvycích a odívání. *Píseň o Nibelunzích* pro něj představovala „dokument“ o středověkých geografických, politických a kulturně-společenských poměrech.¹⁴⁹

A. W. Schlegel označil PN za příklad heroické středověké mytologie.¹⁵⁰ V přednášce se také zabýval historickými nesrovnalostmi, kupříkladu ohledně Attilova stáří (v době nibelunského příběhu už měl být velmi starý) a povahy (podle Římanů strašný nepřítel, podle Němců objektivnější obraz /byli jeho vazaly/)¹⁵¹, či osobností Dietricha z Bernu (král Ostrogótů, který byl narozen až několik let po Attilově smrti!). V důsledku těchto okolností konstatoval, že je potřeba odlišovat v díle **mytologii** od **historie**, resp. že nelze charakterizovat PN jako jednoznačně historický dokument. Pro rekonstrukci historické pravdy bylo nutné sestavit tradici PN, její souvislost se sbírkou německých hrdinských ság (tzv. *Heldenbuch*) a s příbuznými nordickými ságami.

---

¹⁴⁷Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Teil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 12–13.

¹⁴⁸36. Stück. Den 3. März 1783. In: *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften*. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich, s. 354–356.

¹⁴⁹G.: *Ueber der Nibelungen Liet*. An den Herrn Johann Joachim Eschenburg, Hofrath und Professor am Carolino zu Braunschweig. Hamburg: Buchmann und Gundermann 1795, s. 4–17.

¹⁵⁰Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Teil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 110.

¹⁵¹„Die römischen Schriftsteller schildern uns den Attila und die nordischen Eroberer nur als ihre Feinde, aus scheuer Ferne und von außen her. Die deutschen Völkerschaften hingegen, zum Theil Bundgenossen oder Vasallen Attila's; Mitausführer seiner großen Entwürfe, hatten die innern Verhältnisse seines Reiches kennen gelernt, und was sich hierüber in ihren Sagen aufbewahrt hat, ist nicht zu übersehen. In: Schlegel, A. W.: *Ueber das Nibelungenlied*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 522.

Na pozadí sémantické dichotomie mytologie (ve smyslu označení „vybájeného“, „tajemného“, „dávného“, „ne-historického“) a historie (hypotetické reality na základě skutečných /zapsaných! / událostí) se tedy ve Schlegelových přednáškách promítl rovněž vztah poezie a historie, o jejichž vnitřních souvislostech byl Schlegel přesvědčen. Epická poezie však označovala reflexi události jiným, specifickým způsobem.¹⁵²

Ve studii v *Deutsches Museum* (1812) doplnil Schlegel své stanovisko o argumenty pro podpoření starobylosti a historického základu nibelunské ságy, na rozdíl od rytířských románů založených na fantazii. Nibelunská pověst čerpala z hlavní události podrobení Burgundů Huny. Odrážely se tu ale i německé zvyklosti v čase stěhování národů, v době znovuzrození Evropy. Demonstrovaly se zde kontakty Hunů s Němci, resp. úzké vztahy s Attilovou říší, boj germánských národů o moc, zárodky existence šlechty, lenního uspořádání, nejstarší podoba rytířství a křesťanské náboženství. Všechny tyto okolnosti udával Schlegel za „*alle Grundzüge der einheimischen Bildung*“, tzn. za základní znaky domácí – národní – tvorby.¹⁵³

Jacob Grimm vyjádřil své myšlenky o poezii a dějinách v souvislosti s mýtem ve studiích *Vor Übereinstimmung der alten Sagen* (1807),¹⁵⁴ *Gedanken wie sich die Sagen zur Poesie und Geschichte verhalten* (1808),¹⁵⁵ *Gedanken über Mythos, Epos und Geschichte* (1813),¹⁵⁶ a také v předmluvách k dílu *Deutsche Sagen* (1816)¹⁵⁷ a *Deutsche Mythologie* (1835).¹⁵⁸ Na základě dichotomie básnictví (naivní a sentimentální)¹⁵⁹ dospěl k vlastní tezi o jazyku mýtu. Ságu zahrnul mezi druh přírodní poezie; tedy té, která spontánně, čistě a věrně reflektuje myšlenky národa,

---

¹⁵²Tamtéž, s. 120.

¹⁵³Schlegel, A. W.: *Aus einer noch ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 32.

¹⁵⁴Vytištěno v *Neuer literarische Anzeiger* (1807, Nr. 26). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften IV*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1868, s. 9–12.

¹⁵⁵Grimm, J.: *Gedanken wie sich die Sagen zur Poesie und Geschichte verhalten* (1808). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften I*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 399–403.

¹⁵⁶Grimm, J.: *Gedanken über Mythos, Epos und Geschichte* (1813). In: *Kleinere Schriften I*. Berlin: F. D Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 74–85.

¹⁵⁷Grimm, J.: *Deutsche Sagen*. Vorrede. In: *Kleinere Schriften VIII*. Berlin: G. Bertelsmann 1890. s. 10–25.

¹⁵⁸Grimm, J.: *Deutsche Mythologie* (1835).Vorrede. In: *Kleinere Schriften VIII*. Berlin: G. Bertelsmann 1890, s. 3–30.

¹⁵⁹Schillerova studie *O naivní a sentimentální poezii* vyšla prvně v časopisu *Horen* (1795). Schiller rozlišoval mezi tzv. naivní poezií (tvořivost génia, prvotní, ideální, intuitivní, božská; reprezentuje osud...) a sentimentální poezií (napodobující, nepřirozená, idealizace světa, výraz básníka...). In: Štrasser, J.; Schafer, B.; Žitný, M. (eds.): *Schiller, F.: Estetické úvahy o umění*. Bratislava: Tatran 1985, s. 151–219.

podobně jako lidové písně oproti umělé (tedy sentimentální) poezii prostředkující názory a zkušenosti jednotlivce se světem:

*„Man streite und bestimme, wie man wolle, ewig gegründet, allen Völker- und Länderschaften ist ein Unterschied zwischen Natur und Kunstpoesie (epischer und dramatischer, Poesie der ungebildeten und gebildeten) und hat die Bedeutung, dasz in der epischen die Thaten und Geschichten gleichsam einen laut von sich geben, welcher forthallen musz und das ganze Volk durchzieht, unwillkürlich und ohne Anstrengung, so treu, so rein, so unschuldig werden sie behalten, allein um ihrer selbst Willen, ein gemeinsames theures Gut gebend, dessen ein jedweder Theil habe. Dahingegen die Kunstpoesie gerade das sagen will, dasz ein menschliches Gemüt sein Inneres blosz gebe, seine Meinung und Erfahrung von dem Treiben des Lebens in die Welt giesze, welche es nicht überall begreifen wird, oder auch, ohne dasz es von ihr begriffen sein wollte.“*¹⁶⁰

Uváděním látky pověsti do souvztažnosti s písňovou formou stanovili Grimmové kolektivního původce – lid. V prapočátku vzniku národů vycházely poezie a dějiny podle nich z jednoho společného zdroje, pak se ale odlišily. Stará poezie se mezi lidem pěstovala a tříbila. Lidový charakter poezie charakterizoval Grimm takto:

*„Die älteste Geschichte jedweddes Volk ist Volkssage. Jede Volkssage ist episch. Das Epos ist alte Geschichte. Alte Geschichte und alte Poesie fallen nothwendig zusammen. In beiden ist Vermöge ihrer Natur die höchste Unschuldigkeit (Naivetät) offenbar. So wie es aber unmöglich ist, die alte Sage auf dieselbe Art zu behandeln, wie mit der neueren Geschichte verfahren werden musz (welche vielleicht mehr Wahrheit des Details enthält, wogegen in den Sagen bei allen fragmentarischen eine hervorgreifende Wahrheit in Auffassung des Totaleindrucks der Begebenheit herrscht), so ungereimt ist es, ein Epos erfinden zu wollen, dem jedes Epos musz sich selbst dichten, von keinen Dichter geschrieben werden. Beweis sind die Menge mislungener Arbeiten in allen Nationen. Aus dieser Volksmässigkeit des Epos ergibt sich auch, dasz es nirgends anders entsprungen sein kann, als unter dem Volke, wo sich die Geschichte zugetragen hat.“*¹⁶¹

---

¹⁶⁰Grimm, J.: *Gedanken wie sich die Sagen zur Poesie und Geschichte verhalten* (1808). In: *Kleinere Schriften I*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 399.

¹⁶¹Grimm, J.: *Vor Übereinstimmung der alten Sagen* (1807). In: *Kleinere Schriften IV*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1868, s. 10 (pozn.).

Grimm poukázal v úryvku na lidový (národní) původ ságy. Epos se jako starý příběh neodmyslitelně pojil s dávnou přírodní (naivní) poezií. Oproti novějším pověstem reprezentovaly staré ságy původní hodnotu. Každý epos se vytvářel uprostřed lidu na základě dějinné tradice.

Jestliže Homér byl podle Grimma otec dějepisu, pak Nibelungové reprezentovali pro Grimma prvotní *vznešenost*¹⁶² německých dějin:

„[...] wenn Homer von den Griechen mit Recht ein Vater der Geschichte gepriesen wird, so dürfen wir nicht länger Zweifel tragen, dasz in den alten Nibelungen die erste Herrlichkeit deutscher Geschichte nur zu lange verborgen gelegen habe.“¹⁶³

Právě v eposu, resp. v lidovém eposu, se podle Jacoba Grimma setkávala tzv. čistě mytická (božská) pravda a čistě historická (faktická) pravda.¹⁶⁴ Mytická pravda se vztahovala k historické jako citová pravda k prokazatelné, faktické.¹⁶⁵ Zatímco v jedné vládl **cit**, v druhé převažoval **rozum**.

Grimm apeloval na obnovu národní mytologie, která by se vyrovnala řecké:

„An einigen Beispielen wird dies deutlicher werden, die ich aus der vaterländischen Tradition zur Bewegung der mehr ungerechten als gegründeten Klage wähle, dasz uns eine Mythologie fehle, da man nur die vorhandenen Sagen und Gedichte mythisch zu fassen braucht, um in ihnen ganz ähnliche Elemente und Bestandteile wie in der Griechischen Religion zu entdecken.“¹⁶⁶

Na podkladě srovnání příběhu o Vilémovi Tellovi se severskou, latinskou a řeckou pověstí se filologickým rozbohem jmen a komparací fabulí pokusil dokázat genetickou spřízněnost mytologií. Klíčovou roli v těchto sémantických vztazích zaujal i jazyk sám. Epos představoval podle Grimma svorník božské a lidské historie. Vznikl sloučením mytických a dějinných událostí, které prostředkoval sám jazyk. Shrnutí vztahů podal Grimm na konci své studie *Gedanken über Mythos, Epos und Geschichte* (1813):

„Nach meiner Meinung wird es fest stehen, dasz das Epos, ja jeder rechte Mensch einen doppelten Theil an sich trage, einen göttlichen und menschlichen.

---

¹⁶²Už v samotném přízvisku „vznešenosti německých dějin“, která se PN přisuzovala, zaznívalo estetické hledisko, které odkazovalo k idealizované představě dějin německých předků.

¹⁶³Grimm, J.: *Gedanken wie sich die Sagen zur Poesie und Geschichte verhalten* (1808). In: Kleinere Schriften I. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 400.

¹⁶⁴Grimm, J.: *Gedanken über Mythos, Epos und Geschichte* (1813). In: Kleinere Schriften I. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 75.

¹⁶⁵Tamtéž, s. 74.

¹⁶⁶Tamtéž, s. 75.

*Jener hebt die Poesie über die blosze Geschichte, (in der oft alle Lust niedergebrannt ist und kahle Mauern stehen), dieser nähert es letzter wieder, indem er sie nie ohne historischen Hintergrund lässt, und ihr einen frischen Erdgeruch verleiht, der nichts Eingebildetes, sondern etwas Warhaftes ist. Darum soll der Christ Gott höher halten, als den heidnischen Wodan, den er abgeworfen hat; darum mag der Schweitzer seinen Tell als ein Eigenthum betrachten, das ihm weder durch Toko, noch Bell und Egil entzogen werden kann.*¹⁶⁷

Zatímco dějiny plynuly podle Grimma lineárně, vyprávěly o lidských událostech, pověst se vyznačovala cyklickým charakterem. Znovuobrazovala se. Ozřejmovala neprokazatelné národní události ztracené v čase; odtud poukaz na její fantastičnost, přesto vnitřní pravdivost.¹⁶⁸ Grimm ukotvil mýtus a dějiny do antropologických kategorií, když je ztotožnil se vztahem osudu a svobody: „*Dieses Verhältnis des Mythos zur Geschichte ist mit andern Worten das des Schicksals zu der Freiheit.*“¹⁶⁹

V recenzi na studii K. W. Göttlinga *Ueber das Geschichtliche im Nibelungenliede* (1814), uveřejněné v tomtéž roce v časopise *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, vyjádřil Grimm svůj názor na poměr historie v básni PN:

„*Wir würden nicht über das Geschichtliche in Nibelungenliede, sondern über das Nibelungische in der altdeutschen Geschichte geschrieben haben. Man müsste aber demnächst fortfahren, unsere alte Poesie überhaupt in unserer alten Geschichte zu verfolgen. Dabei wird das Epos nicht als Luft und Lüge betrachtet, sondern als ein inkräftiges Korn lässt es sich in mehr denn einer Zeit, an mehr denn einem Ort, aufgehen und auferstehen, damit es einen Erdtheil gewinne, und dem Volk sichtbar, d. h. auch hörbar und glaubreich erscheine. Seine Wahrheit liegt nur immer weit über die Phantasie eines (einzelnen) Dichters hinaus.*“¹⁷⁰

Historicky doložitelná část fabule nebyla podle Grimma apriorní součástí původní podoby eposu, ale naopak. Nibelunská látka tvořila jádro ne obecné, ale národní (německé) historie. Z Grimmových statí vyplývalo, že PN neukotvil jedním časoprostorem, bodem na lineární přímce dějin. Byla pro něj průsečíkem na ose

---

¹⁶⁷Tamtéž, s. 85.

¹⁶⁸Grimm, J.: *Deutsche Mythologie* (1835). Vorrede. In: *Kleinere Schriften VIII*. Berlin: G. Bertelsmann 1890, s. 148.

¹⁶⁹Grimm, J.: *Gedanken über Mythos, Epos und Geschichte* (1813). In: *Kleinere Schriften I*. Berlin: F. Dümmers VerlagsBuchhandlung 1864, s. 85.

¹⁷⁰Grimm, J.: *Ueber das Geschichtliche im Nibelungenliede* (1814). In: *Kleinere Schriften IV*. Berlin: Dümmers Verlagsbuchhandlung 1868, s. 91.

postupného procesuálního utváření konečné podoby až do okamžiku, kdy byla uvedena do povědomí národa a začala kolovat v ústní lidové tradici.

Ve vztahu k PN se Grimmové – kromě názorů publikovaných v recenzích na nová vydání a korepondence – zabývali básní rovněž v časopise *Altdeutsche Wälder*. V jednotlivých sešitech vztahovali pověst k historickým skutečnostem. Na základě etymologie slov srovnávali původ jednotlivých postav v PN a jejich souvislost s možnými historickými (tedy prameny ověřenými) událostmi. Obhajovali podobnost s nordickými, maďarskými pověstmi, ale i latinskými prameny. Už v předmluvě si dávali za cíl oživit „ducha“ dávnověku a moc starého básnictví coby zdroje a pramene poezie.¹⁷¹ Zároveň svou metodu bránili proti kritice A. W. Schlegela, když v třetím svazku z roku 1816 shrnuli svůj záměr Wilhelmovými slovy:

„Diese Abhandlung enthält, wie man aus der Ueberschrift und den deutlichen Worten der Einleitung sieht, blos gesammelte Zeugnisse über die deutsche Heldensage, die ich in einer weit chronologischen Ordnung, nach welcher sie am leichtesten zu finden waren, aufstellte. Das diese Absicht unklar ausgedrückt sey, kann ich nicht finden (ja ich halte die Klage über Unverständlichkeit überhaupt hier nur für einen bei Recensionen üblichen Zierrath), wahl aber das Gegentheils durch den Göttinger Recensenten sogar beweisen, der mich zu einer Bearbeitung dieser Zeugnisse aufforderte. Demnach hatte ich blos zu zeigen, daß eine mitgetheilte Stelle sich auf die Sage beziehe und dies, wo es dunkel war, auseinander zu setzen.“¹⁷²

Jinými slovy, Grimmové odůvodňovali svůj komparatistický postup srovnávání jednotlivých historických faktů v sáze, protože jen tím způsobem se mohla osvětlit zatemněná, tj. nejasná místa (mezery) v kontextu a možné paralely s jinými literárními texty.

August Zeune v předmluvě k vydání PN z roku 1815 poznamenal, že v pověstech se odhalují nejranější osudy národa.¹⁷³ Věnoval se zejména chronologii historických faktů ve vztahu k hrdinské básni. Vedle odvozování

---

¹⁷¹Grimm, J. a W. (eds.): *Vorrede*. In: *Altdeutsche Wälder*. Bd. 1. Kassel: Thurneissen 1813, s. 1–3.

¹⁷²Grimm, W.: *Nachträge zu den Zeugnissen über die deutsche Heldensage*. In: Grimm, J. a W. (eds.): *Altdeutsche Wälder*. Bd. 3. Frankfurt: B. Körner 1816, s. 273.

¹⁷³Zeune, A. (ed.): *Das Nibelungenlied. Die Urschrift nach den besten Lesarten neu bearbeitet, und mit Einleit und Wortbuch zum Gebrauch für Schulen versehen*. Berlin: Maurersche Buchhandlung 1815, s. 1.

etymologického původu jednotlivých jmen spekoval nad otázkou tajemného původu Nibelungů.¹⁷⁴

Podrobněji se kontakty mytologické a historické roviny v nibelunské básni zabýval také Friedrich Heinrich von der Hagen v pojednání *Die Nibelungen: Ihre Bedeutung für die Gegenwart und für immer* (1819). Po řadě jeho faktografických studií, které zkoumaly zejména textovou komparaci jednotlivých rukopisů a zlomků, představovala tato studie zřetelný sémantický posun.¹⁷⁵ Hagen uvažoval o historických faktech ne z hlediska jejich věrohodnosti, ale převáděl je do symbolických konotací, interpretoval je v souvislosti s jejich ztvárněním v básnickém – fikčním – světě. PN prezentovala mezník mytologické epochy a počátek historické (dějinné epochy). Mýtus v obecné rovině charakterizoval takto:

*„Der Mythos ist zwar, in seinem bildlichen Ausdruck, auch Poesie, und ebenso ist er die Geschichte ein für einmal, gleichsam ihr stehender Typus, welcher das Vergangene als künftig weissagt, und das Künftige als Vergangenes erzählt: aber durch die Volkssage, durch die volle Aufnahme in eine bestimmte lebensvolle Zeit, wird er erst zum Volks- und Heldengedicht, wie die Illias und auch unsere Nibelungen sind.“*¹⁷⁶

Mýtus byl podle Hagenova poezií i historií zároveň. Minulé události zvěstoval „umělecky“, prostřednictvím zakotvení v určitém čase prezentovaném lidovou a hrdinskou básní. Poezie vcházela do kontaktu s historickými fakty i mýtem jako třetí důležitý element, který dodával celku uměleckou tvářnost. Von der Hagen tedy od sebe obě složky neodděloval; v jeho pojetí se prolínaly (dějinná fakta se stávala básnickou metaforou, božský mýtus se zrcadlil v hrdinských postavách, atd.), doplňovaly a stýkaly v poezii. Hagenova teorie jakoby slučovala předchozí názory v kompromis.

Wilhelm Grimm v dopise z 13. listopadu 1819 připojil Hagenovi ke studii několik poznámek:

„Ich leug[n]e eben nicht die allgemeine Verwandtschaft und ursprüngliche Einheit der Mythen; ich halte es aber für fruchtbarer und der beschränkten menschlichen Natur für angemessener, diese Einheit einstweilen vorauszusetzen und

---

¹⁷⁴Tamtéž, s. 11.

¹⁷⁵Obecně se za tímto posunem vidí také Hagenova inspirace ve studiu Kanneho. In: Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag: 1911, s. 206.

¹⁷⁶Hagen, F. H.: *Die Nibelungen: Ihr Bedeutung für die Gegenwart und für immer*. Breslau: J. Max 1819, s. 144.

*den Theil, der uns einzelnen zur Betrachtung und Erklärung übergeben ist, vorerst lediglich in freier Eigenthümlichkeit und, wenn der Ausdruck erlaubt ist, in seinem besondern Haashalt zu erörtern.*¹⁷⁷

Jak vyplývalo z úryvku, Grimm naopak Hagenovi doporučoval soustředění na konkrétní jedinečnost nibelungovské fabule v národním kontextu, ne na širokou spletnost mytických vztahů v obecné rovině.

Souvztažnost mezi mýtem, historií a ságou v souvislosti s *Písní o Nibelunzích* formuloval rovněž Karl Rosenkranz, doktor a soukromý docent filozofie na univerzitě v Halle, ve své studii *Das Heldenbuch und die Nibelungen* v roce 1824. Navazoval v mýtopoetické teorii na své předchůdce a v mnohém uzavíral jednolitou linii podobných studií, které rozpracovávaly teorii národního mýtu obsaženého v žánru eposu.

Epická báseň PN tedy figurovala v literárněhistorických dobových debatách na pomezí mytické (dávné, tajemné, tzv. božské před-dějinné epochy) a historické (verifikované dějepisnými prameny) epochy. Historická národní fakta (např. stěhování národů) a postavy z dějin (např. Attila, Dietrich z Bernu) se v ní prolínaly s mytickými hrdiny, událostmi a motivy (Siegfriedův polobožský původ, nesmrtelnost, nadpřirozené události, kouzelné prostředky), které byly v obecném principu analogické k jiným národním mytologiím i ke svému antickému vzoru (v případě homérských básní). PN však vykazovala také vlastní národní specifika; charakteristiku německého národa, jeho zvyky, tradice, v neposlední řadě propustnou hranici pohanské a křesťanské mytologie.

1.3.3. Homér a Píseň o Nibelunzích

V předmluvách k nibelunským vydáním v 19. století se poukazovalo na spojitost PN s Homérem až ve zmínce Johanna von Müllera. Ale třeba už Bodmer v roce 1757 poukázal na svůj vlastní plán úmyslného porušení chronologie příběhu a vyzdvižení pouze části (*Chriemhilden Rache a Klage*). Předchozí děj nastínil pouze stručně v intencích Homéra, který o únosu Heleny, obětování Ifigenie a dalších

---

¹⁷⁷Grimm, W.: *An Hagen den 13. November 1819*. In: Schoof, W. (ed.): *Unbekannte Briefe der Brüder Grimm*. Bonn: Athenäum-Verlag 1960, s. 46.

událostech 10 let před hlavní zápletkou, pojednal také ve zkratce.¹⁷⁸ Dále Bodmer zmínil podobnost v rozmanitosti líčení velkých nebezpečných bojů a v postavení poety, jenž ke čtenářům skrze text promlouval, ale stál spíše v pozadí, takže pozornost byla koncentrována více na dějovou linii:

„*Jedes neue Gefecht erhebt sich über das vorhergehende an Grösse, Gefahr und Verrirung. Das sind die Eigenschaften, die sonst dem Homer zugehören. Der Poet hat auch dieses mit dem Griechen mehr als so mancher anderer Poet gemein, daß er uns selten an den Poeten gedenken läßt; er nimmt uns allein mit seiner Handlung ein, und machet uns aus lesern zu hören.*“¹⁷⁹

Nářek připodobnil Bodmer vzhledem k námětu žalu a bolesti Kriemhildy k *Illiadě*, k žalobě Andromache a ostatních.¹⁸⁰ Jakoby usiloval poukazem na vybrané části PN a jejich komparací s homéřskými básněmi implicitně dosvědčit, že německá literatura vlastní podobně dramatickou epickou báseň z dávných věků, která se antickým památkám vyrovná.

Myller, následovník Bodmera, ještě ve své předmluvě k PN r. 1782 necenil její kvality tak vysoko jako Homérova nebo Vergíliova díla, protože se domníval, že PN má větší historickou cenu (důkaz starobylosti německé literatury) než básnickou hodnotu.¹⁸¹

Historik Müller však ve své recenzi z roku 1783 v *Göttingische Anzeigen* doporučoval PN jako vhodnou knihu pro německý národ, podobně jako byly homéřské básně oblíbenou četbou pro Řeky.¹⁸² Ve 2. kapitole *Dějin Švýcarska* dokonce zdůraznil, že by mohla být německou Iliadou.¹⁸³ Jeho památný výrok pak byl s oblibou citován v dalších vydáních PN, která následovala v průběhu prvních desetiletí 19. století. Někdy byl uveden výrok Müllerův bez komentáře ve snaze upozornit na možnost zasazení PN do kánonu tzv. klasických velkých děl,

---

¹⁷⁸Bodmer, J. J. (ed.): *Chriemhilden Rache, und die Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrieh: Orell&Comp. 1757, s. 7.

¹⁷⁹Tamtéž, s. 7–8.

¹⁸⁰Tamtéž, s. 8.

¹⁸¹Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Nibelungen Liet. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt*. In: *Teutsche Merkur*, Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782, s. 183.

¹⁸²36. Stück. Den 3. März 1783. In: *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften*. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich, s. 353–357.

¹⁸³Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911, s. 14.

v přednáškách (např. A. W. Schlegela) byl vztah obou básní doplňován a komentován.

Pro kontext srovnání Homéra s PN byl dále nesporně důležitý spis Friedricha Augusta Wolfa *Prolegomena ad Homerum* uveřejněný ještě ke konci 18. století (1795).¹⁸⁴ Už samotný titul napověděl předmět Wolfova zkoumání: „*Vorrede zu Homer oder über die alte und echte Gestalt der homerischen Dichtungen, ihre verschiedenen Umänderungen und die vernünftige Art der Textverbesserung.*“ Wolf navazoval na dřívější pochybnosti o jediné osobě homérského básníka. U svých současníků našel spíše porozumění (Herder, Schlegelové ad.) než nesouhlas (Nitsch či Otfried Müller).¹⁸⁵ Zdůvodnil své stanovisko na podkladě výsledků porovnání rozsáhlého pramenného materiálu, určení stáří a chronologie básní. Došel k závěru, že *Ilias* a *Odyssea* jsou složeny z jednotlivých zpěvů, které nebyly dílem téhož básníka:

„*Wenn wir schließlich dießen ganzen zusammenhängenden Text und die Liederreiche zweier in sich geschlossener Gedichte nicht eigentlich dem Dichtergenie des Mannes, dem wir sie gewöhnlich zuschreiben, sondern vielmehr der Kunstfertigkeit eines gebildeteren Zeitalters und den vereinten Bemühungen vieler verdanken, und wenn es sich mit glaubhaften Vernunftgründen und Beweisen wahrscheinlich machen läßt, daß die einzelnen Gesänge, aus denen Illias und Odyssee zusammengefügt sind, nicht alle ein und denselben Verfasser haben, wenn also, sage ich, man anders, als dies gewöhnlich geschieht, über alle diese Punkte urstellen muß; – was wird es dann heißen, diese Dichtungen in den allen Glanze und in ihren ursprünglichen Form wiederherzustellen?*“¹⁸⁶

Na Wolfovy závěry studie navázal mimojiné známý filolog Gottfried Hermann, který v homérském eposu rozlišil předhomérské, homérské a pohomérské (napodobené) písně.¹⁸⁷ Obdobně J. G. Herder reagoval na homérské bádání svou studií v měsíčním periodiku *Horen* (1795). Charakterizoval Homéra jako zakladatele básní epického žánru. Jeho pokračovatelé, tzv. homeridé, jeho zpěvy rozvíjeli dál až do útvaru, v němž je známý epos dodnes:

---

¹⁸⁴K dispozici jsme měli německý překlad prof. Dr. Herrmanna Muchaua z r. 1908: Muchau, H. (ed.): *Friedrich August Wolfs Prolegomena zu Homer. Ins Deutsche übertragen.* Leipzig: Philipp Reclam jun. 1908.

¹⁸⁵Tamtéž, s. 13–14.

¹⁸⁶Muchau, H. (ed.): *Prolegomena zu Homer.* Leipzig: Philipp Reklam jun. 1908, s. 92–93.

¹⁸⁷Tamtéž, s. 14–15.

„Homer pflanzte einen solchen Keim, ein episches Kunstgebilde. Seine Familie, die Schule der Homeriden erzog diesen Baum; allenthalben umher wurden durch lebendigen Gesang seine Sprossen verpflanzt, und durch lebendigen Wind und Wetter unter mancherlei Händen, die ihn bearbeiteten, die ihn vielleicht einimpften, ihn beschnitten und an ihm feilten, gedieh der Baum zu der Gestalt, in der er jezt vor und stehet und wahrscheinlich, (wenige Verbesserungen ausgenommen), stehet wird, so lange menschliche Cultur dauert.“¹⁸⁸

Wolfův odkaz byl implicitně obsažen nejen v některých dalších vydáních PN, ale i v přednáškách věnovaných této básni na univerzitách. A. W. Schlegel navazoval ve svých projevech na podobnou strukturu nibelunské básně, která odkazovala podle jeho názoru na předcházející starší verze básně podobně jako u homérských skladeb. K poznámce původu složeného eposu PN z jednotlivých rapsodií (obdobně jako byla složena *Ilias* a *Odyssea*) se vrátil v projevu ještě později. Autorství dochované verze přisuzoval bardovi, který zpíval na dvoře některého z německých knížat, stejně, jak tomu bylo u tajemného Homéra. Zároveň Schlegel ztotožnil charakter Volkera, hudebníka a zpěváka, s Achillem, který rovněž zpíval před ostatními hrdiny. Postavy Günthera a Attily a jejich dvorany přirovnal k Odysseovi a jiným hrdinům. PN považoval za ucelenější než homérské básně.

Podrobněji se v souvislosti s Homérem zajímal Schlegel také o strukturu básně. Zatímco Homéra shledával nedostižitelným v jazykovém vyjádření a ve veršové výstavbě, v čistotě epické formy a oduševnělém obsahu, pak v živosti obrazů, velikosti vášní, charakterů a v zápletky bylo možné podle jeho domněnky PN klást na stejnou úroveň. Jistým druhem dramatickosti se báseň přibližovala shakespearovským dramátům (tajné pudy, charakteristika vzájemných vztahů...). Podobně jako *Ilias* a *Odyssea* se soustředila PN na prostředky koncentrace dramatického účinku.¹⁸⁹

Hagen věnoval své vydání PN z r. 1810 v předmluvě dokonce samotnému Wolfovi s odůvodněním, že věnoval panu pořadateli homérských zpěvů báseň v její pravé podobě a významu jakožto první kritické vydání německého národního eposu.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸Herder, J. G.: *Ein Günstling der Zeit*. Horen. Bd. 3, Nr. 9. Tübingen: J. G. Cotta 1795, s. 77.

¹⁸⁹Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Hemminger 1884, s. 117–128.

¹⁹⁰Hagen, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Lied in der Ursprache mit den Lesarten der verschiedenen Handschriften*. Berlin: J. E. Hißig 1810, s. 1, předmluva.

Karl Lachmann v úvodu své edice PN z r. 1816 předznamenal podobnou optiku náhledu na homérské básně jako Wolf. Usiloval o prozkoumání původní podoby PN stejným způsobem. Skrze průzkum hodlal odkrýt význam genealogie pro pověst a pro celý okruh německých písní. Aplikoval tedy Wolfův postup a dospěl k závěru, že je možné v podobném duchu uvažovat i o vzniku nibelunského eposu. PN podle Lachmanna vykazovala v některých písních obdobné znění úvodních veršů, které se původně vázaly k jediné pověsti. *Nářek* datoval do pozdější doby. Autor *Nářku* před sebou měl podle Lachmannovy teorie zřejmě určitou sbírku písní, tj. většinu 2. části PN.¹⁹¹

Vztah PN k homérským básním byl tedy určován z hlediska srovnání estetické funkce obou děl za účelem demonstrovat vyspělost německé literatury analogicky ke klasickým antickým literárním ideálům, a to v několika rovinách:

- 1) srovnání vnitřní poetické struktury textu (kompozice textu, postavy, povaha vypravěče-barda),
- 2) myšlenkový odkaz (zobrazení velikosti mravních ctností hrdinů, atd.),
- 3) obdobný postup při bádání – rekonstruování podoby eposu (shromažďování rukopisů a jejich porovnání, určení stáří jednotlivých částí).

Prostřednictvím Lachmanna se dovršila hypotéza, že nibelunský epos vznikal obdobně jako homérské básně, tj. postupným skládáním z více zpěvů, dlouho známých v ústní lidové tradici. Wolfův termín „Volksepos“¹⁹² byl tedy navržen i pro PN.

---

¹⁹¹Lachmann, K.: *Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts vor der Nibelungen Noth*. Berlin: F. Dümmler 1816, s. 3–66.

¹⁹²Na termín utvořený Wolfem upozornil ve svém německém překladu právě prof. Dr. Hermann Muchau. In: *Friedrich August Wolfs Prolegomena zu Homer*. Leipzig: Philipp Reclam jun 1908, s. 13.

1.3.4. Píseň o Nibelunzích a skandinávská verze

Johannes von Müller zaznamenal podobnost Attily v PN s hrdinou ve švédské pověsti *Wilkina Saga*.¹⁹³ Na jeho myšlenku navázal v přednáškách r. 1803–1804 A. W. Schlegel, který shledal analogie v příbězích osudů postav PN v *Eddě*¹⁹⁴ (mytologie Siegfrieda, údaje o Brunhildině zemi a charakteristika země Nibelungů na severu).¹⁹⁵

Von der Hagen označil v předmluvě k vydání PN r. 1807 Skandinávce za bratry, jejichž národní poezie je stejně bohatá, ne-li vyššího stáří. O její zprostředkování veřejnosti usilovali Seveřani podobným způsobem jako Němci:

*„Die Skandinavier nehme ich aus, welche, unsere Brüder, bei gleichem, ja noch höherem Alter und Reichthum der Nazionalpoesie, mit gleichem Fleiße für die Bekanntmachung und Bearbeitung derselben sorgten und sich in einem ähnlichen vortheilhaften Verhältnisse zu derselben befinden.“*¹⁹⁶

Navrhoval proto pro kritické zpracování PN vzorové vydání nordických ság, k nimž existovaly i slovníky pojmů.¹⁹⁷

Podrobnější srovnání nordických ság a PN se začínalo objevovat ve studiích od roku 1812. A. W. Schlegel se v té době znovu vrátil k tematice PN v příspěvku v *Deutsches Museum*. Analyzoval Müllerovu zmínku o přepracování básně. V raném období, tj. ještě ve starogermánském nářečí, musela být báseň poprvé přenesena ke Skandinávčům, když byl sever ještě pohanský (o tom svědčí např. *Edda a Wilkina Saga*). Podruhé byla již křesťanská verze PN (nejnovější varianta a existující podoba) zprostředkována prostřednictvím německých pěvců ve 12.–13. století, když pobývali na dvorech dánských knížat (svědectví – *Sága o Niflunzích*).¹⁹⁸ Implicitně se zde tedy odkrývala snaha zajistit PN autochtonní (domácí, tj. německý) původ. Šířeji zůstávala PN součástí germánského literárního dědictví.

---

¹⁹³36. Stück. Den 3. März 1783. Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich 1783, s. 354–355.

¹⁹⁴Tzv. *Starší Edda* vydána kolem r. 1270, tzv. *Mladší Edda* poč. 13. století. Srov. Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte*. Stuttgart: Verlag A. Kröner 1970, s. 540 a nn.

¹⁹⁵Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 115.

¹⁹⁶Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 471.

¹⁹⁷Tamtéž, s. 471–472.

¹⁹⁸Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungenlied*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 526–527.

Severským ságám se věnoval úže v *Deutsches Museum* v tomtéž roce také Friedrich Schlegel v článku *Über nordische Dichtkunst*, který současně odkázal na předchozí studie o severských ságách od svých současníků Grätera, Hageny nebo Grimma.¹⁹⁹ Friedrich Schlegel spojil německý národ se skandinávským do jednoho germánského národně-kulturního celku a odůvodnil jejich příbuzenství skrze mytologii (Odinova nauka o bozích), která spojovala především severní Němce, Sasy a Skandinávce. Obě národnosti označil za jeden příbuzný lid (tzv. Volk). Germánská mytologie reflektovala mravy a obyčeje národa, které pramenily z vrozené germánské svobody, čisté lásky, urozenosti a cti. Příbuzenství se skandinávskými národy utužilo pak křesťanství, jež s sebou přineslo uhlazené rytířské mravy.²⁰⁰

Edda byla ztotožňována podle Schlegela na rozdíl od řecké mytologie s přirozeným pohanským charakterem. Jestliže homérské básnictví bylo dokonalé ve vnější formě, ale po obsahové stránce se vyznačovalo vládou tzv. „materialismu“ (ve významu smyslovosti), v *Eddě*, která se podobala perské *Zendavestě*, převažovala vnitřní opravdovost, původní myšlení a úcta k přírodě. Jestliže Řekové teogonii zakládali na ideji plodivé síly přírody znázorňované pomocí smyslových a materiálních symbolů, u Germánů a Peršanů bylo důležitou složkou mytologie uctívání elementů (ohně, voda, apod.), které byly „duchovnější složkou“ staré víry. Duchovní nazírání přírody bylo u Řeků tedy propůjčené, ne vlastní.²⁰¹ Současně ospravedlnil Schlegel vnitřní tragičnost *Eddy* tím, že stavěla na spravedlnosti a statečnosti hrdinů, jejichž smrt měla vykoupit svět.²⁰²

Ve srovnání německé PN s nordickou variantou ukazovala německá verze přednost v uhlazenějším duchu křesťanských ctností, které celek naplňovaly pozitivními konotacemi „dobra“ a v detailech působily umírněně. Nordickou variantu na druhé straně charakterizoval hlubší význam, porozumění přírodě a bezprostřední vyjádření elementárních pocitů (zármutku, touhy a lásky):

---

¹⁹⁹Schlegel, F.: *Über nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 162–197.

²⁰⁰Schlegel, F.: *Über nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 166–167. Úlohu křesťanství a jeho vliv na „zjemnění“ charakteru básně analyzoval F. Schlegel téhož roku také ve vídeňských přednáškách. Viz *Geschichte der alten und neuen Litteratur*. Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812, Theil 1, Vorlesung 6. Wien: K. Schaumburg&Comp. 1815, s. 212–13.

²⁰¹Schlegel, F.: *Über nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 180.

²⁰²Tamtéž, s. 182.

„Vergleichen wir nun die deutschen Nibelungen mit diesen nordischen, so besteht der Vorzug des deutschen Gedichts in dem sanfter Geiste der christlichen Rittersitte, welcher das ganze wohltätig umschwebt und das Einzelne mildert. In den nordischen Nibelungen dagegen fühlt sich eine tiefere Bedeutung und Ahndung der Natur. Unmittelbar aus der Quelle rauscht hier ein Strom von Wehmuth, Sehnsucht und Liebe an uns vorüber und weckt die alten Erinnerungen.“²⁰³

Friedrich Schlegel se zamýšlel nad vztahem PN a nordických ság také v otázce původu a časového zařazení:

„Wie kam aber überhaupt Sigurd in jene ursprünglich doch am Rhein interfränkischen und burgundischen Helden, und in Attila's Reiche an der Donau spielende Geschichte? Hierauf läßt sich etwa folgende Antwort geben. Ursprünglich mochte die Sage von den Nibelungen und vom Attila (zuerst wohl in gothischen Liedern besungen, dann auch lateinisch niedergeschrieben, oder in sächsischer Sprache nachgedichtet) auf jenen Kreis beschränkt seyn. Im Laufe der Zeiten aber konnte begreiflichen Weise manches anfänglich nicht dazu Gehörende hinein verwebt werden. Der dänische Held, welcher den nördlichen Deutschen, besonders den Sachsen, so fremd und entlegen nicht. Selbst jener Siegfried, welcher den Wittichind, den Heerführer der Sachsen in ihren Kriegen gegen Karl den Großen, bey sich aufnahm und schüßte, konnte die Erinnerung an den ältern Siegfried erwecken, und überhaupt den Ruhm dieses Namens und der jütischen Helden auch unter den Sachsen und Deutschen zu verbreiten beytragen.“²⁰⁴

PN byla i podle F. Schlegela od původu německá. Pověst se, dle jeho mínění v citátu, zprvu opěvovala v gótských písních, posléze byla zachycena v latině, nebo přebásněna do saštiny. Postupem času se ale k franckým a burgundským hrdinům přidružila postava dánského Sigurda (Siegfrieda), která byla severním Němcům známá. Obraz hrdinství Siegfrieda se mohl oživit v povědomí lidu i v souvislosti s historickou postavou jmenovce, který u sebe přijal (a pak chránil) saského vojevůdce ve válkách proti Karlu Velikému. K oslavě bájně postavy se na tomto místě tedy doplňoval druhý, historický podklad.

Schlegel se zabýval také dílčím srovnáním dalších postav z obou básnických okruhů (např. Brunhildin charakter v nordických ságách se projevoval kladněji než v německé verzi, Attila se naopak v této verzi objevuje v příznivějším světle apod.).

---

²⁰³Tamtéž, s. 187.

²⁰⁴Tamtéž, s. 187–188.

Anachronismy podle Schlegela vznikaly v dávných hrdinských ságách kvůli národní zálibě v poetické funkci a rovněž v užší spojitosti s vlasteneckým záměrem.²⁰⁵

Ve sborníku *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst* vyšla v r. 1812 studie k *Blomsturvallině sáze*, kde se dílčím způsobem rozebírala i PN. Von der Hagen na podkladě interpretace jednotlivých látek a motivů našel různé shody (v motivech, postavách, zápletky) s PN:

„[...] und auch selbst in unserm Nibelungenliede noch ähnliche Spuren sind, zwar nicht von wirklich rhapsodischer Zusammenfügung, aber doch von der Einwirkung solcher damals von den einzelnen großen Gruppen, besonders etwa den Kämpfen [...], erweislich vorhandener Lieder, auf den Einzigen großen Volksdichter, in welchem sie alle lebendig waren und am herrlichsten wiedergeboren wurden.“²⁰⁶

Důsledně však rozlišoval útvar obou básnických skladeb. Zatímco nordické ságy označoval za rapsodické sbírky písní, analogické shody PN měly zdroj ve skupině písní od jediného národního básníka (autora).

Bratři Grimmové se zajímali o vztahy mezi germánskými hrdinskými pověstmi v *Altdeutsche Wälder* v r. 1813. Sledovali pověsti ve čtyřech časových obdobích; v jakém časovém období, v jakých postavách a motivech spolu souvisely s ohledem na vztah k historii. Nordické ságy měly i podle nich německé kořeny.²⁰⁷

O rok později specifikoval souvztažnost obou cyklů básní Jacob Grimm v recenzi knihy *Über das Geschichtliche im Nibelungenliede* ve *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* (1814). Odmítl souvislost PN s francouzskými hrdinskými básněmi a naopak zdůraznil příbuzenství s nordickými ságami, jmenovitě s *Wilkinou ságou*. Na Severu podle jeho mínění fabule zdomácněla a časově se ukotvila podobně jako její druhá, „východní“ varianta. Severská verze PN se inspirovala saskými a nordickými zdroji, východní čerpala z gótské literární varianty:

„Hier im Norden hat sich die Fabel so gut localisiert und temporisiert als im Osten gegen Ungarn hin, dort aus sächsischen, nordischen, hier an gothischen Sagen [...]“²⁰⁸

Obě varianty odpovídaly jedinému zdroji – lidovým písním.

---

²⁰⁵Tamtéž, s. 188.

²⁰⁶Hagen, F. H.: *Die Blomsturvalla Saga*. In: Hagen, F. H. a kol. (eds.): *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst*. Bd. 1, Theil 1. Breslau: J. F. Korn st., s. 92–93.

²⁰⁷Grimm, J.: *Das Zeugnisse über die deutsche Heldensage*. *Altdeutsche Wälder*. Bd. 1. Kassel: Thurneissen 1813, s. 195–323.

²⁰⁸Grimm, J.: *Über das Geschichtliche im Nibelungenliede* (1814). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften IV*. Berlin: Dümmlers Verlagsbuchhandlung: Harwitz&Gossmann 1868, s. 90.

Von der Hagen obsáhle pojednal o komparaci obou básnických skladeb v r. 1819. Shrnoval své předchozí úvahy a studie svých současníků a usoudil, že německá a nordická PN byly mýty, které byly základem a současně zlomkem nordicko-německého eposu. Představovaly heroické opakování základního pramýtu, současně zrcadlily dějiny národa. Německou PN (nejnovější verzi) považoval za druhou heroickou část navazující na mytologickou *Eddu*:

„*Und nun sehen wir, zur Bestätigung der großen Einheit der nordischen und deutschen Mythen, gerade nur die Nibelungen in einer großen reihe zusammenhangender Lieder, als einen zweiten heroischen Theil der eigentlich mythologischen Edda-lieder, neben einigen andern auch in unser Heldenbuch einschlagenden.*“²⁰⁹

Zatímco v eddických básních byla nibelungovská fabule podle Hagen v nejstarší dostupné podobě ještě spjata s božskou historií, v PN a *Nárku* se příběh více poetizoval a stal se – metaforicky řečeno – hrdinským opakováním božského pádu. Současná verze – křesťansko-německý rytířský příběh PN – nefiguroval v opozici k pohanské mytologické verzi, ale byl dalším stupněm znovuzrození starého světa mýtu. Básník podobně jako Homér představoval *Písni* pověst z dávných časů.

Jestliže antická mytologie stála podle Hagenova úsudku u zrodu bájí, germánský mýtus reprezentoval počátek konce. PN oscilovala na rozhraní mytického a lidského světa. Podvojnost mytické a historické složky nibelunská látka reflektovala také ve vylíčení historie německého národa – od stěhování národů až po přechod ke křesťanství. Na pozadí celého příběhu se současně odhalovala cykličnost historie, přerod božské do lidské historie a její neustálé návraty.²¹⁰ Hagen ve své studii obsáhle analyzoval i mýtopoetické principy odrážející se v PN (princip polarity, časové využití magických čísel, kouzelných prostředků, analogie vedle nordických ság rovněž s biblickými a antickými příběhy).²¹¹

Jestliže Grimmové se pokusili srovnat nordické pověsti a PN pomocí metodologie historického a filologického zkoumání (později Jacob Grimm završil svá bádání v díle *Deutsche Mytologie* /1835/ pomocí postupů historické jazykovědy), a tím poukázali na specifičnost německé verze mýtu, Hagen se ve svém pojednání

---

²⁰⁹Hagen, F. H.: *Die Nibelungen: ihre Bedeutung für die Gegenwart und für immer*. Breslau: J. Max 1819, s. 36.

²¹⁰Tamtéž, s. 1–37.

²¹¹Tamtéž, s. 52–112.

z r. 1819 vydal cestou komparace jednotlivých mýtopoetických principů ve snaze demonstrovat jeden obecný mytologický zdroj. Ve své době tak představovali Grimmové a Hagen podle našeho názoru dva metodologické přístupy: analytický, založený především na historických faktech, a syntetický, na bázi mýtopoetických úvah.

K historické bázi se von der Hagen vrátil r. 1820, když vydal další obsáhlé vydání PN. Na počátku sice odkázal znovu na předchozí spis, ale současně shrnul své výsledky do stručného přehledu a věcného popisu PN, a posléze definoval PN v porovnání s okruhem nordických hrdinských básní. Všechny písně a pověsti (i nordické) odkazovaly podle jeho mínění na starší, tzv. hornoněmeckou *Píseň o Nibelunzích*, která byla v následujících přepracováních buď zkracována, nebo naopak doplněna. V základu spočívala podle Hageny jedna fabule, jejíž ohnisko představoval osud Kriemhildy, její život a smrt, naproti tomu nordické ságy odkazovaly na Siegfriedův osud a na poklad Nibelungů. Dále tvrdil, že PN byla součástí velkého okruhu hrdinských pověstí a interpretovala v sobě obsažené další pověsti ve vedlejších epizodách. Jestliže se nordické básně udržely ve formě písní v ústní lidové tradici, v Německu se dochovaly výňatky mimojiné v tzv. *Heldenbuchu* (sbírce germánských hrdinských básní).²¹² Podle Hagenovy domněnky PN jakožto hrdinská báseň vytvářela protipól vůči rytířskému, zejména francouzskému básnictví, které reprezentovalo dvorskou poezii a působilo v německé kultuře cizorodě.²¹³

Karl Rosenkranz pak v náčrtu z přednášek *Das Heldenbuch und die Nibelungen* (1829) konstatoval závěry z předchozích bádání a vysvětloval vznik nordických ság německým zprostředkováním přes politické a ekonomické styky. Severské pověsti získávaly domácí kolorit. Odkázal přitom na stati Hageny (1814) a bratří Grimmů (1815), které se zabývaly srovnáním jednotlivých severských epických básní.²¹⁴

Na základě komparativních studií obou cyklů epických básní (německých i nordických) se prosazovala intence ukotvit vzájemné historické i jazykové shody.

---

²¹²A. W. Schlegel popisoval *Heldenbuch* ve vztahu k PN jako geneticky spřízněnou sbírku ať z hlediska volby nebo hrdinské látky opěvující příbuzné hrdiny nibelunským postavám. Srov. Schlegel, A. W. : *Aus einer ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 27–28.

²¹³Hagen, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Noth*. Zum erstenmal in der ältesten Gestalt aus der St. Galler Urschrift mit den Lesarten aller übrigen Handschriften. Breslau: J. Max 1820, s. 5–31.

²¹⁴Rosenkranz, K.: *Das Heldenbuch und die Nibelungen*. Halle: E. Anton 1829, s. 11–12.

Němečtí badatelé vřadili nordické hrdinské básně do příbuzného hrdinského cyklu PN, rozpoznali však jejich založení na nordické mytologii oproti PN, která v nejnovější verzi vykazovala rysy zřetelně křesťanské, dané přepracováním v období vrcholného středověku. Od původu však tyto hrdinské básně – německé i severské – měly jednu výchozí podobu, německý epos. Domácí varianta eposu se ale tříštila a obohacovala o vedlejší epizody místních pověstí podle místa, kam potulní bardové cestovali. Nynější germánský cyklus spjatý nibelunskou tematikou se tedy dochoval ve zlomcích (později písemně zachycených) jednotlivých hrdinských básní, do nichž se postupem času začleňovali další hrdinové z národních dějin, kteří nezřídka přejímali vlastnosti původních postav.

Nibelunský epos byl na jedné straně určován mytologickými specifickými příznaky (výstupem nadpřirozených bytostí, kouzelnými prostředky, zázraky), na druhé straně přijímal tematiku a motiviku dějin jednotlivých národů. Jacob Grimm později na základě srovnávací historické jazykovědy zakomponoval národní specifika mytologií a nadnárodní rysy poukazující na příbuzenství mytologických principů (nejen německé a nordické, ale rovněž antické a indické) do *Deutsche Mythologie* (1835).

1.3.5. Poetika Písně o Nibelunzích

PN byla recipována v 19. století nejen v kontextu historického srovnávání textových verzí, ale rovněž formálně (z hlediska volby žánru a verše) a obsahově – s poukazem na estetickou funkci. Tyto otázky, jak bylo výše uvedeno, souvisely s časovým určením jejího původu, s definicí původce, se způsobem vzniku díla, a v neposlední řadě s axiologickým horizontem literatury 19. století.

1.3.5.1. Žánr

Forma PN implikovala pluralitu označení. Samotný název „píseň“, který byl využíván v literární recepci, odkazoval na dávnou tradici díla. Tento význam měl podle užívání termínu v názvu evokovat veršované vyprávění, které bylo určené ke zpěvu. *Píseň* byla ale v průběhu konce 18. a 1. poloviny 19. století volně zaměňována s pojmem *báseň*, čili textem v dobovém povědomí částečně nebo úplně

založeném na verších, nezávisle na příslušnosti k žánru,²¹⁵ jak naznačovaly četné záměny v předmluvách k PN nebo ve studiích.²¹⁶

Označení „rytířská báseň“ ji provázelo od Myllerova vydání r. 1782. Wieland²¹⁷ i historik Johannes von Müller v *Göttingische Anzeigen* r. 1783²¹⁸ navázali na tuto terminologickou tradici. Tímto přídomek se dílo časově ukotvovalo do doby křesťanského středověku, času rozkvětu rytířských mravů.²¹⁹

Vzhledem k přirovnání PN k antickému estetickému vzoru homérských básní se přidružilo označení PN za *epos*, tedy za žánr, který byl v klasicistních poetikách klasifikován hodnotově „vysoko“. Teorie eposu se utvářela na pozadí zkoumání homérských básní. V době Wolfovy studie a Hederova článku v časopise *Horen* se implicitně odhalovalo ocenění eposu vedle dramatu a lyriky jako druhu opravdového umění a předmětu estetického zájmu.²²⁰

Žánr eposu získal mezi antickými díly výsadní postavení právě kvůli ceněným homérským básním. Současně však již Herder spatřoval v antické mytologii předstupeň vlastní, národní, resp. germánské poezie. Jak naznačil v *Iduně* r. 1796, antická mytologie měla **pouze** prostředkovat vzor k novým námětům německého, resp. germánského romantického básnictví.

Wolfova studie o Homérovi obnovila diskuze o struktuře PN a vedle názorů potvrzujících jednotu díla (Müller, zpočátku Schlegel i Hagen) vstupovaly do popředí myšlenky bratří Grimmů a Lachmanna vyjadřující, že PN byla národním eposem (Volksepos). Tento náhled upíral vzniku PN umělecký záměr jediného tvůrce a upřednostňoval utváření PN na podkladě lidových písní. Názor Grimmů tedy současně proměňoval axiologické hledisko estetické funkce literárních děl. Jestliže Herder, Schlegelové a Hagen pojímali antické heroické básnictví a posléze i staré národní hrdinské básně za prostředek k vytvoření nového uměleckého

---

²¹⁵Weimar, K. a kol. (eds.): *Reallexikon der deutschen Literatur-Wissenschaft*. Bd. I. A–G. Berlin/New York: W. de Gruyter 1997, s. 670.

²¹⁶Např. Wieland v uveřejnění a komentáři Myllerova textu k *Písni o Nibelunzích* ji označil za starošvábskou báseň (tj. das Gedicht). Vedle přiřazení k písni chtěl rovněž poukázat na švábský dialekt, který byl od 12. do 16. století považován za dominující německou mluvu. In: Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Nibelungen Liet*. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt. Der Teutsche Merkur, Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782, s. 182.

²¹⁷Tamtéž.

²¹⁸36. *Stück*. Den 3. März 1783. *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesseschaft der Wissenschaften*. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich 1783, s. 353.

²¹⁹PN zde samozřejmě představovala poslední dochovanou verzi. Tu, již situovali němečtí badatelé do 12. století.

²²⁰Markwardt, B.: *Geschichte der deutschen Poetik*, Bd. III. *Klassik und Romantik*. Berlin: Walter de Gruyter&CO. 1958, s. 64–65.

básnictví, tzn. romantické tvorby, Grimmové shledávali pramen estetických romantických kvalit přímo v lidové poezii.

Pro Schlegely a Hageny se stal epos Nibelungů předstupněm k vytvoření národního dramatu.²²¹

„Nämlich, so wie bei den Griechen, nach Untergang des epischen Zeitalters, und mit ihm des ächten Epos, – dessen Unwiederbringlichkeit sie auch wohl fühlten – nach dem bis zum Höchsten stätig das Drama entwickelte: also soll auch dem Dramatiker an dem altdeutschen Epos sein recht in alle Wege vorbehalten bleiben, und es wäre nur gar sehr zu wünschen, daß ein solcher, mit Kraft und Gewalt gerüstet, daherkäme, und sich deßelben bedienend, uns die große Geschichte in einer Reihe von Tragödien auch ein nationales Drama erschüfe, wie es kein neueres Volk auszuweisen hätte, und das, wie das Epos, nur allein mit der antiken, zwar weniger der Form, als dem Geiste und Gehalte nach, verglichen werden dürfte.“²²²

Drama tedy mělo reflektovat vnitřním obsahem odkaz eposu opět po vzoru antických tragédií. Epický žánr byl tedy podle romantického konceptu vnímán spíše jako zdroj námětu – vzhledem k dějovým zápletkám a typům svých hrdinů – pro vyšší žánr, novodobé drama. A. W. Schlegel prosazoval dramatickost PN a nabádal veřejnost k vytvoření dramatických děl ze zdrojů domácí heroické mytologie již ve svých přednáškách.²²³

Albert Schott ve 40. letech 19. století informoval o výsledku nibelunského bádání. Na jedné straně se rozmáhaly věrné otisky PN a adaptace do moderního jazyka (Hinsberg, Büsching), na druhé straně byla PN překládána do cizích jazyků (do angličtiny, nizozemštiny či francouzštiny). Její námět našel ohlas i v prozaických pokusech (Benedicte Naubert) a dramatických zpracováních

---

²²¹Ostatně již Bodmer svým úmyslem vydání pouze částí PN akcentoval vnitřní dramatickost básně, které by se mohlo využít.

²²²Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 479.

²²³Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Teil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Hemminger 1884, s. 125.

(např. Fouquého *Held des Nordens*²²⁴ nebo *Die Nibelungen* od F. R. Hermannna /1819/ či Raupachův *Nibelungen Hort* /1843/ se aktuálně objevil na jevištích)!²²⁵

Grimmovská linie zkoumání navázala na odkaz Wolfa a Herdera a připojila ještě další termín, paralelně doplňující označení PN za báseň a epos, a tím byla **sága (pověst)**. Nejdůkladněji popsal Grimm pojem ságy ve studii *Vor Übereinstimmung der alten Sagen* r. 1807 (úryvek citovaný již výše):

„*Ich behaupte folgende Sätze und ihre Identität: die älteste Geschichte jedwedens Volk ist Volkssage. Jede Volkssage ist episch. Das Epos ist alte Geschichte. Alte Geschichte und alte Poesie fallen nothwendig zusammen. In beiden ist Vermöge ihrer Natur die höchste Unschuldigkeit (Naivetät) offenbar.*“²²⁶

Z úryvku a dalších Grimmovských studií byla patrná nejednoznačnost jednotlivých formulací dotýkajících se žánrových vymezení. Přesto z citátu bylo možné vydedukovat, že sága představovala nejstarší dějiny národa a byla základní součástí, resp. jádrem eposu. Epos tedy vyzdvihoval látku pověsti, jež prezentovala vnitřní pravdivou hodnotu mýtu.

Markwardt v *Dějinách poetiky* (1958) příznačně vyložil specifický význam Grimmova pojmu, který nebyl totožný s básnictvím, ale s druhem (**mezi lidem zformované a vyřčené**) dějinné výpovědi.²²⁷ Epos byl básnickým prostředníkem této „lidové“ dějinné zprávy. Představoval poetický „kadlub“ pro ságu, která v něm byla ukryta.

Je zřejmé, že označení PN se navzájem ve svých významech prostupovala, prolínala a nezřídka zaměňovala. Variabilitu označení vystihl von der Hagen r. 1819, když napsal:

„[...] *unsere Nibelungen sind demnach überhaupt nichts Einzeles, sondern in einem einigen, innigen, unscheidbaren Ganzen, alles zugleich, Mythos, Volksage, Geschichte, Weissagung, Dichtung, Wissenschaft und Lehre, wie solche*

---

²²⁴Na dílo Fouquého upozornil ve své studii a do jisté míry tak Fouquému zajistil ohlas r. 1810 F. H. von der Hagen! In: Hagen, F. H.: *Der Nibelungen Lied in der Ursprache mit den Lesarten der verschiedenen Handschriften*. Berlin: J. E. Hissig, 1810, s. 16. Literární dílo *Held des Nordens* (1808–1810) byla třídílná hrdinská hra psaná v blankversu s vřazenými aliteračními verši. Viz Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur*. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte. Stuttgart: Verlag A. Kröner 1970, s. 544.

²²⁵Schott, A.: *Geschichte des Nibelungen-Liedes*. In: *Deutsche Vierteljahrs Schrift*. Heft 1. Stuttgart/Tübingen : J. G. Cotta 1843, s. 213–214.

²²⁶Grimm, J.: *Vor Übereinstimmung der alten Sagen* (1807). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften IV*. Berlin: Dümmlers Verlagsbuchhandlung: Harrwitz&Gossmann 1868, s. 10.

²²⁷Markwardt, B.: *Geschichte der deutschen Poetik*. Bd. III. Klassik und Romantik, Berlin: Walter de Gruyter&CO. 1958, s. 352.

unaufhörlich, sich verkörpert, wiederholt, erneuert und veranlaßt, und immerdar wechselseitig auf einander eingewirkt haben.“²²⁸

Pojmenováním plurality terminologie Hagen vlastně de facto zároveň vymezil mnohé metody zkoumání a různé zorné úhly pohledů na ohlas PN, které dosud převažovaly.

1.3.5.2. Veršová forma

Třebaže se spíše akcentovalo obsahové poselství básně, k formě se přinejmenším vztahovaly četné odkazy v předmluvách k novým vydáním, v přednáškách a studiích, byť někde pouze implicitně. A. W. Schlegel poukázal k strofickému schématu r. 1804. Vzhledem ke struktuře verše usuzoval na autorství neznámého barda.²²⁹ Naznačil tedy skutečnost, že veršová forma PN mohla vykazovat písňový charakter příznačný pro přednes.²³⁰

V následujících debatách, jakým způsobem vydávat staré literární památky, se spekulovalo, zda text v nových vydáních zachovávat v originální podobě (míněno tím i dodržení strofické a metrické – Grimmové), anebo ho adaptovat, což by mělo za následek určité porušení formy, protože by se použilo modernějšího jazyka, a tím srozumitelnějšího způsobu podání. Také Hagen, který navrhoval kompromis mezi oběma řešeními a spíše tíhnul k vydávání díla v podobě upravené pro publikum, zavrhoval přepracování neohlížející se na filologické a literárně-teoretické zákonitosti a doporučil zachovávat strofickou strukturu a metrum.²³¹

A. W. Schlegel definoval nibelunskou sloku r. 1812 ve studii z *Deutsches Museum*. Považoval za vhodné přijmout tento typ veršování za obecný vzor pro domácí hrdinské básně podobně, jako byl homérský hexametr vzorem pro řecké spisovatele:

„Besonders in verwandten Gattungen wird der Einfluss zu spüren sein: die Versart und der Ton der Nibelungen wird für die erzählende Behandlung

---

²²⁸Hagen, F. H.: *Die Nibelungen: ihre Bedeutung für die Gegenwart und für immer*. Breslau: J. Max 1819, s. 180.

²²⁹Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Hemminger 1884, s. 118.

²³⁰Tamtéž, s. 121–122.

²³¹Např. viz Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 485.

*einheimischer Heldensagen das allgemeine Mußter werden, so wie es der homerische Hexameter bey den Griechen immerfort blieb.*²³²

Nibelunská strofa se skutečně v průběhu času ustálila. Základním formálním příznakem byl tzv. dlouhý verš (Langvers) rozdělený na dva kratší verše (Kurzverse: Anvers und Abvers) relativně samostatné a graficky oddělené. Dvojice dlouhých veršů byly spojené sduženými rýmy. V některých případech se mohly ve veršovém páru rýmovat i počáteční krátké verše. Sloka navazovala na tzv. kürnbergskou strofu od minesängra z pol. 12. století. Krátké verše PN byly obvykle třístopé a poslední verš (osmý) čtyřstopý. Verš byl tónický.²³³

Příklad:

*„Uns ist in alten mæren wonders vil geseit
von helden lobebæren, von grôzer arbeit,
von frôuden, hôchgezîten, von weinen und von klagen,
von küener recken strîten muget ir nu wunder hæren sagen.“*

Překlad do nové němčiny:

*„Uns wird in alten Erzählungen, viel Wunderbares berichtet:
Von berühmten Helden, größer Mühsal, von glücklichen Tagen
Und Festen, von Tränen und Klagen und vom Kampf tapferer
Männer könnt ihr jetzt Erstaunliches erfahren.“^{234 235}*

Tento druh sloky se stal jednou z nejdůležitějších strofických forem hrdinského eposu naproti formě dvorského eposu, která reflektovala francouzský původ. Modernizovanou verzí nibelunského způsobu veršování použil například Tieck (*Kaiser Octavianus*) nebo Uhland (*Des Sängers Fluch*).²³⁶

Nibelunská strofa se vyjímalala nejen svou funkcí – určením k recitativnímu přednesu či zpěvu, ale rovněž svou náplní (obsahem). Výrazný těžký rytmus, silně

---

²³²Schlegel, A. W.: *Aus einer noch ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung, s. 18.

²³³Trost, P.: *Epilog*. In: Pokorný, J. (ed. a překlad): *Píseň o Nibelunzích a Nářek nad hrdiny Písně*. Praha: Odeon 1989, s. 386.

²³⁴Grosse, S. (překlad a komentář): *Das Nibelungenlied. Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch*. Nach dem Text von Karl Bartsch und Helmut de Boor. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2004, s. 6–7.

²³⁵„Staré pověsti nám podávají zprávu o mnoha bájích: Nyní se dozvíte něco podivuhodného o slavných hrdinech, velkých nesnázích, o šťastných dnech a slavnostech, o slzách a nářcích, o boji statečných mužů.“ (Volný překlad – I. K.)

²³⁶Wilpert, von G.: *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: A. Kröner Verlag 1989, s. 622–623.

akcentovaný konec strofy, opakování ve vzorcích, rýmovaná slova textu, stálý návrat melodie v řádcích a slokách dodávaly eposu navíc monotónní ráz, v němž se mísil heroický patos s elegickým laděním.²³⁷ Už jen díky historickému pozadí odkazujícímu k tradici byla PN nositelkou potenciálního baladického atmosféry, a proto neudivovalo, že byla formálním předobrazem pro tvorbu romantických hrdinských epických básní.

1.3.5.3. Nibelunská látka

Nibelunský námět uchvacoval německé literární badatele nejen svou dramatickou zápletkou, tragickým vyústěním, plastičností obrazů, líčením bojů a spontánností vyprávění (tzn. výstavbou struktury), jak předznamenávali ve svých předmluvách už na konci 18. století Bodmer, Myller nebo Giesecke a von Müller a na počátku 19. století v přednáškách a statích taktéž bratři Schlegelové a Hagen. Objektem zájmu se stávaly také vlastnosti hrdinských postav.

Již Bodmer poukázal na statečnost vystupujících hrdinů. Postavy byly vyzdvihovány pro své **ideální vlastnosti**: čest, velkorysost a poctivost.²³⁸ Myller ocenil národní charakter básně, věrné kopie charakterů, které údajně odpovídaly povahám tehdejších středověkých lidí, vyzdvihl rozmanitost povah a přirozenost, neafektovanost vyprávění, reflektující feudální ovzduší středověku.²³⁹ Johannes von Müller upozornil na dojímavost příběhu velkých hrdinů, jenž „nenechá duši žádného čtenáře chladnou“,²⁴⁰ tedy určitá tragičnost fabule měla podnítit publikum k vcítění se do básně. Gramberg spatřoval hlavní postavu tragédie v Kriemhildě, Attila mu připomínal nečinnou figurku na šachovnici.²⁴¹

Konstelace postav – obecně řečeno – zcela neodpovídala jednoznačnému rozlišení na kladné a záporné. Středověká látka PN se opakovaně objevila v 19. století jako tradiční konstanta, kterou obklopovala určitá idealizace.

---

²³⁷Wehrli, M.: *Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 1997, s. 395.

²³⁸Bodmer, J. J. (ed.): *Chriemhilden Rache, und die Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrich: Orell&Comp. 1757, s. 7–8.

²³⁹Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Nibelungen Liet*. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt. In: *Der Teutsche Merkur*, Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782, s. 183.

²⁴⁰36. *Stück*. Den 3. März 1783. Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesseschaft der Wissenschaften. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich 1783, s. 357.

²⁴¹Gramberg, G. A. H.: *Etwas vom Nibelungen Liede*. Deutsches Museum. Bd. 2. Leipzig: Weygansche Buchhandlung, s. 56.

Schlegel v přednáškách r. 1803–1804 označil PN za „zrcadlo velkého lidství“, do něhož se současný německý národ mohl projektovat. Poezie totiž podle Schlegela reflektovala duchovní i tělesný obraz člověka. Její jádro tedy tkvělo v samé mysli člověka. Doboví čtenáři byli nabádáni ke ztotožnění s hrdinskou velkou dobou, protože v sobě ukrývala „jádro lidství“.²⁴²

Určitý přelom byl zaznamenán zejména v proslovu k vydání Hagenovy *Nibelungen Lied* r. 1807. Z hlediska kontextu poplatnému dobovému ovzduší protinapoleonských válek a hrozby francouzské nadvlády spojil von der Hagen ctnosti hrdinů s aktuálním mravním odkazem soudobému německému národu:

„[...] worin dem Jünglinge die Schöpfheit und Anmuth jugendlicher Heldengestalten, kühner, ritterlicher Scherz, Übermuth, Stolz und Truß, mannliche und minnigliche Jungfrauen in des Frühlings und des Schmuckes Pracht, holde Zucht, einfache, fromme und freundliche Sitte, zarte Scheu und Scharm, und liebliches, wonniges Minnespiel, und über alles eine unvergeßliche, ewige Liebe sich darstellen, und worin endlich ein durch dieselbe graumvoll zusammengeschlungenes Verhängniss eine andere zarte Liebe in der Blüthe zertöhrte und alles unaufhaltsam in den Untergang reißt, aber eben in diesem Sturze die herrlichsten männlichen Tugenden offenbart: Gastlichkeit, Biederkeit, Redlichkeit, Treue und Freundschaft bis in den Tod, Menschlichkeit, Milde und Großmuth in des Kampfes, Noth, Heldensinn, unerschütterlichen Standmuth, übermenschliche Tapferkeit, Kühnheit und villige Opferung für Ehre, Pflicht und Recht; Tugenden, die in der Verschlingung mit den wilden Leidenschaften und düstern Gewalten der Rache, des Zornes, des Grimmes, der Muth und der grausen Todeshuft nur noch glänzender und mannichfaltiger erscheinen, und aus, zwar traurend und klagend, doch auch getröstet und gestärkt zurücklassen, uns mit Ergebung in das Unabwendliche, doch zugleich mit Muth zu Wort und That, mit Stolz und Vertrauen auch Vaterland und Volk, mit Hoffnung auf dereinstige Wiederkehr Deutscher Glorie und Weltherrlichkeit erfüllen.“²⁴³

Jak bylo patrné z citátu, Hagen podrobně vypočítával kladné vlastnosti německých hrdinů (počestnost, statečnost, pohostinnost, věrnost a přátelství aj.) a zmínil oddanou lásku žen, jež se ale mohla stát v přehnané míře i zdrojem

---

²⁴²Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3 (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Hemminger 1884, s. 120.

²⁴³Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807, s. 2–3.

nebezpečných vášní. Současně však obracel původně záporné vlastnosti vazala Hageny (služebníka rodiny Kriemhildy) – jeho proradné zavraždění Sigfrieda, nerozhodnost Gunthera a průvodní krutost Attily – v pozitivní, když v druhé části stati ocenil rovněž statečnost bojů, obětování se pro povinnost a věrnost přátelství až do smrti. Z původní polarity sil (rozdělení na kladné a záporné postavy), která vyplývala z pozice Siegfrieda proti burgundské nobiletě, se dichotomická pozice vzhledem k vraždě obměnila na Kriemhildu proti zrádnému Hagenovi, resp. i proti celé rodině. Posléze se za Kriemhildu postavil hunský národ, když se provdala za Attilu.²⁴⁴

V literární recepci 19. století se protichůdné síly rozkládaly a oba původní nepřátelské tábory postav byly vnímány jako harmonický celek. Hrdinové podléhali sice střídavě na základě dramatické zápletky svým vášním (Kriemhilda zabíjela ze žalu nad úkladnou smrtí manžela, Hagen jako vazal svých pánů mstil na Siegfriedovi údajně pošpiněnou čest Brunhildy a Gunthera apod.), ale jejich jednání bylo v očích německých romantiků ospravedlněno velikostí jejich činů, svorností a vnitřním smyslem pro spravedlnost.

Důkazem neutrálního vnímání hrdinů Hageny a jeho přítele ve zbrani – barda Volkera bylo ostatně Büschingovo věnování vlastního vydání PN Fouquému a von der Hagenovi, které v dedikaci tituloval symbolicky jako Volkera a Hageny!:

„Meinen viel lieben Freunden Friedrich baron de la Motte Fouqué (Volker) und Friedrich Heinrich von der Hagen (Hagene) zugeeignet.“²⁴⁵

Sekundárně sem pronikl další význam označení, a to ocenění básnických kvalit Fouquého ztotožněním s Volkerem a obdiv k práci von der Hageny, který se obětoval ve službě národní cti. Kontext charakterů obou postav z eposu byl aplikován na současné poměry ve společenském a literárním prostředí a upozorňoval tímto způsobem na fakt, že novodobý německý národ má mezi sebou jedince, kteří jsou nositeli přirozených dobrých mravů.

---

²⁴⁴Proměnu Attilova hodnocení v předmluvách k edicím do jisté míry ovlivnila i postupná proměna optiky vzhledem ke zdroji attilovského námětu. Zatímco báseň *Alt-Atli Lied* v *Eddě* představovala Attilu jako sobeckého panovníka, který chtěl prostřednictvím sňatku s Kriemhildou získat také nibelunský poklad, a nakonec byl rukou Kriemhildy (zde Gudrun) zavražděn, pozdější recepcí Attily byla nahlížena pozitivněji vzhledem k přiblížení jeho postavy k figurám z okruhu básní Dietricha z Bernu. Viz podrobněji v II. kapitole. Srov. také například již Schlegelovo hodnocení Attily nebo kupř. shrnutí Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte*. Stuttgart: Verlag A. Kröner 1970, s. 542–543.

²⁴⁵Büsching, J. G. (ed.) : *Das Lied der Nibelungen*. Metrisch übersetzt. Altenburg/Leipzig: F. A. Brockhaus 1815, s. 1.

Hinsbergova předmluva k dalšímu vydání PN v r. 1812 vyzdvihovala ctnosti postav za základní stavební prvek národního německého charakteru. Postavy reků a rekyň symbolizovaly německé předky, a tím byly vysoce ceněné vlastnosti (pohostinnost, věrnost a statečnost ad.) sugerovány jako dědičné. Navíc akcentoval Hinsberg pobožnost předků – jejich upřímný vztah k Bohu, který byl podle něj z hodnotového hlediska stěžejní. Krvavost činů a krutost bojových scén byly upozaděny a pokud byly obdivovány, pak pro svůj dramatický spád a pestrost líčení. Do popředí se kladl pietní vztah k vyšší moci, „citovost“ jednotlivých postav a rovněž zvýšená pozornost hrdinů vůči ženským hrdinkám, které byly například v homérských básních opomíjené, v recepci PN ovšem reprezentovaly svou podstatou křehké, citovější bytosti, a tím se dodával eposu větší **emocionální náboj**. Attilu považoval Hinsberg na rozdíl od Gramberga za aktivní postavu, za stárnoucího mocného vládce mnohočetného národa, který ale nejednal neprozřetelně a nebyl považován za záporného.²⁴⁶

Hinsberg souběžně zastupoval kritický hlas. Jako první v předmluvě poukázal také na estetické nedostatky básně. Pozastavil se nad nedovysvětleými, tzv. bílými místy v textu (absence příběhu, jak dosáhl Siegfried nibelunského pokladu), tragičností konce a předčasným zmizením Siegfrieda. Zklamaneč reagoval na vedlejší charakter Dietricha a na nespravedlnou smrt nevinných.²⁴⁷

Na zasazení PN do aktuálního politického kontextu poukázal August Zeune, když si pro své přirovnání Napoleona v přednášce r. 1815 vybral příměr k Attilovi. Ve svém obrazu Attily se ale vracel k archetypálnímu charakteru, jenž korespondoval mimo jiné i se skutečným historickým náhledem evropských národů na představitele pohanského bojovného národa, který přišel z Asie. Hunský Attila byl označen jako „metla lidstva“, která přišla vzbudit národy ze spaní a byla podnětem obnovených národních sil. Prostřednictvím Napoleonova vpádu byl odhalován současný národní úpadek, nejednotnost v jazyku, odnárodnělost některých jedinců, jež byla výsledkem neznalosti dějinné a literární tradice předků. Zeuneho kritika směřovala prostřednictvím ilustrativních příkladů z nibelunského příběhu do vlastních řad národa. Nastiňovala relevantní problémy své doby a apelovala

---

²⁴⁶Hinsberg, von J. (ed.): *Das Lied der Nibelungen*. München: F. S. Hübschmann 1812, s. 1–3. Důležitá je zde obecně proměna nahlížení na PN i vzhledem k původci edice, který pocházel z Bavorska a později působil ve Vídni (sic!). Viz II. kapitola podrobněji.

²⁴⁷Tamtéž, s. 5–6.

na znalost dávných literárních památek, jejichž hrdinové by měli být aktivním příkladem pro německého vlastence.²⁴⁸

Vlastenecký funkční kontext PN v ohlasu romantické literatury byl v předmluvách a v nibelunských studiích utvrzován rovněž v souvislosti s pramenným bádáním. Paralelní motivy, zápletky, podobnost látky založené na střetu mytické a historické složky, totožnost německých a nordických hrdinů posilovala národní (vedle toho ale také germánskou!) argumentaci.

Křesťanské ladění německé verze PN, na které poukázal především Friedrich Schlegel ve svých studiích komparativního charakteru, navíc utužovalo názor, že německá varianta byla více emocionální i se zřetelem k projevům rytířských ctností a dvornosti k ženám. Zaměřenost německých literátů na křesťanskou pobožnost hrdinů sehrávala důležitý stmelující strategický moment a zaštiťovala jejich mnohdy kruté činy. Nadto učinila z pohanského hunského národa součást křesťanského světa a sugerovala tak kladný ohlas velkých činů všech postav v literární recepci 19. století. Na jedné straně bylo křesťanství jen vyšším stupněm a pokračováním pohanské čisté víry, jež reflektovaly ve větší míře nordické ságy, na druhé straně se zdůrazněním citových povah reků vyjadřovala určitá distance od „drsnější“ fabule severské varianty PN, na jejíž syrovost, hloubku, ale rovněž opravdovost, upozornil v polemickém dialogu Alfréda a Freye v *Iduně* už J. G. Herder.²⁴⁹

---

²⁴⁸Viz kapitola 1.2. Národní kontext.

²⁴⁹Herder, J. G.: *Iduna oder der Apfel der Verjüngung* (1796). In: Suphan, B. (ed.): *Herders Sämtliche Werke*. Sv. 18. Berlin: Weidmann, 1883, s. 491–495.

Přehled klíčových vydání Písně o Nibelunzích do 20. let 19. století včetně

1782	Ch. H. Myller	Sammlung deutscher Gedichte aus dem XII., XIII., und XIV. Jahrhunderte
1807	F. H. von der Hagen	Der Nibelungen Lied (Berlín)
1810	F. H. von der Hagen	Der Nibelungen Lied in der Ursprache mit den Lesarten der verschiedenen Handschriften (Berlin)
1812	J. von Hinsberg	Das Lied der Nibelungen (Mnichov)
1815	J. G. Büsching	Das Lied der Nibelungen (Altburg/Lipsko)
1815	A. Zeune	Das Nibelungenlied (Berlin)
1820	F. H. von der Hagen	Der Nibelungen Noth (Vratislav)

1.4. Dílčí shrnutí

Píseň o Nibelunzích vstoupila do německé literatury 19. století zpočátku jako literární argument emancipačních jazykových snah švýcarských badatelů (Bodmer, Myller). Zprvu byla jen pasivním úkazem bohatství švábského básnického jazyka, a tudíž ohlasem literárního německého dědictví v podobě vydávání věrných otisků jednotlivých rukopisných verzí. Vědeckému zájmu dominoval především historický a antikvářský zřetel a PN se omezovala pouze na vyšší učenecké kruhy.

Vlivem kontaktů švýcarských vzdělanců se přesunulo těžiště nibelunských bádání do protestantského Pruska (Müller, Hagen, Schlegelové), a to zejména na školskou půdu (Berlín, Vratislav, Bonn – od r. 1815 pruský), odkud se postupně šířil ohlas do dalších univerzitních center (např. Heidelberg, Vídeň, Mnichov).

Ve společenském kontextu protinapoleonských válek se PN jakožto prostředek pro sjednocení německého básnického, resp. i obecného jazyka stala předmětem literární polemiky. Zastánci zachování originální verze vydání zformovali opozici proti centralizačnímu úsilí adaptovat báseň do modernější verze vedoucího hornosaského nářečí, které by se obohacením o jiné dialekty sloučilo v jednotný německý jazyk.

Na podkladě rozsáhlých textologických výzkumů se postupně odkrývaly nejen jazykové, ale i básnické kvality díla. Antikvářský a historický odkaz odhalil literární vazby PN na antickou literaturu (srovnání s homérickými básněmi) a odkazoval rovněž i k severské literatuře (a jiným evropským literaturám), které se pak staly základem romantických argumentů i v poetice samotného textu.

V intencích národního obrozovacího procesu se rekonstruovala podoba pradávného germánského cyklu hrdinských básní, která dokládala vyspělost německé kultury a podporovala starobylost germánské literární tradice. Existence německo-nordického mytickohistorického dávného eposu, resp. jeho básnické torzo dokumentovalo kořeny germánského národa, jeho dějiny a mentalitu.

PN prezentovala básnický nástroj emancipačních snah německého národa. V době napoleonského nebezpečí zastávala i politickou, mobilizační funkci. Na univerzitách a ve společnostech se deklamovaly její verše, hrdinové PN byli dávání za příklad německým vlastencům. Pořizovala se polní vydání, která měla utvrzovat v bojovnicích lásku k vlasti a národu.

Pakliže na počátku se pěstovala znalost PN v kruzích vzdělanců a prostřednictvím jejího opětovného vydávání se v předmluvách a studiích modeloval typ **programových čtenářů**, tedy čtenářské obce vlastenců, aniž by navržený typ adresátů korespondoval se skutečnou čtenářskou základnou, postupem času se prosazovala snaha rozšířit okruh recipientů nejen strategickým specifikováním implicitního adresáta v textu, ale rovněž v praxi. Z literárních pozic se upozorňovalo na příliš drahou cenu vydaných otisků, takže se později vydávaly nové edice se slevou. Poukazem na moderní adaptaci textu se mělo dílo dostat do širších čtenářských řad, nejen učeneckých. Deklamacemi často upravených veršů z PN seznamovali němečtí patrioti s příběhem širokou veřejnost. Důkazem popularizace nibelunské látky byla nejen opětovná vydávání PN po celé 19. století, recenzovaná v mnohých periodikách, překlady do cizích jazyků, ale rovněž její prozaická a dramatická zpracování, z nichž některá se dostala i na divadelní jeviště (Raupach, Wagner).

PN tedy proměnila v průběhu 1. poloviny 19. století svou funkci pasivního ukazatele starogermánského dědictví v tvůrčí element německé romantické literatury. Nejenže reprezentovala literární argument k posílení německého národního sebeuvědomění, ale naplnila rovněž přání německých romantiků ve všech svých literárních aspektech.

2. Píseň o Nibelunzích a obrozená literatura

2.1. Reflexe Písně o Nibelunzích ve vídeňských periodikách

Jednu z podstatných rovin, na níž mohlo docházet k určitému „dotyku“, „vztáhnutí“ PN a jejího „druhého života“ k obrozené literatuře 1. pol. 19. století, zastupovalo bezpochyby rakouské literární „prostředí“.

Vídeň jako středisko literárního hnutí a jedno z důležitých center německojazyčné literatury zprostředkovávalo českým obrozencům literární podněty a inspiraci z německého písemnictví 19. století. O významné úloze vídeňského kulturního centra a tamějších literárních časopisech (a nejen Vídně, ale i jiných německojazyčných oblastí – Saska, Drážďan, Berlína apod.) informoval již Murko, jak vzpomněl Tureček ve své studii,²⁵⁰ koncem 80. let 19. století:

*„In literarischen Hinsicht wurden für die Slaven besonders wichtig die Wiener romantischen Organe und die zahlreichen Wiener Nachdrucke der älteren und zeitgenössischen deutschen Schriftsteller.“*²⁵¹

Vedle Murka doložil četné inspirace českých literátů i Lemberg v souvislosti s Meinertovou biografií v duchovědně laděném spisu. Podněty pro obrozenou českou literaturu byly přesněji orientovány podle Lemberga dvěma dominantními směry: „josefínskou Vídní a literárním Německem“.²⁵²

Výchozí materiál pro nás proto prezentovala především vybraná rakouská periodika (*Österreichischer Beobachter*, *Deutsches Museum*, *Wiener allgemeine Literatur-Zeitung* a *Archiv für Geographie, Historie, Staats – und Kriegskunst*)²⁵³ v daném časovém rozmezí (cca r. 1810–1819)²⁵⁴ s přesahy do jiných (i německých) zvolených tiskovin odkazujících i do dřívějšího období (konec 18. stol.), která byla českými obrozenci prokazatelně čtena, a tudíž recipována.

---

²⁵⁰Časopis „*Deutsches Museum*“ Friedricha Schlegela a česká obrozená literatura. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 123–142.

²⁵¹Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlags-Buchhandlung Styria 1897, s. 126.

²⁵²Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen. Geistgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773–1844). Im Anhang Briefwechsel zwischen J. G. Meinert und J. Dobrowsky*. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel 1932, s. 61.

²⁵³Specifickým případem jsou vídeňské Hromádkovy *Prvotiny* (r. 1813–1817), které budeme zmiňovat v této kapitole v souvislosti s obrozeným literárním kontextem.

²⁵⁴*Oesterreichischer Beobachter* (r. 1811–1813), *Deutsches Museum* (r. 1812–1813), *Wiener allgemeine Literatur Zeitung* (r. 1813–1816), *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* (r. 1810–1819).

Murko označil zmíněné tituly za stěžejní, protože se v nich utvářel model vídeňského romantismu. Dokonce je zmiňoval jako možné žurnalistické vzory, jejichž četbou mohla být česká obrozenská kultura „ovlivňována“.²⁵⁵ Do zmíněných časopisů obrozenci přispívali a mnoho z nich mimo jiné i v souvislosti se svým vídeňským pobytem znalo výše jmenované rakouské a německé autory příspěvků osobně.²⁵⁶

Příslušné habsburské tiskoviny reprezentovaly vhodný zdroj „druhého života“ PN z toho důvodu, že reflektovaly mnohé německé studie, časopisy, knihy a záznamy přednášek o staroněmecké literatuře, tudíž i PN. Ve své podstatě prezentovaly „habsburský“ úhel pohledu; tedy nad-národní (míněno „nad-české“) tiskoviny, které zachycovaly německojazyčné kulturní „proudění“, dobový vkus a zaměření nejen, co se týče preference literárního druhu a žánru básní, ale také volby látky a motivů.²⁵⁷ Zároveň zmíněné noviny obsahovaly informace nebo tvorbu jak z české, tak obecně slovanské literatury, tedy z písemnictví těch národů, které byly součástí habsburské monarchie. Císařský vídeňský tisk byl tudíž specifickým „místem setkání“ obou literatur (německojazyčné a slovanské), navzájem na sebe různými způsoby „reagujících“.

Jestliže první kapitola analyzovala stěžejní okruhy nibelunského bádání v německé literatuře 19. století, v této kapitole se pokusíme zjistit, jaké otázky vnašela v téže době PN do rakouského literárního kontextu (zejména v užším slova smyslu, čili ve vídeňském tisku): na kterou problematiku byl kladen důraz, jaké role PN v rámci reflexe v habsburských novinách byly s německou literaturou shodné a naopak, které nové konotace eventuálně otevíraly.

---

²⁵⁵Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlags-Buchhandlung Styria 1897, s. 2–3.

²⁵⁶Např. Hankův pobyt ve Vídni, Dobrovského kontakty, Šafaříkovy, Hankovy a Dobrovského příspěvky do vídeňského dobového tisku, korespondence s německými romantiky apod. Srov. Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlags-Buchhandlung Styria 1897; Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen. Geistgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773–1844). Im Anhang Briefwechsel zwischen J. G. Meinert und J. Dobrowsky*. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel 1932. Podrobně analyzoval Murkovu studii v souvislosti s odkazem na Schlegelovu vídeňskou působnost a jeho paralelami v české obrozenské literatuře již Dalibor Tureček ve studii *Časopis „Deutsches Museum“ Friedricha Schlegela a česká obrozenská literatura*. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 123–142, na níž se ještě budeme v textu odvolávat v souvislosti s českým kontextem *Písně o Nibelunzích*.

²⁵⁷Samozřejmě s ohledem na **typ čtenářského publika**, pro něhož byly vybrané noviny určeny. Námí vybrané tiskoviny se vzhledem k svému širokému informačnímu záběru zaměřovaly na vzdělanější vrstvy recipientů.

2.1.1. Píseň o Nibelunzích: rakousko-německý epos

Jak bylo zmíněno, analýza nibelunského materiálu a následné polemiky švýcarských a posléze německých badatelů naznačovaly, že autorem nejnovější středověké verze PN byl s největší pravděpodobností básník rakouského původu, čímž bylo rakouské písemnictví vřazeno mezi dědice této literární památky.

Formulaci nároku rakouské literatury na starý epos podalo například lednové číslo *Oesterreichischer Beobachter* roku 1811. V oddíle *Litteratur* se objevilo upozornění na vydání publikace *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* (Anton Dol, Vídeň 1811).

Recenze komentovala jednotlivé příspěvky, detailněji však pojednala především o článku *Über die Ursprung und die Bildung der Ostmark* od von Hormayra. Von Hormayr ve studii zmínil postavu *Rüdiger von Pechlarn* (!), hrdinu, jehož jméno bylo spojeno s dávnými pověstmi a nejstaršími dějinami Rakouska. Mimo jiné ale tato postava vystupovala i v PN²⁵⁸.

„Da zu der gewaltsamen Zeitverseßung kein zureichender Grund vorhanden ist, so glauben wir, daß man als ganz entschieden annehmen müsse, – Rüdiger sey ein Lehnsträger des Beherrschers der Ungarn gewesen, so wie ihn das Nibelungenlied der Sache nach richtig, obwohl mit einem starken Anachronismus von mehreren Jahrhunderten schildert, gleich jenem vielbesungenen Dietrich von Bern, der erst ein Bekämpfer, dann nach rühmlicher Gegenwehr ein Dienstmann des furchtbaren Attila war, und den nicht bloß deutsche, sondern auch alte ungarische Heldenlieder verherrlicht haben, wie aus der Stelle bei Thurocz [...] und dem dort erwähnten ungrischen Beiworte Detréh halhatatlan erhellt.“²⁵⁹

Podle PN byl Rüdiger leník maďarského vládce (sic!)²⁶⁰ vedle proslulého Dietricha z Bernu,²⁶¹ který byl nejdřív protivníkem a poté služebníkem „hrozného“

---

²⁵⁸**Rüdiger** (leník Attily, markrabě z Bechelaren, manžel Gotelindy, jeho dcera zasnoubena s bratrem Kriemhildy Giselherem) v PN vstupoval podle našeho vydání do děje ve 20. dějství prvně jako posel, který byl od Attily vyslán na námluvy ke Kriemhildě. Jeho šlechtná povaha se pak rovněž projevila v posledním boji s Burgundy na Attilově dvoře. In: *Das Nibelungenlied. Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch*. Nach dem Text von Karl Bartsch und Helmut de Boor. Ins Neuhochdeutsche übersetzt und kommentiert von Siegfried Grosse. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2002, s. 347 nn.

²⁵⁹(Rec.): *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. Oesterreichischer Beobachter. Jg.1, Nr. 18, Montag, den 21. Jänner 1811. Wien: A. Strauß, s. 80.

²⁶⁰Přestože časový údaj jeho života se neshodoval se skutečností, jak na to poukázal nejen recenzent, ale i další badatelé uvedení v I. kapitole (taktéž A. W. Schlegel později v *Deutsches Museum*).

²⁶¹**Dietrich z Bernu**. Literární postava ztvárněná podle předlohy historické osobnosti Theodorika Velikého (471–526), ostrogótského krále, zakladatele společenského a kulturního germánského státu

Attily. O Dietrichovi zpívaly ostatně, jak autor dokazoval podrobnějšími citáty, nejen německé, ale rovněž maďarské písně. Přestože byl tedy Rüdiger vnímán jako vazal hunského krále, zůstal objektivně podle názoru přispěvatele oblíbeným národním hrdinou.

Vybraná ukázka demonstrovala užší přiřazení Rakouské monarchie k tradici PN v rámci německojazyčných zemí. V závěru téhož příspěvku nás tedy nepřekvapí slíbené ujištění autora, že zmíněná problematika rakouského autorství PN bude v periodiku ještě v budoucnu podrobněji rozvedena:

„Wir freuen uns, daß der Verfasser bei dieser Gelegenheit s. 191 der Vermuthung betrifft, das Nibelungenlied, dieses erste aller deutschen Heldengedichte sey in Österreich gedichtet worden. Diese Vermuthung, die uns allmählich zur Gewißheit geworden ist, wie nur etwas in Dingen dieser Art gewiß genannt werden kann, soll unsern Lesern nächstens ausführlicher vorgelegt werden.“²⁶²

O rok později skutečně vyšel očekávání publika vstříc A. W. Schlegel v *Deutsches Museum* (1812), když se detailněji zaměřil na původ autora nejnovější písemné verze PN, pravděpodobně z babenberského dvora.²⁶³

V recenzi R-k Hinsbergovy edice PN (1812) ve *Wiener Allgemeine Literatur Zeitung* bylo o dva roky později (1814) zevrubně analyzováno rakouské dějiště PN a také jmenovány rakouské postavy PN (i Rüdiger!), u nichž byly vyzdvihovány kladné vlastnosti (pohostinnost, mírnost, ale i statečnost).²⁶⁴ Pozornost byla tudíž výběrově zaměřena na rakouské nositele mravního charakteru a jejich hrdinské činy.

Paralelně bylo tehdy v tisku možné zaznamenat úsilí o shromažďování pramenných dokumentů k osobnosti Rüdigerera, jimiž by se historická existence hrdiny utvrzovala. Ve vídeňském tisku lze sledovat četné literární zmínky o vazbách

---

v Itálii. Jako literární figura vystupoval v okruhu dietrišských ság, stejně tak ale skrze postavu hunského krále Attily (Etzela) figuroval i v cyklu nibelunských básní. Srov. Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte*. Stuttgart: A. Kröner Verlag 1970, s. 151–154.

²⁶²(Rec.): *Litteratur. Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. Oesterreichischer Beobachter 1811. Jg. 1, Nr. 18, Montag, den 21. Jänner. Wien: A. Strauß, s. 80.

²⁶³ Viz I. kapitola, k tomu srov. Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungen Lied*. Deutsches Museum. Bd. 2, Heft 1. Wien: Camesiansche Buchhandlung 1812, s. 13–19.

²⁶⁴ Viz I. kapitola, k tomu srov. R-k (rec.): *Das Lied der Nibelungen – umgebildet von Joseph von Hinsberg* (München 1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 2, Nr. 45, Dienstag den 7. Juny 1814. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1814, s. 717–728.

mezi nibelunským cyklem básní a *Heldenbuchem* nebo obecně ságami o Dietrichovi, a také historické stati, provázající tuto postavu i hrdinu Dietricha z Bernu.²⁶⁵

Oesterreichischer Beobachter z r. 1812 upozornil na časopis *Deutsches Museum* vydaný Friedrichem Schlegelem v lednu 1812 ve Vídni.²⁶⁶ Okomentován nezůstal mezi jinými i článek A. W. Schlegela, pojednávající o jeho dosud nezveřejněném nibelunském výzkumu:

„Hierauf folgt ein Bruchstück aus einer noch ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen, von A. W. Schlegel. Wenig Teutsche vereinigen mit einem poetischen Geist vom ersten Range so viel gründliche und vielseitige Gelehrsamkeit als der Verfasser; wenige würden daher für die Restauration des ehrwürdigsten Monuments vaterländische Dichtkunst, und für dessen Wiedergeburt in der öffentlichen Meinung und Schätzung mit großem Erfolg arbeiten können. Bei jeder Gelegenheit hat A. W. Schlegel, auf gleicher verdienstvoller Bahn mit seinem Bruder fortschreitend, den Sinn der Zeitenossen für das so lange und so schmachlich verkannte Herrliche und Schöne, welches die Geschichte und Litteratur des Mittelalters überhaupt, und besonders des unsrigen darbieten, zu wecken gesucht, und der gegenwärtige Aufsatz ist reich an kraftvollen Äußerungen über dieses noch bei weitem nicht erschöpfte Thema. Daß namentlich die Nibelungen verdienen, aus der Dunkelheit, in der sie Jahrhunderte lang begraben lagen, hervorgezogen, und der Nation verständlich und genießbar gemacht zu werden, ist hier von so vielen Seiten, und durch so eindringende Argumente dargethan, daß nun nichts übrig bleibt, als der Wunsch einer baldigen Ausführung, zu welcher die Erscheinung der Schrift, voraus dieß höchst interessante Probestück gezogen ist, unmittelbar den Weg bereiten wird.“²⁶⁷

---

²⁶⁵Např. (Rec.): *Das Heldenbuch in der Ursprache oder: Altdeutsche Gedichte des Mittelalters*. (Eds. Hagen, Büsching, Primisser). Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Ankündigung. Jg. 4, Nr. 34, August. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 270–273; Primisser: *Pitroff und sein Sohn Dietlaib ein Heldengedicht aus dem Sagenkreise der Nibelungen und Dietrichs von Bern, in einer Handschrift der k. k. Ambrasen-Sammlung in Wien*. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Beitrag zur altdeutschen Literatur. Jg. 4, Nr. 48, November. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 381–387; *Über Theodorich von Ostrogothen*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 4, Nr. 30–32, März. Wien: A. Strauß 1813, s. 129–135.

²⁶⁶Recenzent vyjádřil přesvědčení o kvalitě příspěvků v *Deutsches Museum* a rovněž formuloval požadavky na podobu „implicitního“ čtenáře, jemuž je zpráva o vydaném časopise určena: „*Wenig Worte sind genug, um den Theil des höhern Publikums, der noch nicht Zeit oder Gelegenheit hatte, sich näher kennen zu lernen, auf das, was ihn hier erwartet, vorzubereiten.*“ Byl očekáván tedy zájem vzdělanějšího publika, které dosud nemělo možnost se o připravovaném vydání periodika dozvědět! In: (Rec.): *Litteratur. Deutsches Museum*. *Oesterreichischer Beobachter*. Jg. 1, Nr. 24, Freytag, den 24. Jänner 1812. Wien: A. Strauß, s. 101.

²⁶⁷Tamtéž, s. 101–102.

Z citátu vyplývalo docenění romantického programu bratří Schlegelů, kteří prosazovali období a literaturu středověku. Konkrétně bylo upozorněno v recenzi na studii A. W. Schlegela, kde se původ PN objasňoval mnohem zevrubněji. Recenzent současně kvitoval postup Schlegelů, který umožnil, aby se tato cenná literární památka vymanila ze zapomnění a byla jí srozumitelným způsobem připravena zasloužená cesta k novému literárnímu životu.

PN byla tedy preferována nejen jako vhodný středověký literární pramen inspirující novou romantickou tvorbu, ale byl položen zvláštní důraz i na okolnost rakouského autorství a rakouské motiviky v PN. Z konstatování vyplývalo, že se rakouská vrstva inteligence přihlásila o svůj podíl na vlastnictví básně, a tudíž o germánské literární bohatství.

2.1.2. Vazby k nordické mytologii

Dílčí prisuzování tradice německé PN domácí tj. rakouské literatuře, tedy přivlastnění si účasti na starobylosti a vysoké estetické kvalitě germánskému písemnictví, se neomezovalo pouze na jednotlivé figury, místo děje a původce básně. Rakouská periodika současně v poměrně frekventovaných zmínkách upozorňovala na její užší genetické, typologické a motivické vztahy s nordickými ságami.

Jak naznačovaly vybrané příspěvky ve *Wiener Allgemeine Litteratur Zeitung* v průběhu let 1813–1816, čtenáři byli seznámeni s badatelským německým záměrem (Hagenovým, Büschingovým či bratří Grimmů), který se zabýval hlubší analýzou a následnou charakteristikou vazeb mezi obojím – nordickým a německým – písemnictvím.

Například v říjnovém čísle r. 1813 se odkazovalo na recenzi tzv. Bg.²⁶⁸ o knize *Altnordische Lieder und Sagen, welche zum Fabelkreis(e) des Heldenbuchs und der Nibelungen gehören, hrsg. von der Hagen Breslau 1812, 1813* (dva díly).

Autor studie na počátku stručně charakterizoval obsah obou vydaných svazků (charakteristika *Starší* a *Mladší Eddy* a příbuzných ság). Pak upozornil na bádání z posledních let, která se zaměřovala na „severskou problematiku“, předurčenou starým kmenovým příbuzenstvím. Jmenoval německé badatele, kteří se zasloužili o porovnávání nordických básní s německým a rakouským básnictvím (Gräter, Hagen a další).

---

²⁶⁸Pravděpodobně se vzhledem ke kladnému vyznění, obsahu recenze a ke zkratce jednalo o Büschinga?

Následně Bg. objasňoval vztahy mezi eddickými básněmi a PN a dokumentoval, že nejstarší základ PN je od původu německý. Obecně také demonstroval na vybraných textech společný znak antické a romantické literatury – znovuoživení hrdinských básní a využití žánru pro aktuální literární zpracování s novými hrdiny:

„Die alte Heldendichtung, sowohl in der antiken als romantischen Zeit, hat das Grundgesetz der Wiedererneuerung alter Sagen und Übertragung auf neuere Helden und ihre Nahmen. Die älteste Grundlage, wie es sich in Nahmen und Begebenheiten ausweist, ist daher ächt deutsch.“²⁶⁹

Hagenovy názory ohledně původu PN (původní rozsáhlý epos) a jejího poměru k nordickým ságám vyjádřené v předmluvách k jednotlivým vydáním a v dalších dílčích německých studiích se v této recenzi zřetelně naznačovaly:

„So stellt uns denn aber die ächte nordische Sage diese Fabel am tiefsten und bedeutsamsten dar, hebt sie am gründlichsten an, verbindet sie durch ein gewaltiges Schicksal zu einer unzerbrechlichen tragischen Verbettung, und leitet den furchtbaren Schlag desselben noch durch entferntere Glieder herab. Die deutsche Darstellung hat dagegen mehr die epische Breite und Mannnichfaltigkeit und obwohl sie zuletzt, nach dem ursprünglichen Charakter der Fabel, sich auch der Tragödie annähern muss, thut sie solches doch auf einem ganz anderen Wege.“²⁷⁰

Bylo zde přetlumočeno i Hagenovo základní typologické odlišení obou ság. Zatímco tedy nordická verze nejuvěrněji zachovala bájný základ „tragičnosti“ obsahu básně, německá verze se přibližovala tragédii jiným způsobem, více v epické šíři a mnohotvárněji.²⁷¹ Implicitně se tu ale odkrýval aspekt obhajoby „dramatického konce“ německé varianty PN, když se v úryvku doznávalo, že německé ztvárnění se **muselo** vzhledem k původnímu charakteru báje přizpůsobit také tragickému konci, přestože se způsob zakončení jinak lišil!

Na další bádání komparativního zaměření²⁷² odkazovaly další stati, rozestě v periodiku v rozmezí jeho vydávání (1814–1816). Zahrnovaly jak hlubší rozbor

---

²⁶⁹Bg. (rec.): *Atnordische Lieder und Sagen, welche zum Fabelkreis(e) des Heldenbuchs und der Nibelungen gehören.* (ed. v. d. Hagen, Breslau 1812–1813). *Schöne Wissenschaften*. Wiener allgemeine Litteraturzeitung. Jg. 1, Nr. 85, Freytag, den 22. Oktober. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 1350.

²⁷⁰Tamtéž, s. 1351–1352. (Zvýrazněno – I. K.)

²⁷¹Viz podrobněji 1. 3. 2. Mýtus a dějiny v Písni o Nibelunzích.

²⁷²Viz kapitola 1. 3. 4. Píseň o Nibelunzích a skandinávská verze.

vazeb s PN, tak detailnější vhléd do nordické mytologie a vyjasnění jejich vztahů ke germánskému prostoru obecně.

Vzhledem k předmětu nibelunského „ohlasů“ jsme si všimli také studií tematicky příbuzných věnujících se srovnávání národních mytologií. Noviny *Oesterreichischer Beobachter* z r. 1811 například otiskly ukázkou ze Schlegelových přednášek o novějších dějinách. Recenzent vybral pasáž věnovanou bájesloví, konkrétně postavě Odina. Ve svém příspěvku spekuloval se Schlegelovou myšlenkou historické existence postavy. Odin byl nahlížen nejen jako germánské božstvo. Odkazovalo se rovněž na Schlegelův argument, že se jedná o historickou postavu – o krále ze severního Německa, z jehož rodu odvozovala původ nejen dánská a anglosaská dynastie, ale i němečtí vládci. Zároveň byl Odin básník a věštec a často byl zaměňován se staroněmeckým bohem Wodanem. Na četných důkazech analyzoval autor studie typologickou podobnost mytologických osobností severských národů s nadpřirozenými silami a přírodním božstvem starých Němců na jedné straně, s antickými bohy a asijskými pověstmi na straně druhé:

„Im Ganzen sehen wir in den beyden noch vorhandenen mythologischen Sammlungen der Isländer dieselbe Verehrung der Naturgeister und ersten Naturkräfte, die auch in dem frühern Glauben des Nordens herrschend war. Doch so geistig bedeutend mochte die Verehrung des Wassers, des Feuers und der Naturgeister wohl bey den ältern Deutschen nicht seyn. Daß Odin auch in Einzelnen nicht alles verändert habe, ist um so gewisser wegen der sonderbaren Übereinstimmung mancher einzelnen Züge mit den asiatischen Sagen und Vorstellungen der alten Perser und der Indier. Am auffallendsten in der Odin'schen Götterlehre ist die Sage und der Begriff vom Balder und seinem Tod. Dieser schöne jugendliche Gott, den man dem Apollo vergleichen kann, ist durch ein unvermeidlichen Verhängniß dem Tode bestimmt, alle guten Götter und Geister sind bemüht ihn zu retten; er scheint gerettet, als ein Zufall alles stört, und er dem bestimmten Verhängniß nicht weiter entrinnen kann. Die Klage um Balder's Tod ist eines der Hauptstücke der Odin'schen Götterlehre, und erinnert an die Klage und den seiner Venus entrisenen Adonis, und an die geheimnißvolle Todtenfeyer des Osiris. So erinnert Thors plumpe Riesenkraft an den Herkules der Griechen, Lokes feindlich wirkende Arglist an den Ahriman der Perser. – Wenn uns die spätere Edda des Sturleson eine kurze, aber vollständige Übersicht der ganzen Odin'schen Götterlehre gibt, so kann uns die frühere aus einzeln abgerissenen Liedern

*bestehende des Saemund in ihrem räthselhaft begeisterten prophetischen Ton, vielleichte auch in der Form, einen Nachhall geben, von den Liedern der Seher oder Seherinnen, von denen die geheiligten Wälder des deutschen Nordens oft erschollen.*²⁷³

Pozornost příspěvku byla zaměřena zejména na eddické písně a srovnání jednotlivých bohů, jejichž charakter a příběhy připomínaly typologicky nejen antické, indické a perské bohy, ale také mohly ozřejmit podobné paralely v severoněmeckých písních.

Rakouská periodika té doby si tedy nejen přivlastňovala PN jako epos od původu rakousko-německý, ale přiřazovala své mýty a pověsti ke germánské mytologii, jejíž zárodky byly dochovány na skandinávském severu. Rakouská literatura zahrnovala sama sebe do germánského celku, který byl vymežován dávnými genetickými vazbami (a rovněž tedy mýty, pověstmi, zvyklostmi apod.). Zároveň se v podtextu nepřímě odhalovalo národně-emanipační hledisko, které bylo pro srovnávání tehdejších národních bájesloví příznačné: ambice vyrovnat se kvalitou ve svých individuálních rysech starobylým kulturám, a dokonce v mnohém tento klasický předobraz předejít.

Z různých poznámek a dílčích pojednání ve zmíněných příspěvcích posléze vyplývalo vymezení „Severu“ v roli původního mytického a prostorově vymezeného ohniska bájí, zvyků a pověstí, v němž se uchovalo mnohé z tradice dávných počátků germánských kmenů:

„Was die angenommenen Epochen betrifft, so bemerken wir dabey, die älteste Periode, um die Zeit des Tacitus und weiter gegen das Mittelalter, ist uns durchaus verschwunden. Das Christenthum verdrängte jene Dichtkunst der Barden, wir finden die Spuren nur in dem hohen Norden, in den skandinavischen Reichen, wohin die Religion und die alten Gesänge sich flüchteten, und im Munde des Volks lebten. Die Völkerwanderung, diese geschichtliche Reibung, übertönte die Lieder, aber die Kunst des Gesanges blühte da gewiss in höchster Kraft; wir würden in ihm

---

²⁷³*Vermischte Nachrichten. Odin – aus Fr. Schlegel's Vorlesungen über die neuere Geschichte. Oesterreichischer Beobachter. Jg. 1, Nr. 18, Freytag, den. 11. Jänner 1811. Wien: A. Strauß 1811, s. 43–44.*

da Höchste besitzen und unsere Nibelungen enthalten gewiss nicht geringe Reste davon. „²⁷⁴

Křesťanství vytlačilo slovesné umění pohanských bardů. Právě skandinávské země uchovaly reminiscence popěvek a náboženství v ústní lidové slovesnosti. V čase stěhování národů byly písně potlačeny, přesto však se např. v PN podávaly o původním národním literárním bohatství nemalé důkazy. V recenzi knihy *Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele und Schwänke des Mittelalters* (Breslau 1814) v témže periodiku se dokonce vedle přehlednutí pečlivého rozboru jednotlivých nordických ság, určení jejich kořenů a vazeb k PN, mytologického pojednání o eddických básních jakožto stěžejním materiálu, explicitně formulovala myšlenka, že úplné poznání PN je možné **pouze** za předpokladu předchozího důkladného studia severského básnického cyklu! Tímto způsobem se záměrně motivovali modeloví čtenáři k četbě germánských mytologických básní obecně:

„Unser vaterländisches Lied der Nibelungen wird erst nach der vollen Kenntniss des nordischen Dichtungskreises von uns vollständig gefasst werden können. Die Verehrer unseres ruhmwürdigen Fouque werden seinen Held des Nordens gleichfalls durch die vertrautere Bekanntschaft mit dessen eigentlichster Quelle noch mehr zu würdigen wissen. „²⁷⁵

Poukazovalo se také opětovně na konkrétní dílo *Held des Nordens* od proslulého *Fouquého*, které bylo na zmíněné „syntéze“ obou typů pramenů (německých i nordických) založeno.²⁷⁶

Staré mýty byly právě v německojazyčném recepčním horizontu prostředkovány skrze vyprávění o činech jednotlivých postav božstev (Odin, Baldur²⁷⁷) nebo bájných hrdinů (Siegfried) a historických reků (Rüdiger, Dietrich z Bernu). Tito hrdinové, resp. jejich boj za vlast, síla a ušlechtilý charakter (přátelství

---

²⁷⁴(Rec.): *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des 13. Jahrhunderts.* (Friedrich Bouterwerk, Göttingen 1812). Wiener allgemeine Litteratur Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 1, Nr. 41, den 21. May 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 651.

²⁷⁵(Rec.): *Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele und Schwänke des Mittelalters.* (Bd.1, Heft 2, Breslau 1814). Wiener allgemeine Litteratur-Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 3, Nr. 104, den 29. December 1815. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1815, s. 1659.

²⁷⁶Dílo se opíralo o zmínky *Ságy o Völsuných* a *Eddu* od Snorriho Sturlusona. Současně „zdomácnil“ eddický text v Německu. Srov. Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längschnitte.* Stuttgart: A. Kröner Verlag 1970, s. 538.

²⁷⁷Vedle **Odina** severského (islandského) boha války a bitev, ale také boha poetů, byl zmiňován v severských ságách často **Balgur**, severský bůh slunce. Dokonce se ozývaly názory, že v postavě polobožského hrdiny Sigfrieda dále žije právě baldurský mýtus. Viz Jordan, M.: *Encyklopedie bohů.* (přel. Radka Edererová). Praha: Volvox Globator 1997 a např. Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längschnitte.* Stuttgart: A. Kröner Verlag 1970, s. 540.

na život a na smrt, obětavost, pohostinnost, velkorysost) byly vyzdvihovány, a tak promítány potenciálnímu čtenáři jako možné vzory, s nimiž se lze identifikovat.

Při vlasteneckém výkladu PN byly tragické a milostné motivy (čistá láska milenecká, vražda Siegfrieda a následná pomsta za vraždu manžela), které pak tvořily zápletku středověké verze PN, ve vídeňských periodikách upozadněny.²⁷⁸ Postava Kriemhildy vystupovala pouze formálně v rámci prostého vyličení děje PN nebo v jazykové komparaci s nordickou „příbuznou“ hrdinkou. Zatímco tedy v německém kontextu postavení Kriemhildy sémanticky „kolísalo“ mezi výsádním místem ústřední postavy tragédie a středem – vedle Siegfrieda jako jeho oddané a ctnostné manželky a později trpitelky (v rámci křesťanské interpretace),²⁷⁹ která v zajetí vášně nad ztrátou milovaného muže připravila pomstu a zabíjela – rakouské noviny figuru odsunuly spíše na periferii a upozorňovaly na ni v souvislosti s její věrnou, leč osudovou láskou.

Německá literární recepce 19. století učinila Kriemhildu vzorem pro soudobé ženy-manželky jako ideál věrnosti, rakouské noviny preferovaly spíše *aktivní* mužské hrdiny lidského původu ve druhé části PN (do popředí zájmu se dostávaly zejména rakouské postavy reků!) a jejich jednání po smrti Siegfrieda na Attilově (Etzellově) dvoře.

Počátek této axiologické proměny lze vysledovat už v samotné předmluvě Hinsbergově k jeho edici v r. 1812.²⁸⁰ Dotyčný tu jmenoval připomínky k několika textovým pasážím, v nichž spatřoval umělecké „nedostatky“ eposu (např. Siegfriedova předčasná smrt, tragické vyústění děje, nedostatečné rozvinutí charakteru Dietricha z Bernu apod.). Na druhé straně Hinsberg vyzdvihl vedle charakterových ctností hrdinů (pohostinnost, mírnost, statečnost, galantnost k ženám apod.) právě mravní vlastnosti, statečnost, citovost a pobožnost (!). Zmínil také Attilu jako aktivní postavu, která by neměla být opomenuta a neměla by být nazírána jednoznačně záporně. Nejenže tedy byla pro nás Hinsbergova recepce podstatná z úhlu jeho inovační interpretace, ale paralelně odkrývala jinou optiku a vlastní re-

---

²⁷⁸Samozřejmě s výjimkou *Deutsches Museum*.

²⁷⁹Postavy trpítek jako protagonistek (mimo Kriemhildu též Undine, z francouzské tradice přejatá Genoveva apod.) se v německé literatuře vyskytovaly vzácně. Srov. Frenzel, E.: *Stoff- und Motivgeschichte*. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1966, s. 68.

²⁸⁰Srov. analýzy z I. kapitoly.

interpretaci a selekci jednotlivých motivů PN, které byly v mnohém společné s obecným rakouským náhledem na PN.²⁸¹

V rakouské recepci opětovně zaznívalo ocenění PN a cyklu příbuzných hrdinských básní v roli „léčivého pramene“, který měl očistit národní identitu od „cizích vlivů“, podnítit novou literární tvorbu, vzbudit vlasteneckého ducha národa „v sobě samém“, vyprávěním o jeho minulých činech:

„Der Recensent ist von jeher der Meinung gewesen, dass unser Lied der Nibelungen mit den in dessen Kreis gehöriger Dichtungen, wenn sie sich auch mitunter auf fremde Sage gründen mögen, den eigentlichen Grundcharacter des Deutschen unvermischt, ohne die Einflüsse fremder Nationalität darstellte; Einflüsse, welche in jeder Zeit darum auf den Deutschen mächtig wirken: weil Eingeschränktheit auf das bloss heimathliche Leben ihm seiner Natur nach von Anbeginn fremd war, und weil die Bestimmung, zu welcher er sich noch gegenwärtig bildet, jenen nämlich: alle Nationalität der Erde in sich, durch klare Ueberschauung ihrer Eigenheit, zu vereinen, ihm auch schon von Anbeginne gegeben seyn musste. Bey der grossen Verwilderung, welche um dieses unsres Strebens willen in den letzten Zeiten des allgemeinen Verderbnisses unsre nationale Bildung ehrfahren hat, ist daher das Lied der Nibelungen der mächtige Stamm, an welchem wir uns von unserem Sturze wieder aufzurichten vermögen, aus welchem uns vielfältiges Heil sprossen muss, und von dem wir uns nimmer trennen dürfen noch sollen. [...] Indem die andere Seite des deutschen Charakters, sein Streben nach auswärtiger Bildung, sich hier, noch ganz von unlauterer Beymischung frey, nur als reines Bemühen nach dem Vollkommensten und Herrlichsten offenbart, ist das Gedicht in einer andern Art als die Nibelungen, doch nicht weniger als diese geeignet, ursprünglichen Geist wieder in uns zu entzünden, vaterländische Art und Weise neu zu beleben, und uns über uns selbst und unser Wünschen und Streben aufzuklären.“²⁸²

I rakouští badatelé se identifikovali s myšlenkou PN jako zdroje ducha německého národa, respektive jeho prvotního charakteru v samém zárodku, v čase

---

²⁸¹Přehodnocení postavy Attily by mohlo být i důsledkem místa autorova bydliště a působení. **Joseph von Hinsberg** (1764–1836) působil ve Vídni a poté v Bavorsku. (Viz Goedeke, K.: *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen*. (po smrti K. G. pokračoval E. Goetz). Bd. 6. Zeit des Weltkrieges. Buch 7, Theil 1. Leipzig/Dresden/Berlin: L. Ehlermann Verlag 1898, s. 370–371.) Edice byla rovněž vydána v Mnichově. Jeho literární poměřování Attilova charakteru se mohlo přibližovat jihoněmeckému shovívavějšímu pohledu na hunského panovníka.

²⁸²(Rec.): *Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele und Schwänke des Mittelalters*. (Bd. 1, Heft 2, Breslau 1814). Wiener allgemeine Litteratur Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 3, Nr. 104, den 29. December. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1815, s. 1661.

jeho rozkvětu. Z úryvku bylo více než zřejmé, že Schlegelovo docenění PN v rámci jeho romantického konceptu nové poezie jako inspiračnímu návratu ke středověké národní literatuře, přijala programově za své také rakouská literatura 19. století. Ohlas PN měl posloužit také k aktivizaci rakouského národa, odhalit jeho národní tužby a podnítit tvorbu rakouského písemnictví.

2.1.3. Nové nibelunské edice

Nové německé nibelunské edice reflektovaly z našich vybraných periodik systematictěji především *Wiener allgemeine Litteratur Zeitung*. Komentáře ke čtyřem jmenovaným vydáním (Büschingovo, Hinsbergovo, Zeuneho a Hagenovo) necharakterizovaly pouze pozitivní přínos edic, ale upozorňovaly i na „slabší“ místa studií. Každá vybraná edice obohacovala podle kontextu příspěvků nibelunskou tradici o jiný význam, jehož vyznění vlastně parafrázovalo z větší části již zmíněné reflexe v německých periodikách, okomentované v I. kapitole.

Büschingovo vydání prezentovalo modernější adaptaci, která byla pro veřejnost srozumitelnější na rozdíl od dřívějšího Hagenova vydání. Výtisky byly levnější, a tudíž byly snáze dostupné i pro méně majetné.²⁸³ Zájem čtenářů se asi skutečně zvýšil, protože v r. 1815 se objevila v příloze tato noticka od samotného vydavatele:

*„Die Herrn Vorausbezahler und Unterzeichner auf meine Uebersetzung der Nibelungen bitte ich, nur noch einige Wochen mit Frist zu gönnen, da der Druck nunmehr bald vollendet seyn wird, indem nur noch ein paar Bogen zu drucken übrig sind. In diesem Monath wird sie gewiss die Presse verlassen.“*²⁸⁴

Z noticky lze vyčíst omluva, že se výtisk Büschingův opozdil. Vzrůstající zájem publika o koupi PN nemusel být pouze příčinou zlevnění nové edice a srozumitelnějšího jazykového podání, ale mohl být také poplatný dobovému kontextu – době napoleonských válek, kdy se patriotické citění vzmáhalo i v řadách rakouských obyvatel.

Upravená verze vydání Josepha von Hinsberga z r. 1812, jak bylo již zmíněno v I. kapitole, byla kritizována kvůli kvalitě přepracování (veršová forma působila

---

²⁸³*Neue Übersetzung der Nibelungen: Büsching – Lied der Nibelungen.* Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Litteratur Zeitung. Jg. 1, Nr. 3, April 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813.

²⁸⁴Büsching, J. G.: *Erklärung.* Intelligenzblatt zu Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 3, Nr. 9, März 1815. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1815, s. 96.

„roztříštěně“, nedůslednost v dodržování originálu, neporozumění smyslu atd.). Recenzent R-k se snažil omluvit výtku Hinsberga, který poukazoval na nedostatky v básni, vysvětlením, že PN byla podobně jako homérské básně sbírkou rapsodií různých básníků, které byly přepracovány jedním básníkem, a poté rozptýleny do starých pověstí.²⁸⁵ Z pojednání kritika tudíž zazněla obeznámenost s komparací PN a básni mytického Homéra, která byla tehdy v německé literatuře předmětem rozsáhlých diskuzí.²⁸⁶

Zeuneho edici *Písně o Nibelunzích* recenzoval soudě podle šifry Bschnng. samotný Büsching. Lze tudíž usoudit, že se polemiky konaly zejména v užším kruhu odborníků, kteří si navzájem své práce posuzovali. Recenzent se snažil vystupovat z objektivních pozic, přesto Zeuneho dílo hodnotil pozitivně pouze zčásti.

V úvodu Bschnng. otiskl pochvalné citáty známých osobností vyjadřující se k PN, jež obsahovala Zeuneho předmluva:

*„Dass, die noch Kinder sind in dieser Zeit,
Dereinst aufwachsen mit der theuern Lehre
Von Siegfrieds Thaten, von Chriemhildens Treu.“* (Fouqué an Fichte; Sigurd)

„Der Nibelungenhort ist das Nibelungenlied.“ (Jahn²⁸⁷)

*„Wer den Wert des Nibelungenliedes verkennt, kann auch keinen wahren
Sinn haben für die Herrlichkeit seines Volkes. Ein Geist sittlicher Kraft,*

---

²⁸⁵R-k (rec.): *Das Lied der Nibelungen – umgebildet von Joseph von Hinsberg* (München 1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 2, Nr. 45, Dienstag den 7. Juny 1814. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1814, s. 717–728.

²⁸⁶Ještě v r. 1819 se v *Archivu* objevila stať, kde byla porovnána estetická kvalita PN s homérskými básněmi, ale již z hlediska romantického konceptu poezie, jak jej načrtli Schlegelové v *Deutsches Museum*. Báseň byla autorem stati ceněna stejně vysoko jako *Ilias* a *Odyseea*, básník PN byl nazván „německým Homérem“. PN však vynikala podle stati specifickými uměleckými vlastnostmi, které vyplývají ze „severského“ naturelu, např. tragická dramatická zápletka násilí, lakomství a vášni; akcent na rozmanitost charakteru mužských postav, kde Attila zaujímá pozitivní roli shovívavého, velkorysého krále (!); ucelenost kompozice skladby eposu. Odlišnost PN od homérských básní byla podle příspěvatele předurčena národností, časovým obdobím a osudem národa. Srov. *Bruchstücke aus einer Rhein- und Moselreise. Vaterland des Niebelungen Liedes*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 76 und 77, Freytag den 25. und Montag den 28. Juny 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 306–307.

²⁸⁷**Friedrich Ludwig Jahn** (1778–1852), německý pedagog, otec tělocviku, politický agitátor mimojiné autor vlasteneckého spisku *Deutsches Volkstum* (1810). Srov. Günzel, K.: *Die deutschen Romantiker. Ein Personenlexikon*. Zürich: Artemis und Winkler 1995, s. 145–147.

milder Ruhe und allgemeiner Gerechtigkeit waltet wie durch das Volk, so durch seine Liede.“ (Passow Franz²⁸⁸)²⁸⁹

Výroky známých osobností německého kulturního života vtiskly PN přídomek velikého literárního díla. Potvrzovaly tak její pověst šířenou z německé literární recepce. Uvedené citáty nadto odkrývaly tři hlediska, která specifikovala poselství ohlasu PN pro rakouskou literaturu 19. století. Prostřednictvím vyjádření známých person literárního života vymezoval epos výchovný zřetel pro potomky, kteří se měli poučit ze Siegfriedových hrdinských činů a Kriemhildiny věrnosti. Epos byl prezentován i jako zdroj duchovního obrazu německého národa (ducha mravní síly, klidu a obecné spravedlnosti). V neposlední řadě byla PN přirovnána k nibelunskému záhadnému pokladu, který byl ale v tomto sekundárním významu povýšen na její kultovní odkaz.

Büsching pojal článek o Zeuneho práci jako zevrubnou analýzu historie PN a shrnutí dosavadních výsledků badatelské práce (nejstarší a nejdochovanější rukopisy básně, původ básně a její vazby k *Heldenbuchu* a k nordickým pověstem, apod.). Upozornil na nedokonalosti edice (špatný výběr papíru, pojmenování nepřesností ve vydání, nepečlivý výkladový slovník, návaznost na Hagenovo vydání). Hagenovo opravené vydání ohodnotil ale proti Zeunemu jako kvalitnější podání.

Na druhou stranu prezentoval recenzent Zeuneho vydání za přínosné v tom smyslu, že stoupal počet škol, kde se PN zařazovala do výuky. Rovněž vyjádřil naději, že nalezne PN více zájemců, už kvůli výši ceny výtisku. Zeuneho vydání bylo tedy pozitivně hodnoceno zejména vzhledem k rozšíření povědomí o díle na veřejnosti, především ve školním vyučování. Potvrdilo se tedy, že teoretické výsledky studií o PN nalezly kolem roku 1815 i praktický ohlas mezi ostatními vrstvami obyvatelstva. Hojda kupříkladu zmínil, že na Zeuneho přednášku

---

²⁸⁸Ludwig Karl Friedrich **Franz Passow** (1786–1833), od r. 1815 řádným profesorem starší literatury v Breslau. Od roku 1829 rovněž ředitelem akademického muzea umění. Viz Goedeke, K.: *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen*. (po smrti K. G. pokračoval E. Goetz). Bd. 6. Zeit des Weltkrieges. Buch 7, Theil 1. Leipzig/Dresden/Berlin: L. Ehlermann Verlag 1898, s. 798–800.

²⁸⁹Bschng. (rec.): *Das Nibelungenlied. Die Urschrift nach den besten Lesarten neu bearbeitet, und mit Einleit und Wortbuch zum Gebrauch für Schulen versehen von August Zeune. Mit einem Holzschnitt von Gubitz* (Berlin 1815). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 3, Nr. 80, Freytag, den 6. October. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1815, s. 1270.

věnovanou PN se v Berlíně zpočátku zapsala polovina studentů z celé univerzity!²⁹⁰ V neposlední řadě podporoval zařazení PN do školního vyučování samotný Schlegel v *Deutsches Museum*, jehož názory evidentně našly v rakouském literárním kontextu příznivý ohlas.

Konečně reflexe Hagenova druhého opraveného vydání (1816) se objevila téhož roku ve vídeňských literárních novinách pod šifrou Pr.²⁹¹ Z našeho hlediska byla recenze podstatná zejména kvůli tomu, že autor pojednání si kladl za cíl prostřednictvím své statě informovat o PN detailněji i méně vzdělané publikum, takže některé pasáže vydavatele doplnil o podrobnější výklad:

„Wir wollen, um etwa einige unserer weniger unterrichteten Landsleute mit diesem merkwürdigen Liede näher bekannt zu machen, nach den erwähnten Abtheilungen die Ansichten des Hrn. Verfassers, mit einigen Beysätzen kurz entwickeln.“²⁹²

Nejenže tedy Pr. shrnul poznatky o dosud dostupných rukopisných verzích PN a doplnil informace o nově nalezené spřízněné hrdinské básni (rakouský objev! – v ambrašské sbírce v Innsbrucku byla nalezená báseň *Chautrun*²⁹³), ale také vybral, **citoval** a **okomentoval** celé úryvky samotné básně, které porovnával mezi sebou v ambrašském a mnichovském rukopise.²⁹⁴ Recenzent neopomněl komentář k historii vazeb nejen k severským hrdinským básním, ale i k latinské předloze *Nárku* a dalším hrdinským básním německého původu. Zaměřil se také na shrnutí estetických interpretací PN (původ básně, druh verše, epická jednota atd.). Hagenovu edici hodnotil velmi vysoko. Analyzoval jeho poznámky a doplňující výkladový slovník.

---

²⁹⁰Hojda, Z.: *Jiné čtení. Píseň o Nibelunzích*. Reflex. Společenský týdeník. Č. 2, 31. května 2001, Historie, s. 61–62.

²⁹¹Podle zkratky usuzujeme na možné autorství Primissera.

²⁹²Pr. (rec.): *Nibelungen Lied*. Von der Hagen (2. vyd.; Breslau 1816). Schöne Wissenschaften. Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 4, Nr. 86, Dienstag, den 29. October. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 1377–1378.

²⁹³Primisser, A.: *Ein Beitrag zur altdeutschen Literatur*. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Vermischte Anzeigen, Aufsätze etc. Jg. 4, Nr. 18, May 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 138–142.

²⁹⁴Ukázky zahrnují například tyto epizody: Charakteristika Kriemhildy; Ukázka z rozhovoru Siegfrieda s Guntherem o cestě za Brunhildou; Rozhovor Brunhildy a Kriemhildy; Kriemhildino prozrazení zranitelného místa na těle Siegfrieda; Rozhovor Hagena a Siegfrieda u studny na lovu; Žádost Rüdigerera o ruku Kriemhildy pro svého hunského pána Attilu (!), atd. In: Pr. (rec.): *Nibelungen Lied*. Von der Hagen (2. vyd.; Breslau 1816). Schöne Wissenschaften. Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 4, Nr. 86, Dienstag, den 29. October. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 1379–1382.

V závěru charakterizoval Pr. roli PN pro současnou německojazyčnou literaturu. Odkázal totiž na pokusy některých literátů o přiblížení PN nové, tj. současné literatuře.

Čtenáři byli upozorněni na číslo Hormayrova *Archivu* z roku 1816, kde byla otištěna část nibelunské básně *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg* v německých stancích. Vybrané ukázky byly volně upraveny jistým profesorem světových dějin z olomouckého lycea Josephem Leonhardem Knollem.²⁹⁵ Recenzent vyjádřil potěšení nad skutečností, že se právě v rakouském státě objevil příznivec starých lidových písní. Prostřednictvím nové veršové formy Knoll sice píseň oživil, ale zároveň podle domněnky recenzenta ochudil dílo o „původní pel“ básnické skladby. Ve srovnání s Knollem preferoval Pr. podařenější moderní Büschingovu variantu PN.

PN získala podle autora článku také ohlas na divadle. Pr. informoval o vřatislavském divadelním zpracování (informoval i o dostupných kritikách v příslušných časopisech) a do budoucna vyjádřil naději (s ohledem na rakouské autorství nejmladší dochované verze PN), aby se PN dočkala dramatického ztvárnění i v Rakousku.²⁹⁶ I v rakouském literárním kontextu se reflektovalo úsilí německých romantiků o povýšení odkazů starých eposů do moderních dramatických kusů, které by podtrhly uměleckou funkci zápletky a vyzdvihly tak národní epos na úroveň homérských básní a také v tehdejší době obdivovaného Shakespeara.

Zároveň zde recenzent prosazoval přístup seznámení rakouských čtenářů s dávnou památkou ne učenou cestou, ale určitým popularizujícím (užití modernější verze, přeinterpretování obsahu díla a jeho historie atd.) a názorným (poukázání na srovnávání rukopisů praktickým příkladem, citace jednotlivých pasáží textu apod.) způsobem. Národní jedinečnost, oživení báječné minulosti bylo v tisku propojeno tedy i s charakteristikou ideálního žánru – eposu, který prostředkoval mezi bohatstvím dávné literární tradice a vzorem pro novou literaturu.

---

²⁹⁵**Profesor Joseph Leonhard Knoll** (česky rovněž užívané Josef Linhart Knoll), organizátor „wartburské oslavy“ v Olomouci; v předbřeznovském období mimo jiné nařkl Františka Palackého a další Čechů z „čechismu“, tzn. z podněcování proti Němcům, které vyvozoval i z historických argumentů, a žádal vládu o zakročení. Mimojiné byl autor spisku *Mittelpunkte der Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Böhmen und Mähren* (1821). Srov. Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel 1932, s. 124–125; Rak, J.: *Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H&H 1994, s. 102.

²⁹⁶Pr. (rec.): *Nibelungen Lied*. Von der Hagen (2. vyd.; Breslau 1816). Schöne Wissenschaften. Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 4, Nr. 86, Dienstag, den 29. October. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 1383–1386.

Porůznu roztroušené pokusy o definice velké epické básně splývaly v periodikách v jednolité proud estetických kvalit, které objevovaly epos nejen skrze homérské básně, ale rovněž prostřednictvím vlastních nalezených domácích eposů (i PN) v rukopisných, dosud neznámých materiálech:

„Das Wunderbare des Epos umschliesst das Ganze, wie ein geheimnissvoller Himmel über einer Welt ruht, und ihr innerstes Leben erregt und leitet.“²⁹⁷

„Wenn im Heldenspiele die Herrlichkeit und Grösse des Menschen gefeyert wird, wenn [...]“²⁹⁸

„Eben so wie die Legende ist daher ursprünglich die Sage, Dichtung, sondern nach Wahrheit, strebende Darstellung. Beyde sind wohl späterhin poetischer Verschönerung fähig, in so ferne die ursprüngliche Idee noch einfacher, gediegener, alles irrdischen Schmuckes beraubt, bloss durch die innere Gewalt der Schönheit wirkend, dargestellt wird, doch wird eine solche Verschönerung wohl überhaupt zu dem Schwersten gehören, was je ein Dichter wagen darf.“²⁹⁹

„[...] dass in der alten nordfranzösischen Sprache ein Cyklus wahrhaft epischer Gedichte sich gebildet habe; diess auszuführen zu belegen, ist der Gegenstand des folgenden Versuches. Ohne mich über den Begriff des Epos, welcher dabey zum Grunde gelegt ist, mit mehreren zu verbreiten, bemerke ich so viel, dass ich zu zeigen suchen werde, wie jene Gedichte durch Darstellung einer mächtigen Heldenzeit, durch Bildung eines umfassenden Kreises vaterländischer Kunden, durch Objektivität und ruhige Entfaltung, so wie durch angemessene Haltung des Styls und Beständigkeit der Versweise, endlich durch Bestimmung für den Gesang, sich als ein Analogon der Homers'schen Gesänge und des Nibelungen-Kreises bewähren.“³⁰⁰

I zde se potvrdilo, že epos představoval pro současnou literaturu zdroj námětů z mytických hrdinských počátků národa. Potvrzovala se jeho vnitřní pravdivost

---

²⁹⁷Von Collin, M. (rec.): *Der Zauberring. Ein Ritterroman (von F. Baron de la Motte Fouqué)*. Wiener allgemeine Litteratur Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 1, Nr. 57, Freytag den 16. Julius 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 898.

²⁹⁸J-n (rec.): *Übersicht der poetischen Taschenbücher des Jahrs 1813. Taschenbuch der Sagen und Legenden*. (eds. A. Von Helwig; F. Baron de la Motte Fouqué). Wiener allgemeine Litteratur Zeitung. Jg. 1, Nr. 7, Freytag den 22. Februar 1813. Wien: Camesinasche Buchhhanslung 1813, s. 108.

²⁹⁹Tamtéž, s. 109.

³⁰⁰Bg. (rec.): *Die Musen. Eine nordeutsche Zeitschrift*. (Ed. de la Motte Fouqué). (Berlin 1812). Wiener allgemeine Litteratur Zeitung. Jg. 1, Nr. 70, Dienstag den 31. August 1813. Wien: Camesinasche Buchhhanslung 1813, s. 1110.

a současně se uváděl analogický příklad cyklu epických básní vedle homérských básní i u starofrancouzského okruhu hrdinských básní.

2.1.4. Píseň o Nibelunzích: literární vzor a inspirace

Pakliže ohlas PN ve vybraných vídeňských periodikách „pokryl“ téměř všechny funkce zmíněné už v recepci německé literatury, přidružil se k nim v užším rakouském literárním kontextu detailnější informátorský vhled a rovněž tvůrčí aspekt.

Zde obdobně objevujeme úsilí navázat na odkaz dávné památky nejen pasivně, ale i nějakým způsobem ji pro novou dobu aktualizovat, ztotožňovat s novým literárním poselstvím.

Prvním zajímavějším podnětem bylo otištění některých pasáží z PN v recenzi Pr. na Hagenovu edici ve vídeňském periodiku z roku 1816. Nesetkali jsme se zde s mechanickým přehledem dosud známých a nesčetněkrát opakovaných faktů, ale autor článku prokázal snahu pečlivěji analyzovat PN **na textových pasážích** z hlediska jejího původu a literárních intertextových vazeb.

Vídeňské literární noviny prostřednictvím recenze Hagenovy edice ale vlastně upozornily i na jeden ze způsobů adaptace PN! Citovaný profesor Knoll, na něhož recenzent odkazoval a jehož hodnotil, se totiž pokusil převést PN do jiné veršové formy. Dvě ukázky nechal Knoll otisknout v Hormayrově časopise *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* z r. 1816.³⁰¹ Podle svého vyjádření se snažil o kratší a volnější podobu básně. Jako veršovou formu použil zmíněnou stanci (tzv. oktávu).

Jak známo, stance byla strofa složená ze šesti veršů se střídavými rýmy a dvou veršů s rýmy sdruženými. Pro pochopení možné motivace výběru této sloky by mohlo posloužit „vodítko“ jejího původu. Italští básníci 2. poloviny 13. století stanci přejali z provensálské dvorské lyriky, aby ji aplikovali nejen v milostné lyrice, ale například *Ludovico Ariosto* a *Torquato Tasso* založili své eposy *Zuřivý Roland* a *Osvobozený Jeruzalém* na témže veršovém schématu. Stance byla vnímána také jako aristokratická forma a romantická literatura jí nezdědka propůjčovala líčení bojových a milostných scén. Tuto strofu využil ve své literární tvorbě z německých

---

³⁰¹Knoll, J. L.: *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 71 und 72, Mittwoch den 12. und Freytag den 14. Juny 1816; Nr. 73 und 74, Montag den 17. und Mittwoch den 19. Juny 1816. Wien: A. Strauß, s. 297–300.

romantiků např. Wieland (*Oberon*, r. 1780) a Goethe ve věnování k *Faustovi* (r. 1808); z anglických pak Byron v *Donu Juanovi* apod.³⁰²

Knoll vybral z PN dvě části: tažení do Wormsu a saskou válku, v nichž bylo možné efektně propojit epickou výpravnost s dílčími epizodami o Siegfriedově původu a bitevní scény:

Ukázky (úvod: vstup vypravěče-pěvce a upřesnění předmětu básně):

*„Viel singt man uns von Herrmann und Thusnelben,
Von Wappenkampf, von Festen, und von Wein,
Von Klagen auch, von lobenswerthen Helden,
Von hoher Pracht, voll Glanz und Edelstein;
Doch mein Gesang soll nun Geschichten melden
Von einem Fürstenhaus zu Worms am Rhein;
Die Königstochter ward genannt Chriemhilde,
drey Brüder schüßten ihn mit ihrem Schilde.“³⁰³*

Siegfriedovo dobývání nibelunského pokladu:

*„Einst ritt er aus, sein Eifer gab ihn Flügel!
Und nicht begleitet ihn der Knappen Troß,
Nicht eher auch entsteigt er seinem Bügel,
Und bindet an das muthentflammte Roß,
Als bis er steht vor einem hohlen Hügel;
Und einen Schuß, er war unendlich groß!
Enttrug man dort dem weitgedehnten Berge,
Er ward bewacht von einem starken Zwerge.“³⁰⁴*

Úryvek z války se Sasy:

*„Auf stob des Wegs Gewölk, als sie so ritten,
Es glänzten Speer und Schild im regen Staub,*

---

³⁰²Hrabák, J.: *Úvod do teorie verše*. Praha: SPN 1958; Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha: ČSAV 1984, s. 353–354; Brukner, J.; Filip, J.: *Poetický slovník*. Praha: Mladá fronta 1997, s. 311–312.

³⁰³Knoll, J. L.: *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg.7, Nr. 71 und 72, Mittwoch den 12. und Freytag den 14. Juny 1816. Wien: A. Strauß, s. 289.

³⁰⁴Tamtéž, s. 290.

*Und Schwerter hatten sie, die furchtbar schnitten,
Sie prüsten ihre Kraft an Ast und Laub,
Und herrlich ward von jedermann gestritten,
Die Feinde waren bald des Todes Raub,
Als Gernot nun, sammt Volkern und Ortwinen,
Und Dankwart auch zum Kampfe war erschienen.*³⁰⁵

Užitím stance jakoby se tradice „dávné“ PN propojila nejen s raně středověkou italskou poetikou, ale současně navázala také na odkaz renesanční italské epiky. Úzké sepětí s italskou literaturou by zde obecně mohlo podporovat ambice učinit z PN univerzální národní mýtus, jenž si kladl nárok na vysokou estetickou úroveň nejen svou starobylostí, ale i určitou schopností aplikovat na svůj námět jakoukoliv veršovou formu bez ohledu na popření kvality své poetiky. Právě volba italské stance implikovala skryté navázání na někdejší odkaz opěvované antické kultury a její pokračovatele. Nepřímý důkaz úsilí o podepření nibelunské tradice i renesančními velkými eposy výslovně zmínil jiný článek v Hormayrově *Archivu* z roku 1819, který těsné přimykání PN k látce Ariosta odsuzoval:

*Wer sich darüber aufhalten wollte, daß auch ariostische Scenen in unserm Gedicht [miněna *Píseň o Nibelunzích* – pozn. I. K.] vorkommen, der beweist, daß er das Chevalereske³⁰⁶ der romantischen Poesie des Mittelalters in Europa, zu der dasselbe ja auch gehört, gar nicht kennt.*³⁰⁷

Knollova báseň jasně demonstrovala záměr tvůrců 19. století o přizpůsobení obsahu formě verše. Stance – z estetického hlediska – vhodně slučovala literární ztvárnění milostných i hrdinských námětů. Jedním dechem líčil básník bojovnou vřavu v saské válce („lesk štítů a kopí ve zdvíhajícím se prachu“³⁰⁸) a zároveň i protikladnou lyrickou scénu, byť marginalizovanou, kdy poprvé spatřil Siegfried

---

³⁰⁵Knoll, J. L.: *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 73 und 74, Montag den 17. und Mittwoch den 19. Juny 1816. Wien: A. Strauß 1816, s. 298.

³⁰⁶Francouzský pojem **chevaleresque** v překladu označuje adjektivum *rytířský*, - *é*.

³⁰⁷*Bruchstücke aus einer Rhein- und Moselreise. Vaterland des Niebelungen Liedes*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 76 und 77, Freytag den 25. und Montag den 28. Juny 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 307.

³⁰⁸Volný překlad – výběr z ukázky, I. K.

Kriemhildu (hrdina jí vnímal uprostřed zástupu jako „slunce mezi mraky“, „jasný měsíc stojící nad všemi hvězdami“).³⁰⁹

Rok 1816 prezentoval jakýsi literární mezník, od něhož dále se začal množit v rakouských periodikách počet básní inspirovaných PN, nejčastěji užitím toho kterého nibelunského motivu či výběrem postavy. Rakouská spisovatelka Caroline Pichler³¹⁰ publikovala v Hormayrově *Archivu* téhož roku lyrickou báseň, jejíž datace však odkazovala na rok 1815. Téma básně bylo nesené právě *Písní o Nibelunzích*. Do pěti strof po šesti verších bylo vloženo poselství PN:

Bey Übersendung des Nibelungenliedes

1.

*„Heimisch in des schönen Österreichs Gründen
Sind die Wunder, die du hier wirst finden,
Unser ist der Nibelungen Hort.
Wie du folgst der Donau reichen Spuren,
Bis zu deines Vaterlandes Fluren
Zieht das Lied begleitend mit dir fort.*

2.

*Wohlbekannte Nahmen hörst du klingen,
Von befreund'ten Stätten wird es singen,
Schönen Frauen, Ritterspiel und Scherz.
Doch bald folgen grause Schreckenscenen,
Eßels Hofburg schwimmt in Blut und Thränen,
Und ein grimmes Schaudern faßt das Herz.*

3.

*Aber über Leichen, Blut und Grauen,
Schwebet, schön und furchtbar anzuschauen,
Die Vergeltung, die das Urtheil spricht:
Nicht das Leben ist der Güter bestes,*

---

³⁰⁹Knoll, J. L.: *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 73 und 74, Montag den 17. und Mittwoch den 19. Juny 1816. Wien: A. Strauß, s. 289–290.

³¹⁰**Caroline Pichler** (1769–1843), rakouská spisovatelka, dlouho stála v centru vídeňského literárního života. Podrobněji viz Goedeke, K.: *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen* (po smrti K. G. Pokračoval E. Goetz a kol.), Bd. 5. Von siebenjährigen bis zum Weltkriege. Theil 2. Dresden: L. Ehlermann 1893, s. 484–485.

*Aber wohl die Schuld der Übel größtes!
Und die Klage schweigt vor dem Gericht.*

4.

*Dort von deiner Alpen heitern Höhen
Kannst du weit den Schauplaß übersehen,
Wo so vieles Herrliche geschah;
Seh'n den Weg, den die Burgunden zogen,
Pechlarn, spiegelnd in der Donau Wogen,
Mölk und Mautern, schimmernd fern und nah.*

5.

*Dieses Anblick Lust hab' ich genossen,
Dort ist mir ein schöner Tag verflossen,
Nimm dafür der Nibelungen Lied;
Möge manchmal dieses Angedenken
Deinen Geist auf jene Stunden lenken,
Deren Bild mir unvergeßlich blüht.*³¹¹

Samotný titul básně napovídal, že text očekával určitého „adresáta“. Slovo „Übersendung“ ve významu „přeposlání“ předpokládalo v komunikační situaci obsazení místa modelového čtenáře, jemuž byla PN společně s básní, stylizovanou coby věnování, určena. Lyrický subjekt v ich-formě symbolizoval průvodce fiktivního recipienta básně (zaznamenaný v textu adresně v 2. os. sg.) po prostoru, do něhož byla PN zasazena. PN byla sama o sobě leitmotivem celé básně.

První sloka současně formulovala podobu modelového čtenáře. Přivlastňovacím adjektivem „unser“ vřazoval lyrický subjekt sebe i adresáta do jednoho kolektivu, jehož charakter spoluurčovalo vybrání slov *heimisch* či *Vaterland*. Užití ich-formy završilo navození sugestivního pocitu národní svornosti v rámci rakouské země. Básní byl tedy osloven jeden každý rakouský patriot. Modelový čtenář a jeho společník (zastupovaný v 1. osobě) spolu putovali po proudu Dunaje a jakoby „vnitřním zrakem“ bylo sledováno sukcesivně dějiště PN

---

³¹¹Pichler, C.: *Bey Übersendung des Nibelungenliedes*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 123 und 124, Freytag den 11. und Montag den 14. October 1816. Wien: A. Strauß.

až do rodné tj. rakouské země. Přitom adresát a jeho doprovod splynuli v jednu jedinou bytost, kterou následovalo echo PN.

V druhé sloce byl zesílen vedle zrakového vjemu i dojem sluchový. Text umocňoval atmosféru důrazem na jevy zachytitelné sluchem (**zaznění** známých jmen reků PN, **zpěv** o spřátelených místech...). V druhé polovině strofy nastal zvrát spolu s nastíněním posloupnosti obsahu PN. Líčení o rytířských hrách, urozených ženách a zábavě vystřídal kontrastní poukaz na děsivé scény, odehrávající se na Attilově dvoře. Hrůznost výjevů zpřítomňovalo přímé pojmenování pocitů lyrického subjektu („*Eßels Hofburg schwimmt in Blut und Thränen, /Und ein grimmes Schaudern faßt das Herz.*“). Krvavé obrazy však byly vzápětí opomenuty, aby bylo poukázáno na hlubší smysl textu:

*„Nicht das Leben ist der Güter bestes,
Aber wohl die Schuld der Übel größtes!
Und die Klage schweigt vor dem Gericht.“*

V básni byla vyzdvížena cena lidského života nad veškerý majetek a vina byla spatřována jako horší než největší zlo. Vedle vlasteneckého rozměru veršů byl kladen důraz i na mravní pointu básně, která ospravedlňovala „krutost“ scén a tragické vyznění básně.

Čtvrtá strofa proměnila zcela úhel pohledu. Pomyslný čtenář se spolu s lyrickým subjektem ocitl na vrchu v Alpách a odtud z ptačí perspektivy přehlížel znovu dějiště událostí, vyvolané jako přízrak, přiblížený upozorněním na postavy Burgundů a na místa, která míjeli po tažení do hunské země (např. Pechlarn, Mautern atd.). Opět byla tedy akcentovaná ta pasáž PN, která referovala o rakouském kontextu básně. Proměnu prostoru tak nenápadně následovala plynulá změna času. Přítomnost prožitku cesty **tady a v tomto čase** po proudu Dunaje do lůna rodné země kontrastovala s přesunem do **minulosti**, viděné naopak zezhora, z výše. Vyvolání scenerie dávného světa bylo těsně spjato i s prostorovou distancí od středu (z údolí) na periferii.

Ze závěrečných veršů vyplývá, že celý obraz byl vsazen do retrospektivního rámce. Slovesná osoba spojená s ich-formou byla užita v minulosti jako ohlédnutí se lyrického subjektu v čase nazpět. Průvodce časoprostorem se v tomto momentu od potenciálního čtenáře odloučil a uvedl jej tak opět do přítomnosti okamžiku „věnování“ básně. Spolu s vnějším naplněním odkazu (faktické přeposlání textu PN)

symbolizovaly tyto verše i klíč k fikčnímu světu PN, který učinil epos univerzálním a nadčasovým literárním pokladem.

Roku 1817 se v Hormayrově *Archivu* objevil opět příspěvek zbásněný ve stancích od profesora Knolla. Básnická skladba nesla titul *Die deutschen Alter* s podtitulem *Ein Bruchstück aus einem größeren volksthümlichen Liede*. Titul i podtitul situoval tuto básnickou skladbu na rozhraní mýtu a dokumentární platnosti. Jestliže název evokoval historii německého lidu „ab origine“, „in illo tempore“, čili samého „tajemného“ počátku, „přídomek“ stvrzoval současně určitou autentičnost básně, přestože původem nesenou ústní lidovou tradicí. Vedlejší název dosvědčoval zachování alespoň části větší, písmem zachycené lidové písně. Báseň svým podvojným charakterem, obsaženém už v samém nadpisu, prezentovala tedy malou mystifikační hru samu o sobě, věrně ale reflektující dvojí směřování v tehdejší německé, resp. i evropské literatuře přelomu 18. a 19. století.

Na jedné straně v podtextu odkazovala k tendenci patrné v německojazyčném bádání obecně, k tíhnutí k dohledávání podpůrných důkazů o starobylé minulosti jednotlivých národů v torzovitých rukopisech. Na druhé straně lze vztáhnout „herní moment“ i k tradici tehdejších mystifikací, například k Macpersonově *Ossianovi*, který byl rovněž představen jako „zlomek starobylé poezie“.³¹²

Nad to nám nebrání uvažovat v těchto literárních souřadnicích – s ohledem na obeznámenost profesora Knolla s PN, souběžně s jeho aktivní angažovaností na převedení této epické skladby taktéž do stancí – o určité „podprahové“ potenci textu referovat o germánské dávnověkosti paralelně s poukazem na analogický předobraz, dokument germánské slávy PN, který naplňoval genezi textu-části velkého germánského lidového eposu.

V kontextu tehdejšího recepčního horizontu lze chápat báseň profesora Knolla jako tvůrčí aktualizaci tohoto „druhu“ literárních pozůstatků dávnověku (a jejich přetvoření až na jakýsi **typ** současné hrdinské poezie-torza), která čerpala látku z heroické minulosti (odtud poukaz na „zlomek z větší lidové písně“), aby posléze tyto soubory motivů „zpřítomňovala“ pro potřeby sdělení aktuálních dobových názorů soudobému publiku.

Volba hrdinské látky vybízela publikum k identifikaci se slavným echem předků. Přehled hrdinských dějin vnášel mezi fiktivní čtenáře povědomí

---

³¹²Procházka, M.: *Obrozený Ossian*. In: Český romantismus v evropském kontextu. Praha: Ursus 1993, s. 92.

o „vrozených“ národních kvalitách. Typologicky bardskou poezii signifikovala volba národního pěvce jako referenta v ich-formě a současně průvodce časoprostorem germánské hrdinské historie:

*„Ein neues Lied entsteigt dem Haupt des Barden,
Die deutschen Alter singt sein heil'ger Mund;
Wodurch wir so, warum nicht anders warden,
Thut mein Gesang dem Kreis der Horcher kund.
Drum leiht das Ohr dem gotterfüllten Psalter,
Es schildert, wie gesagt, die deutschen Alter.*

*Und bis in's fernste Grau der großen Zeiten,
Erforscht mein Aug der Thaten kühne Bahn.
Und Ruhm erschallet selbst aus jenen Weiten,
Und nährt des Deutschen Stolz und seinen Wahn.
Der Jahre Lauf soll mich als Faden leiten,
Drum fängt mein Lied schon mit den Römern an;
Und so entströmt jeßt mild, jeßt wieder drausend
Dem lehrenden Gesang so manch Jahrtausend.*³¹³

Pěvec přijal roli nositele kulturní paměti, který byl předurčen nahlédnout do božského žaltáře, kde bylo zaznamenáno svědectví o německém pradávnmém věku. V symbolické vrstvě zde primární sdělení převrstvovala druhá konotační rovina německého lidu jako lidu vyvoleného Bohem a jeho historie, jež byla povýšena na posvátný, písemně stvrzený dokument.

„Zpřítomnění“ minulosti podpořilo zpočátku v textu užití prezentní formy sloves, takže celá výpověď pěvce působila jako líčení momentální situace, v níž se v každém okamžiku setkával potenciální recipient s plynoucím časem vyprávěné minulosti. Implicitní okruh posluchačů oslovený v textu tak získal schopnost přehlížet perspektivou bardova pohledu chronologicky odvíjející se dějiny germánských činů – od porážky Říma až po alegorii přítomnosti.

---

³¹³Knoll, J. L.: *Die deutschen Alter*. Bruchstück aus einem größeren volksthümlichen Liede. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 17 und 18, Freitag den 7. und Montag den 10. Februar 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 65.

Posléze se pěvcovo referování přesunulo formálně do minulosti, místy byl použit historický prézens. Perspektiva publika se ztotožnila s periferní pozicí vypravěče, který sdílel své „vidění“ z odstupu. Pozornost barda byla výběrově zaměřena na významné události v dějinách. Vyprávění o dávnověku však vypravěč omezil, navzdory očekávání plynoucího z titulu, na vylíčení ušlechtilých vlastností germánského lidu, které vyvolávalo ve čtenářích utkvělou představu, že byl národ těmito kladnými morálními předpoklady a právy obdařen „odnepaměti“:

*„In welchem Zustand nun, in welchen Lagen
Befand sich denn das edle Kraftgeschlecht,
Das sich an Roms Zertrümm' rung durfte wagen
Mit kühnen Geist im lohnenden Gefecht?
Sprich, welche Sitte galt in frühern Tagen
Bey diesem Volk? Wie pflegte man das Recht?
Wie wuchs es auf? Wie stärkt' es seine Leiber?
Und wie betrug es sich einst gegen Weiber?*

*Die kühle Nacht in finstern kalten Forsten
War höchste Männerlust für Alt und Jung;
Das stärkste Wild mit Hörnern und mit Borsten
Erlegten sie, sogar im schnellsten Sprung;
Die Kenntniß nur, wo Falk und Adler horsten,
Gab Ruhm und Stolz und hohen Thatenschwung;
Und stets nur folgten sie der Thiere Spuren,
Und fanden Sieg im Silberhorn von Uren.*

*Die Freyheit war das höchste ihrer Worte,
Und Riesengröße fast erreichten sie:
Zu Gott entstieg ihr Dank an jedem Orte,
Wo Schatten nur ein Eichenwand verlieh.
Und wer ein Römerschild mit Macht durchbohrte,
Entging dem Preisgesang der Barden nie,
Die waren stets der hohen That Vermelder,*

Das teutsche Weib bestellte nur die Felder. ³¹⁴

Zpočátku si kladl pěvec řečnické otázky, kterými dosáhl určitého napětí a dramatickosti, dost možná že oslovoval „iluzi“ posvátného dokumentu a navozoval tak v modelových čtenářích pocit zprostředkovanosti vidění minulosti skrze toto „vševědoucí orákulum“. Posléze opěvoval bard německé vlastnosti reků: mužnost, cvičenost v lovu, statečnost, svobodu jako nejvyšší ctnost a pobožnost.

Zatímco muži byli ve válce, ženy se staraly o pole. Germánský lid byl pěvcem viděn jako bojovný lid, který byl předurčen (vzhledem ke svému dědičnému vybavení charakteru!) se svými udatnými hrdiny k dobytí Říma. Zprávu o obecných vlastnostech Germánů osvojující si zřejmě Tacitovu charakteristiku germánských kmenů vystřídal přehled úspěchů dalších známých osobností, tentokrát již z historického panteonu hrdinů (Stilica, Alaricha apod.). U podloženosti dějinnými fakty a jmény už reference věštce zůstala.

Bard zmínil i statečné Burgundy, o nichž PN vyprávěla, a obširněji rozvedl pověst další postavy z nibelunské básně, a to pověst o Attilovi. Odkaz na PN se zde objevil pouze marginálně ve smyslu odkazu na druhé jméno Attily – na Etzela, jak ho dotyčná báseň jmenovala. Okrajová poznámka tedy spíše sloužila uvedení PN do souvislostí s okruhem hrdinské poezie a připomínala čtenářům památku, kterou jim vyvolávala z podvědomí. Věstec **předpokládal** vyslovením názvu eposu, že čtenář je obeznámen, čili text samý existoval podvědomě jako samozřejmá (!) nadčasová epická památka a pramen – **znak**, podporující mimojiné také zvěst o historické známé osobnosti:

*„Dieß war der Dinge Stand, der Völker Lage,
Da trat ein König auf und Herr der Welt;
Zerstörung kam mit ihm und jede Plage,
Wohin er immer pflanzt sein Siegeszelt;
Die Geißel Gottes hieß er nach der Sage;
Von China's Mauer bis zum kalten Welt
War schon die Macht des Mannes vorgedrungen,
Den Eßel nennt das Lied der Nibelungen.“* ³¹⁵

---

³¹⁴Tamtéž, s. 66.

Koncentrace právě na postavu Attily, jemuž byla věnována soustředěná pozornost i v dalších slokách, mohla rozkrývat rozmanité konotace:

*„Der zieht heran mit allen seinen Scharen,
Rom schließt er ein mit einem Völkerneß;
Wenn einmahl noch die hunnen Sieger waren ,
Gab dieser Mann der ganzen Welt Geseß;
Schon ward der Seinestrom von ihm befahren,
Zum Himmel auf entstieg der Brand von Meß,
Schon wollt‘ er Orleans mit seinen Thürmen
In blinder Muth am nächsten Morgern stürmen.*

*Sieh‘ da erschien mit losgelaß‘nem Zügel
Der Gothe Dietrich und Ätius;
So rasch umringen ihn die beyden Flügel
Daß Eßel ahn‘t des kühnen Zugs Beschluß,
Und Thorismund entsteigt dem leßten Hügel,
Der Herr der Welt erliegt am nahen Fluß
In den Gefielden dort der sanften Marne,
Daß er Tyrannen auch der Nachzeit warne!*

*In seiner Heimath doch, in seinem Wesen
War dieser Attila nicht ganz Barbar,
Daß er gerecht, daß billig er gewesen,
Und edelstolz, und voller Großmuth gar,
Kann in den Rollen man von Priscus lesen,
Der selber Gast an seiner Tafel war,
An welcher froh der Fürsten Becher klangen,
Und Barden jede That des Ruhms besangen.*

Vor Allen galt jedoch der deutsche Krieger

---

³¹⁵Knoll, J. L.: *Die deutschen Alter*. Bruchstück aus einem größeren volksthümlichen Liede. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 19, Mittwoch den 12. und 14. Februar 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 73 –74.

*Bey Eßel aich in jeder Lage viel;
Der Deutsche nur umgab ihn stets, den Sieger,
Durch Ostrogothen kam er oft zum Ziel;
Den Römer schalt er Knecht, entehrt, Betrieger,
Mit Rom der Kampf war ihm nur Tand, nur Spiel;
Die Deutschen nur vom Stamme der Amalen,
Die find' s, die sich als Helden ihm empfahlen.*³¹⁶

V následujících slokách procházela figura Attily axiologickou proměnou, která závisela na zorném úhlu perspektivy, z něhož pěvec hrdinu přibližoval. Bard jako by čerpal z neviditelné studnice „pramenného materiálu“, z něhož skládal mozaiku Attilových osudů. Střed zájmu se zaměřoval na tažení hunského krále na Řím a poměr ke germánským vojevůdcům, kteří jeho útok odrazili. Attilu tedy sice předcházela pověst „božího biče“, „krále světa“, ale síle germánského vojska nedokázal podle slov básně čelit. Germánští vůdci Dietrich a Aetius byli současně prezentováni jako obránci svatého místa, Říma. Attilovo jednání při tažení na papežské město bylo nastíněno v negativním světle, naopak byly vyzdvíženy hrdinské zásluhy germánských vůdců. Záporné hodnocení bylo však částečně ospravedlněno a vyváženo poukazem, že se Attila obklopoval jen nejlepšími bojovníky, a to opět Němci, a že ve své zemi byl ctěn jako hrdina, čemuž nasvědčovalo svědectví římských pramenů.³¹⁷ Zejména byly komentovány Attilovy přátelské vazby k hrdinům z rodu Amalů, z něhož pocházel i Dietrich z Bernu (!), také hrdina z PN.³¹⁸

Vybrané strofy básně o Attilovi představovaly samy o sobě mnohoznačnou výpověď. Na primární výpovědní mozaiků poskládanou z mytického a historického materiálu o epizodách ze života hunského bojovníka se vrstvila další „šifrovaná“ poselství, předpokládající obecnou sečtělou a rovněž kulturně-sociální rozhled čtenářského publika.

---

³¹⁶Tamtéž.

³¹⁷Priscus apod.

³¹⁸Zde byl patrný mimo jiné i střet dvou charakterových hodnocení Attily jako literární postavy, jak již naznačil A. W. Schlegel. Dřívější starogermánsko-nordický obraz Attily, pocházející z *Alten Atli-Lied* v *Eddě* s pozdější transformací náhledu v Německu (zvláště v Bavorsku) v obraz mírného, pohostinného Attily, jehož povaha byla v pozdním středověku propojena s líčením Dietricha z Bernu. Srov. Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon Dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte*. Stuttgart: Kröner Verlag, 1970, s. 542–543.

Ve vztahu k okruhu nibelunských básní ospravedlňovala Knollova báseň „empatické“ hodnocení Attily ze strany německých, resp. i rakouských hrdinských básní (*Písně o Nibelunzích* i *Heldenbuchu* /a v něm pověsti o Dietrichovi/), v souladu s vystupováním právě německých, resp. rakouských reků, jejichž slavné činy vynikly ve druhé části PN a v úzkém sepětí s postavou Attily. Ve vlasteneckém vyznění skladby se, vedle podložení dávných a slavných germánských dějin sakralizovanými písemnými dokumenty, v poměru germánského národa k Attilovi naopak prezentovali němečtí vojevůdci jako představitelé národa, který chránil Řím jako „svaté místo víry“ proti pohanství. Nadto vojevůdci ztělesňovali právě ony pradávne germánské vlastnosti neporazitelnosti a udatnosti, pro něž mohli být paradoxně jak nepřáteli Attily, tak jeho blízkými spojenci. Německý, potažmo rakouský národ si tak nárokoval implicitně role **silného** vítěze všech bitev a **ochranitele Evropy před nepřítelem**. Německé vlastenectví tak představovalo v básni „počátek i konec“ Attilových úspěchů i neúspěchů.

Politická rovina pak vztahovala Attilovu osobu k dobovému nepříteli Evropy, k osobnosti Napoleona.³¹⁹ Opět se zde tedy dokumentovala, byť nepřímo, vnětětová společenská narážka, korespondující s aktuálním politickým ovzduším. August

---

³¹⁹Užití postavy hunského krále Attily jako metaforického příměru k Napoleonovi ostatně nebylo v té době novinkou. Romantičtí autoři z politických důvodů napoleonskou látku představovali právě v historickém hávu. Roku 1808 kupříkladu vzniklo drama Zachariase Wernera *Attila*, jež posloužilo jako předloha k pozdější opěře Verdiho (viz Frenzel, E.: *Stoff- und Motivgeschichte*. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1966, s. 89.). Aktualizaci Attilova příběhu ostatně dokazovaly nesčetné zmínky ze starých pramenů v námi vybraných periodících naopak Attilovu literární roli v PN uváděly na historickou půdu, korigovaly ji a záměrně poukazovaly na jeho negativní činy v souvislosti s evropskými dějinami a křesťanstvím. Například ve vztahu k našemu tématu se v jedné studii v Hormayrově *Archivu* odkazovalo na latinský pramen, uváděný v souvislosti s PN mnohými badateli a pak A. W. Schlegelem v *Deutsches Museum* (viz I. kapitola), nalezeného Friedrichem Fischerem a uveřejněného roku 1780, tedy o dva roky dříve než Müllerovo vydání PN. Dokument nesl jméno *De prima expeditione Attilae Regis Hunnorum in Gallias*. V poznámce pod čarou se kriticky opravoval náhled Fischera na Attilu jako na velkého dobrodince lidu, kterému se pomstili pověřiví mnichové za jeho stíhání, když nechali zničit všechny spisy ke škodě historie, které tohoto panovníka opěvovaly. Poznámka uváděla, že ve skutečnosti potíral Attila mnoho slavných měst, aby se pomstil katolickým mnichům a kněžím, a že Fischer našel jednu zanechanou hrdinskou báseň, která byla vlastnictvím bavorského kláštera. (In: *Österreich unter den Königen Ottokar und Albrecht I.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 57 und 58, Freytag den 10. und Montag den 13. May 1816. Wien: A. Strauß 1816, s. 239–240.). Attilova postava tedy byla přeformována jak axiologicky, tak konstelačně. Důraz v historických záznamech se v periodikách obracela zejména na jeho negativní vztah ke křesťanství a na jeho krutost ke křesťanům a Evropě obecně. Ustupoval tak ze své původní literární pozice věrného manžela Kriemhildy a napraveného pohana (ve vidění zejména bavorském) a vystupoval v roli obávaného barbarského dobyvatele křesťanské Evropy ve shodě s typologickou paralelou v Napoleonovi jako znesvětili „svatých“ práv stávající Evropy. V původních argumentech záporného literárního charakteru z nordické verze ságy (vypočítavost a snaha získat nibelunský poklad spolu se sňatkem Kriemhildy; vražda Attily Hildiko jako důsledek příbuzenské pomsty) se již tento náhled neshodoval, ale posouval se více k aktuálně-politickému a národnímu pojetí zaštiťovanému historickými důkazy.

Zeune spojil Napoleona s Attilou v podstatě za účelem varovat před francouzskou hrozbou a apelovat na obrodu německého národa, jeho kultury, jazyka a dějin. Zde se odkazovalo na konstelační spojení hrdinských postav Attily a německých vojevůdců, aby se připomněla německá síla, a událost dávnověku by bylo možné zároveň ztotožnit v literární rovině nepřímo s dobovou politickou reminiscencí na napoleonské italské tažení v 90. letech 18. století, kdy se střetl Napoleon právě s Rakušany v bitvě o Itálii.

Historická intertextová aluze stvrzovala výjimečnost role germánského národa (tedy i rakouského), nejen jako vítěze, ale také jako obhajitele daných práv v Evropě. Odtud pak potvrzující politické a současně patriotické vyznění dávného hrdinského poselství, zrcadlícího zcela aktuální situaci německého národa v obecném slova smyslu, jímž bard uzavřel svůj zpěv:

*„Nicht Schöpfer bloß, auch Bildner seines Alters
Entrief der Held so manchem heil'gen Dom
Den Öden selbst; die Melodie des Psalters
Erklang hierauf der Wildniß und dem Strom,
Und pries den Ruhm des mächtigen Erhalters;
Und Ost und West entwallt zum neuen Rom,
Zum Siße Carls, zum hochgeschmückten Aachen,
Die Welt befolgt, was seine Lippen sprachen.“³²⁰*

Odkaz na říši Karla Velikého a jeho spojení s novým Římem, tedy nahlížení na germánský národ (se všemi jeho větvemi – Franky, Burgundy, Sasy apod.) jako na nositele dědictví Svaté říše římské v sobě otevíralo v podtextu přitakání znovunastolenému evropskému řádu monarchií po Napoleonově pádu. Tímto způsobem se vlastně vzdával hold monarchistickému pořádku obecně.

Zřetelně promonarchické ladění vykazovala další Knollova básnická skladba uveřejněná o rok později (1818) s názvem *Vindobona oder das Lied des Bundes*. Báseň byla věnována svobodnému pánu Josephu von Hormayrovi³²¹ na počest jeho jmenování císařským historiografem.

---

³²⁰Knoll, J. L.: *Die deutschen Alter*. Bruchstück aus einem größeren volksthümlichen Liede. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 19, Mittwoch den 12. und 14. Februar 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 75.

³²¹**Joseph Freiherr von Hormayr** (1782–1848), rakouský historik, roku 1816 jmenován říšským dějepiscem. Pro osobní neshody pak později odešel do Bavorska, kde se stal ředitelem říšského archivu. Mimo jiné byl vydavatelem rakouských novin *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und*

Samotný titul *Vindobona*³²² implikoval starobylost historie Vídně, přestože v souvislosti s druhou částí názvu „Píseň spolku“³²³ lze patrně vnímat skladbu jako oslavu celého habsburského soustátí. Vídní byl ale tímto označením přisouzen statut historické metropole, kolébky kultury. Za samotným názvem byl tak implicitně promítán zdánlivý diachronní průřez jejími bohatými dějinami sahajícími až k dobám Římské říše.

Básnickou skladbou provázel čtenáře opět bard s harfou; pěvec, který měl vizionářský dar nahlížet do rakouské hrdinské „Valhaly“. Byl zde tedy opakovaně využit motiv postavy barda-národního věštce, který měl schopnost vyvolávat heroické obrazy dávných dějin. Vstupní verše provázely aluze na řeckou mytologii. Básník „zabydlel“ expoziční scénu antickými postavami a hrdiny, mezi nimi se vyjímal ale i národní (rakouská) bohyně Austrie, metafora rakouského císařství:

*„Freundlich bezogen die Musen den Dom auf den Wink der Monarchinn, / Als van Swieten zuerst rief den ätherischen Strahl. / Leuchtende Geister betraten den Stuhl, sie zerstoben den finstern Nachthorizont, und hell glänzte der Austriers Haupt. / Jugendum wogt, und entzückt von dem staunenden Horcher gepriesen, / Wehte vor Allen zuerst jenes Prometheus Gluth, / Welcher wie Sonnen so licht, ein Fels im Getümmel der Meinung, / In die Entfernungen selbst blißte der kommenden Zeit.“*³²⁴

Alegorie antického panteonu mytických bytostí (Múzy) shromážděných v pomyslném chrámu kolem personifikované monarchie Austrie, které zažehly „světlo“ poznání (metaforický příměr k zisku olympského ohně Prométheem) v důsledku příchodu van Swietena³²⁵, s nímž „vysvitla“ naděje v budoucí čas, symbolizovala obraz nadějnějších monarchických zítřků vzhledem ke změnám, které Swieten zavedl.

Kriegskunst (1809–1828). Srov. Masarykův slovník naučný, díl III. H–Kn, Praha: Československý kompas 1927, s. 288–289.

³²²**Vindobona**, lat. název pro Vídeň. Vznikla na místě bývalého římského tábora; původně osada keltských nebo slovanských Venetů. Od r. 1156 sídlo babenberského markraběte atd. Viz podrobněji Masarykův slovník naučný. Díl VII. Praha: Československý kompas 1933, s. 646.

³²³Můžeme také vzhledem k obsahu básně překládat jako *Píseň jednoty, společenství* apod.

³²⁴Knoll, J. L.: *Vindobona oder das Lied des Bundes*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, Jg. 9, Freytag den 18. December 1818, Nr. 151, s. 598.

³²⁵**Gerhard van Swieten** (1700–1772), osobní lékař císařovny Marie Terezie. Z myšlenkového odkazu jansenismu (prosazování reformy církve; hlásání zbožnosti, mírnosti, laskavosti, „čistoty“ víry apod.) se zaměřil na výchovné školské působení a útok na jezuitu. Jeho plány zbavit jezuitu rozhodujícího vlivu na cenzuru (přístupná tak lépe cizí /tedy i německá/ literatura) a oceňovaná reforma školství /na univerzitě mohli učit také ne-jezuité apod./ našly podporu u panovnice a rovněž v univerzitních kruzích. Van Swieten spolupracoval i s novými učenými společnostmi (např. Historické obrazy se na žádost bardovi rozkryly prostřednictvím bohyně dějepisectví Clio³²⁵s olomouckou). Srov. např. Slavík, B.: *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha: Vyšehrad 1975, s. 8 a nn.

Národní pěvec v ich-formě vyzýval zahalenou minulost, aby mu objasnila dávné činy předků, o nichž hodlal zpívat. Historické obrazy se na žádost bardovi rozkryly prostřednictvím bohyně dějepisectví Clio³²⁶:

„Mir auch, dem stolz der Gesang zur begleitenden Harfe dahinrauscht, / Wurden die Weihen des Lied's dort in der Halle zu Theil. / Dein entflammender Ton, o Mummelter! Wies mir der Weisheit / Tempel zuerst, durch dich that der Olymp sich mir auf; Und, mit dem Bilde geschmückt urweltlich entfalteter Thaten, / Zog in erhab'ner Magie Clio, die ernste, mich an!“³²⁷

Klasické antické mytologické motivy byly záhy vystřídány vyvoláním rakouských hrdinských postav z „paměti“ národní historie, jejichž skutky provázel pěvec komentářem z vnější perspektivy „oka kamery“. Procházel hrdinským „nebem“, upozorňoval a popisoval viděné scény implicitnímu čtenáři.

Z našeho hlediska je podstatné, že zde v rakouském germánském nebi zemřelých slavných reků se setkaly postavy obojího původu. Ukázal se tu Rüdiger, historická rakouská postava z PN, u něhož bylo poukázáno na jeho moudrost:

*„Siehe, da blißte der Kampf der Vertheidigung hoch von des / Walles / Wankenden Steinen herab in die Phalangen der Wuth; / Ritterlich glühte der Salme Geschmeid, und **Rüdigers Weisheit** / Lockte des Bürgers entzückt waltende Rechte zum Streit.“³²⁸*

Objevila se zde také postava českého krále Otakar II., jehož skvostné sídlo se vyjímalo na Vltavě:

*„Dann wo **der blühende Siß von Ottokar**, stolz in der Moldau / Flimmernder Fluth sein Wild strahlte zum Ufer zurück-“³²⁹*

Rakouské „hrdinské nebe“ zahrnovalo do spolku hrdiny všech národů habsburského soustátí a přisvojovalo si je. Rakouský prohabsburský princip se tedy uplatnil v univerzalistickém principu při nárokování veškerého písemnictví monarchie. Pojal do sebe i literární památky a dějiny slovanských národů a prezentoval je obecně jako „německé“. Ideál kulturní jednoty prezentoval samotný závěr básně, kde se obracel vypravěč-bard adresně na Hormayra:

---

³²⁶**Kleió (lat. Clio)** – v řecké mytologii dcerou nejvyššího boha Dia a bohyně paměti Mnemosyné byla jednou z devíti Múz, Múzou epického básnictví a historie. Srov. např. Jordan, M.: *Encyklopedie bohů* (z angl. originálu přel. Edererová, R.). Praha: Volvox Globator 1997.

³²⁷Knoll, J. L.: *Vindobona oder das Lied des Bundes*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, Jg. 9, Nr. 151, Freytag den 18. December 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 598.

³²⁸Tamtéž, s. 599.

³²⁹Tamtéž.

„Wenn es die Spenden des Glücks alle dem Ohre verlieh? / Dir nur, o Freyherr! Ziemt es, an welchen das Lied sich gewendet, / Fromm mit dem Griffel der Kunst ganz dich dem Ruhme zu weihn, / Diesen beneideten Kranz der verbündeten Völker und Stämme / Treu zu entfalten dem Aug' jeder noch kommenden Zeit!“³³⁰

Hormayrovi byla tedy přičtena zásluha v budování společné rakouské (habsburské) historie, která si vytyčila úkol sjednocovat individuální (národní) dějiny v jediný nad-národní státní model dějin. Proto tedy oba protagonisté různých literatur a jiných dějinných kontextů stáli vedle sebe ve společném „germánsko-slovanském historickém nebi“. Germánsko-slovanskou spřízněnost mimovolně mohla prokazovat i volba samotného Otakara II. z řady českých literárních osobností, protože například Meinert v doslovu ke sbírce *Fylgie* (1817) ctil Otakara II. právě proto, že za jeho vlády v době slavného rozmachu sloučil velkou část germánské a slovanské říše dohromady.³³¹ Antické mýty sloužily formálně k slavnostnímu situačnímu „entrée“, funkci poselství posléze přejali národní literární protagonisté. Odkaz řeckého bájesloví plnil roli formálního vnějšího vzoru, jenž byl „vyplněn“ posléze „národní“, resp. rakouskou látkou.

Ve shodě se samotným druhým názvem epické skladby *Lied des Bundes* tu lze vyčíst také určitý druh nepřímé ambice vyrovnání se s odkazem slavné PN (nazývanou mimojiné i *Lied der Nibelungen* / obdobná podoba názvu? /). *Vindobona* by v tomto případě demonstrovala originální (resp. rakouský), v **historii zakořeněný** literární panteon hrdinů v opozici k PN, v níž se účast reků rakouské monarchie přiznávala pouze zčásti. *Vindobona* byla důkazem přehlédnutí celé řady rakouských hrdinů, jejichž původ byl skutečně v dějinách **zaznamenán**, nebyl tedy založen pouze na bájných výkladech a mýtech, jak tomu bylo u některých postav PN (Siegfried, Brunhilda, trpaslík, apod.).

Z výše zmíněných rakouských básnických skladeb navíc vysvítalo přehodnocení německé recepce PN a jejího dědictví. V literárních skladbách se implicitně rozkrýval proces upozadnění některých pasáží a naopak specifický výběr a později transformace jednotlivých motivů a scén.

---

³³⁰Tamtéž.

³³¹Meinert, J. G. (ed.): *Alte teutsche Volkslieder in der Mundart der Kuhländchens* (1817) (nové vydání Göß, J.). Brünn: Hofbuchhandlung 1909, s. 224.

2.1.5. Volání po „národních“ pramenech: Píseň o Nibelunzích jako „metodologický instrument“

V průběhu sledovaného časového rozmezí (cca r. 1810–1819) lze vysledovat ve vybraných vídeňských periodikách dva dominantní pohyby.

V první řadě: zhruba do roku 1816 převládaly recenze o PN ve vztahu k mýtu v severských ságách (motivické shody a rozdíly, otázka poměru stáří, shody s rukopisy, poměry mezi historickou a mytickou složkou), k *Heldenbuchu* a rakouské literární tradici (ve vztahu k *Chautrun* a *Rosengarten*, k postavám rakouských knížat apod.) či k jinojazyčnému (například starofrancouzským básnickým cyklům) nebo homérskému básnictví.³³² PN se ukotvovala v žánrovém povědomí lidového eposu nebo lidové písně (vymezení rovněž druhu: přírodní poezie proti umělému básnictví).³³³

Nechyběly ani recenze na různé časopisy a almanachy, které byly tehdy ve velkém množství vydávány a jež se zaměřovaly obecně na mýtus a báje, zejména na nordickou látku, v nichž se PN stala jedním z výrazných témat (např. *Idunna und Hermode*, *Die Musen*, *Taschenbuch für Sagen und Legenden*, aj.).

V téže době vídeňské tiskoviny často otiskovaly také informace o vydávaných časopisech a sbornících, které se zabývaly staroněmeckými básnickými prameny a literaturou, resp. literárním dávnověkem (kupříkladu *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst*. /Von der Hagen, B. J. Docen, Dr. J. G. Büsching, B. Hundeshagen, I. díl vydaný v Breslau 1812/); *Deutsches*

---

³³²(Rec.): *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* (Wien 1811). Oesterreichischer Beobachter. Jg. 1, Nr. 18, Montag den 21. Jänner 1811. Wien: A. Strauß, s. 80; (Rec.): *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des 13. Jahrhunderts*. (Hrsg. Boutenwerk, Göttingen 1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 1, Nr. 41, Dienstag, den 21. Mai 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 647–656; Bg.(rec.): *Altnordische Lieder und Sagen, welche zum Fabelkreis(e) des Heldenbuchs und der Nibelungen gehören*. (Hrsg. Von der Hagen), (Breslau 1812, 1813). Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 1, Nr. 85, Freytag, den 22. Oktober 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 1348–1352; (Rec.): *Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele und Schwänke des Mittelalters* (Breslau 1814, Bd. 1, Heft 2). Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Schöne Wissenschaften. Jg. 3, Nr. 104, Freytag, den 29. December 1815. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1815, s. 1657–1662; (Rec.): *Das Heldenbuch in der Ursprache oder: Altdeutsche Gedichte des Mittelalters*. (Hrsgs. Hagen, Büsching, Primisser). Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Ankündigung. Jg. 4, Nr. 34, August 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 270–273; (Rec.): *Pitrolf und sein Sohn Dietlaib ein Heldengedicht aus dem Sagenkreise der Nibelungen und Dietrich von Bern*. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Beytrag zur altdeutschen Literatur. Jg. 4, Nr. 48, November 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 381–387. Tyto články jsou vybrány výběrově, některé odkazy na souvislost PN s *Chautrun* byly už zmíněny výše, detailněji v kapitole 2.1.3. Nové nibelunské edice.

³³³Viz Kapitola 1.1.3. Původ Písně o Nibelunzích.

Museum /r. 1812–1813/³³⁴).³³⁵ Sledovány byly také jednotlivé badatelské práce věnující se nordické mytologii (slovníky, studie, apod.) v porovnání s antickou a indickou mytologií (poukaz na dávné kulturní a jazykové příbuzenství s indickým bájeslovím).³³⁶ Reflektovány byly během této doby, a i později, zprávy o vydávaných edicích PN³³⁷ a písemně podané přednášky, které se nibelunské problematiky dotýkaly (např. univerzitní přednášky bratří Schlegelů).

Ohlas PN se ve vídeňských novinách do r. 1816 (včetně) nesl ve všech sémantických rovinách, do nichž vstupovala v německé literární recepci od poloviny 18. století. Byl zde ale patrný určitý **časový posun**. Recepce PN, resp. nárůst článků zabývajících se nejrůznějším způsobem touto literární památkou kulminoval zejména v letech 1810–1816, tedy v době napoleonských válek a následujícím období. V rakouském tisku se ve zmíněné době ukotvilo především povědomí o souvislostech PN s mýtem a její komparace s jinými bájnými fikčními světy germánského bájesloví. Recepce PN posílila v rakouské monarchii vědomí germánské identity, ale i té vlastní rakouské, a současně napomohla nárůstu rakouského patriotismu.

---

³³⁴Recepce PN v tomto Schlegelově časopise byla vzhledem k pochopení kontextu analyzována již v I. kapitole. Recepce byla totiž důležitá paralelně, jak pro německý, tak rakouský kontext.

³³⁵(Rec.): *Deutsches Museum* (Wien 1812). Oesterreichischer Beobachter. Jg. 2, Nr. 24, Freytag, den 24. Jänner 1812. Wien: A. Strauß, s. 101–102; J-n (rec.): *Übersicht der poetischen Taschenbücher des Jahrs 1813*. Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 1, Nr. 7, Freytag den 22. Februar 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 108–109; (Rec.): *Idunna und Hermode. Eine Alterthumszeitung* (1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 1, Nr. 8, Dienstag, den 26. Januar 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 123–126; Bg.(rec.): *Die Musen. Eine norddeutsche Zeitschrift* (Hrsgs. Fouqué, Neumann), (Berlin 1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 1, Nr. 70, Dienstag, den 31. August 1813. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1813, s. 1110; Y.xxx.(rec.): *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst* (Hrsgs. von der Hagen, Docen, Büsching, Hundeshagen), (Breslau, Bd. 1., Heft 1., 1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 2, Nr. 15, Dienstag, den 22. Februar 1814. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1814, s. 235–241; (Rec.): *Wöchentliche Nachrichten für Freunde der Geschichte, Kunst und Gelehrtheit des Mittelalters* (Hrsg. Büsching), (Breslau Bd. 1, 1816). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 4, Nr. 62, Freytag, den 2. August 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 984–985.

³³⁶(Rec.): *Odin. Aus Fr. Schlegel's Vorlesungen über die neuere Geschichte*. Oesterreichischer Beobachter. Jg. 1, Nr. 10, Freytag, den 11. Jänner 1811. Wien: A. Strauß, s. 43–44; (Rec.): *Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen* (1810–1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 1, Nr. 100, Dienstag, den 14. Dezember 1813. Wien: comesinasche Buchhandlung 1813, s. 1583–1593; (Rec.): *Ueber der Ursprung der isländischen Poesie aus den Angelsächsischen*. (Hrsg. Rühls). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 2, Nr. 4, Freytag, den 14. Jänner 1814. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1814, s. 67–69; (Rec.): *Zur Kenntniss der nordischen Mythologie* (Hrsg. Fürst). Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Vermischte Anzeigen, Aufsätze etc. Jg. 3, Jänner 1815. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1815, s. 25–31; Σ.(rec.): *Wörterbuch der skandinavischen Mythologie* (Hrsg. Nyerup), (Kopenhagen 1816). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 4, Nr. 79, Dienstag, den 1. October 1816. Wien: 1816, s. 1258–1260.

³³⁷Viz kapitola 2. 1. 3. Nové nibelunské edice.

Z německé romantické literatury byla do rakouského kontextu přejata PN již ve své pozici nezpochybnitelné literární památky dávnověku. Paralelně se snášely historické argumenty pro platnost dokumentu i na území rakouské monarchie. Básnický germánský mýtus, který se již od prvotního antikvářského bádání oprostil a přednostně zakládal svou působnost v rámci německého romantického konceptu na uměleckých poetologických kvalitách, se opětovně dějinně zakonzervoval a historizoval. V rakouském kontextu byly sekundární sémantické vrstvy doplňovány a vysoká estetická hodnota této „ikony“ básnického eposu germánského dávnověku byla absolutizována. Přejaté informace o intertextových vazbách na nordické ságy utvrzovaly znakovou podobu PN a specifikovaly skrze ni vztah rakouské literatury k literárnímu germánskému dědictví. Smysl původního textu PN se pak následovně rozpracovával, přetvářel a aktivně osvobozoval v nových básních, které rozličnými aluzemi, intertextovými odkazy, žánrovou volbou apod. odkazovaly k aktualizovanému textu PN a navrstvovaly další a další sémantické konotace (Knoll, Pichler).

Za druhé: V roce 1816 však můžeme vypožorovat určitý obecný převratný okamžik časový mezník, zlom, kdy se začínaly v rakouské literární společnosti prostřednictvím publicistických příspěvků ozývat stále častěji hlasy, které apelovaly na plánovaný sběr rakouských literárněhistorických pramenů, listin, rukopisů, ale i básnických děl z období dávnověku.³³⁸

Jak již objasnila první část disertační práce, německé literárně-historické bádání námi vymezeného časového období vykazovalo zřetelné zacílení na domácí dějiny, tedy na národní pramenný materiál. Zkoumaly se zejména dávné počátky národa, a proto se právě stávaly vhodným materiálem i stará básnická díla, která opřádala historii toho kterého národa dosud neznámými pověstmi.

Zprávy o „znovuoživení“ PN rovněž pronikly do vídeňské publicistiky. Primárně se informace dotýkaly tématu ve významu „odhalení dávného národního, tj. německého eposu“ na základě výsledků tehdejšího zájmu o studium germánských starých rukopisů a listin.

---

³³⁸Tento archivářský interes můžeme pozorovat již od konce 18. století v souvislosti s obratem učenců k dějinám a historickým pramenům ve snaze verifikovat historickou platnost. My si však všímáme těchto tendencí na vybraných periodikách této doby s přihlédnutím k recepci PN a jejímu podílu na tomto faktu, a s přihlédnutím k tomu, že bylo toto úsilí již programově hlášáno vzdělanci (čili kolektivně) jako jeden z cílů tehdejšího literárněhistorického bádání.

Obecná výzva k prozkoumání literárního dědictví byla ale implicitně infiltrována také do rakouských zemí přes německá periodika.³³⁹ Kupříkladu v *Allgemeine deutsche Bibliothek* (vydávané v Berlíně a Štětíně) v roce 1782 (shodou okolností se jednalo o tentýž rok, kdy byla vydána *Píseň o Nibelunzích* na základě dostupných pramenů prof. Muellerem) byla uveřejněna část dopisu, která nabádala k prozkoumání středověkých klášterních pramenů. Příslušný rozbor by údajně přispěl k zaslouženému docenění dosud neuznávaného období středověku a napomohl by ke znalostem německých dějin literatury:

„Der gelehrte Bibliothekar in Kl. Weingarten arbeitet schon lange an einem kritischen Verzeichnisse der dasigen Handschriften. Da diese sehr zahlreich und schäßbar sind, und von einer geschichten Hand bearbeitet werden, so wird die Herausgabe dieses Werks, welche nächstens erfolgen soll, vieles Licht auf unsere ältere Gelehrten-geschichte werfen. Möchten doch mehrere Klöster diesem rühmlichen Beyspiele folgen: so würde das mißkannte Mittelalter eine verdiente Ehrenrettung, und Deutschland die wichtigsten Beyträge zur Geschichte seiner Litteratur erhalten. In S. Gallen, dem für die Gelehrsamkeit merkwürdigsten deutschen Kloster, hatte P. Pius schon vor zwanzig Jahren ein Verzeichniß der dasigen Handschriften fertig liegen; es ist aber noch immer ungedruckt, ohngeachtet von Zeit zu Zeit. Hoffnung zur Herausgabe gemacht worden. Es besitzen auch wirklich einige Klöster Abschriften davon;“³⁴⁰

V úryvku nechyběla zmínka o známém St. Gallenském klášteře – v němž byl právě nalezen i jeden ze stěžejních rukopisů PN – jehož pramenný materiál byl před časem sepsán, ale nebyl ještě zprostředkován veřejnosti.

Pro nibelunskou reflexi v rakouském kontextu byl podstatný zejména jeden odkaz, který se objevil ve *Vídeňských literárních novinách*, ale až o několik desítek let později, v srpnu 1816 (sic!). Příspěvek reagoval na zprávu o cestě profesora von der Hagen a vládního rady von Raamera, kteří nastoupili badatelskou cestu přes jižní Německo do Švýcarska a Itálie, aby tam zkoumali středověké prameny. Jižní část Německa byla totiž oproti severní německojazyčné části podle názoru referujícího bohatší na prameny, které obsahovaly lidové písně apod.:

---

³³⁹Laichterovy dějiny jmenují hned několik titulů, které inspirovaly konkrétně i české časopisy konce 18. století– *Briefe die neueste Literatur betreffend (vycházely od r. 1753)*, *Allgemeine Deutsche Bibliothek* (od r. 1765) apod. Srov. *Literatura česká devatenáctého století*. Díl I. Od Dobrovského k Jungmannově škole básnické. Praha: J. Laichter 1911, s. 44–58.

³⁴⁰*Nachrichten. Auszug eines Briefes vom 28. Februar 1782*. Allgemeine deutsche Bibliothek, Bd. 49, Nr. 1. Berlin/Stettin: 1782, s. 285–286.

„Denkmähler natinaler Cultur, wie sie auch beschaffen seyn mögen, müssen, abgesehen von allem innern Werthe, dem bessern Theile eines Volkes immer theuer bleiben; und wenn der Oesterreicher insbesondere in dem, noch unbekanntem, Verfasser des in ganz Deutschland nunmehr so hochgefeyerten Nibelungenliedes, mit aller Wahrscheinlichkeit – in dem ritterlichen Minnesinger Ulrich von Lichtestein aber mit Gewissheit, alte wackere Bürger erkennen darf: warum kümmert er sich um diese seine Landsleute und ihre Werke nicht wenigstens eben so, wie seine nördlichen Nachbarn?– Vielleicht wird es dahin kommen dass Fremde, auf unserm Grund und Boden, in unsern Büchersammlungen, den Nahmen und die Geschichte des Dichters der Nibelungen auffinden müssen – Ganz anders dachte man vormahls. Unser grosser Kaiser, Maximilian I., von feuriger Liebe für alles Vaterländische und Deutsche besselt, liess seine Gelehrte reisen, alte Handschriften aufsuchen, und sorgfältig sammeln, und mehrere prächtige und kostbare Abschriften alter Heldenlieder, von denen wir manche sonst gar nicht mehr kennen würden, auf seinen Befehl gefertigt und bewahrt sind noch sprechende Denkmähler seines ächt deutschen Sinnes.“³⁴¹

Autor zprávy pokračoval zdůrazněním důležitosti památek národní kultury. Vyjádřil explicitně výtku svým rakouským krajanům, že právě o PN, jejíž nejnovější varianta vykazovala pravděpodobně rakouské autorství, se zajímali severní němečtí sousedi více než oni sami. Cizinci zkoumali na jejich půdě v rakouských sbírkách vazby k domnělému spisovateli PN. Dále uvedl, že v dřívějších dobách byla v rakouských zemích jiná situace. Císař Maximiliána I., který se velice zajímal o vlastenecké a německé dokumenty, nechal své učence cestovat, aby hledali a shromažďovali staré rukopisy a opisy hrdinských písní.

Jestliže se tedy dosud prostřednictvím studií prezentovaly v rakouském tisku pobídky ke studiu PN tím, že byla představována jako vzorový literární dokument a v novinách otiskovali studie zejména z německého pera, zde zazněl jmenovitě kritický hlas z vlastních rakouských řad a upozornil na nedostatečný zájem o tuto (od původu rakouskou!) památku, ve srovnání s větší zainteresovaností německou. Rakouští vzdělanci byli prostřednictvím PN podněcováni k větší účasti na bádání tohoto druhu.

---

³⁴¹*Vermischte Anzeige, Aufsätze etc.* Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 4, Nr. 32, August 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 253–254.

Tato výzva adresovaná rakouským občanům však už mezitím odezvu našla. V rakouském Innsbrucku byla nalezena píseň *Chautrun*, údajně spřízněná s okruhem nibelunských básní.³⁴² O objevu informovala příloha *Intelligenzblatt Vídeňských literárních novin* v květnu téhož roku (1816). Studie byla psána samotným A. Primisserem, kustodem kabinetu mincí a antiky, který s básní seznámil veřejnost. Podle jeho domněnky bylo dílo nazvané *Ditz puech ist von Chautrun* delší a nalézalo se spolu s další verzí PN také v ambrašském kodexu pramenů k hrdinskému básnictví. Jazyk a druh veršové strofy vykazoval shody s PN, jen lexikum a ortografie byly modernější. Samotná báseň byla ale od původu starší. Primisser vedle charakteristiky díla a popisu jak formy, tak obsahu, otiskl v periodiku i ukázky:

„*Es wuchs in Eyerlanndt ein reicher kunig her,*

-----*Gehaysen was er Ger.*

Sein Mutter die hiefs Vte,vnd was ein kuniginne,

Durch ir hohe tugende so getzam dem reichen wol ir mynne.“³⁴³

Ve článku se badatel zabýval nordickým původem jména Chautrun (nordická podoba Kriemhildy) a rozebíral jména ostatních hrdinů (Hagene, Ute, Seyfried apod.), která vykazovala nápadnou podobnost s hrdiny PN. O rok později publikoval Primisser další podrobnější studii v Hormayrově *Archivu*. Programově se obracel skrze svoji modernizovanou verzi překladu ke čtenářům širších lidových vrstev, aby jim dávné literární písemnictví srozumitelně zprostředkoval:

„*Zur Probe wollen wir den Liebhaber alter Dichtung vor der Hand ein Abenteuer, welches sich durch Zartheit und Natürlichkeit auszeichnet, vollständig herausheben; jedoch zum allgemeineren Verständnisse, und zur Vermeidung der sonst nöthigen Erläuterungen geben wir es in einer (aber nur die Wortform betreffend) Verjüngung, so daß der Sinn Wort für Wort, fast immer auch mit denselben Reimen und mit Beybehaltung des Rhythmus, unverändert geblieben ist. Da der Text in der genannten Ausgabe ohnehin buchstäblich genau geliefert wird, so durften wir uns bey einer, für die Mehrheit der Leser berechneten Probe diese*

---

³⁴²Primisser, A.: *Ein Beitrag zur altdeutschen Literatur*. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Vermischte Anzeigen, Aufsätze etc. Jg 4, Nr. 18, May 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 138–142.

³⁴³Tamtéž, s. 138.

*Erneuerung wohl erlauben. Der größeren Deutlichkeit wegen wollen wir auch den Inhalt des Gedichtes beifügen.*³⁴⁴

Recenze tedy směřovala cíleně k většímu publiku. Primisser v obou článcích objasnil vztahy nalezené básně v *Heldenbuchu* k ostatním básním. Na ilustrativních příkladech z *Chautrun* paralelně prokazoval genetické vazby k cyklu severských pověstí.³⁴⁵ Prostřednictvím Primissera rakouské země dokazovaly svou účast na hledání nibelunských pramenů. Německá bádání byla doplňována³⁴⁶ o další objevy literárních pramenů, které svědčily o hlubších rakouských kořenech PN.

Z těchto faktů se lze domnívat, že PN sehrála v úsilí o sběr vlastních literárních památek v rakouské monarchii jednu z důležitých úloh. Byla jedním z mnoha „spouštěcích mechanismů“ při obratu ke zkoumání historických středověkých rukopisů a listin; přímá výzva byla taktéž formulována v roce 1816, jenž, zdá se, inicioval počátek zřetelného rozmachu dohledávání dokumentů národního písemnictví.

Tuto okolnost ostatně potvrdila stať z Hormayrova *Archivu Österreich unter den Königen Ottokar und Albrecht I.* (1816), kde se autor článku na jednom místě vymezil proti názoru Adelunga a jiných soudobých myslitelů, že není vhodné brát si inspiraci pro moderní poezii v dílech švábských básníků (i PN), protože básnický starý jazyk nebyl dostatečně vyvinutý a byl mnohdy nesrozumitelný. Podle jeho mínění právě Adelung doporučoval převzít odkaz středověké poezie pro poznání mravů a zvyků tehdejší doby.³⁴⁷ Autor se však naopak přikláněl k myšlence Bodmera, který stvrdil specifičnost a čistotu jazyka dávných literárních památek, přestože tehdy nebyla tato řeč ještě na vysoké umělecké úrovni:

„Diejenigen, welche mit Bodmer behaupten wollen, daß die Minnesänger in einer reinen, ausgebildeten, angenehmen Sprache vortreffliche Werke der Dichtkunst

---

³⁴⁴Primisser, A.: *Probe aus dem Heldengedichte Chautrum*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 31 und 32, Mittwoch den 12. und Freytag den 14. März 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 121–122.

³⁴⁵Tamtéž, s. 121.

³⁴⁶Primisser v první studii upozornil, že v práci od Hageny a Büschinga *Geschichte des Mittelalters* (1808) chyběla o *Chautrun* zmínka, proto ji připomněl a doložil jako důležitý příklad cyklu nibelunských básní. In: Primisser, A.: *Ein Beitrag zur altdeutschen Literatur*. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Vermischte Anzeigen, Aufsätze etc. Jg. 4, Nr. 18, May 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 142. Hagen ve svých pozdějších pracech Primisserův nálezu akceptoval a považoval ho za jeden z důležitých podkladů pro další nibelunské práce komparativního charakteru.

³⁴⁷*Österreich unter den Königen Ottokar und Albrecht I.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 57 und 58, Freytag, den 10. und Montag, den 13. May 1816. Wien: A. Strauß, s. 238.

*geliefert haben, hat wohl ohne Zweifel die Freude über diese neu aufgefundenen deutschen Alterthümer zu sehr hingerissen, um alle die Mängel nicht zu bemerken, welche diesen ersten Versuchen deutscher Dichtkunst nothwendig ankleben müssen.*³⁴⁸

Zmíněný článek připisoval specifickou úlohu ve „zpřítomňování“ vzoru německé poezie 13. století právě rakouskému soustátí, které se považovalo za spoluaktéra tradice PN, když se opakovaně odkázalo na zásluhy A. W. Schlegela, který tento fakt uveřejnil:

*„Nach diesen allgemeinen Ansichten über das Wiederaufleben der Dichtkunst in Deutschland muß nun von den österreichischen Poeten des dreyzehnten Jahrhunderts Erwähnung geschehen. Wie ein heller Stern glänzt in der Morgendämmerung der Poesie das Heldengedicht unter dem Titel: das Lied der Nibelungen. Es ist die kostbarste Perle unter allen altdeutschen Dichtungen, die sich bis unsere Zeiten erhalten haben. Über den inneren Werth dieses vortrefflichen Heldengesanges stimmen alle Kunstrichter überein. Daß die letzte Umgestaltung desselben in unserem Österreich vorgenommen und vollendet worden sey, hat Herr A. Wilhelm Schlegel fast bis zur vollen Gewißheit dargethan. Der Zeitraum dieses merkwürdigen Ereignisses ist entweder auf das Ende des zwölften, oder auf den Anfang des dreyzehnten Jahrhunderts festzusetzen. Wahrscheinlich gebührt entweder dem berühmten Dichter Klingsor, oder dem Heinrich von Ofterdingen die Ehre, dem Liede der Nibelungen die letzte Vollendung gegeben zu haben.*³⁴⁹

Stat' ještě zastávala poněkud zastaralý názor, že básníkem nejnovější rakouské verze by mohl být Klingsor či Heinrich von Ofterdingen, přestože v německé literatuře se dávno autorství zmíněných osobností problematizovalo.

O rok později byla formulována taktéž v *Archivu* výzva, aby byly shromažďovány dokumenty, které by pomohly rekonstruovat národní, tzn. rakouské dějiny (zde konkrétně tzv. vnitřního Rakouska). Za určitý pramen historického charakteru byly považovány právě i národní pohádky, ságy a legendy:

„Sie beginnen mit dem frommen Wunsche, der Geschichte Innerösterreichs dadurch recht bald einen pragmatischen Stempel aufzudrücken, daß ein Verein geübter und fleißiger Männer sämtliche Innerösterreich betreffende Stellen aus den Quellschriftstellern dieser Provinz und der Nachbarslande ausziehe, daß ein genaues

---

³⁴⁸Tamtéž.

³⁴⁹Tamtéž, s. 239.

*Verzeichniß aller merkwürdigern, die Provinz berührenden Diplome, ein Urkundenbuch hergestellt, daß alle irgend eine historische Tendenz verrathende Volksmärchen, Volkslieder, Sagen, und Legenden gesammelt würden.*³⁵⁰

PN byla z toho důvodu rakouskými badateli vnímána jako věrohodný básnický pramen dávnověku, který byl podpůrným stvrzením starobylosti kultury. S ohledem na rakouské shromažďování literárních památek byla však akcentována především historická dokumentárnost (záruka existence!) PN, na níž spočívaly rakouské (širěji německé) dějiny a okruh literárních a historických objevů císařského soustátí se měl analogickým způsobem podle „metodologického“ návodu nibelunského bádání rozšiřovat.

Ve zprostředkování nibelunské tradice zemím rakouské monarchie významně figurovala mimo jiné, jak vyplývalo ze studií v rakouských periodikách, právě osobnost J. G. Meinerta, německého estetika a básníka, který působil i na pražské univerzitě (od r. 1799) a, jak bylo známo, vedle dalších německých profesorů estetiky Seibta, Meißnera či Schneidera mu patřila zásluha v rozhodujících podnětech i k literární tvorbě českých obrozenců.³⁵¹ V téže době se totiž objevil otištěný úryvek z jedné jeho studie v příloze k *Wiener allgemeine Literatur Zeitung* (1816), ve kterém podněcoval rakouské badatele k dalšímu zkoumání staroněmecké literatury v archivech a knihovnách:

„Wir haben uns von einem der geistreichsten Kunstrichter mit Vergnügen beweisen lassen, dass der ächtdeutsche Heldensang der Nibelungen wenigstens seine letzte Bearbeitung einem unserer Landsleute verdanke. Ist nur denkbar, dass eine so ausserordentliche Erscheinung an dem literarischen Himmel eines Landes einzeln da stehen konnte, oder setzt sie nicht vielmehr eine Reihe verwandter

---

³⁵⁰*Historische Literatur im österreichischen Kaiserstaate.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 40 und 41 und 42, Mittwoch den 2. und Freytag den 4. und Montag den 7. April 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 169.

³⁵¹Například už Karl Goedeke zmínil důležitou úlohu německých profesorů estetiky při rozvíjení literárního směřování v českých zemích; impuls k bádání nad českými domácími dějinami, jazykem, literaturou či dějinami umění. Srov. Goedeke, K. (ed.): *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen* (po K. G. pokračoval Goetz, E.). Bd. 6. Zeit des Weltkrieges. Heft 7. Theil 1., Leipzig/Dresden/Berlin: L. Ehlermann 1898, s. 690. Srov. také Petráň, J.: *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948)*. Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 100, 107, 112–114, 117, 129, 132 nebo Hlobilovy studie věnující se roli estetiky na přelomu 18./19. století v českých zemích viz Hlobil, T.: *Pražské univerzitní přednášky z estetiky a poetiky Augusta Gottlieba Meißnera podle zápisků Josefa Jungmanna*. Česká literatura 52, č. 4, 2004, s. 466–484; Týž: *Pražské přednášky z estetiky a poetiky Augusta Gottlieba Meißnera podle Johanna Joachima Eschenburga (s přihlédnutím k výuce estetiky na univerzitách ve Vídni a Freiburgu)*. Estetika 40, č. 3–4, s. 131–148; Týž: *August Gottlieb Meißner a český ossianismus*. Aluze 10, č. 1, 2006, s. 153–159.

*Ursachen und Wirkungen voraus? Und wenn wir wissen, dass die gesegneten Ländern die jetzt das Ganze des österreichischen Staatskörpers ausmachen, von Fürsten beherrscht wurden, die wie **Wenzel I.** unter den Minnesängern, oder wie **Wenzel II., Albrecht der Weise** und der Held des **Theuerdanks**, **Maximilian I.** unter den Beschützern der Musenkünste glänzen – wenn diese Länder sich früh genug eines wohlhabenden Bürgerstandes, und länger als anderswo eines glänzenden Adels, einer triumphirenden Kirche erfreuten: konnte alles dieses für Anregung des Volksgeistes und für Hervorbringung gelehrter Werke so verlohren gehen, dass wir nicht manche der obengenannten ähnliche Entdeckung zu erwarten berechtigt wären? Wer diess läugnen wollte, müsste zuvörderst widersprechen können, dass in unseren Privathbibliotheken und Archiven noch schätzbare Denkmähler altdeutscher Literatur auf die Hand warten, die ihnen den unverdienten Staub abwische und dass selbst aus den Schätzen der öffentlichen schon mehr die Literaturgeschichte als die Bibliographie bereichert worden sey.*³⁵²

PN byla v Meinertově stati použita jako jeden ze zaštiťujících argumentů německojazyčné kultury, který de facto ale po zásluze připadl i rakouskému literárnímu dědictví. PN prezentovala kulturní nástroj monarchistických ambicí paralelně s dalšími cennými literárními příspěvky z jiných zemí rakouského císařství, jmenovitě z řad českých ochránců umění od Václava I., označeného jako autora minnesängů, či Václava II. a dalších. Z pozice rakouského písemnictví byl tudíž opětovně veden apel na badatele, aby se také vyrovnali literárním ambicím německých sousedů.

Rakouskou pramennou základnu podepřel Meinert i obecnými předpoklady kulturními a etickými – odpovídající základnou kultury, jejímž nositelem bylo měšťanstvo a šlechta, a mravním kodexem katolické církve. Tyto okolnosti podle něj potvrzovaly naprostý předpoklad, že rakouská monarchie vlastní množství jiných literárních pokladů, které bylo třeba dohledat.

Nález PN coby vysoce oceňovaného díla estetických kvalit, označeného Meinertem jako „ryze německý *hrdinský zpěv*“, poskytoval logickou domněnku, že se takových cenných památek v archivech a knihovnách habsburské monarchie ukrývá více. PN zde tedy vystupovala z mocenských pozic jako, do jisté míry

---

³⁵²(Rec.): *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Gelehrsamkeit aus Handschriften und Mundarten der österreichischen Länder.* Hrsg. Von J. G. Meinert. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Vermischte Anzeigen, Aufsätze etc. Jg. 4, Nr. 20, May 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 153–154.

národní (ve smyslu celorakouský), ale i nadnárodní (míněno germánský) literární model kvalifikovaný ale co do uměleckého přínosu *identicky* jako básnická díla českých autorů (tedy tvorby „subkulturní“ vůči celorakouskému písemnictví!). Na jedné straně vykazovalo rakouské písemnictví skrze vlastnictví PN antagonický soutěživý ráz vůči německé literatuře, na druhé straně stvrzovalo svůj spolupodíl na germánském kulturním modelu. Na pozadí Meinertových myšlenek se odhalovala zřetelně i politická idea spojeného císařského mocnářství, které disponovalo tradicí všech národů soustátí.

Roku 1817, tedy tentýž rok, co byl domněle objeven *Rukopis královédvorský*, vyšla ve Vídni a současně i v Praze Meinertova sbírka *Fyeltie, alte deutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens*. Tuto sbírku však připravoval Meinert už dříve, roku 1813 otisklo *Deutsches Museum* jeho komentář k budoucímu vydání, kde mimo jiné poznamenal:

„[...] *Dieses Völkchen schöpfte sie aus jenem Strome lebendiger Bildung, der, frey von dem Einflusse irgend einer fremden Poesie, seine Quellen in der Nacht der Vorzeit und unter den Eichen des Bardenhaines verbirgt – in einem seiner Arme als Nibelungenlied und Heldenbuch einherbraust, in dem anderen als Volkslied sich durch alle Mundarten des deutschen Vaterlandes sich ergießt.*“³⁵³

Sbírka se opět explicitně opřela o PN, když ji jmenovala jako jeden z inspiračních zdrojů vedle *Heldenbuchu*. Soubor písní měl čerpat z proudu živé obraznosti, oproštěné od vlivu cizí poezie. Odkrýval v sobě pramen temného dávnověku a bardského ducha lidové písně. Básnická skladba jako celek měla spojovat oba proudy tehdejšího romantického básnictví – jak „burácející“ hrdinské zpěvy, tak lidovou bardskou píseň, která měla vycházet ze všech nářečí německé vlasti. Sbírka si tudíž kladla za cíl slučovat obě estetické kvality, dané předchozími básnickými vzory: jak „dynamičnost“ epických hrdinských básní, tak „zpěvnost“ lidových písní.

---

³⁵³(Rec.): *Übersicht der historischen Literatur im österreichischen Kaiserstaate (Fortsetzung)*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 66 und Nr. 67, Montag den 2. und Mittwoch den 4. Juny 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 270. (Zvýrazněno – I. K.)

Recenzent dále přeinterpretoval Meinertovo ujištění, že charakter básní nebyl primárně válečný, ale ožíval v něm aktuální duch života.³⁵⁴ Meinert sám v předmluvě ke sbírce ozřejmil:

„Der Geist dieser Lieder ist nicht kriegerisch, und von dem heiligen Namen Vaterland tönt es nicht mehr aus teutscher Heldenzeit herüber zu den Schalmeyen dieser Hirten, die Alles bestimmte, bloße Zuschauer des öffentlichen Lebens – der Welt – und Staatsbegebenheiten zu seyn. Aber, etwa sonst ein Menschenherz bewegen mag in Freude und Leid, was den Sinn aufschließt für die vorübereilende Erscheinung, und den Gedanken in Freyheit seßt, was die engeren Kreise der Gesellschaft trübt, und erheitert, was antreibt und warnt, und wovon das Beste den Teutschen kennzeichnet – das athmet darinn: Heiterer Sinn und kecke Laune, kräftige Lebenslust, Genüge, treuherziger Spott, tiefes Gefühl für Recht und Unrecht, Ehrfurcht vor den heiligen Banden des Blutes, [...]“³⁵⁵

Z kontextu vyzníval zřetelný smysl svodu básní. Sbíрка už neměla být nesena *válečným duchem*, ani *ozvěnou hesel vlasti* prezentovaných v hrdinských básních, ale měla se zaměřit na *všední život člověka, jeho radosti a smutku*. I tento soubor však sliboval naplnit námět námět nejlepších mravních a charakterových kvalit německého charakteru– např. vůle k životu, hlubokého smyslu pro právo nebo úcty k pokrevním svazkům apod! Tyto ctnosti se formovaly nejen u předních postav stojících v čele lidu (vznešených hrdinů obdařených někdy i božskými vlastnostmi), ale v **kolektivu obyčejných postav z lidu**. V centru pozornosti už stál protagonista z lidu, ne vznešený hrdina. Oslavován byl tedy lid sám, jeho jazyk, zvyklosti, obyčej. Modelovost obyčejných lidí a jejich folklór již však nebyl izolován jako odosobněný konstrukt, ale informace o historii jeho původu, o etnologických faktech, které byly shromážděny v předmluvě a doslovu a navozovaly „autentičnost“ sbírky upomínající na principy tzv. heidelberské romantiky.

PN prostřednictvím Meinertovy předmluvy figurovala i jako „**metodologický předobraz**“, jehož principy byly aplikovány na novém materiálu sbírky starých lidových písní:

---

³⁵⁴(Rec.): *Übersicht der historischen Literatur im österreichischen Kaiserstaate (Fortsetzung)*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 68 und 69 und 70, Freytag den 6., Montag den 9. und Mittwoch, den 11. Juny 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 274.

³⁵⁵Meinert, J. G. (ed.): *Alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens* (nové vydání: Göß, J.). Brünn: Hofbuchhandlung 1909, s. 17–18.

„Man vergleiche indeß Anhang II mit der Zergliederung der Sprache des Nibelungenliedes, womit Hr. Prof. V. d. Hagen seine Ausgabe dieses Gedichtes, Berlin 1807, ausgestattet hat.“³⁵⁶

Meinert se odvolával na Hagenovo vydání z r. 1807 a jeho konkrétní analýzu jazyka PN. S Hagenovým postupem porovnal svůj druhý dodatek ke sbírce o nářečí obyvatel Kravařska. Jeho básnické dílo doplňovaly vysvětlivky neznámých slov, filologická analýza a historie obyvatel zmíněné oblasti, jako tomu bylo v nově vydávaných edicích PN v německém literárním kontextu 19. století. PN byla v Meinertově díle recipována nejen vzhledem ke svému estetickému hodnocení – jako **ikona německojazyčného hrdinského eposu**, ale z instrumentálního hlediska také ve své formální podobě – jako **historický dokument dávnověkého života předků a jejich poezie**, podepřený literárněhistorickými a filologickými informacemi.

Ze sémantického hlediska nestála Meinertova sbírka pouze na rozmezí dvou inspiračních proudů romantické poezie, ale paralelně na pomezí dvou kultur – germánské a slovanské. Na druhé straně se však kravařská, domněle „německá“ enkláva proti Slovanům vymezovala.³⁵⁷ Podle Meinertova dovětku v sobě nesli obyvatelé Kravař původní krev německých a slovanských předků, jak bylo demonstrováno nejen ve vzhledu (hnědé vlasy a oči), ale v samotném jejich charakteru: živost, stálost, statnost, ale nechut' k válce.³⁵⁸ Byli milovníci tance, zpěvu, citliví v lásce, dobří křesťané, zaučení v obchodu. Měli vřelý vztah ke svým zvykům a pohádkám. Charakteristická pro ně byla láska k vlasti. Zabývali se chovem včel a koní.

---

³⁵⁶Tamtéž, s. 22.

³⁵⁷Meinertovo hodnocení vycházelo jednak z geografické polohy Kuhlenska, resp. Kravař – hraniční oblast moravsko-slezská, přesněji na území příslušejícímu ke křižovatce Moravy, Slezska a Maďarska – v údolí mezi Odrou a Engelswald – jednak z otázky původu obyvatel Kravařska (nakonec se přikláněl ke kolonizační teorii, kdy byli Němci povoláni za Přemysla Otakara II.). Srov. Meinert, J. G. (Hrsg.): *Alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens*. (Nové vydání: Göß, J.). Brünn: Hofbuchhandlung 1909, s. 210–224; nebo ze sekundární literatury, viz Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel 1932, s. 120.

³⁵⁸Důkazem by mohlo být protichůdné Tacitovo stanovisko, s nímž se ztotožňovali v literárních obrazech Němci. (v překladu Vinařického): „Pročež i povaha jejich tělesná, ačkoli při takovém lidu množství, všem stejná: divé modré oči, hnědé vlasy, vysoká těla, a jen ku boji spůsobilá, ku práci a dilu nestejná chut'; nejméně žízeň a horko, zimu však a hlad pod tím nebes pasem snašeti umí.“ In: Vinařický, K. A.: *Tacitova Germania*. Časopis Českého museum. Roč. 14, sv. IV. Praha: České museum 1840, s. 334–335.

I v toponomastice se Meinert definoval staroslovanskou kulturu jako pokračovatelku starší, původní germánské provenience, když odkazoval na mytologická horská místa – Lissa, Teufelsmühle a Radhost.³⁵⁹

Zdá se, jakoby Meinertova vize navazovala na herderovskou představu „mírných Slovanů“ a k ní se vytvářel typologicky obdobný, zčásti příbuzný pandán německého etnika na územním ostrůvku uprostřed slovanského etnika. Právě Přemysl Otakar II. do Kravařska pozval německé osadníky kvůli obchodu a řemeslům. Příchod Němců byl motivován podle Meinerta i nábožensky (přínos křesťanství mnichy). Kolonizace byla Meinertem viděna jako organizovaný akt, který českým a obecně slovanským zemím jen napomohl, ať již v ekonomické, nebo duchovní sféře. Současně jeho „obránná myšlenka“ kravařského německého etnika prezentovala protipól vůči slovanským národním snahám emancipovat se kulturně od Němců.

Své závěry opřel Meinert účelově také o české literární prameny (*Kosmova kronika*, *Pulkavova kronika*), ale i o tvorbu slovanských knížat (zpěvy Václava I. apod.), a v neposlední řadě o nalezené německé listiny či výsady němčiny v době lucemburské atd. Právě v osobnosti Přemysla Otakara II. spatřoval sjednotitele germánské a slovanské říše.³⁶⁰

Meinertova *Fyelgie* tedy čerpala z ohlasu PN nejen metodologicky, ale současně absorbovala mnohé romantické koncepty německé literatury. Byla využita herderovská teorie o původu kravařských obyvatel. Jejich poezie byla definována jako pramen nejstarší kultury, který zprostředkovával čtenářům národního ducha. Prostřednictvím zveřejňování Meinertových studií a sbírky lidových písní jako kdyby se literárním snahám všech zemí rakouského soustátí naznačovala cesta, *kudy a jakým způsobem* se mělo rakouské písemnictví po vzoru PN ubírat a z jakých zdrojů bylo možné čerpat. Ohlas PN přijímal roli nejen germánského, ale i celorakouského stmelujícího literárního epického vzoru, který si uzurpoval nadnárodní pozici nad oběma kulturami – německou (tj. rakouskou) a slovanskou (tj. také českou).

Paralelně vedle Meinertových odkazů přibývaly ve vídeňském tisku již během dřívějších let, převážně kolem r. 1816–1817, studie, které se zabývaly

---

³⁵⁹Meinert, J. G. (ed.): *Alte deutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens*. (nové vydání: Göß, J.). Brünn: Hofbuchhandlung 1909, s. 206–208.

³⁶⁰Tamtéž, s. 219–224.

historickými tématy a vycházely cíleně vstříc výzvě ke sběru středověkých rakouských materiálů. Články se často zaměřovaly právě na období stěhování národů³⁶¹, dále na období 12. a 13. století (literární „zlaté období“ německé literatury; období vlády Albrechta Habsburského a Otakara II.)³⁶² a na historické osobnosti národních hrdinů (často na postavu Attily a Theodoricha).³⁶³ Skrze tisk se tudíž vytvářel obraz doby středověku, do níž se vznik PN datoval. Historické dokumenty dokládaly existenci významného panteonu hrdinů, kteří žili v tomto období a kteří byli protagonisty literárních děl (mimo jiné i PN). Vzhledem k prosazujícímu se národnímu vědomí proto byla historická epocha raného a vrcholného středověku v centru dobového, tedy i rakouského, romantického zájmu.

Některé studie utvářely celé rubriky (např. *Schatten der Vorwelt*), které v době ukončení podávaly přehledy o dosavadních výtěžcích z dokumentačního materiálu.³⁶⁴ Konečně doklad o tom, že se rakouské bádání řídilo německým příkladem a jistým modelem k tomuto systematickému sběru literárních děl, které by deklarovaly starobylost rakouského písemnictví, byla i PN, podávala rakouská rubrika *Ist denn des österreichischen Kaiserstaatsgeschichte ärmer an herzgebenden oder hochtragischen Stoffen für Dramaturgie, Ballade, Legende, Roman und bildende Kunst, als die des Altherthums oder eines fremden Mittelalters?*:

---

³⁶¹V *Archivu* vycházely na pokračování studie o stěhování germánských kmenů. V r. 1818 se objevil např. článek o situaci během stěhování národů na Moravě. Srov. čl. *Mähren vom Jahre 375–526 oder bis zur Einwanderung der Slaven. Völkerwanderung Rugier, Heruler, Gothen, Langobarden, nur durchziehende ephemere Völker*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 111, Mittwoch den 16. September 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 437–440.

³⁶²Např. *Die Troubadours, Minne- und Meistersänger*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 5, Nr. 77, Mittwoch den 29. Juni 1814. Wien: A. Strauß 1814; *Österreich unter den Königen Ottokar und Albrecht I.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 57 und 58, Freytag den 10. und Montag den 13. May 1816. Wien: A. Strauß 1816; *Stellen der Minnesaenger ueber Oesterreich und seine Babenberg von der Vogelweide*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 94, Montag den 7. August 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 369–371; Dünge: *Ankündigung und Plan einer Gesamt-Ausgabe der besten Quellen- Schriftsteller des deutschen Mittelalters*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 50, Montag den 26. April 1819. Pokračování: Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 51, Mittwoch den 28. April 1819. Wien: A. Strauß 1819.

³⁶³Např. *Schatten der Vorwelt. Attila*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 1, Nr. 23 und 24, Mittwoch den 21. und Freytag den 23. Februar 1810. Wien: A. Strauß 1810, s. 104–106; *Schatten der Vorwelt. Theodorich von Ostrogothen*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 4, Nr. 30–32, März 1813. Wien: A. Strauß 1813, s. 129–135 aj.

³⁶⁴Další rubriky v *Archivu*, které se na tento druh pramenů specializovaly: *Übersicht der historischen Literatur im österreichischen Kaiserstaate* nebo *Ist denn des österreichischen Kaiserstaatsgeschichte ärmer an herzgebenden oder hochtragischen Stoffen für Dramaturgie, Ballade, Legende, Roman und bildende Kunst, als die des Altherthums oder eines fremden Mittelalters?*

*„Wir wollen in dieser Zeitschrift eine so lockende Spur verfolgen um eine Gallerie so erhebender oder gewaltiger Züge aus der Vaterlandsgeschichte zusammenstellen, die dem redenden und bildenden Künstler, dem dramatischen Dichter, dem Sänger nationaler Balladen, Romanzen und Legenden, eine unerschöpfliche Fundgrube sey. – Wir fordern jeden Freund des Vaterlandes, vaterländischer Wissenschaft und Kunst, zur eifrigen Mitwirkung auf.“*³⁶⁵

Zde se explicitně objasňovalo úsilí rakouských badatelů o vytvoření určitého fondu pramenů národních dějin, z něhož by čerpali umělci a skladatelé národních balad, romancí a legend. Studie nabádala k účasti ve shromažďování rakouských pramenů každého vlastence, milovníka národního umění i dějin. Všechny národy rakouského soustátí byly tedy osloveny, aby se podílely na shromažďování národních pramenů. Z těchto pozic tedy (ve shodě s Meinertovými podněty), inspirujících se přímo německým vzorem romantiků, směřoval metodologický návod a tvůrčí pokyn také do řad českých obrozenců.

---

³⁶⁵*Ist denn des österreichischen Kaiserstaatsgeschichte ärmer an herzgebenden oder hochtragischen Stoffen für Dramaturgie, Ballade, Legende, Roman und bildende Kunst, als die des Altherthums oder eines fremden Mittelalters?* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 98 und 99, Freytag den 15. und Montag den 18. August 1817. Wien: A. Strauß 1817, s. 400.

2.2. Píseň o Nibelunzích v českém obrozenském kontextu

2.2.1. Píseň o Nibelunzích a obraz „slavné minulosti“

Jak rakouská, tak česká periodika se již koncem 18. století, ale pak zejména v průběhu prvních desetiletí 19. století, naplňovala pojednáními z rakouských a německých dějin, ale také příspěvky z okruhu české a moravské proveniencí.

Podoba časopiseckých statí z historie popř. literární historie ve zvolených novinách ze sklonku 18. století až do dvacátých let 19. stol. zřetelně zaznamenávala postupnou funkční proměnu. Jestliže v prvních studiích převažoval především shromažďovatelský zájem, heuristika materiálu a primárně **sdělnost národních archivářských rukopisů, listin a kronik**, později se shodně s výzvou rakouských učenců začínaly s historickými medailony o významných německých a českých a moravských knížatech, hrdinech, či významných kráľích objevovat různé literární pokusy, které historickou a kronikářskou látku o významných osobnostech uváděly do básnické podoby.

V 70. letech 18. století referovaly například *Prager gelehrte Nachrichten* o práci soudobých dějepisců (Dobnera, Pelcla či Dobrovského), nebo informovaly o kronikářských známých materiálech (např. *Hájkově kronice*).³⁶⁶ V 90. letech uveřejnilo Meissnerovo *Apollo*, na němž se podílel i Meinert, ukázky ze zlomků historických básní (*Schlacht bei Pavia*³⁶⁷, *Hermann und Flavius. Ein Fragment des Bardes Rhingulf*³⁶⁸), tedy určitého typu poezie-torza, která byla analogicky aplikována o něco později Knollem v básni *Vindobona*. V *Apollu* byla také otištěna studie o milostných švábských písních,³⁶⁹ či stat' o Václavovi I., známém minnesängerovi, kterému byly připsány tři básně (nalezené v Manesseho kodexu).³⁷⁰

---

³⁶⁶*Prager gelehrte Nachrichten* (1771–1773), s. 362 nn. Články obdobného typu, referující o starých českých kronikářských pramenech, o dějepisných dílech Pelclových, Pubitschkových, Dobrovského též viz *Neue Litteratur* (August–Februar; 1771–1772) nebo *Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren* (1786–1787) či v *Prager Neue Zeitung* (1793).

³⁶⁷Meißner, A. G.: *Die Schlacht bei Pavia*. Historisches Bruchstück. *Apollo*. Bd. 1. Prag/Leipzig 1793, s. 105 nn.

³⁶⁸*Hermann und Flavius*. Ein Fragment des Barden Rhingulf. *Apollo*. Bd. 3. Prag/Leipzig 1797, s. 362–375.

³⁶⁹Schmidt, F. A. W.: *Vier Minnelieder aus dem schwäbischen Zeitalter*. *Apollo*. Bd. 2, Nr. 2. Prag/Leipzig 1794, s. 322–323.

³⁷⁰Löhnert, H.: *Ueber König Wenzel von Böhmen, den Minnesänger*. *Apollo*. Bd. 2, Nr. 3. Prag/Leipzig 1794, s. 301; Bauschek, P.: *Drei Gedichte eben dieses Wenzels, mit Anmerkungen begleitet und in neueres Teutsch übertragen*. Tamtéž, s. 336. Ostatně polemiky o domnělém autorovi nalezených básní Václavu I. (nebo Václava II.?) vnesli do časopisů a básnických sbírek i němečtí

V číslech *Apolla* nechyběly ani ukázky z českých dějin od významných kronikářů (Vavřínek z Březové)³⁷¹ nebo zmínky o bájných počátcích českého národa z dějin Ignáce Cornovy³⁷². Ukázky germánského, popř. antického historického zpěvu nebo epické básně zde i například ve jmenovaných pražských a vídeňských periodikách formovaly povědomí čtenářů o oblíbených romantických žánrech – eposu, historické básni, často konkrétně o bardských historických zpěvech, a jejich poetické stránce.

Souběžně byl tedy také v obrozenském tisku evidentní posun v cíli. Počáteční reference o možných zdrojích národní historie a konkrétní uveřejňování materiálu, za účelem snášení důkazů o bohaté kulturní české základně, vystřídaly snahy obrozenců shromážděný materiál české historie nějakým způsobem zprostředkovat, **interpretovat a zapojit** do literárního procesu „dávnych vyprávění o životě národa“. Pasáže z českých dějin rekonstruovaly například v případě článku Cornovy v *Apollu* historickou českou minulost bohatou na významné hrdiny z řad pobožných knížat, ale i králů. Nebyly předneseny pouze suché reference, ale poutavým kronikářským způsobem byly vyprávěny příběhy ze života českých osobností s odkazy na Kosmu či Bílejovského, počínaje od Bořivoje I., funkce jeho křtu, až po posledního Přemyslovce. Na jiném místě se v *Apollu* vyskytla Pelclova ukázka z *Husitské kroniky*, kde se vyprávělo o Žižkovi a jeho taktice válčení pomocí bojových vozů.

Zdá se, že čeští badatelé dějepisnými materiály a různými zmínkami z archiválií kompenzovali nedostatek vlastních starobylých historických eposů, či básní, ale jiným způsobem – historickými a kronikářskými fakty, později novou tvorbou, čerpající tematicky z těchto pramenů – vyvažovali starobylost české kultury. Romantické postupy hledající literární podněty v dávné minulosti tak nalézaly odezvu postupně také v české, raně obrozenské kultuře.

I pražský tisk podával, byť v mnohem menší frekvenci než rakouská periodika, konkrétní zmínky o „druhém oběhu“ PN. V *Deutsche Blätter* se r. 1814 objevil článek otištěný z *Jenských literárních novin*, kde se mimo jiné srovnávala *Ilias* s PN. O germánském eposu se tu však psalo z vědecko-historického úhlu

---

badatelé (Hagen apod.). Manessova sbírka písní ze 14. století obsahovala písně minnesängerů, německých rytířů a básníků.

³⁷¹Pelzl, F. M.: *Des Bruders Žižka ungarische Feldzug und Rückzug, nach Brzezina*. Apollo. Bd. 3, Nr. 1. Prag/Leipzig 1797, s. 239–251.

³⁷²Cornova, I.: *Analekte aus Böhmens ältere Geschichte*. Apollo. Bd. 1, Nr. 3. Prag/Leipzig 1793, s. 197–238.

pohledu. Byl tedy hodnocen ještě z archivářsko-osvícenského hlediska jako historicky nevěrohodný pramen a zdroj nepříliš velkých poetických kvalit.³⁷³

Hesperus v r. 1817 podával pochvalnou zprávu o nibelunské přednášce pana Wachlera ve Vratislavi (Breslau):

*„Professor Wachler, dem wir die schäßbare Literaturgeschichte der Deutschen verdanken, der erst heuer (1816) eine sehr gesuchte allgemeine Weltgeschichte herausgab, ist die Perle der Breslauer Universität. Er liest über Literatur der Deutschen, und ich muß gestehen, sein Vortrag reißt unwillkührlich zur Begeisterung hin. Ich hörte ihn am 20. Dec. über das Lied der Niebelungen und überhaupt über das Epos der Deutschen im Mittelalter sprechen. Eine solche Stunde ist wahrer Genuß.“*³⁷⁴

V tomtéž časopise byla uvedena noticka o Büschingově nově vycházejícím periodiku *Wöchentliche Nachrichten für die Freunde der Geschichte, Kunst und Gelehrheit des Mittelalters*. Mimo jiné zde byla jmenována Büschingova zásluha na obnovené verzi PN:

*„Wer Liebe zum Altherthum und besonders zum Teutschthum hat, wer Herrn Büsching als Mitherausgeber des altteutsches Museums (in Gesellschaft der Herren von Hagen und Docen vor einigen Jahren), wer sein erneuertes Nibelungenlied, seinen erneuerten Hans Sachs, seine Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele und Schwänke des Mittelalters kennt und schäßt, wir sich auch hier von ihm angezogen fühlen.“*³⁷⁵

Český německy psaný tisk tedy utvrzoval v povědomí českých obrozenců PN jako **germánský znak literárního dávnověku**, který se Němci snažili oživit jako předobraz romantického básnictví, ať již v přednáškách na univerzitách, nebo vydáváním nových edic. V informaci o novém německém časopise zabývající se starší německou literaturou se nepřimo opakovaně nabízel **návod**, jakým způsobem dávné literární památky široké veřejnosti zprostředkovávat (obnovená kritické vydání, vysokoškolská kolokvia). Informace o ohlasu PN ve funkci romantického instrumentu jako podkladu pro vydávání starých literárních děl, jak v německém, rakouském, tak českém, německy psaném tisku nebyly přijaty v obrozenské literatuře

---

³⁷³ *Jenaische Allgemeine Litteratur-Zeitung* (Januar 1813). Woltmann, K. L. (ed.): Deutsche Blätter. Theil 2, Heft 1, 2. Prag/Berlin 1814, s. 77–79.

³⁷⁴ Gautsch, M. C.: *Notizen über Breslau. Aus Briefen vom November 1816 bis März 1817*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Jg. 8, Bd. 1, Nr. 25. Brünn: Gastl 1817, s. 200.

³⁷⁵ *Büschings Wöchentliche Nachrichten*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Jg. 8, Bd. 2, Nr. 71. Brünn: Gastl 1817, s. 560.

bez ohlasu. Jak zmínil Tureček v jedné ze svých studií ke vztahu Schlegelova *Deutsches Museum* a obrozenské literatury³⁷⁶, Murkova studie potvrzovala, a tento fakt přiznávaly i literární syntézy o českých dějinách (např. Hanuš³⁷⁷ nebo Vlček³⁷⁸), že samotný Hanka, který se v době svých vídeňských studií podílel na redakci Hromádkových *Prvotín*, se při vydávání *Starobyklých skládání* (od r. 1817) německými edicemi staroněmecké literatury inspiroval. Jak bylo napsáno v předmluvě k 1. dílu *Starobyklých skládání* (1817):

„Němci majíce hojnost nejpěknějších z nového věku děl, starožitné a již skoro nesrozumitelné básně ve školách čtou a vykládají; Švédové velikým nákladem své rukopisy tisknou, atd.“³⁷⁹

Autor Hankovy biografie duchovědné ražby, Legis Glückselig, Hankovu inspiraci PN konkretizoval:

„Nach dem Vorbilde der Commentatoren des Nibelungenliedes und der deutschen Minnesänger stattete auch Hanka sein Sammelwerk mit den möglichsten gelehrten Apparate aus – nur Liedes! – zu würdig in typographischer Beziehung und allzukleinlich im Formate.“³⁸⁰

Při podrobnějším prohlédnutí jednotlivých dílů *Starobyklých skládání* (vycházely zhruba v rozmezí let 1817–1824) si nelze nevšimnout, že Hanka skutečně postupoval v poznámkách k jednotlivým edicím podle instrumentáře, který prosazoval v nibelunských vydáních poprvé už Hagen. Ke každému vydání *Starobyklých skládání* byl doplněn komentář o historii toho kterého historického pramene a vysvětlivky ke staročeským pravidlům pravopisu. Nechyběl ani glosář obsahující neznámé či nesrozumitelné výrazy apod. Edice PN, pravidelně obnovované a doplňované německými romantiky, tedy nepřímou (tj. v rakouském i českém tisku) i fakticky sloužily jako metodologický nástroj ke zprostředkování staročeských památek.

---

³⁷⁶Tureček, D.: *Časopis „Deutsches Museum“ Friedricha Schlegela a česká obrozenská literatura*. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 124.

³⁷⁷Hanuš, J.: *Počátky novočeské romantiky. Václav Hanka*. In: *Literatura česká devatenáctého století. Od Josefa Dobrovského k Jungmannově škole*. Díl 1., Praha: J. Laichter 1902, s. 701.

³⁷⁸Vlček, J.: *Dějiny české literatury III*. Praha: SNKLHU 1960, s. 475.

³⁷⁹Hanka, V. (ed.): *Starobylá skládanie. Památka XIII. A XIV. věku a nejvácnějších rukopisů*. Díl 1. Praha: B. Ház 1817, s. VI.

³⁸⁰Glückselig, L.: *Váceslav Hanka. Nach seinem slawistischen Wirken, seinen Schriften und seinem Privatleben geschildert*. Prag: C. W. Medau 1852, s. 15.

Ztotožňujeme se s Turečkovým argumentem, že Hanka, resp. v předmluvě k 1. vydání Josef Jungmann, ve své rétorice dodržoval postupy Schlegelovy romantické argumentace³⁸¹, když se snažil povzbudit český národ, potažmo „tzv. milovníky nejstarší lyry české“³⁸², průkazností existence starobyklých literárních památek.

V předmluvě se také **programově** vyhraňovaly, obdobně jako ve vydáních nibelunských, **dva typy modelových čtenářů**: jak náročnější, fundovaný literární vědec- filolog, tak i čtenář z průměrných lidových vrstev, kvůli němuž byly památky podány s doplňujícím srozumitelnějším výkladem:

*„Milo bude zajisté každému českého básnictví milovníku nejstaršího lyry české došlého nás ohlasu poslechnouti, prospěšno s mnohými odpolu neb cele zastaralými ač výbornými slovy se potkati, ale i podivno již v onom věku mnohé skladné libé verše, živé, pěkné obrazy, a v pravdě básnický jazyk, ano tak mnohou i částku potlačenou jazyka našeho dokonalost nalézt; pro kteroužto příčinu tyto drahé zůstatky přešlých věků **netoliko vlastně jazyka skoumatelím alebrž i sprostnému čtenáři**, jakž to v skutku shledáno, se hodí, **an k pohodlnějšímu čtení sjednocením nestejné ortografie, a však bez újmy starožitného věci obrazu, pak krátce vylíčenými rozdíly staré gramatiky a jazyku vůbec od nového, jakož i historickou pokud jí stává, o každém spisku zprávou, konečně i vysvětlením nejznámějších slov dlé možnosti se napomohlo.**“³⁸³*

Hanka de facto nepřímo navazoval na modernizační pokusy Hagenovy, Büschingovy, Hinsberga a dalších, kteří se například v protikladu k bratřím Grimmům snažili přizpůsobit starý německý jazyk nových nibelunských edic čtenářskému publiku, aby se památka snáze dostala k širší veřejnosti.

O pravděpodobné seznámenosti Hanky přímo s textem PN svědčil jeho článek v *Časopisu společnosti vlastenského Musea*, kde mylně usouvztažňoval nalezený zlomek české básně ze 14. století s překladem části nibelunského textu. Svou argumentaci ale vzal nazpět, když konfrontoval nález s názorem pana prof. Schottkyho, který tuto domněnku odmítl:

---

³⁸¹Tureček, D.: *Časopis „Deutsches Museum“ Friedricha Schlegela a česká obrozenecká literatura*. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 130.

³⁸²Hanka, V. (ed.): *Starobylá skládanie. Památka XIII. A XIV. věku a nejvzácnějších rukopisů*. Díl 1. Praha: B. Ház 1817, s. X. Další díly 1818, 1819 (RK), 1820 (Tristram), 1824 (Tkadleček).

³⁸³Tamtéž. (Zvýrazněno – I. K.)

„Druhý zlomek, jehož se přes polovici listu ve třech kusech rozřezaného zachovalo, bylby nejdůležitější, kdyby se určiti mohlo, jakou-to epickou báseň obsahoval. Ale pohřichu mimo město Mohuč, řeku Mohan (nyní Main) a potok Čihu, jména krále, jehož lovy, hody, snětí se s neznámou dívkou, a narození syna, se tu popisují, neznáme, a ne neštěstí právě kde dítě jméno obdržeti mělo, další verše ustřiženy jsou. Na první pohled sem se domníval, žeby to s písni Nibelunských přeloženo býti mohlo, však ale po přečtení básni těchto sem se přesvědčil, že v nich nic podobného není, a jak mne znatel staroněmeckých poezií p. prof. Schottky ujišťuje, ani se nic podobného v posud známých německých básních (Heldenbuch, Tafelrunde atd. atd.) nenalezá.“³⁸⁴

Hanka musel být tedy minimálně zpraven o základní zápletku první části PN související s lovem, během kterého byl Siegfried úkladně zavražděn, jak dosvědčovaly styčné body s onou básní. Už jen svou domněnkou sugeroval Hanka možnou souvislost s německým staroněmeckým literárním bohatstvím a implicitně tu zazněla romantická idea, že i česká „torzovitá“ stará literatura je kulturně na takové výši, aby byla s to domnělý zlomek germánského eposu přeložit.

Hankovy vztahy s editory nibelunské básně ostatně přímo dokumentovala i dosud nevydaná Hankova přijatá korespondence, která je nyní uložena v Památníku národního písemnictví. Máme doklady o tom, že si Hanka dopisoval jak s Hagenem (v letech 1825–1828), tak s Büschingem (1825–1826) a Zeunem (1841). Udržoval korepondenční styky s Ebertem (1826–1856) a dopisy si vyměňoval také s Jacobem Grimmem (doložený od J. G. 1841).³⁸⁵ Hankovy odpovědi jsme v pozůstalosti nenalezli. Bylo by však zajímavé zjistit, zda se přece jen nevyskytují například v dopisech německých adresátů.

Nepodařilo se nám sice vzhledem k časovému limitu rozluštit všechny písemnosti doslova, ale z Hagenovy a Büschingovy dochované korespondence rámcově vyplývalo, že byli s Hankou v kontaktu a probíhal mezi nimi, resp. zejména mezi Hagenem a Hankou, písemný styk pravděpodobně v souvislosti s vydáváním *Starobylych skládání*. Hagen ve svých dopisech zmínil návštěvu Prahy r. 1820 a své seznámení s Hankou i Dobrovským. Obě strany si vyměňovaly informace o starých literárních památkách a evidentně zkoumaly vzájemné genetické vazby některých

---

³⁸⁴Hanka, V.: *Tři zlomky epických básní z počátku 14. věku*. Časopis Společnosti vlastenského Museum. Roč. 3, Sv. 3. Praha: Calve 1829, s. 56–57.

³⁸⁵Václav Hanka. *Došlá korespondence*. Památník národního písemnictví. Fond: 20/H/.

básní, které disponovaly jak českou, tak německou jazykovou verzí (např. Tristram a Izalda, Tandariáš a Floribela, Tkadleček, milostné písně Václava I.). Korespondence objasňovala obeznámenost Hageny s *Kralovédvorským rukopisem*, s Dobrovského německy psanými *Dějiny české literatury*, naopak Hagen Hanku seznamoval s obsahem *Manneseho sbírky* nebo se svými díly.³⁸⁶ Nebylo tedy pochyb, že zde existovala vzájemná výpomoc při zkoumání starých literárních památek v rámci romantických „objevů“ dávných literárních pramenů, doplněná snahou o navázání vzájemných česko-německých kulturních vztahů. Z korespondence s ostatními dopisovateli vyplývalo, že byli spisovatelé v kontaktu také přes knihkupectví (Calve, Ház ...). Posílali si navzájem svá díla, podávali si zprávy o literárních novinkách a dění v literárním životě obecně.

Souběžně s literárními příspěvky v tisku a vydávanými knihami sehrál ve 20.–40. letech 19. století důležitou úlohu tedy i korepondenční styk, který jen utvrzoval aktivní podíl obrozenců na vytváření obrazu „slavné minulosti“ analogicky podle německého romantického předobrazu a v souladu s přímými podněty PN a jejím zprostředkováním, ať již od bratří Schlegelů, tak od Hageny či Büschinga a ostatních.

Bylo by zbytečné podrobněji analyzovat rozsah a podíl informací o Hankově kontaktu s vídeňskou romantikou v jednotlivých literárních syntézách, protože o tom už důkladně pojednal ve svých studiích o Murkovi a o Schlegelově *Deutsches Museum* Dalibor Tureček.³⁸⁷ Odvoláváme se tedy na informace o těchto skutečnostech v Turečkových studiích a jeho inspirativní podněty o propojenosti německého romantismu s dílem jungmannovské obrozenské generace budeme dále rozvádět v dílčích materiálových analýzách vymezených naším užším tématem.

---

³⁸⁶Dopisy s datací 11. října 1825 a 24. června 1828. Psáno v Berlíně.

³⁸⁷Tureček, D.: *Murkovy „Deutsche Einflüsse“ a jejich české přijetí*. In: Pospíšil, I.; Zelenka, M. (eds.): *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*, Brno: Masarykova univerzita 2005, s. 87–99; Tureček, D.: *Časopis „Deutsches Museum“ Friedricha Schlegela a česká obrozenská literatura*. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 123–141.

2.2.2. Píseň o Nibelunzích a české epické básnictví

2.2.2.1. Válečné zpěvy v Prvotinách: předobraz v dávných hrdinských zpěvech

Přímo paralelně s dobou napoleonských válek se ve zmíněném vídeňském i českém tisku postupně objevovaly pasáže o válečných hrdinech, kteří bránili statečně svou vlast, anebo vlastenecké básně s válečnou tematikou obecně. Kupříkladu ve vídeňských Hromádkových *Prvotinách*, v prvním českém periodiku publikovaném ve Vídni (!), se v prvním roce vydání (1813) objevila báseň od M. S. Patrčky o švýcarském hrdinovi *Winkelrydovi* nebo zpěv *Oslavy vojenské* od J. Rautenkranze, v němž se oslavovala statečnost českých vojáků obětujících se pro monarchii.

Báseň *Oslavy vojenské* disponovala poměrně uzavřeným okruhem vlasteneckých motivů (oběť za vlast, svornost vojáků, věrnost apod.) a opakovanými agitačními hesly. Odkazovala zřetelně k **dobovému** společenskému kontextu napoleonských válek pomocí oslovení soudobých modelových adresátů-vojáků:

„Nuže vzhůru, bratři, hlavu! / Kdo se vojenskému stavu / V činech slavných vyrovná? / Vykaž jiný stav ten činný! / Na nás má vlast věrné syny, / Voják pro ni život dá!“³⁸⁸

V dalších číslech byly kupříkladu otištěny válečné básně *March* od M. S. Patrčky nebo od M. Z. Poláka *Čechové na cizí vojska*³⁸⁹ a *Zbrojení se Čechů*, kde byl oslavován císař a vyzdvihovány české projevy věrnosti a loajality vůči panovníkovi při bojích.³⁹⁰ Vlastenecká tematika vymezená určitým souborem motivů a spjatá s těmito „apelujícími“ básněmi oslavovala aktuální přítomnost českých vojáků v napoleonských bitvách za rakouské císařství a demonstrovala jejich příkladný charakter:

„Kde ste slavní předkové? / Vstaňte rychle ze svých hrobů, / vizte! čeho v tuto dobu / dočkali se Čechové. / Nepřítel se z všech stran hrne, / až nám hrůzou srdce trne. / Darmo láskou hořící, / rozpálen Čech k mile vlasti, / odvrátiti hrozná strasti, / žene v bitvu bouřící.

---

³⁸⁸Rautenkranz, J.: *Oslavy vojenské*. Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám. Roč. 1, list XI. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813, s. 43–44.

³⁸⁹Polák, M. Z.: *Čechové na cizí vojska*. Tamtéž, list XXXI. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813, s. 124.

³⁹⁰Polák, M. Z.: *Zbrojení se Čechů*. Tamtéž, list XXXIV. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813, s. 137.

*Pro krále krev proudem leje, / tělem mrtvých zemi kreje. / Rozpustilých Franků hluk, chvátá nadut, pejchou divou, / přemáhá vše mocí lstivou / valí na nás tisíc muk. / Jako mračna strašící / Zástupy své nesčíslné / rozkládá a hromu plné / strojí děla smrtící.*³⁹¹

Básně byly spojeny často s konvenčním okruhem přirovnání: líčení bitev doprovázela volba hodnotících přívlastků a černobílá šablonovitá charakteristika hrdinů („láskou hořící Čech“, „rozpustilý Frank“), které výrazně demonstrovaly stranu básníkových sympatií. Tento popis postav (byť označených anonymně jako „vojáci“), akčnost a spád děje upomínaly typologicky na fikční postupy a motiviku hrdinských básní. Námět však byl ze současnosti a zápletka byla nastolena schematicky (boj jedné strany proti nepříteli) se zřetelem především k líčení bitev.

V roce 1815 se v *Prvotinách* ozvala z řad českých obrozenců konkrétní poznámka vyplývající z pocíťované **absence** literární tradice **historických eposů** a **historických válečných zpěvů** ve srovnání se starým písemnictvím řeckým, biblickým, ale i germánským:

„Začnouce od Homéra u Řeků a rovnověkého Davida u Izraelitů nalezneme, že skoro každý národ básníře měl, jenž válečnými písněmi vojska k statečným skutkům vzbuzovali bardové v Germáných, skaldové v Skandinavých oheň náboženství, hrdinství a svobody rozněcovali. Vážné i zpěvy Ossianovy jsou nejstarší památka bardského ducha. Staří Slované jsouce milovní pokojných zaměstnání, jako tvorby a obchodu svůj prázdný čas raději snad hostinskými nežli bojovnými písněmi oslazovali. Zdali však jsouce k válkám nuceni k hřmotnému rohu bojovných ne jen hlasů ale i písní nepozdvihli, neoznamují nám letopisové. Později přijavše víru křesťanskými písněmi boj začínali. Tak Čechové r. 1260 v bitvě, kterou náš rytířský král Přemysl Otakar II. s Bélou, králem uherským, svedl, vysokými hlasy začavše píseň od S. Vojtěcha složenou, a i nyní ne bez radosti starých Čechů, byťby i až tuze estetickým panáčkům, kdyby maně pro zevly do kostela se švihli, nechutnala v chrámě na hradu pražském slyšanu „Hospodyne pomiluj ny“ a hřmotným Krleš, Krleš ji skončevše koně nepřátelů splášili a jezdcové bezděčně na útěk dali (Cosmas ad. h. a.). Zavadčím se snad některým čtenářům polože zde píseň, kterou Táborité r. 1420 zpívali, a kterouž jsem z rukopisu zvěčnělého Pelcla, jsa r. 1793 jeho

---

³⁹¹Patrčka, M. S.: *March*. Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám pro národ český a slovenský na rok 1816. Roč. 4, č. 13, 13. 2. 1816. Vídeň: J. N. N. Hromádko 1816, s. 100–101.

*posluchačem, si přepsal. Jak tato jadrná ne tak duchem básnířským jako krvavou jakousi nábožností nadšená píseň zní, budoucně vypíšeme.*³⁹²

Z úvahy doplněné za ukázkou řecké válečné písně se zřetelně naznačovala jedna z možností, jakým způsobem se česká obrozenská literatura mohla vyrovnat z neexistencí historického eposu v české literární tradici, a jak současně tuto nepřítomnost starobylého básnického a národního díla omlouvala a vysvětlovala. Jak vyplývalo z úryvku, čeští básníci sledovali velice pečlivě evropskou linii hrdinské písně; počínaje nejstaršími klasickými homérskými a biblickými vzory, které velice uznávali a jež sloužily pro soudobé básníky jako jedna z vrcholných inspirací pro novou literární tvorbu. Souběžně obrozenští spisovatelé zaznamenávali romantickou literaturou prosazované národní zpěvy germánských nebo nordických bardů a skaldů. Zvláštní roli zaujímal nepochybně *Ossian*.³⁹³ V souvislosti s romantickými objevy evropských národních eposů dešifrovali čeští obrozenci i jejich specifické poselství pro aktuální dobu: vzbuzovat v posluchačích (popř. čtenářích) hrdinství, náboženství a svobodu důležité pro odhodlanost v boji, ať už v jakékoliv rovině.

Důvod pro „nepřítomnost“ žánru českého dávného eposu v národní kultuře byl Kynským spatřován ve vrozené slovanské mírumilovnosti. Důkaz o tom, že Herderova teorie slovanského mírného (nebojovného) charakteru byla populární také mezi českým čtenářstvem, podávalo Dobrovského otištění ukázky o slovanské povaze v *Slawině* r. 1806³⁹⁴, částečný překlad v češtině se objevil právě v *Prvotínách* od Jungmanna.³⁹⁵ Bylo tedy zřejmé, jak zmínil například také Schamschula, že pro český národ v 19. století měl Herderův názor na Sloany takový význam, jako pro Němce znovuobjevený Tacitus.³⁹⁶

---

³⁹²Kynský, D.: *Tyrtainova první píseň válečná (z řeckého) a něco o válečných písních*. Prvotiny. Literární přílohy k císařským královským Vídeňským novinám pro národ český a slovenský. Roč. 3, č. 26–27, Část II., Neděle, dne 2. a ve čtvrtek, dne 6. července 1815. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1815, s. 156–159.

³⁹³O *Ossianovi* a jeho vztahu k obrozenské literatuře psal např. Procházka, M.: *Obrozený Ossian. Macphersonův model a produkce dějinnosti v české romantické kultuře*. In: Český romantismus v evropském kontextu. Praha: Ursus 1993, s. 87–114; nebo Hlobil, T.: *August Gottlieb Meißner a český ossianismus*. Aluze 10, č. 1, 2006, s. 153–159, popř. Dolanský, J.: *Záhada Ossiana v Rukopise královédvorském a zelenohorském*. Praha: Academia 1975. Ossianskou paralelou se budeme zabývat jen namátkově a v ilustrativních srovnání v konkrétním materiálu.

³⁹⁴Dobrovský, J.: *Slawin*. Bothschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker, oder Beiträge zur Kenntniß der Slawischen Literatur nach allen Mundarten. Heft 1. Prag 1806: Herrliche Buchhandlung 1806, s. 9–14.

³⁹⁵Jungmann, J.: *O Slované* (Z Herdera). Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám na rok 1813. Roč. 1, sv. II, list XVII. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813, s. 65–66.

³⁹⁶Schamschula, W.: *Geschichte der tschechischen Literatur*. Sv. I. *Von den Anfängen bis zur Aufklärungszeit*. Köln/Wien: Böhlaus Verlag 1990, s. 357.

Jak se promítal Herderův názor do literárních úvah, se reflektovalo i ve výše zmíněné Meinertově předmluvě k *Fyelgii*. Jednalo se o argument, který navíc zastával badatel německého původu, takže měl i jisté zaštitění právě v literární konkurenci s německými, resp. germánskými starobylými literárními památkami (jako byla nesporně i PN). Implicitně se tu odkrýval poukaz na skutečnost, že germánský národ tvořil historické zpěvy³⁹⁷, protože to vyplývalo z jeho „bojovného ducha“, z jeho vrozené mentality. Slovanský lid se naproti tomu – v duchu herderovských romantických charakteristik – vymezoval v textech poukazem na citovost, mírumilovnost a pobožnost, s nimiž byla spojená tvorba jiného, např. církevního, charakteru (kupř. náboženské písně, které souvisely s křesťanským smýšlením Slovanů).

Tam, kde recepce PN „zasévala“ vzory německým soudobým vlastencům 19. století v podobě svých literárních předků, kteří se vyznačovali právě svorností, pobožností a smyslem pro čest, čeští obrozenci kladli už „vrozený“ kladný emocionální (!) slovanský charakter, který už, zdá se, nepotřeboval faktickou oporu v **existenci** literární staré památky. Přesto zde byla nastíněna potřeba nějak prázdné místo v konjunkturu epických básní „zacelit“, a proto bylo poukázáno na tradici válečného zpěvu. Konkrétně vedle cizích ukázek nechal Kynský otisknout píseň *Kdož jste Boží bojovníci*, k níž doplnil dovětek:

*„Tak se v udatnosti vzbuzovali potupnou smrtí svého krajana nanejvýše rozhořčení, a mnohými ukrutnostmi druhé strany rozvzteklí a pro domnělou pravdu bojující Táborité při začátku 15. století, když mírného práva vojenského se vesměs hrubě nevidalo. Krvavějšími písněmi se Novofrankové v časech o mnoho vzdělanějších po čtyrech skoro stoletích k zastávání pošetilé svobody rozdražďovali. A jakých divů nečinil zpěv Marseilský? Mladíci svobodou zpítí při hluku krvavých písní přes mrtviny svých padlých bratří na nepřátely se hrnuli a zapomenouce svých ran. A nedbajíce kdo před a za nimi padá, zuřivou srdnatostí vítězství se dobývali. A nyní trpkou zkušeností nezmoudřevše chtějí se opět písněmi (které svá jména od měst, v nichž vycházejí, berou) k zastání toho lidohromce elektrizovati – – **I což, nepovstane mezi slovanskými národy žádný Denis, Krečman (Kretschman), Kollin***

---

³⁹⁷Bylo zajímavé, že z různých zmínek o historických zpěvech či písních, se v názvosloví projevovala žánrová nevyhraněnost: někdy se nazývala tato poezie „epos“, jinde „historický zpěv“, v některých případech zase „píseň“ apod. (patrné ve výše uvedeném úryvku například u označení *Ossiana* nebo homérských básní). Analogicky se ukazuje stejná žánrová různorodost v označení jako u klasifikace *Písně o Nibelunzích*.

*(Collin), žádný Kérner (Körner), který by k dosáhnutí vznešenějšího cíle slovanských bojovníků, z nichž větší část rakouského vojska pozůstává, v tom perném boji proti oněm zbujníkům vlastenskými písněmi v libém hláholu mateřském posilnil? Kterémuž básníři raději by Čechia čestný věnec okolo čela povděčnou rukou víla, jako P. M. Zdiradu Polákovi, cís. k. prvnímu poručíkovi Jeho vznešenosti místo maršála a Intendanta armády neapolské; svob. P. Kollera, kterému nechť se plamennou tváří na svatých perutích k tvůrci vznáší, aneb v Erosově myrtvovi si pohrává, aneb železnou hru Marsovu opisuje, Uměny a Milostenky se líbě usmívají? Jeho mnohozpůsobný duch mu dopomůže, k čemuž jeho důstojný stav ho zůve. Doufám, že tato má prosba bude i prosbou všech Slovanů.*³⁹⁸

V Kynského citátu zaznívalo volání po následování husitské písně kvůli jejímu nabádavému účinku, prostřednictvím kterého tehdy povzbuzovala husity k slavné obraně své fanatické pravdy.³⁹⁹ Autor příspěvku sice evidentně odmítal funkci válečné písně při unáhleném užití hrubé síly (ať už v husitském hnutí, nebo ve Velké francouzské revoluci), ale oceňoval válečný národní zpěv v případě, pokud by měl sloužit ke vznešenějšímu účelu – ochraně vlasti.

Kynský se obracel na české, resp. slovanské publikum a vybízel ho k následování příkladů některých rakouských básníků (Collina atd.). Zároveň docenil právě vlastenecké verše např. Poláka, které se v *Prvotinách* objevovaly už předtím (kupř. uvedená válečná báseň). Jedním ze způsobů, který se nabízel, bylo přinejmenším kompenzovat nedostatek dávných eposů aktuálními vlasteneckými válečnými zpěvy v mateřském jazyce, které se inspirovaly středověkým husitským zpěvem anebo klasickými vzory antickými či hebrejskými. V stati bylo navrženo následovat i zpěvy germánských pěvců a severských skaldů (sem právě spadala tradice PN!). Tyto literární předlohy ale měly být následovány se sémantickým a funkčním posunem. V poetickém plánu hrdinských zpěvů byla zdůrazněna především akční bojová událost, zrcadlící ovšem dobovou politickou situaci (napoleonské války) a protagonisté označovali vlastně kolektiv patriotických Čechů-bojovníků, který bojoval za svého krále a císaře. Tradiční česká hesla, poplatná národní tradici, byla využita pro vyjádření nadnárodní, resp. prorakouské patriotické

---

³⁹⁸Kynský, D.: *Něco o válečných písních (Píseň tábořská)*. Literární Přílohy k c. k. Vídeňským novinám pro národ český a slovenský. Roč. 3, č. 28 a 29, v neděli, dne 9. a ve čtvrtek, dne 13. července 1815. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1815, s. 164–165. (Zvýrazněno – I. K.)

³⁹⁹V němčině byla husitská báseň publikována v Hormayrově *Archivu* už o čtyři roky dříve, tj. v říjnu, Nr. 120–121, s. 451.

hrdosti. V roli nepřítele Čechů figuroval národ Franků, tedy potažmo Francouzů, kteří ohrožovali stabilitu habsburského mocnářství. Jestliže se tedy v recepci PN zrcadlil v obrazu Franka především vlastenecký aspekt v rámci zachování německé národní identity, ve jmenovaných českých dobových básních s válečnou tematikou se formulovala definice francouzského nepřítele z patriotických pozic prohabsbursky orientovaných básníků. Poezie inspirovaná starobylymi hrdinskými zpěvy vznikala tedy z odlišných pohnutek a s rozdílnou funkcí, přestože oběma literárním proudům byla společná protifrancouzská agitace.

Jako literární žánrový předobraz a zdroj literárních námětů pro české válečné vlastenecké zpěvy figurovala tedy PN nepřímo i v kontextu okruhu evropských historických zpěvů ve vídeňských *Prvotinách*, jejichž důležitý význam pro rané formování obrození bychom neměli opomíjet. Právě v *Prvotinách* vyšel částečný překlad *Ossiana* od Františka Palackého (r. 1817!)⁴⁰⁰, který jen potvrzoval vytváření literárního vzoru dávného historického zpěvu v kontrastu k absenci starobylé památky tohoto typu v české kulturní tradici.

2.2.2.2. Panteon literárních hrdinů: nibelunští hrdinové a vzor českého literárního hrdiny

Jak vyplývalo z našich předchozích dílčích úvah, seznamovala recepce PN v německé a rakouské literatuře, resp. tisku české obrozenice mimojiné konkrétně s jejími literárními hrdiny, kteří se stávali nejen předmětem dějepisných statí, ale opanovali i pole básnické. Zaměřenost německých, popř. rakouských literárních vědců na tu kterou stránku díla PN se však v recepci proměňovala, než konečně dospěla k estetickému charakteru díla a jeho poetologickému hodnocení.

Zpočátku odkazovali badatelé na PN jako na historický pramen, **důkaz existence starobylosti kultury** a dohledávali historická fakta, která oddělovali od bájných vyfabulovaných pasáží. Postupně se přesouvala pozornost více na **text samý** (vnětextové hledisko – rekonstrukce tvaru básně coby torza velkého eposu; strukturní hledisko – kompozice básně, platičnost líčení bitev, dramatičnost zápletek,

---

⁴⁰⁰Palacký, F.: *Ossian. Prvotiny Pěkných umění aneb Vídeňské učené noviny*. Roč. 5, č. 15, oddělení II. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1817, s. 121–125.

vlastnosti hrdinů) a na jeho **účinek na čtenáře** (dojímavost textu, vlastenecký odkaz apod.).⁴⁰¹

Právě Schlegelové rozpracovávali teorie svých předchůdců (von Müllera, Gramberga a von Hageny).⁴⁰² A. W. Schlegel ve svých přednáškách a studiích upozorňoval na znázornění „obrazu lidského osudu“ v PN :

*„Welch' ein Gemälde der menschlichen Schicksale stellt uns das Lied der Nibelungen auf! Mit einer jugendlichen Liebeswerbung hebt es an, dann verwegene Abentheuer, Zauberkünste, ein leichtsinniger oder gelungener Betrug. Bald verfinstert sich der Schauplaß, gehäßige Leidenschaften mischen sich ein, eine ungeheure Frevelthat wird verübt.“*⁴⁰³

A. W. Schlegel akcentoval proměny lidského osudu, které bezprostředně souvisely s jednáním postav. Důsledkem jejich chování docházelo k rychlým dějovým zvrátům. Orientoval se na proměnlivý obraz postav, jejich smýšlení a reflexi u dobové **modelové** čtenářské obce, o čemž například svědčily jeho zápisky z přednášek v Bonnu (1818), které se předchozích studií a přednášek o PN dovolávaly a shrnovaly je:

*„Wir können es in der epischen Literatur wahrnehmen, daß es hauptsächlich die Schilderung eines tiefen und starken Gefühls ist, welches die ganze Seele beherrscht, was das Glück epischer Dichtungen macht. Das Gefühl läßt sich unmittelbar nur unvollkommen schildern; seine Tiefe wird gemessen an seiner Dauerhaftigkeit, unter allem Wechsel des äußeren Lebens; seine Stärke an den Entschlüssen und Taten, welche es hervorruft.“*⁴⁰⁴

Ve Schlegelových poznámkách byl zdůrazněn především hluboký a silný pocit, který epos intenzivně reflektoval a přenášel tento dojem na potenciálního čtenáře PN. Hloubka vcítění do literárního díla vycházela z trvání a proměnlivosti vnějších okolností, síla pocitu byla vyvolána rozhodnutími a činy. Do středu Schlegelova poetologického zkoumání se tedy dostával **typ hrdiny a jeho smýšlení**, ne líčení akčních bitevních scén:

„Die Griechen haben eine Menge Heldengedichte gehabt: Titanomachien, Gigantomachien, Herakleiden, Thebaiden, zyklische, Rückfahrten der Helden ff. –

---

⁴⁰¹Viz kapitola 1.3.5.3. Nibelunská látka.

⁴⁰²Viz tamtéž.

⁴⁰³Schlegel, A. W.: *Aus einer ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinache Buchhandlung 1812, s. 30.

⁴⁰⁴*Kollegheft. Aus A. W. Schlegel's Bonner Vorlesungen (1818)*. In: Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911 (Příloha), s. 271.

*Aber die beiden Werke Homers haben vor allen andern Glück bei der Nachwelt gemacht, aus dem obigen Grunde. Es sind nicht die Kämpfe vor Troja, was uns bei der Ilias festhält; diese könnten eher ermüden. Die Seele des Gedichtes ist das hohe Gemüt des Achilles, sein gekränktes Ehrgefühl, seine leidenschaftliche Freundschaft für den Patroklos und seine Rache für dessen Tod. Eben so in der Odyssee: die Irrfahrten und die Schilderung des häuslichen Lebens bilden einen reizenden Kontrast; aber was eigentlich die Teilnahme in Anspruch nimmt, ist die Beharrlichkeit, womit Ulysses unter allen Hindernissen und Gefahren nach seiner Heimat zurückstrebt; die Treue der Penelope [...]*⁴⁰⁵

Schlegel demonstroval na homérských básních, konkrétně na Achillovi a Odysseovi či Penelopé, poetické hodnoty, které by mohly být podle jeho mínění pro vkus dobových čtenářů (zde v označení „potomků“) nejmíc působivé: jednalo se o vyšší smýšlení postav, jejich smysl pro čest, vášně, pohnutky, přátelství, pomstu, věrnost nebo vytrvalost. Analogicky upozornil Schlegel na podobné estetické kvality v PN:

„Die Liebe der Chriemhilde zum Siegfried und ihr aus seiner Ermordung entsprungenes unversöhnliches Rachegefühl. Um jene Liebe rechtfertigen, mußte Siegfried höchst liebenswürdig, edelmütig und zugleich im Glanze eines übernatürlichen Heldenthums, als ein Wunder der Welt geschildert werden. Darauf zweckt besonders der erste Teil des Gedichtes ab. Der Schauplatz eröffnet sich mit dem heitersten Bilde des Lebens wiewohl sich auch hier schon dunkle Ahnungen vernehmen lassen. Ritterliche Übungen und Feste, Wassentaten, eine doppelte Liebeswerbung. Bei der kriegerischen Werbung um die Brunhilde geht ein Betrug vor; diesen Betrug und seinen Leichtsinn muß Siegfried mit einem jähen und herben Tode büßen. [Die Jagd. Fülle der jugendlichsten Lebenslust.] Hierin offenbart sich die strenge Sittlichkeit des Gedichtes. Chriemhildens Trauer um seinen Tod ist ohnmächtig, man sieht keine Möglichkeit, wie sie ihn sollte rächen können. [...] Von der Ausfahrt der Burgunder in das Hunnenland ab sieht man schon deutlich die Katastrophe voraus. Eine Steigerung ebensowohl von blutigen Szenen, als von gewaltsamen Gemütsbewegungen, die ihresgleichen nicht hat. Es ist das Ganze des Gedichts wie ein Übergang vom heitersten blauen Himmel bis zum schwersten Ungewitter, von diesem bis zur gänzlichen Verfinsterung der Atmosphäre,

---

⁴⁰⁵Tamtéž. (Zvýrazněno – I. K.)

Ausbrücken von Vuklanen, Erdbeben, die ganze Landstriche verwüsten und bewohnte Städte verschlingen. ⁴⁰⁶

Dominujícím příznakem poetiky PN bylo pro A. W. Schlegela jednání postav vyplývající z jejich pocitové výbavy a proměnlivosti charakteru. Emocionální vazby (věrná láska, pomsta za vraždu milovaného manžela) determinovaly konstelaci figur, jejich jednání, a vyústily v katastrofu na hunském dvoře v druhé části eposu. Vyvažujícím elementem pomsty se stala mytologická idealizovaná postava Siegfrieda, která byla de facto ve svém nadpřirozeném „vzorovém“ hrdinství obětována. Strategie průběhu příběhu byla navíc obrazně přirovnána k proměně přírodní scenérie: od čistého nejvznešenějšího nebe po nečas, vyvření vulkánu a ničivé zemětřesení.

Přesun pozornosti badatelů k emocím literárního hrdiny už sám o sobě evokoval některé romantické literární postupy, podobně jako reflexe tragičnosti událostí porovnávané s přírodní katastrofou. Schlegel jako kdyby použil výjimečných mytologických i historických hérojů ze starobylého epického dědictví k představení modelu romantických protagonistů a jejich subjektivních myšlenek, od nichž se odvíjelo jejich jednání, i romantické motiviky, na níž spočívala výstavba syžetu (tragická zápletková odvíjející se od emocí postav, dramatická událostí). Sice vyzdvihoval vnitřnětextové sémantické „napětí“, které poskytovalo literární podklady pro novou, tj. romantickou tvorbu, ale paralelně sugeroval modelovým čtenářům (či posluchačům) určité významové vyvážení poselství eposu:

„Durchgeführte Haltung in den Charakteren bis in die kleinsten Züge. – Fehler [Leidenschaftlichkeit], sogar Verbrechen – ohne diese würden freilich keine Verwickelungen möglich sein – aber nirgends vorwaltende Niedrichkeit und Schlechtigkeit. Die Tadelnwertesten sind wieder durch eine gewisse wilde Größe gehoben, nirgends Abgestorbenheit jener Gefühle, welche auch zu den edelsten Taten fähig machen. Alles wohl erwogen, bleibt das Lied der Nibelungen einzig und wiegt die ganze übrige poetische Literatur des Mittelalter auf. ⁴⁰⁷

Jestliže se podle Schlegela projevovaly postoje postav do nejmenších detailů a zároveň se bez určitých vášní a zločinů nemohla zápletková odvíjející se od emocí postav, dramatická událostí. Sice vyzdvihoval vnitřnětextové sémantické „napětí“, které poskytovalo literární podklady pro novou, tj. romantickou tvorbu, ale paralelně sugeroval modelovým čtenářům (či posluchačům) určité významové vyvážení poselství eposu: Postavy, které se zpočátku projevovaly negativně, byly zase vyzdviženy skrze vznešené skutky. PN zůstala ve

---

⁴⁰⁶Tamtéž, s. 272.

⁴⁰⁷Tamtéž, s. 272–273.

svém záměru jednotná a podporovala tak nepřímou výchovný a vlastenecký aspekt, který prezentoval literární hrdiny adresátům statí jako představitele nejvyšších povahových ctností a současně jako ideální německé předchůdce a vzor pro současný národ.

Ve Schlegelově poukazu se odhalovala také preference „rozpornosti“ v jednání postav. Jejich vášnivé chování a kontrast v jejich činech předurčovaly nejednoznačnost situace a budily napětí, jak v rovině syžetu, nebo na nižších úrovních – v motivech a motivických klastrech. Zde se objevil zárodek „kontrastu“, „rozpolcenosti“ jako jednoho ze stavebních prvků děje, na němž si zakládala také romantická poetika, ať již v epických dílech, či dramatech. Ostatně i z tohoto důvodu mohli Schlegelové v PN spatřovat vhodný literární zdroj pro romantické drama. Středověký fikční svět eposu odkazujícího patrně ještě do hlubokého dávnověku, zdá se, odkrýval potenciál pro literární ztvárnění typu romantického subjektu.

Friedrich Schlegel ospravedlňoval v rámci svého pojednání *Über nordische Dichtkunst* v *Deutsches Museum* (1812) určitou **tragičnost** ve struktuře germánských eposů v širším slova smyслу, tudíž i tragický osud hrdinů, kteří byli po své smrti Odinem shromážděni ve Valhale, aby později obětovali svou čest a statečnost v osudném boji se Zlem. Tragičnost nordické mytologie ale byla podle jeho domněnky těsně spjata s kladnými stránkami hrdinství, s vyššími ctnostmi charakteru a lásky.⁴⁰⁸

Jak zmínil Schanze, jedním z charakteristických znaků romantismu byla „překladovost“⁴⁰⁹:

„Damit wäre auch jedes literarische Kunstwerk als „Übersetzung“ im doppelten Sinne des Wortes zu bezeichnen, denn der Leser „übersetzt“ durch seine Interpretation (mit anderen Worten, von seinem Leserhorizont aus), das, was der Dichter schon von seiner Warte aus in das verbale Medium der Begriffe und Bilder aus der Welt der Erfahrung „übersetzt“ (oder sogar „übersetzt“) hat.“⁴¹⁰

Pokud vztáhneme Schanzeho citaci na kontext PN, nelze si nepovšimnout, že právě Schlegelové a další němečtí badatelé poselství středověké varianty textu PN – jeho formální a poetickou stránku, včetně charakteru hrdinů, reinterpretovali

---

⁴⁰⁸Schlegel, F.: *Ueber nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 182.

⁴⁰⁹Schanze dokonce odcitoval Godwiho, který mimojiné napsal: „*Das Romantische selbst ist eine Übersetzung.*“ In: Schanze, H. (ed.): *Romantik-Handbuch*. Stuttgart: A. Kröner 2003, s. 316.

⁴¹⁰Tamtéž, s. 317.

v romantickém literárním klíči. Původní smysl středověké verze díla, poplatný dobovému horizontu vnímání tehdejších čtenářů, dešifrovali a upravili ve svých literárněhistorických recenzích podle společenské poptávky kultury 19. století. Akcentovali dramatickost pasáží, proměnlivost subjektivních hrdinských povah a jednání nebo odkazovali na vlasteneckou funkci textu.

V rakouském kontextu se rozkrývalo patrné přehodnocení nibelunských charakterů. Důraz byl kladen na **aktivní** hrdiny PN (na Ruedigera nebo Dietricha) vystupující především v druhé části básně, kteří současně podporovali svědectví rakouského písemnictví o **existenci silných literárních předků**. Tyto charaktery prezentovaly vazbu k dalším epickým básním rakouské provenience, např. *Heldenbuchu*. Nejenže se jednalo o figury zastoupené rovněž v dalších hrdinských básních údajného původního eposu, jednalo se zpravidla zároveň o historické osobnosti, jejichž existenci dějepisné prameny evidovaly.

Hinsbergova předmluva k PN prezentovala zřetelný mezník ve vnímání jednotlivých postav. V rakouských recenzích byli preferováni právě křesťanští hrdinové, kteří reprezentovali nejen národní prestiž, ale jednali upřímně a bojovali statečně až do poslední chvíle. Siegfriedova mytologická postava mohla být v rámci této optiky pravděpodobně spatřována jako „méně akční“ figura, která vlastně umřela násilnou smrtí pouze vlivem Osudu, ne v bitvě. Tento názor by mohl být navíc podepřen, vedle zaměření recenzí na určité edice, souběžně výběrem ukázek z PN, které byly zvoleny pro překlad do stancí (bitva se Sasy) nebo básní Caroliny Pichler a jejím akcentováním zejména těch nibelunských pasáží, které se spojovaly s rakouským kontextem básně. Zmíněný fakt mohl potvrzovat i účelový výběr pasáží ze Schlegelovských nibelunských statí, které rakouské noviny otiskovaly. Především byly totiž vyzviženy Schlegelovy argumenty o jednotlivých ctnostech nibelunských postav **souhrnně** jako **vlastnosti kolektivu dávných předků**, které podtrhovaly především vlastenecký podtext, vhodný pro dobovou agitaci národního čtenářského publika.

Pokud bychom touto sémantickou opozicí **akční versus tragický rek** poměřovali úryvek tzv. „Sterbeszene“ z historického dramatu M. H. Mynarta *Rudolph von Habsburk* v *Deutsches Museum*, na níž upozornil Tureček⁴¹¹, dalo by se

---

⁴¹¹Tureček, D.: Časopis „*Deutsches Museum*“ Friedricha Schlegela a česká obrozenecká literatura. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století, s. 132.

pochopit zvolání Přemysla Otakara II.: *„Ich kann nicht sterben wie ein alter Held / Aus Nibelungen Zeit. He, Merenberg / Ich lebe noch! Er ging schon fort. – Ha, Durst!*“⁴¹² v paradoxním dvojsmyslu. Ačkoliv typologicky postava připomínala nibelunského Siegfrieda podle okolností, za nichž umíral (opuštěn přáteli a zrazen), sám se explicitně s rekem neztotožňoval. Jakoby ona smrt, která mu byla předurčena (zemřít stranou a opuštěný), nekorespondovala s okázalou hrdinskou obětí života přímo na bojišti.

S vytěsněním Sigfrieda z priority literární recepce v rakouském tisku jako by byl mytologický svět nadpřirozených bytostí, kouzel a pověr vypovězen do sféry „neviditelné“, pouze tušené substance přítomné za textem, do dimenze potencionálního podprahového vnímání. Literární hrdinové sami o sobě reflektovali odlesk „ideálních vlastností“ a cíleně svými činy demonstrovali tzv. vyšší ušlechtilý záměr. Rakouský selektivní přístup k recepci PN mohl podporovat nepřímo i postoj recenzenta k rakouským hrdinům z celé monarchie, který se zrcadlil ve stati na Sartoriho vycházející publikaci otištěnou v r. 1816 v příloze k *Prager Zeitung*:

„Aber höher schlägt gewiß das Herz jedem Bewohner des österreichischen Großreiches, wenn er sich Gemälde von Männern vorführen sieht, die den Schooße seiner Heimath entsprossen, noch die Nachwelt Staunen machen, wenn der Ungar, der Böhme, der Oesterreicher, der Steyermärker, der Krainer, der Tyroler u. s. w. vaterländische Heroen erblickt, die den größten Einfluß auf die Weltbegebenheiten hatten, indem sie mit mächtiger Hand in's Rad der Schicksals reifend, das Loos ganzer Völker bestimmten, und, begeistert vom hohen Gefühle für's Vaterland, als Retter gegen Unterdrückung dastanden, oder – als blutige Opfer für ihren oft frevelhaften Zweck fielen.[...] In kräftigen, doch angenehmer Sprache liefert es seelenvolle Bilder kühner Thaten voll Hochsinn und Verachtung des eigenes Lebens für Constitution, Heimath und Religion, Heldensinn und angeborner Geist im Ordenskleide wie im Bauernküttel wechseln darin mit ungeheuren Scenen fanatischer Größe, mit erfolgreichen Wagestücken einer zügellosen Phantasie, einer fast übermenschlichen Kraft, Muth und Ausbauer. Obwohl wunderbar und deshalb

---

⁴¹²Mynart, M. H.: *Scenen aus dem Schauspiele Rudolph von Habsburg*. Deutsches Museum. Bd. 2, Heft 12. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 527.

ewig denkwürdig liegt diese Begebenheiten doch strenge historische Wahrheit zum Grunde.“⁴¹³

Recenze přibližovala podobu a funkci preferovaných literárních národních hrdinů tolik potřebných pro vyvolání z kolektivní národní paměti. Recenzent oceňoval na panteonu vybraných postav z národů rakouské monarchie právě ta fakta, která nasvědčovala aktivnímu podílu statečných vlastenců na záchraně vlasti a jejich zakořeněnost v historii podložené fakty té doby. Stať vykazovala obdobný výběr reků, jako tomu bylo v případě recepce PN: typy křesťanských odvážných bojovníků usilujících o vyšší vlastenecké cíle.⁴¹⁴ Český typ hrdiny byl zařazen mezi ostatní rakouské reky a musel proto do jisté míry obrozencům lichotit coby názorný příklad všech ctností.

Skrze rakouský tisk měli tedy čeští obrozenci možnost se seznámit s pozměněným kódem recepce PN a jejich literárních charakterů, i když vedle této skutečnosti měli mnozí povědomí přímo o zdrojích: o PN, o hrdinském okruhu příbuzných básní, ale také o hrdinských nordických ságách, na něž odkazovaly samotné rakouské noviny nebo je zmiňovali oba Schlegelové ve svých přednáškách či statích v *Deutsches Museum*.

2.2.2.2.1. Attila: literární obraz kolektivního nepřítele

Do českého německojazyčného tisku, konkrétně námi zvolených tiskovin, se dostal z nibelunského okruhu hrdinů jmenovitě paradoxně jenom Attila. Historické pasáže zabývající se osobností hunského panovníka podávaly ale především záporný obraz. Osobnost Attily totiž v obrozenském tisku počátkem 19. století získávala politický sémantický podtext. Charakter hunského panovníka byl vyňat z původních

---

⁴¹³(Rec.): Literarische Anzeige. Sartori, F: *Pantheon ewig denkwürdiger Wunderthaten volksthümlicher Heroen des österreichischer Groß-Reiches*. Allgemeines Intelligenzblatt zur Kaiserlich-königlichen privilegierten Prager Zeitung. Jg. 2, Nr. 6, Samstag, den 6. Januar 1816. Prag 1816, s. 20.

⁴¹⁴V knize Dr. Franze Sartoriho *Pantheon ewig denkwürdiger Wunderthaten volksthümlicher Heroen des österreichischen Großreiches* vydané ve Vídni v roce 1816 nebyli sice zmíněni nibelunští hrdinové, byli zde však příkladně uvedeni rakouští rekové ze všech tehdejších oblastí k říši příslušejících (kupř. i maďarský Jelki, z českých – Prokop, „Žiška“ (sic!) a Jiří z Poděbrad).

literárních vazeb v hrdinských německých a rakouských básních a převzal při svém historickém pozadí podvojnou roli k osudu Napoleona⁴¹⁵ :

*„Bey der Ankunft des Fürsten Karl von Schwarzenberg zu Triest: Attila ward, die Geisel der Welt, unter Aetius Panmern / Durch der Verbündeten Macht auf Chalons Gefildert bezwungen ! / Unter Schwarzenbergs Stab ward der Attila unserer Tage / Durch der Verbündeten Macht auf Leipzigs Feldern besieget! / Dieser Held, der Verbündeten Liebling und Liebe, ist heute Eingekehrt in Triest! / Djubelt, Bürger, ihm Beyfall.“*⁴¹⁶

Z úryvku bylo patrné, že příležitostná oslavná báseň vznikla při příjezdu šlechtice Karla Schwarzenberga do Triestu. V ní se oslavovalo Schwarzenbergovo vítězství v bitvě u Lipska nad novodobým Attilou, míněno Napoleonem. Podobně jako v básních Hormayrova *Archivu* se tedy Attilovo jméno přesouvalo do negativních sémantických konotací s podobnými osudy Napoleona.

Napoleonova osobnost získávala v postavě Attily alegorické rozměry také v otázce postoje k náboženské instituci, podobně, jako tomu bylo v básni Knollově. V tisku byl často konfrontován Napoleonův protipapežský postoj s obdobným záporným vztahem Attily k církvi a jeho dobývání Říma:

*„Attila war so grausam, daß er sich wie erbitten ließ, außer 2mal von Bischof Lupus und vom Pabst Leo. Weil nun beyde Namen Wolf und Löwe heissen, so sagte man: ‚Attila, den kein Mensch besiegen kann, laßt sich von Thieren bezwingen.“*⁴¹⁷

Předpojatost vůči hunskému panovníkovi vycházela mimojiné z fakt známých z historických pramenů otištěných v dobových periodikách.⁴¹⁸ Spolu s oživeným nibelunským literárním obrazem stěhování národů vyvolávala charakteristika hunského národa v obrozeném tisku zájem také v souvislosti s postupem

---

⁴¹⁵Shodou okolností ještě rok před politizací, tj. roku 1815, této nibelunské postavy bylo v tomtéž periodiku – Prager Zeitung – zmíněno vydání Zeuneho edice PN. Právě Zeune postavu Attily uváděl do roviny aktuální společenské situace.

⁴¹⁶*Nichtpolitische Zeitung*. Kaiserlich-königlich privilegirte Prager Zeitung. Jg. 2, Nr. 19, Freytag, den 19. Januar 1816. Prag 1816, s. 71.

⁴¹⁷*Nichtpolitische Zeitung*. Kaiserlich-königlich privilegirte Prager Zeitung. Jg. 1816, Nr. 176, Montag, den 24. Juny 1816. Prag 1816, s. 699.

⁴¹⁸Attilu zmiňovaly jako bojechtivého a krvelačného vůdce v roce 1815 v kratičké stati i Hromádkovy *Prvotiny*. In: Rautenkranz, J.: *Atyla, metla Boží, král hunský*. Literární přílohy k císařským královským Vídeňským Novinám pro národ český a slovenský. Roč. 3, č. 34 a 35, v neděli, dne 30. a ve čtvrtek, dne 3. srpna 1815. Vídeň: J. N. N. Hromádko 1815, s. 199–200. Psalo se zde o jeho osobě zejména v kontextu k jeho dobovačenskému charakteru a lásce k boji.

slovanských kmenů na území pozdějších slovanských sídel.⁴¹⁹ Hunský národ byl vyobrazován jako barbarský krutý národ, neobeznámený s morálkou, právy nebo vírou v protikladu k slovanským předkům.⁴²⁰ Zajímavý byl nepochybně Palackého pozdější článek v *Časopisu českého Musea* z r. 1834, kde byl konfrontován dějinný materiál o asijských národech příšlých do Evropy. Hunové byli podle Palackého odhadů dřívějšími římskými a jinými historiky často líčeni jako „zavalité“, „silné plemeno“ a mnohdy byli dokonce omylem zaměňováni s Mongoly či Avary!⁴²¹

Jak bylo patrné, postava Attily, ať už z historického nebo literárního pohledu, byla pro německé, rakouské, a nakonec i české badatele nesmírně provokativní. Jestliže se dříve na epickém charakteru Attily demonstroval sémantický posun, který odlišoval nordické a proti tomu jihoněmecké a rakouské vnímání charakteru figury, později se popis postavy politizoval a byl spojován přímo s Napoleonovou hrozbou. V rakouské literární recepci PN Attilova postava přirozeně vplynula mezi pozitivní figury, ať již svým postojem manžela, který stál za svou manželkou Kriemhildou v dobrém i zlém, či jeho přijetím křesťanství.

Na pozadí historických statí a protinapoleonských alegorických příměrů v rakouském a českém tisku se ve ztvárnění Attily paralelně vyhraňoval zřetelný dichotomický princip křesťanský oproti pohanskému, například v podvojnosti k Napoleonovi ve vztahu k papeži a katolické církvi, vnímanými v literární rovině jako neměnný a stabilní nadnárodní princip ve „zlatém věku“ středověku. Tento obraz „utvrzené víry“ se pak promítal přes minulost do současného stávajícího pořádku. I Napoleon byl tedy reflektován jako narušitel stávajícího řádu křesťanství, které pak zastupovalo jakousi rovnováhu v Evropě.

Z hlediska další perspektivy, která převrstvovala tuto „mravní“ ideu, se nabízelo vidění Attily potažmo Napoleona jako ničitele národních identit. Historické reminiscence v rakouském a českém tisku často poukazovaly na stěhování národů a v rámci pohybu jednotlivých národů bylo nesčetněkrát upozorňováno na násilný hunský vpád do Evropy a snahu o podmanění nejen Říma, ale i předních národů.⁴²²

---

⁴¹⁹*Mähren vom Jahre 375–526 oder bis zur Einwanderung der Slaven. Völkerwanderung Rugier, herulen, Gothen, Longobarden, nur durchziehende ephemere Völker.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg 9, Nr. 111, Mittwoch, den 16. September 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 437–440.

⁴²⁰Tamtéž.

⁴²¹Palacký, F.: *O velikém stěhování se národů z Asie do Evropy* (Podle J. Klaprotha). Časopis Českého museum. Roč. 8, sv. III. Praha: České museum 1834, s. 305–324.

⁴²²*Schatten der Vorwelt. Attila.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 1, Nr. 23 und 24, Mittwoch den 21. und Freytag den 23. Februar 1810. Wien: A. Strauß 1810, s. 104–06.

A. W. Schlegel ve své nibelunské stati v *Deutsches Museum* (1812) zaznamenal, že Hunové byli vnímáni jako předchůdci maďarského národa.⁴²³ S touto okolností mohl úzce souviset negativní postoj českých obrozenců k osobě hunského krále. Obrozenští badatelé, jak vyplývalo z jednotlivých učeneckých statí, nesli těžce vyvrácení Velkomoravské říše, kolébky slovanství, které bylo způsobeno právě Maďary.⁴²⁴

Protinapoleonsky orientované zmínky byly uvedeny často i v rámci recepce PN v národním kontextu (např. Zeuneho příměř, Hagenovy odkazy apod.). Francouzská hegemonie zastíňovala národní kvality, kulturu i národní identitu obecně. Obraz Attily v dobovém tisku jakoby tedy anticipoval promítnutí počátků vyostřené polarizace dvou modelů náboženství – křesťanského a pohanského (univerzalita jednobozství versus národní mnohobozství) – do literárních textů a připravoval literární charakter „nepřítele Evropy“ i z hlediska politického aktuálního vyznění.

2.2.2.2.2. Profilování typu českého hrdiny do 20. let 19. stol.

Vzhledem k absenci českých starobylých literárních eposů, na jejichž existenci v podobě PN a rekonstrukce okruhu jejich příbuzných hrdinských básní vztahovali nárok jak němečtí, tak rakouští badatelé, se začal utvářet vedle německých (rakouských) hrdinů PN i **typ českého literárního hrdiny**, který čerpal především z kronikářských a historických materiálů. Ve vybraném českém i rakouském tisku analogicky figurovaly zmínky o českých a moravských⁴²⁵ nebo jihoslovanských

---

⁴²³ „Denn in unserer Liebe wird ja der König der Hunnen, die man für einerley mit den Ungarn hielt, (noch im dreyzehnten Jahrhundert werden diese zuweilen Hunnen genannt), mit sichtbarem Wohlwollen geschildert.“ In: Schlegel, A. W.: *Ueber das Nibelungenlied*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung, s. 529 (Zvýrazněno – I. K.).

⁴²⁴ Např. Vocel později v básni *Bitva kouřimská v Přemyslovcích* spojoval Maďary s negativními přívlastky „vrazi“ a „cizozemci“ a rovněž jeho báseň *Bořivoj* symbolizovala bolestné rozčarování Čechů nad vyvrácením Velkomoravské říše. In: Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839, b. *Bořivoj*, s. 26; b. *Bitva kouřimská*, s. 27–30.

⁴²⁵ *Herzog Bretislaus*,... Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 6, Nr. 120 und 121, Freytag den 6. und Montag den 9. October 1815; Zpráva. *Břetislav I. Český Achilles*. (Praha 1813 /hra/). Wiener allgemeine Literatur-Zeitung 1816, Jg. 4; Vacek, A. V.: *Zavisch von Rosenberg, Sohn Budivojs, Dynasten von Welisch*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 61 und 62, Montag den 20. und Mittwoch den 22. May 1816; Schröckinger, L. A.: *Der heilige Wenzel*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 13, Freytag den 30. Jänner 1818; Swoboda, A. W.: *Sankt Wenzel und Ratislav*. (Legende). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 88 und 89, Freytag, den 24. und Montag den 27. July

hérojích,⁴²⁶ známých z národních kronik či písní, kteří vystupovali v dějepisných pojednáních nebo literárních ukázkách.

České literární prostředí nadto nahrazovalo epos drobnými epickými žánry ze současnosti vyrostlémi z tradice národního písemnictví, byť rovněž odkazujícících do středověku pro svůj původní inspirační zdroj: legendy a pověsti. Díky svému literárnímu zdroji legend či kronik psaných duchovními patřili mezi oblíbené hrdiny českého „literárního nebe“ národní patroni a světci, kupříkladu svatý Václav nebo svatá Ludmila. Tyto postavy byly často konfrontovány se svými nepřáteli (Drahomíra, Boleslav, fanatičtí pohané), aby projevily v básni svůj výrazně kladný křesťanský charakter.⁴²⁷

Roku 1818 vyšla v *Archivu* báseň *Sankt Wenzel und Ratislav* od A. V. Svobody⁴²⁸ označená jako legenda. Báseň líčila střet pohanských vojsk Ratislavových s křesťany v čele s Václavem. Již z obrazu vojsk stojících proti sobě bylo patrné hodnocení obou táborů:

„*Muthig, fromm zur Kreußesfahne / Schaun die Christen auf, die Prager, / hohlen Muth und Kraft vom Kreuß*‘. / *Trußig nach dem Gößenbilderm / Schaun die siegesstolzen Heiden, / Und es glüheth Muth im Blick.*“⁴²⁹

Jestliže křesťané prezentovali vyšší sílu: čistou oddanou víru v Boha, pohané ztělesňovali princip války založený na násilí.

Ještě více byla fanatičnost pohanů symbolizována v básni *Drahomíra*, kde se její obětí stala díky své oddanosti křesťanskému Bohu postava duchovního.

1818; Svoboda, A. W.: *Drahomira*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 6, Mittwoch den 13. Jänner 1819; aj. Např. jednotlivé medailony o přemyslovských knížatech a českých panovnících obecně podával i časopis Hýblův *Hyllos*. Národní časopis poučujícího a obveselujícího obsahu. (Praha: Rainold 1820); např. chronologická pojednání o Krokovi, Libuši, Přemylvi, ale také o Jiřím z Poděbrad, Karlu IV. apod.

⁴²⁶*Über die slavische Gesänge*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 6, Nr. 3 und 4, Freytag den 6. und Montag den 9. Jänner 1815. Wien: A. Strauß 1815; Pokračování: *Noch einige Rhapsodien serbischen homeriden des 19. Jahrhunderts*. Tamtéž, Nr. 36, 37 und 38, Mittwoch den 25., Freytag den 27. und Montag den 30. März 1818; Richter: *Illyrische Gränzhelden*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 80, Montag, den 5. July 1817. Wien: A. Strauß 1817.

⁴²⁷O svatém Ivanovi např. *Hesperus*. Belehrung und Unterhaltung für die Bewohner des österreichischen Staats. Jg. 2, Bd. 3, Theil 7.–9. Brünn: Gastl 1811.

⁴²⁸**Václav Alois Svoboda (Navarovský)** (1791–1849), gymnasiální profesor, od r. 1821 i na Malostranském gymnasiu v Praze. Básník, překladatel (překlad Rukopisů), autor komedie *Karel Škréta* (1841). Viz Novák, J. V.; Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberg 1936–1939, s. 293–294.

⁴²⁹Svoboda, A. V.: *Sankt Wenzel und Ratislav*. (Legende). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 88 und 89, Freytag den 24. und Montag den 27. July 1818. Wien: Strauß 1818, s. 347.

Vražedkyně byla potrestána a symbolicky skončila v plamenech, které byly příznakem božího trestu:

„Ringe flammt der Forst, / Die Erde borst / Weit gähnt es hinab, bis zur höllischen Lache. / Es brechen herauf aus dem Flammen schlund / Die Geister der Rache. / Die Augen glühn, / Und Flammen sprühn/ Aus dem scheußlichen Mund. / Da sträubt sich ihr Haar, der Muth ihr bricht, / Sie verzweifelt, und lästert mit rasende, Spotte, / Da rafft die die Rotte / Der Rächer hinab; / Ins Höllengrab / Die Frevlerin fährt vor des Herrn Gericht.“⁴³⁰

Oba tábory v básni *Sankt Wenzel und Ratislaw* byly rozlišeny kvalitativně i pomocí barev: Václav symbolizoval bílou barvu a byl zobrazován v zářivém lesku, pohané se vyznačovali černou barvou. Tímto způsobem byl v textu zvýrazněn zjednodušený princip dobra a zla, kladného a záporného hodnocení. Přesto s sebou pohanství v podtextu neslo i tradiční řád mytologických bohů a věrnost starému pořádku:

„Auf von seinem gold'nen Sitze / Seine Augen sprüh'nde Bliße, / Springet Herzog Ratislaw: / Melde dieß dem Wenceslaw: / Treu dem Glauben meiner Väter, / Will ich strafen die Verräther, / So die alten Götter höhnen, / Und den Christengößen fröhnen. – / Ha, ich komme streng zu richten, / Komm' euch alle zu vernichten, / Eure Bilder zu zerschmettern! – / Will, daß unsern alten Göttern, / Will, daß Swantowiten wieder / Und der Lada frohe Lieder / Nach der Väter Weise klingen. / Peron sollt ihr Opfer bringen, / Dem die Holden, die uns zeugten, / Treu und fromm sich immer beugten, / Der, wenn sonst Gefahr und Noth / Drohte, Schuß und Beystand both.– / Aber fort die Christuskreuzße, / Dessen Priester alle Reißße / Diesem Leben wollen rauben! / Fort, ja fort den Christusglauben, / Der das Böhmenvolk entmannet, / Sey für immer er verbannet. / Sag' auch dieß dem seigen Herzog, / Daß mit meiner Schar ich her zog, /Ihn von seinem Thron zu jagen...“⁴³¹

V abstraktní rovině pak tento pohanský pořádek zachovával smysl pro národní symboly, křesťanský duch naproti tomu nahrazoval tento obraz tradice otců univerzálním, jednotícím systémem a právě jemu bylo umožněno v textech této

---

⁴³⁰Svoboda, A. V. : *Drahomira* (Ballade). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 6, Mittwoch den 13. Jänner 1819. Wien: Strauß 1819, s. 23. Za básni byl doplněn ještě historický komentář, který stručně zasazoval Drahomíru do českých dějin.

⁴³¹Svoboda, A. V.: *Sankt Wenzel und Ratislaw*. (Legende). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 88 und 89, Freytag den 24. und Montag den 27. July 1818. Wien: Strauß 1818, s. 346.

povahy zvítězit.⁴³² Slovanský mytologický panteon byl doplněn odbornými vysvětlivkami. Tyto komentáře vlastně simulovaly starobylé, faktické historické pozadí událostí. Zmínky o slovanském božstvu postulovaly nadto vyváženost starobylosti slovanského mytologického sboru ve srovnání s germánským světem bohů.⁴³³

Vedle světců se panteon literárních hrdinů naplňoval postavami knížat a kněžen, zejména přemyslovského rodu.⁴³⁴ V oblibě byly zmínky o bájném příběhu Libuše a Přemysla Oráče, at' již zachycované v úryvcích z českých kronik nebo v básních otištěných přibližně v době domnělého objevení *Rukopisu zelenohorského*. Meinert sám propůjčil svému čtvrtletníku jméno Krokovy dcery – *Libuša* (1804), aby jejím jménem formuloval cíle tohoto almanachu:

*„Dieß sind die Ansprüche, welche Libussa auf die Dankbarkeit ihrer Nachwelt und vorzüglich einer Anstalt hat, die Darstellung und Erhöhung der gegenwärtigen Cultur von Böhmen sich zum Zweck macht. Möge, mit dem Namen, der Geist der weisen Herzogin auf die Libussa des neunzehnten Jahrhundert übergehen! Möge es ihr gelingen, die Stimmen der zerstreuten Edeln im Vaterlande über unserer eigensten Angelegenheiten, als Menschen und Staatsbürger, zu sammeln, und sich ein Reich, so kleines sei, vorzüglich unter ihren heranblühenden Zeitgenossen zu stiften! Möge sie, herrschend durch die Kraft der Ueberzeugung, durch die Zauber des Schönen und durch die Würde ihrer Absichten, Gehorsam zeigen, und einflößen gegen die heiligen Geseße des Vaterlandes, gegen die ewiggültigen Aussprüche der allgemeinen Menschenvernunft, gegen die Erhabenheit göttlicher Wahrheiten!“*⁴³⁵

Postavu kněžny Libuše zvolil Meinert ke zprostředkování úsilí o povznesení české kultury shromažďováním zpráv o významných předcích a „podáváním zpráv

---

⁴³²Tato ideová problematika tematizovaná jako stěžejní konflikt v básnické próze Josefa Lindy: *Záře nad Pohanstvem, nebo, Václav a Boleslav: vyobrazení z dávnověkosti vlastenské* (Praha 1818). Srov. k tomu studii: Vodička, F.: *Lindova Záře nad Pohanstvem, prototyp české prózy preromantické*. In: *Počátky krásné prózy novočeské. Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy*. Praha: Melantrich 1948, s. 157–258.

⁴³³Ponecháváme stranou zajímavou tematiku utváření mytologického slovanského panteonu paralelně vůči germánskému, pouze konstatujeme, že se slovanské božstvo bylo předmětem četných studií už ve vídeňských periodikách, tak bylo v centru obrozenského bádání (např. Kollár, Šafařík, Hanuš apod.).

⁴³⁴Svatý Václav i Drahomíra samozřejmě patřili i do této skupiny. Viz například ukázka z dějin prof. Cornovy v Apollu, kde se prezentovaly příběhy od Bořivoje až po Václava III., čili celá přemyslovská sága Viz. Cornova: *Analekten aus Böhmens älterer Geschichte*. Apollo. Bd. 3. November Prag/Leipzig 1793, s. 197–238.

⁴³⁵Meinert, J. G. (ed.): *Předmluva. Libussa. Eine vaterländische Vierteljahrschrift*. Bd. 1. Prag: J. B. Calve 1802, s. IV–VI.

o svatých právech vlasti, vznešeností božských pravd a výrocích lidského rozumu“. Jinými slovy řečeno, se podle Meinerta vytvářela nová, byť malá, říše na podkladě vybudovávané nové (současné) kultury. V Meinertově předmluvě byl vlastně učiněn pokus skrze symbol moudré, krásné kněžny vymezit jeden ze stavebních pilířů „znakového“ pojetí české vlasti založeného na kulturním literárním dědictví Čechů.⁴³⁶ Libuše zde figurovala v roli oblíbeného literárního topoi „barda“, které bylo frekventované například v německé poetice, jak bylo patrné mimo jiné i z Knollových básní.

Populárnost postavy české kněžny naznačovaly i další dvě básně, které se objevily v *Hesperu* (z r. 1816 a r. 1818) z pera Němců. Zatímco báseň *Libussa* od Franze von Maltiše (1816) byla většího rozsahu, v případě básně *Der Traum der Libussa* od Carla de Witteho (1818) se jednalo výslovně o básnickou formu fragmentu.

Básnická skladba *Libussa* pojednávala o postavě Libuši jako o typu věštyně, která nastoupila na stolec podle přání umírajícího Kroka. Rámec básně byl ukotven zřetelnými pohádkovými a idylickými rysy. V popředí příběhu nedominovala její „moudrost“ a funkce přísné panovnice, zakladatelky českého národa jako v *Rukopisu zelenohorském*, ale její věštecká, kouzelnická schopnost, která ji předurčovala na trůn. Jak se vyslovil umírající kníže Krok :

„Zwar hat das Schicksal keinen Sohn / Dem Mächtigen gegeben, / Den sterbend er auf seinem Thron / Vermöchte zu erheben; / Doch eine theure Tochter ward, / Libussa ward vergönnet, / Von deren holder Gegenwart / Mein Herz so schwer sich trennet.

[...]

Sie die des Himmels Huld geschmückt, / Mit jeder Herrschergabe, / Sie sey es, die mein Volk beglückt, / Sie krön' ich heut am Grabe. / Begeistert oft als Seherin / Schaut sie der Zukunft Ferner, / Sie zier ich heut als Herrscherin / Mit dieser Krone Sternen.“⁴³⁷

Základním motivem tedy nebyly Libušiny intelektové schopnosti, ale stěžejním námětem bylo v duchu pohádkového principu její osobní kouzlo a proslulost mezi princí, současně však nedobytnost, s níž odolávala lásce. Příběh

---

⁴³⁶Srov. Macura, V.: *Znamení zrodu*. České národní obrození jako kulturní typ. Jinočany: H&H 1995 nebo týž: *Český sen*. Praha: Lidové Noviny 1999, kapitola: *Sen o vlasti*.

⁴³⁷Maltiš, F.: *Libussa*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Jg. 7, Bd. 2; Nr. 36. July 1816. Brünn: Gastl 1816, s. 287.

pak líčil klíčový průběh seznámení s Přemyslem, jenž Libuši nejprve učaroval svým zpěvem, a sentimentální chvíle jejich opětovaného milostného citu. Volba Přemysla jako jejího manžela byla odsouhlasena i „vyšší božskou“ mocí, byla ale podmíněna Libušiným citem. Celá báseň vyznívala ve prospěch akcentování chudého původu Přemysla, který svoji urozenost však nosil v „srdci“:

„Das Glück von unserm Vaterland, / Soll unser Glück vollenden, / Der Gottheit Segen uns verband, / Laß uns den Segen spenden. / Es wird der fernsten Nachwelt Sohn / Noch die Geschichte hören, / Mein spätster Enkel auf dem Thron, / Des Landsmanns Pflug verehren!

*Du glänzest nicht in Lorbeerpracht, / Mit deiner Ahnen Siege, / Vergistend louschte Königsmacht, / Nicht an des Knaben Wiege; / Doch, vor den Herrschen einer Welt, / hatt' ich dich mir erkohren, / Denn wessen Herz die Tugend schwellt, / Ist königlich geboren!“*⁴³⁸

Skladba Maltíže de facto posilovala pověst o bájném vzniku českého národa z mýtu o lidu „českých chaloupek“, který byl vyzdvihován ve své prostotě pro svou vnitřní opravdovost a ctnost nad urozený původ a statečnost vznešených hrdinů.⁴³⁹ Přitom však zde byl typ prostého venkovana zobrazen jako ideál stylizující se jako určitý příznakový prvek upomínající svou sentimentálností na žánr pastýřských idyl.

Fragment Witteho básně rovněž stavěl na prorocké schopnosti české kněžny a celý byl situován do formy věšteckého snu. Báseň prosazovala ústy věštkyně Libuše statečnost českých Libušiných potomků, avšak v rámci rakouské monarchie:

*„Im Adler wir der Jungfraulöwe glänzen / Und dennoch steht er unvermischt für sich. / Zu weltentscheidend siegesvollen Kränzen / Ruft Austria, geliebtes Böhmen! dich. / Doch, wie im Frieden so in Kriegestänzen / Gedenkt mein treues Volk auch noch an mich! / Die Schwelle wird es mahnend ihn verklingen, / Daß sich auf mich des Pallast's Steine gründen.“*⁴⁴⁰

V podstatě symbolizovala Libuše ohlas českého statečného národa se svou vírou a trůnem, který byl ve své funkci „posvěcen“ a předurčen hájit si svou svobodu, zde v rámci rakouských německojazyčných zemí:

---

⁴³⁸Maltíß, F.: *Libussa*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Jg. 7, Bd. 2, Nr. 47. September. Prag: Gastl 1816, s. 376.

⁴³⁹K mýtu „českých chaloupek“ a literární idealizaci venkova v české kultuře 19. století viz např. Rak, J.: *Bývali Čechové*. Praha: H&H 1994, kapitola: *Ty naše chaloupky české*.

⁴⁴⁰Witte, C.: *Der Traum der Libussa*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Jg. 9, Nr. 48, August 1818. Prag: Gastl 1818, s. 384.

„Noch einmal sammeln sich des Feindes Schaaren, / Bestürmen Böhmen jungfrauliches Land, / Doch an den Felsen sollen sie erfahren / Der Nemesis gerechte Richterwand. / Und lange noch wird in den spät'sten Jahren / Der Keim von Teutschlands Heile hier erkannt / Denn wo per Heilung Segensquellen fließen, / Von dort muß sich das Freiheitsheil ergießen.“⁴⁴¹

Sympatie potenciálního českého čtenářstva musel získat poukaz na umístění hrdinského sakralizovaného lidu Libušina do středu mezi význačné národy. Hodnota středu symbolizovala významnou pozici, která byla českému lidu přisuzována. S axiologickou kvalitou středu byly spjaty nejen německojazyčné země, ale současně i české země. Navíc, jak je patrné z Macurovy studie, motiv „středu“ vyhovoval nárokům jungmannovské generace, protože podporoval kladné estetické hodnocení a mytizaci českých reálií i znakových atributů (pozice národa v Evropě, ideálnost jazyka apod).⁴⁴² Witteho básní byl tedy významně posilován mýtus hrdinského a svobodného národa, dědice Libušina kulturního odkazu.⁴⁴³

Zajímavé bylo, že ve shodě s evropskou tendencí oživovat povědomí o charakterech z dávných eposů a bardských zpěvů se i v námi vybraném vzorku rakouského a českého tisku vyhraňovaly nakonec zmínky o čtyřech typech českých šlechtických literárních hrdinů: typ křesťanského, moudrého a statečného panovníka (sv. Václav; bájní i historičtí Přemyslovci: např. Bořivoj a důraz na přijetí křtu nebo Přemysl Otakar II.), typ rytíře (Břetislav, který získal přízvisko „český Achilles“), typ pěvce (např. Záboj) a typ ženské moudré, dobré a citlivé hrdinky, nejčastěji vládkyně (např. Libuše, Judita, Eliška Přemyslovna). Mnohdy se tyto typy u mužských postav nenásilně prolínaly (např. u Záboje – rytíř i pěvec; Břetislav, Otakar II. – panovník a rytíř).⁴⁴⁴

---

⁴⁴¹Tamtéž.

⁴⁴²O sémantické hodnotě „středu“ a jeho funkce v jungmannovské kultuře srov. Macura, V.: *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H 1995. Podkapitola: *Střed* v Oddílu Pojmosloví.

⁴⁴³Více o pojetí Libuše jak v německojazyčném kontextu, tak v českém kontextu, jejich funkční odlišnosti srov. např. Kraus, A. V.: *Pověst o Libuši v literatuře německé*. Athenaeum. Listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Ročník VI, č. IX, 15. června 1889, s. 261–272, 309–313; Kraus, A. V.: *Stará historie česká v německé literatuře*. Praha: Bursík & Kohout 1902 nebo Macura, V.: *Český sen*. Praha: Lidové noviny 1999, podkapitola: *Sen o Libuši*, s. 88–96.

⁴⁴⁴V podstatě naše závěry zčásti korespondují s vyhraňováním určitých typů hrdinů, kteří se vymezovaly v historické předbřeznovské próze a historických statích ve vzorku obrozených časopisů, do nichž podnikl sondu Jaroslav Kolář. Rovněž i zde dominoval typ šlechtice, hlavně osoby panovníka a šlechtice z doby Přemyslovců. Srov. Zítka, M.: *Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbřeznovské*. Acta universitatis Carolinae. Studia Historica XV. Philosophica et historica 5, 1976, s. 15–43.

Bylo zřejmé, že již historické články o jednotlivých osobnostech, které čerpaly z rozmanitých pramenů, postupně profilovaly pozdější básnické charaktery hrdinů (například pozdější oblíbenost postavy Závíše nebo Přemysla Otakara II. nejen v básních, ale i v dramatech). Důkazem mohla být pro ilustraci v biografii té které mužské historické osobnosti zmínka (která pak nabývala již významu klišé) v charakteristice o typu charismatického mladého hrdiny, který byl známý svými úspěchy v turnajích, honech a rovněž se vyznamenal mnoha činy.⁴⁴⁵ Typologicky připomínaly tyto hrdinské osobnosti právě nibelunské rytířské hrdiny; jak svým vznešeným původem a činy, tak v případě Závíše nebo Přemysla Otakara II. i svým tragickým osudem.⁴⁴⁶

Zatímco ale například ve schlegelovské recepci PN dominoval u hrdinů důraz na kontrasty v jejich smýšlení a proměnu charakteru, český typ hrdiny, který se vytvářel v rakouském a českém tisku, se přibližoval spíše „hinsbergovskému“ pojetí a rakouské recepci PN. Předmětem zájmu se stával literární protagonista se stabilní kladnou povahou, který své osobní emocionální pohnutky zpravidla podřizoval tzv. vyšším ideovým zájmům (křesťanské víře nebo boji za vlast, za národ). Ilustrativním dokladem tohoto faktu byla postava Jaroslava, která figurovala v tomtéž literárním námětu, a sice v boji proti Tatarům, hned ve dvou básních otištěných v Hormayrově *Archivu* tentýž rok 1818.

První básnická skladba vznikla při slavnostních olomouckých hrách řízených právě profesorem Knollem. Autorem byl místní básník Canaval, jehož deklamovaná skladba získala ocenění. Vyjadřovala oslavu hrdinského činu Jaroslava ze Šternberka, jehož vítězství nad Tatary mělo právě výročí.⁴⁴⁷ Český vítězný rek byl řazen do českého národa skrze příslušné atributy implicitně referující o české historické tradici (prapor svatého Václava, příslušník české /böhmisches/ šlechty), ale v závěru si jeho vítězství přivlastňovaly německé země:

---

⁴⁴⁵*Bretislaus, Fürst von Mähren und Gesetzgeber am Grabe des heil. Adalberts zu Gnesen 1039.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 6, Nr. 120 und 121, Freytag, den 6. und Montag, den 9. October. Wien: A. Strauß 1815, s. 495 nebo např. Vacek, A. V.: *Zavisch von Rosenberg, Sohn Budivojs, Dynasten von Welisch.* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 61 und 62, Montag den 20. und Mittwoch den 22. May 1816. Wien: A. Strauß 1816, s. 252.

⁴⁴⁶Nebudeme se podrobněji zabývat jednotlivými literárními českými hrdiny v německojazyčné literatuře 19. století, naším cílem je spíše naznačit na dílčích ilustrativních příkladech proměnlivou funkci jednotlivých postav v obou kulturně-jazykových kontextech.

⁴⁴⁷Srov. Kraus, A. V.: *Stará historie česká v německé literatuře.* Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 311–312.

*„Durch Jaroslaw's ruhmwürdiges Bemühen, / Soll furchtlos Deutschlands Kunst und Wissen blühen. / Wohl war die Olmüß hohes Loos beschieden / Dem deutschen Lande standst du fest ein Hort / O wahre du darum im süßen Frieden / Als heilig Kleinod deutschen Sinn und Wort, / Wag die Gewalt sich viel auch unterwinden, / Dem Geiste muß die rohe Kraft verschwinden. / Soll Leben kräftig sich gestaltet zeigen, / Muß Geist und Kunst sich heiter ihm vermählen, / Der Selbstsucht gift'ge Natterzunge schweigen, / Ein Hochgefühl den Busen mächtig stählen. / Dann nur erglänzt, umwallt von liucht und Klarheit, / Der ew'ge Thron des rechtes und der Wahrheit.“*⁴⁴⁸

Jaroslavova zásluha na osvobození Evropy od tatarských nájezdníků získala širší patriotický německý kulturní rozměr, takže mýtus hrdinského českého národa postrádal vlastní národněkulturní kontext.

Jakoby polemicky se proti tomu objevila o rok později otištěná báseň *Jaroslav* z RK, německý překlad A. V Svobody, vyzdvihující zřetelně národní, resp. českou identitu slavného hrdiny. Publikovaná báseň v němčině navíc přímo vybízela rakouského, resp. německého čtenáře ke srovnání obou básní, a tak formovala jeho vnímání české kulturní tradice hrdinství.⁴⁴⁹ V obou případech byl akcentován poukaz na sílu českého zachránce (v německé básni přirovnán k bohu války, v německé verzi *Rukopisu královédvorského* přirovnání pozitivními přívlastky). V Canavalově básni je zdůrazněn Jaroslavův apel na ostatní spolubojovníky a jeho čin je tak hodnocen v rámci kolektivu, navíc s přihlédnutím zejména k ochraně města:

„Ein Kriegesgott ist Jaroslaw zu schauen, / Dem Feinde Tod drohn düster seine Brauen, / In seinem Munde Worte voll Vertrauen: / Auf Brüder nun, laßt uns die Kraft erproben, / Heut soll der Erdtheil fallen oder siegen, / Die Bildung leben oder unterliegen, / Drum sey für sie das Banner hoch erhoben. / Und freudig wollen

---

⁴⁴⁸Canaval, M. F.: *Europa's Rettung, vor dem tartarischen Verwüstung; durch Jaroslaw von Sternberg, vor Olmüß im Jahre 124.* Zweytes vaterländisches Fest auf dem heiligen Berge bey Olmüß, am 16. Juny 1818. Archiv für Geographie, Historie, Staats-und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 129, Mittwoch, den 28. October 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 510.

⁴⁴⁹Svoboda, A. V.: *Der Mongolen Einfall 1241. Aus der neuentdeckten, unschäßbaren Königinhofer Handschrift, von der diese Blätter ehestens umständlicher sprechen.* Archiv für Geographie, Historie, Staats-und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 155, Montag den 28. December 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 613–616.

wir an ihm geloben / Der Adler Böheims soll voran uns fliegen, / Wo wir um ihn in dichten Scharen kriegen / Sey Rings des Feindes Schwarm, wie Spreu, zerstoßen.“⁴⁵⁰

Ve verzi RK se naproti tomu jevil čin Jaroslava jako čin individuální. Jeho postava se objevila na scéně náhle a v poslední chvíli, když síly spojených vojsk už slábly. Navíc byla figura vložena na bitevní pole po spletitych peripetiích zápletky, v nichž se mohla demonstrovat nejednotnost rozkolísaných hrdinů. Jaroslavův skutek pak nepřímo posiloval jedinečnost hrdiny, a navíc posouval do popředí především českou národní sílu a hrdinskou zásluhu v širším společenském kontextu: na záchraně evropského kontinentu, jeho svobody a náboženství.

Jestliže z hlediska frekvence a detailnějšího vhledu byli autory statí o českém dějepisectví a kronikářství většinou čeští badatelé (filologové, slavisté, dějepisci apod.), jako např. Pelcl, Pubička, Dobner, Dobrovský, Hanka a další, nemělo by se tedy opomíjet, že na básnických dílech psaných v němčině, ale látkově čerpajících z českých legend a pověstí, resp. české literární tradice i na formování mýtu českého národa a jeho dějin se velkou měrou podíleli právě i rakouští Němci (Knoll, Meinert, Meißner, Maltiß ad.).

Náš pramenný materiál dokládá na dílčích příkladech, že ve vztahu k Meinertovu apelu o přijetí PN ve funkci literárního vzoru dávného eposu pro českou, potažmo rakouskou literaturu, tak na příkladech figurování českých literárních patronů i v dílech od původu německých autorů, byl preferovaný ryze národní charakter české literatury 19. století opravdu spíše konstruktem českých literárněvědných syntetických prací,⁴⁵¹ než že by odpovídal skutečné kulturní situaci.⁴⁵²

Jak zmínil Arnošt Kraus ve své stati, prolnutí dvou jazykových sfér, německé a české, se projevovalo v 19. století i v rovině básnické tvorby. Goethe, který sám měl k českým zemím silný vztah a pěstoval kontakty s českými obrozenci, později napsal:

---

⁴⁵⁰Canaval, M. F.: *Europa's Rettung, vor dem tartarischen Verwüstung; durch Jaroslav von Sternberg, vor Olmütz im Jahre 124.* Zweytes vaterländisches Fest auf dem heiligen Berge bey Olmütz, am 16. Juny 1818. Archiv für Geographie, Historie, Staats-und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 129, Mittwoch, den 28. October 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 510.

⁴⁵¹Jak o tom detailněji s přihlédnutím k jednotlivým vybraným literárněhistorickým syntézám počínaje Dobrovským a Jungmannem pojednal J. Holý in: Holý, J.: *Česká literární historiografie, její formování a její obrazy německojazyčné literatury v českých zemích.* Estetika 38, č. 2–4, 2002, s. 207–222.

⁴⁵²Viz Tureček, D.: *Jazykový selektivní filtr.* (Doptávání po metodě dějin literatury). In: Papoušek, V.; Tureček, D.: *Hledání literárních dějin.* Praha/Litomyšl: Paseka 2005, s. 18–19.

„O spolužití dvou sfér jazykových a básnických poskytují nám Čechy nyní zajímavý obraz, v němž při největším rozdílu, jež už vyjadřuje rozdíl mezi němčinou a slovanštinou, jeví se přece nejtěžší spojení. Neboť, nemohou-li čeští básníci, i když sledují staré vzory, vyhnouti se tomu, aby nebyli smýšlením, výrazy, tvary a vzděláním přece jen Němci, jsou naopak němečtí básníci v Čechách rozhodnou náklonností a stálým vrácením k staronárodnímu v pravém smyslu českými.“⁴⁵³

Naše prameny i dílčí, starší literárněvědné studie⁴⁵⁴ zhruba do 20./30. let 20. století dokládaly, že se na budování tradice dávné „slavné“ minulosti výrazně podílely s kladným ohlasem u Čechů i němečtí autoři.⁴⁵⁵ Ilustrativní příklady dokládají výrok Peřiny, že by se německo-česká obrozenská produkce neměla oddělovat od české literární tvorby 19. století a spojovat se na podkladě identické jazykové báze s německou kulturou, ale právě naopak. Obě etnika v českých zemích vytvářela společnou, teritoriálně vymezenou („böhmisch“) kulturu, a tudíž by měla být pojímána jako jeden celek, který by ovšem nepostrádal vnitřní napětí.⁴⁵⁶ Nelze tedy mluvit, jak zdůraznil Tureček, v případě Murka pouze o jednostranné obecné „vlivologii“ německé kultury na formování obrozenské literatury,⁴⁵⁷ ale na konkrétních příkladech, mimo jiné i ohlasu PN, se sémanticky odlišují stěžejní linie mnohačetných inspirací od vnějšího formálního vlivu, resp. metodologického podkladu pro vydávání starých památek přes žánrový předobraz dávného zlomku eposu až po možné profilování určitých hrdinských typů postav, které typologicky odpovídaly některým nibelunským rekům.

---

⁴⁵³Kraus, A. V.: *Goethe a Čechy*. Praha: Bursík a Kohout 1896, s. 136.

⁴⁵⁴Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlags-Buchhandlung Styria 1897; Kraus, A. V.: *Stará historie česká v německé literatuře*. Praha: Bursík & Kohout 1902; Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen*. Geistgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773–1844). Im Anhang Briefwechsel zwischen J. G. Meinert und Josef Dobrowsky. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel 1932.

⁴⁵⁵Dokladem toho je i fungování německého Muzejníku, paralelně s českou variantou, kam přispívali němečtí autoři (např. Ebert, Müller, Gerle, Dräxler ad.) texty s náměty z české minulosti: *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*. Prag: Verlag böhmischen Museums. 1827–1829. Podrobnější materiálové dílčí důkazy o provázanosti ohlasu PN a českých námětů z české literární minulosti viz další kapitola.

⁴⁵⁶Peřina, J.: *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století I*. Ústí nad Labem: Albis International (v rámci edice AUC jako 5. svazek řady Slavogermanica) 1996, s. 33. Peřinova studie načrtává podstatné otázky německo-české a české literatury v 19. století v českých zemích v rámci rakouské monarchie.

⁴⁵⁷Tureček, D.: *Časopis „Deutsches Museum“ Friedricha Schlegela a česká obrozenská literatura*. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (ed.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 132.

Jakkoliv bylo možné zpočátku zřetelně sledovat na námi zvoleném pramenném materiálu (článcích a básních) do určité míry „kulturní souznění“ německé i české strany (cca do 20./30. let 19. století), byť v německém případě nezdědka projevované zastoupením českého kulturního modelu v habsburském rakouském kulturním (nad-národním) celku, zejména od 40. let 19. století se hlavně na příkladu srovnání PN a *Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského* projevovalo postupné vyhraňování české kulturně-literární specifičnosti.⁴⁵⁸

2.2.2.3. Píseň o Nibelunzích a RK(Z)⁴⁵⁹

Jestliže byla dříve PN představována v rakousko-české recepci jako vzorový příklad starobylého germánského eposu, po „objevení“ RKZ se ohlas PN u českých obrozenců postupně sémanticky a funkčně modifikoval. Domněle nalezené zlomky „obrazu slavné minulosti“ se postupně začleňovaly mezi památky národní kultury na základě porovnávání s řadou evropských literárních dávnověkých dokumentů, mezi jinými i s PN. V obrozenských literárních statích bylo možné vysledovat zřetelnou axiologickou proměnu poměru PN vůči RKZ (zejména RK). Zpočátku byla PN viděna na stejné hodnotové rovině s RK coby jeden z příkladů vyspělosti německé kultury a starobylosti literární tradice:

„Wenn der Teutsche mit freudigem Gefühle auf seine Heldenbücher, auf sein Nibelungenlied, auf seine Minnelieder blickt, der Erse auf seinen Ossian, der Spanier auf seine alten Romanzen von dem grossen Ruyz Diaz el Cid Campeador, der Russe seiner Igor und der alten Gesänge von Volodimir [...] sich rühmen mag, wenn der Serbe in älteren und neueren Gesängen darthun, dass der Thaten kräftigen Vollbringen auch die Männer des Liedes zur Seite stehen, wenn sich aus diesen und schon Homer's Gesängen bewährt, dass die herrliche Blume der Dichtkunst am besten gedeiht im freien Raume der Natur, nicht im engenden Belt des Kunstgärtners, wenn sich alle diese Völker der herrlichen Gebilde freuen, erschaffen von einer Zeit, die der Dünkel einer engherzigen Aufklärung als roh und bildungslos versehmt: so braucht der Böhme nicht mehr die Augen zu senken, er kann sie mit

---

⁴⁵⁸Naši tezi mimo jiné dokládal i postřeh Zítkův, který dospěl k témuž závěru ve své studii. Viz Zítko, M.: *Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbřeznovské*. Acta Universitatis Carolinae. Studia Historica XV. Philosophica et historica 5, 1976, s. 38–39.

⁴⁵⁹Královédvorský a Zelenohorský rukopis dále budeme dále většinou označovat jejich ustálenou zkratkou RKZ, popř. Rukopis královédvorský – RK nebo Rukopis zelenohorský – RZ, pokud nebude jinak.

freudiger Stolze erheben, denn darf dem Besten aller Zeiten seine „Königinhofer Handschrift“ an die Seite stellen.“⁴⁶⁰

PN zde figurovala jako pramen „přírodního“ básnictví vedle dalších německých cyklů hrdinských zpěvů (*Heldenbuchu*), ale také sbírky milostných písní (*Minnelieder*). Prezentovala jakousi „metaforu“ dávného života německých předků. RK pak vedle PN sugeroval hodnověrnou literární skladbu, respektive torzo, které zaštiťovalo dlouhou tradici české kultury. Germánské literární sbírky (německé i skotský *Ossian*) fungovaly vedle slovanských z tohoto významového hlediska kvalitativně na stejné úrovni.

Meinert v recenzi na RK popsal průvodní, bolestně prožívaný pocit českých obrozenců, kteří se v porovnání s Němci, jež měli své PN a minnesängry, nemohli pochlubit literární památkou ze slovanského dávnověku:

„Die Czechen haben ihre Armuth an eigenthümlichen Denkmählern alter Poesie bisher schmerzlich gefühlt. Konnten sie auch, um nicht weiter zurückzugehen, aus dem dreyzehnten Jahrhundert, das dem Deutschen so manche Blüthe des Minnesanges und das Nibelungenlied oder gar dessen Umarbeitung gab, etwas anders als ein, kürzlich entdecktes und obendrein abgebrochenes Liebeslied aufweisen?“⁴⁶¹

Třebaže Meinert ve svých statích používal srovnání nibelunského eposu jako ilustrativního nástroje k upevnění národní (tedy rakouské) identity, v dopise Dobrovskému z r. 1818 vyjádřil svůj obdiv k objevu RK. Dokonce jej posléze soukromně stavěl na vyšší úroveň než PN:

*„Verehrter Freund! Ich kann Ihnen für Übersendung der Königinofer Hds. nicht genug danken; **darinn ist mehr als Nibelungenlied**, u mich wenigstens hat sie ganz dem Verfasser gewonnen.“⁴⁶²*

Ačkoliv se ohlas PN nesl později ve znamení rozporuplných úsudků způsobených změnou funkčnosti pozice RKZ v české kultuře – od vkořenění

---

⁴⁶⁰Hanka, V.; Svoboda, A. V.(eds.): *Kralodvorský rukopis. Königinhofer Handschrift*. Sbírká staročeských zpěvo-pravných básní s několika jinými staročeskými zpěvy. Praha: Calve 1829, s. XII. (Zvýrazněno – I. K.)

⁴⁶¹Meinert, J. G.: *Über die Königinhofer Handschrift*. Eine Sammlung lyrisch-epischer Nationalgesänge. Aus dem altböhmischem überseht von W. Swoboda, herausgegeben v. V. Hanka. Prag 1819 bey Haase. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 1, Freytag, den 1. Jänner 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 1.

⁴⁶²Meinert Dobrovskému. *Korespondence: Wien, 24. Dezember 1818*. In: Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen*. Geistgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773–1844). Im Anhang Briefwechsel zwischen J. G. Meinert und Josef Dobrowsky. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel 1932, s. 134.

„nálezu“ do české literární tradice po počínající „obranu pravosti“ obou děl – podle zmínek jednotlivých literátů se v některých rysech obě památky typologicky shodovaly. Zejména, pokud se jednalo o vnější podobu literárního pramene a původ.⁴⁶³ RK vykazovaly obdobně jako PN podobné znaky romantického literárního zdroje-torza. V jejich případě se jednalo také o **zlomky** epických, lyricko-epických a lyrických básní většího literárního cyklu, byť obsahově různorodých a nevytvářejících jednu rozsáhlejší epickou báseň.⁴⁶⁴

Původem odkazovaly RK rovněž k ústní lidové tradici. Hankou počínaje, přes např. Meinerta nebo Dobrovského, nazývali obrozenci básně „hrdinskými zpěvy a lidovými písněmi“, a tak pojmenovávali jejich funkci, resp. původní určení básní k ústnímu přednesu.⁴⁶⁵ Jediná báseň *Jaroslav* byla považována za národní epos. Ostatní básně byly později Nebeským označeny za historické básně, které nedosáhly širě zápletky obsáhlejšího eposu:

„Naše zpěvy dějpravné se nevyvinuly v epos národní, nýbrž zůstaly v prvotní své formě pouhých písní hrdinských. Příčiny toho nacházíme hlavně v tom, že se nám nedostává bohatého takového kruhu epického, jaký měli kupř. Řekové ve svých skazkách o výpravě Trojanské, této jich arcíudálosti z doby hrdinsko-mythické, kteroužto událostí tato jich doba se dovršila a ukončila, jakož se i ve zpěvích o ní celá jich síla národního básnictví epického soustředila a horovala, tak že písně jiné jako jednotliví potůčkové ve dvou veleproudech epiky Homérovy zanikly aneb dokonce zapráhly. Náš zpěv epický se rozptýlil na jednotlivých událostech a síla našeho básnictví národního nerozvinula se v bohatý epický kruh zkazek a pověstí, což

---

⁴⁶³Srov. Tureček, D.: *Časopis „Deutsches Museum“ Friedricha Schlegela a česká obrozenecká literatura*. In: Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006, s. 132–133.

⁴⁶⁴K tomu např. Vocel, J. E.: *Alterthümer der heidnischen Periode: Dichtkunst*. In: *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde*. Prag: Kronberger und Řivnáč 1845, s. 68–69.

⁴⁶⁵Srov. například citát z Hankovy předmluvy: „*Jako Řekové, Plavci Argonští, hrdiny před Trojí, a sedmero Řeků na bojištích Thebánských-jako tito svého Homéra, Aeschyla a Orfea našli; tak zpívali naši Lumírové a Zábojové slavné činy starobyklých hrdin, války knížat, krvavé půtky zemanů, slasti a strasti lásky a jiná podobná dobrodružství, toho nám poskytuje důkaz tento výborný zlomek lyricko-epických nerýmovaných národních zpěvů, o nichž právem Dobrovský ve své historii českého jazyka praví, že všechno převyšují, co se posud starých básní našlo.*“ In: Hanka, V.(ed.): *Rukopis Královédvorský. Sebrání lyricko-epických národních zpěvů, věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění, s připojením německého přeložení Starobyklých skládání. Díl zvláštní*. V Praze: Bohumil Haas a Josef Kraus 1819, s. 1.

by se snad bylo stalo, kdyby duševní život u nás se byl samorostlý ze sebe vyvíjel a nebyl býval přetřhován mocnými živly cizími.“⁴⁶⁶

Nebeský odůvodnil nevyvinutí RK do epické rozsáhlosti především působením cizích nenárodních vlivů. Odkazoval na torzovitost české kulturní tvorby zapříčiněné právě vnějším, resp. německým zásahem do společenských poměrů, který způsobil diskontinuitu literární tradice. Přesto bylo z jeho stati patrné, že RKZ přisuzoval v české literární tradici při své „nedokonalosti“ určitou charakteristickou specifičnost.

Ze začátku usuzovali obrozenci v rámci literárních polemik na jednoho básníka (např. Václav I. nebo Závíš), eventuálně na celou básnickou školu (cca do 20., 30. let 19. stol.).⁴⁶⁷ Později se ustalovaly názory (40., 50. léta 19. století), které přisuzovaly jednotlivým básním odlišné skladatele:

„Myslíme, že se budeme museti uspokojiti pouhými básněmi výtečnými bez všelijakého slavného jména jejich původce, jako to musejí Němci při svých Nibelungách a Srbové při svých nevyrovnaných písních národních a. t. d., ano tuším jich Pisistrata neb pouhého sběratele zejména udati se nám nepoštějí.“⁴⁶⁸

Nejdříve se diskutovalo o jediném autorovi z vyšších šlechtických kruhů, později vzhledem k odlišnému časovému zařazení básní se čeští obrozenci shodli spíše na více autorech (RZ do 9. století; RK do 13. století s tím, že předlohy některých zpěvů spadaly do dřívějšího pohanského období, např. *Záboj* nebo *Čestmír*). Okolo falz RKZ se tedy modelově rozehrávaly typologicky obdobné diskuze jako v případě PN, ať již v otázce autorství či původní podobě díla nebo, jak bylo výše uvedeno, v otázce zprostředkování textu v nových vydáních.

Čím více se rozostřovaly kontury epického díla, tím více se vybízelo k utváření různých mystifikačních spekulací. Přitom zde probíhal paradoxně protichůdný mytizační proces, než tomu bylo u PN. V případě PN byla existence eposu prokázána, skrze nalezené zlomky se rekonstruoval „dávný“ obraz původního

---

⁴⁶⁶Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. IV. Praha: České museum 1852, s. 141.

⁴⁶⁷Srov. kupříkladu Hankův citát: „Rytíř básnil svou píseň an meč a přilbice v koutě spočívali. Zdaž sám král Václav, otec Otakarův (+1253) nezpíval? Česky? – a snad některé jeho písně Němci sobě přeložili, jemu se tím zachovati chtěje. Zdaž nešťastný Závíše Vítkový, který 1292 stát byl, zdaž on u vézení některou částku těchto zpěvů nesložil? Aneb snad sebrání toto sám nepořádal?“ In: Hanka, V. (ed.): *Rukopis Kralovédvorský*. Sebrání lyricko-epických národních zpěvů, věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění, s připojením německého přeložení. Starobylých skládání. Díl zvláštní. Praha: B. Haas a J. Kraus 1819, s. 2.

⁴⁶⁸Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. III. Praha: České museum 1852, s. 158.

většího cyklu hrdinských básní, zpočátku skutečně motivovaný archivářskými a filologickými snahami z pozice osvícenské vědy. Teprve sekundárně získával epos romantizující mytický ráz (určení mytického původce a lidového původu zpěvů jako poetického pramene dávnověku; promítnutí vlasteneckého odkazu do památky, reinterpretace PN z pozic poetiky německého romantismu apod.). RKZ jako mytické falzum už vznikaly a badatelé usilovali o jejich ukotvení pomocí hodnověrných historických důkazů. Germánský epos se v romantické literatuře mytizoval, u RKZ – coby mytického podvrhu od samotného počátku – se naopak projevovala snaha „nálezy“ s historickými událostmi souvztažnit.

Jestliže byly objevy RKZ zpočátku doprovázeny badatelským úsilím (Dambeck, Dobrovský, Meinert, Hanka) o zaštitění falz historickými fakty,⁴⁶⁹ už Palacký zřetelněji odlišoval, obdobně jako A. W. Schlegel v případě PN, dějepisné události od mytických (vyfabulovaných) pasáží. Například po analýze Záboje dodal, že: „[...] *To by s dostatek vysvětlovalo, že látka básně není nikterak historická, nýbrž ideální a čistě poetická.*“⁴⁷⁰ Palacký ocenil památku už nejen jako historické dílo, ale akcentoval její poetickou stránku bez ohledu na fakt, zda jednotlivé zpěvy skutečně čerpaly z historicky věrohodných skutečností nebo ne. V závěru své studie z r. 1829 konstatoval, že se jedná o historický pramen ve významu doložení poetických snah českých předků, reflexe jejich ducha, mravů, pocitů a myšlenek:

*„Die Königinhofer Handschrift nur in sofern eine historische Quelle sey, als sie über das poetische Streben unserer Vorfahren, über Geist, Sitten, Gefühle und Meinungen derselben, vollwichtige und treue Aufschlüsse gibt.“*⁴⁷¹

Palacký zřetelně navázal na své předchůdce⁴⁷², když zdůraznil poetickou a „dějnotvornou“ hodnotu RK coby „obrazu dávného ducha předků“. RK přijímal

---

⁴⁶⁹Dambeck, J. M.: *Entdeckte altböhmisches Gedichte*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Dezember. Jg. 9, Nr. 71. Brünn: Gastl 1818, s. 565–566; Meinert, J. G.: *Über die Königinhofer Handschrift*. Eine Sammlung lyrisch-epischer Nationalgesänge. Aus dem altböhmischem überseht von W. Swoboda, herausgegeben v. V. Hanka. Prag 1819 bey Haase. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr 1, Freytag, den 1. Jänner 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 3; Pokračování: Tentýž: *Über die Königinhofer Handschrift*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 2, Montag den 4. Jänner 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 7–9.

⁴⁷⁰Palacký, F.: *Poznámky o Královédvorském rukopise* (1829). In: Čech, L. (ed.): Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy aesthetické a literární. Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 552.

⁴⁷¹Palacký, F.: *Die böhmische Königinhofer Handschrift*. Jahrbücher der Literatur, Díl 48. Oktober–Dezember. Wien: C. Gerold 1829, s. 149.

⁴⁷²Už Dobrovského a Dambeckova recenze akcentovala poetickou stránku díla. Nelze se však ztotožnit zcela s názorem M. Otruby a M. Řepkové (*Rukopis Královédvorský a zelenohorský*. Dnešní stav poznání. Praha: Academia 1969), kteří v obou kritikách poukázali zejména na klasicistní rétoriku obou autorů. (viz s. 91). Vždyť Dobrovský rozeznával v Grimmově duchu u zpěvů RK ohlasy starých ság, romancí a národního ducha lidových písní. Zdůrazňoval čistotu jazyka a nářeční slovanštinu

funkci romantického pravzoru pro novou českou tvorbu, a byl podpořen ve své vlastenecké funkci.

Jestliže PN byla v průběhu dalších literárních komparatistických studií včleňována do širšího okruhu germánského epického básnictví, byl RK analogicky svou strofickou formou, metrem, poslěze i motivikou a způsobem líčení zasazen do slovanského kulturního modelu:

„Ist diese Uebereinstimmung in den Gesangweisen zweyer so entfernter Volksstämme Zufall, ist sie Tradition oder Natur? Wäre sie das leßtere, so bliebe es unerklärbar, warum sie sich auf diese zwey Volksstämme beschränkte, warum sie sich nicht auch in den alten spanischen Romanzen, den schottischen Balladen u. s. w. ausbildete; dagegen ist sie bey den Serben und den Böhmen zu sehr allgemein und zu kunstgemäß geformt, als daß man sie für bloßen Zufall halten dürfte. Daher läßt sie nur auf gegenseitige Ueberlieferung schließen; und da diese schon dem dreyzehnten Jahrhunderte vorangegangen seyn muß, so ist wohl auch die Behauptung nicht zu gewagt, daß dieses Versmaß bey den Slawenstämmen im epischen Gesange von jeher üblich gewesen sey.“⁴⁷³

Palacký si ještě kladl řečnickou otázku, zda se v případě analogických shod ve způsobu veršování u českého a srbského básnictví jednalo o náhodu či přirozenost, od 40. let, zejména ve studiích Nebeského a Vocela, bylo zjevné už suverénní, obecně kulturní zařazení RK mezi slovanské literární památky:

---

výrazy, které se zde objevovaly, aby poukázal na poetické kvality českého jazyka jako zdroje starobylé poezie. (Viz Dobrowsky, J.: *Einige Zusätze*. In: Týž: *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*. Prag: Gottlieb Haase 1818, s. 385–390.) Poukaz Dambecka se ubíral podobným směrem, když zmínil citovost, naivitu a prostotu v lyrických písních a básnickou sílu a velikost epických písní, protože zde se již reflektoval přes druhové rozdělení písní (epika, lyrika apod.) současně i citový dojem, který vzbuzovaly jednotlivé zpěvy v recenzentovi. Nehledě na Dambeckovo dílčí srovnání nejen s homérskými a biblickými zpěvy, ale také s *Ossianem* (Viz Dambeck, J. M.: *Entdeckte altböhmisches Gedichte*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Jg. 9, Nr. 71, Dezember 1818. Prag: J. Calve 1818, s. 564–565.) Meinert pak jakoby navazoval na předchozí, romantizující tendence studií, když děлил, jak poukázal Otruba s Řepkovou (Viz *Rukopis Královédvorský a zelenohorský*. Dnešní stav poznání. Praha: Academia 1969, s. 91), básně v RK podle rozdílného působení na lidskou mysl: na krásné a vznešené! (Srov. Meinert, J. G.: *Über die Königihofers Handschrift*. Eine Sammlung lyrisch-epischer Nationalgesänge. Aus dem altböhmisches überseßt von W. Swoboda, herausgegeben v. V. Hanka. Prag 1819 bey Haase. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 1, Freytag, den 1. Jänner 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 2.) Přitom již Meinert považoval hrdinské básně za stěžejní část zlomku sbírky, a považoval je za „vznešený“ klíč k dějinám českého národa, k jejich vlasteneckému duchu a mírným mravům! (Srov. tamtéž)

⁴⁷³Palacký, F: *Die böhmische Königihofers Handschrift*. Jahrbücher der Literatur, Díl 48. Oktober–Dezember. Wien: C. Gerold 1829, s. 156.

„Znamenejme dále, kterak se staronárodní básně rozmanitých národů často spolu shodují, kterak jedna druhau vysvětluje, ano doplňuje. Naše staročeské zpěvy formau i duchem svým nejvíce k východu, k zřídlu svému slovanskému se druží.“⁴⁷⁴

Vocel dokonce v rámci své obhajoby RK poukázal na obdobné shody jako u PN v čerpání obou děl z jednoho dávného poetického zdroje, na něž odkazovaly jejich příbuzné literární památky; v případě PN nordické ságy, u RK kroniky Kosmy, Dalimila, nebo Hájka. Přikláněl se k domněnce, že obě literární památky a jejich příbuzné pověsti pocházely z původního mytického (staroslovanského či starogermánského) literárního pramene. Nejednalo se tedy o přímou inspiraci literárních památek mezi sebou:

„Es findet ja auch eine bedeutende Uebereinstimmung zwischen dem Inhalte des Nibelungenliedes und dem Texte einiger nordischen Heldenlieder, insbesondere dem Liede: ‚Verrath der Frau Grimild an ihren Brüdern‘ dem altdeutschen ‚Wolfdietrich‘ (Heldenbuch) und der nordischen Dichtung von ‚Dietrichs Kampf mit dem Löwen‘ statt (vgl. Die ausführliche Nachweisung in W. Grimm’s altdänischen Heldenliedern), ohne dass es Jemanden eingefallen wäre, zu behaupten, dass das Nibelungenlied aus den nordischen Heldenliedern geschöpft, oder die letzteren dem Nibelungenliede entlehnt worden wären. Der Stoff dieser Sagen wurzelt ebenso gewiss in der gemeinsamen Tradition der germanischen Stämme, wie die dem heidnischen Sagenkreise angehörenden Königihofen Dichtungen sich als Fragmente uralter Traditionen darstellen, die auch Hájek und Dalimil gekannt, und deren Nachklänge noch in viel späterer Zeit vernehmbar ertönen.“⁴⁷⁵

V momentě, kdy RKZ pevně zakotvily formálně i funkčně ve slovanském kulturním modelu stvrzeném ještě četnými překlady do jinოსlovanských jazyků,⁴⁷⁶ začaly se proti konkurenci starogermánského básnictví konkrétněji vymezovat. Jestliže lze sledovat v literárně-estetických studiích přibližně do počátku 40. let ještě axiologickou vyrovnanost PN a RKZ, figurovaly vedle sebe jako dva kvalitativně stejně ceněné literární prameny, od 40. let bylo možné z literárních polemik vyčíst zřetelné snahy obrozenců svá falza bránit: ať již proti výpadům obviňujícím RKZ

---

⁴⁷⁴Vocel, J. E. : *Dánské národní písně o královně Markétě, Dagmar nazvané*. Časopis Českého museum. Roč. 20, Sv. VI. Praha: České museum 1846, s. 770–771.

⁴⁷⁵Vocel, J. E.: *Die Echtheit der Königihofen Handschrift* (Selbstverlag). (Aus den Sitzungsberichten der koen. Boehmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Jahrgang 1863, I. Heft), Prag: Dr. E. Grégr. 1863, s. 12.

⁴⁷⁶Shrnutí jinოსlovanských překladů zprostředkoval např. Koubek, J. P.: *O Královském Rukopisu s obzvláštním ohledem na jinოსlovanské překlady jeho*. Časopis Českého museum. Roč. 12. Praha: České museum 1838, s. 363 a nn.

z nepravosti⁴⁷⁷, nebo obecně kvůli obhajobě české kultury proti hegemonní německé kultuře v širokém slova smyslu. RKZ prezentovaly mystifikační dokument, který pevně podepřel jungmannovský programu ideálu vyspělé české vysoké kultury jako svébytného organismu, byť utvořeného uměle,⁴⁷⁸ proti německé, resp. rakouské literatuře analogicky k PN, jejíž „druhý život“ měl manifestovat vlastenecký odkaz německých zemí v opozici proti francouzské kulturní a politické nadvládě.

V rámci tohoto konstatování je však třeba si uvědomit, že se nejednalo zdaleka pouze o jednostranné vymezení estetických studií vůči PN a německé romantické kultuře⁴⁷⁹, vzájemný poměr obou památek, potažmo obou modelů literatury, byl, jak se ukazuje v naší práci, mnohem hlubší a „vrstevnatější“.

Zpočátku byla charakterizována PN jako ikona „přírodní“ (resp. naivní) poezie v protikladu k „umělému“ básnictví (kupř. u Meinerta nebo Hanky). Později však byla charakteristika německého eposu pozměněna a na PN bylo nahlíženo některými českými literáty jako na epickou skladbu, která cizím vlivem, tj. římským a francouzským, ztratila „původní“, ryze německý (tj. národní) charakter.⁴⁸⁰ Naproti tomu byla pravost RK podporována mnohými argumenty o zachování neporušené národní tradice.⁴⁸¹

RK si v této optice náhledu nárokoval lepší uměleckou hodnotu, než měla PN. Postupně však byla v českých studiích přehodnocena neprostupná hranice mezi přírodní a umělou poezií⁴⁸² i u něj⁴⁸³, když se o určitých českých pověstech začalo tvrdit, že i tam bylo patrné prolínání národního básnictví s cizími inspiracemi.

---

⁴⁷⁷Dobrovský se stavěl už od počátku proti pravosti RZ. V 60. letech 19. století letěch napsal klíčovou studii také Feifalik, kde napadl pravost i RK. Viz Feifalik, J.: *Über die Königinhofer Handschrift* (1860) popř. i Max Büdinger, M.: *Die Koeniginhofer Handschrift und ihr neuester Verteidiger* (1859).

⁴⁷⁸Srov. Macura, V.: *Rukopisy aneb O mystifikování českém*. In: Koschmal, W; Nekula, M; Rogall, J. (eds.): *Češi a Němci*. Praha/Litomyšl: Paseka 2001, s. 410.

⁴⁷⁹Inspirující úvahy o vztahu PN a RKZ na podkladě estetických studií o Rukopisech přinesla už publikace *Rukopis Královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání* (Praha 1969) pod redakcí Mojmíra Otruby. Macura později stručně zmínil vzájemnou vazbu literárních památek ve výše citované studii *Rukopisy aneb O mystifikování českém*. In: Koschmal, W; Nekula, M; Rogall, J. (eds.): *Češi a Němci*. Praha/Litomyšl: Paseka 2001, s. 413.

⁴⁸⁰Vzhledem k působení tzv. cizích vlivů na PN nepřesáhá údajně tento epos podle Nebeského hranice své vlasti, což se neztotožňovalo se skutečností, jak vyplývá mimojiné i z našich zkoumání viz Nebeský, V.: *Alexandreis česká*. Časopis Českého museum. Roč. 21, sv. I, díl. II. Praha: České museum 1847, s. 3.

⁴⁸¹Nebeský, V. B.: *Tristram velký rek. Báseň z 14. století*. Starobylá skládání IV. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. III. Praha: České museum 1846, s. 277.

⁴⁸²Tento protiklad vnímán v obrozenských studiích evidentně na pozadí Schillerova odkazu vymezení naivního a sentimentálního umění. Viz: Štrasser, J.; Schaefer, B.; Žitný, M. (eds.): *Schiller, F.: Estetické úvahy o umění*. Bratislava: Tatran 1985.

⁴⁸³Upozornění na tento fakt reflektovala i studie Otruby, M. a kol. (eds): *Rukopis Královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*. Praha: Academia 1969, s. 97–98.

Kupříkladu tuto okolnost dosvědčovaly látky národních pověstí, které byly v kronikách (v Kosmově, Dalimilově nebo Hájkově) zachyceny už v pozměněné (prozaické nebo veršované) podobě.⁴⁸⁴ V případě samotného RK obrozenci později upozorňovali na narušení „čistoty“ původního, tzn. národního, charakteru u básní, v kterých docházelo ke kontaktu s křesťanským univerzalizujícím duchem (např. v *Jaroslavovi*). Z Nebeského porovnání básní *Záboje s Jaroslavem*, které pak ve své studii ještě rozšířil a specifikoval Vocel, vyplývalo odlišování obou „směrů“, či řekneme, „způsobů“ básnické tvorby na pozadí nejednoznačné dichotomie přírodní a umělé:

„Ležít' zajisté mezi Zábojem a Jaroslavem snad půl tisíciletí, a kdežto v onom zpěvu bujná síla původního bezprostředního ducha básnického neskrocenou mocí přirozenou bouří a obraz nám podává jarého života hrdinského a názoru pohanského, jeví se nám v Jaroslavu hluboké vědomí křesťanské a to v díle básnickém, v němž bohatý duch umělostí skrocen a k souměrným formám ušlechtěn jest. K Záboji blíží se Čestmír, k Jaroslavu poněkud Oldřich, kdežto Beneš Hermanov přechod činí od hrdinského zpěvu k historické písni národní, a Ludiše a Lubor obsahem svým a poněkud i způsobem k rytířskému básnění a oslavování kusů a běhů rytířských směruje.“⁴⁸⁵

Nebeského citát dával tušit klíčové zázemí pro problematiku estetického sporu o českou variantu romantické poetiky. Na příkladu RK se totiž vymezovalo pojmosloví, na základě kterého si obrozenská kritika ve 30.–60. letech 19. století vymezovala svůj estetický kánon, ovšem ve zdánlivé konkurenci s německou podobou literárního romantismu prezentovanou například na PN.

Označení „národní básnictví“ se v RK podle Nebeského neodmyslitelně pojilo s pohanstvím, s autochtonním původem, zárodky hrdinství, básnickým rozkvětem a „syrovostí“ formy. Naopak „umělé básnictví“ bylo ztotožňováno s křesťanstvím, souměrností básnické formy, se středověkým rytířstvím a současně i s novou tvorbou 19. století. Vocel i Nebeský doplňovali termín „umělé básnictví“ paralelně přídomkem „romantické“, z čehož vyplývalo, že romantické básnictví tvořilo v jejich vnímání jednolitý proud literární tvorby od křesťanského středověku až po 19. století:

---

⁴⁸⁴Nebeský, V. B. : *Rukopis Kralodvorský*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. IV. Praha: České museum 1852, s. 151–154.

⁴⁸⁵Tamtéž, s. 388.

„Na konci XIII. stol. vzdělanost západních národů, na živlu romantickém založená, do vlasti naší vnikati a vyššími vrstvami společnosti hýbati počala. Tenkráte vyvíjelo se v sousedních Němcích umělé básnictví, rozdílné od dávnějších prstonárodních vzorů, jichžto nejskvělejší památky se v básních ‚Nibelungen-lied‘ a ‚Gudrun‘ zachovaly. [...] Skladatel Jaroslava byl poněkud dotknut tímto cizím živlem; než jsa básník v plném velebném smyslu slova tohoto, a vycvičen v domácí, z prstonárodního ducha vzniklé škole básnické, přiozdobil pouze báseň svou dle nových oblíbených vzorů a nejušlechtilejším živlem středověkého romantismu, totiž ideou náboženskou ozářil a posvětil vznešený zpěv svůj.“⁴⁸⁶

Právě Němcům byl přisuzován vliv na českou literární tvorbu už od středověku, konkrétně přínos „cizorodého“ romantického literárního směru, který posléze dílčím způsobem, podle přiznání dobových literátů, splýval s národní (českou) literární tvorbou (např. v básni *Jaroslav* výskyt křesťanské motiviky). Přitom Vocel v básni *Jaroslav* naznačil i jednotlivé shodné literární prvky, v nichž mohla PN figurovat explicitně coby motivický zdroj, např. v případě úvodu básně („Zvěstuju vám pověst veleslavnú / o velikých pótkách, lutých bojech...“). Vstupní verše byly vloženy do úst pěvci (bardovi) a Vocel je hodnotil výslovně jako inspiraci z velkých eposů – *Iliady*, *Aeneidy* nebo **PN**.⁴⁸⁷

Ze zdánlivého vymezení dvou významových protipólů „prstonárodní“ a „umělé“ poezie, resp. zde definovanou i opozicí „pohanského“ a „křesťanského“ (nebo též „dávnověkého“ a „středověkého“ /označovaného také „romantického“⁴⁸⁸), mimo jiné specifikovanými právě na příkladech PN a RKZ, jejich původu a posléze charakteru poetiky, vyplýval sémanticky hlubší podtext. Jak bylo patrné, největší polemika se v rámci „obrané strategie“ RK vůči PN projektovala do poetiky obou

---

⁴⁸⁶Vocel, J. E.: *Aestetický význam básní kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 457–458.

⁴⁸⁷Tamtéž, s. 458.

⁴⁸⁸Vocel a Nebeský se ve svých studiích přibližují svými charakteristikami „romantismu“ pojmovému vymezení kupříkladu Schulze, který tyto definice shrnul pod „specifický historický význam romantiky“: „Vedle tohoto kritického nebo kladného vyznění pojmu ‚romantické‘ se konečně v průběhu 18. století vyvinul třetí, specifický historický význam. Když Christoph Martin Wieland v roce 1780 na začátku svého veršovaného eposu *Oberon* vzýval múzy, aby mu osedlaly okřídleného oře básníků hipogryfa k ‚jždě do dávného romantického kraje středověkého rytířství, navázal tím spojení mezi původní dobou ‚romanci‘ a ‚romantických‘ rytířských příběhů 12., 13. a 14. věku a veškerou evropskou kulturou, která následovala poté. V protikladu k pojmu ‚romantické‘ v tomto historickém smyslu stál nyní již pojem ‚klasické‘. [...] V kontrastu vůči němu vznikla myšlenka svébytné, moderní, křesťanstvím ovlivněné kultury, zahrnující všechny evropsko-křesťanské jazykové národy.“ Viz: Schulz, G.: *Romantika. Dějiny a pojem*. Praha/Litomyšl: Paseka 1999, s. 9.

děl a jejich významového (etického) poselství čtenářskému publiku. Německé romantické argumenty spjaté s vlasteneckým ohlasem PN byly v literárních studiích českých obrozenců ze 40. let upozadňovány a bylo přihlíženo především k poetickému plánu nejmladší verze PN coby středověké památky!

Přesto byla ve Vocelových kritických statích detailněji rozpracována jedna z motivických shod s germánským fikčním světem:

„*Diese Worte leuchten* [myšlen Zábójův zpěv a slova k bratrům – pozn. I. K.] *gleich einem Flammenblitze tief in das Dunkel der Vorzeit hinein; sie lassen uns in weiter Zeitferne vaterländische Sänger erblicken, welche gleich den nordischen Skalden die Herzen der Slaven zu hohen Thaten begeisterten. – Wehmüthig und ergreifend tönt der Anfang dieses Gedichtes; gewaltig aber erheben sich in der Mitte desselben die Klänge der Schlacht. Zábój ist an Kraft und Muth mit den homerischen Helden und den nordischen Recken vergleichbar.*“⁴⁸⁹

Zábój byl přirovnán k nordickým skaldům povzbudivou funkcí svého zpěvu. Pisní „burcoval“ ostatní české hrdiny ke vzpouře. Byl nejen pěvcem, ale současně se svou silou a odvahou vyrovnal podle Vocela i homérským hrdinům a nordickým rekům. Vocelova zmínka tedy mohla vyvolávat dvojí konotaci: jak odkaz k ossianským zpěvům, tak k povaze např. nibelunského Volkera, který byl v dobové romantické rétorice rovněž často oceňován právě pro svou dvojroli – pěvce a bojovníka. Zábójova udatnost ostatně obecně připomínala statečnost severských (tedy i nibelunských) reků. Současně touto dílčí Vocelovou komparací podobnost obou typů hrdinů údajně končila.

Podstata rozdílnosti obou fikčních světů (germánského a slovanského) spočívala podle Vocelova názoru v charakteru obou národů. Na pozadí Vocelových literárních analýz se tak mohly reflektovat myšlenky dvou klíčových děl, na nichž stavěla česká obrozenská ideologie i německá romantická literatura, a sice na Herderově názoru o vrozené mírné povaze Slovanů⁴⁹⁰ a Tacitově charakteristice germánského národa.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁹Vocel, J. E.: *Alterthümer der heidnischen Periode: Dichtkunst*. Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde. Prag: Kronberger und Řivnáč 1845, s. 72.

⁴⁹⁰Herder, J. G.: *Slavische Völker*. (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* /1784/). In: Kurz, H. (ed.): *Herders Werke*. Kritisch durchgesehene Ausgabe mit Beifügung aller Lesarten. Bd. III. Leipzig: Bibliografischer Institut 1896, s. 550–552) svědčilo otištění a překlady úryvků jeho statí českými obrozenci: Herderovu stať otiskl Dobrovský v němčině r. 1806 ve Slavínu viz Dobrovský, J.: *Slavin*. Bothschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker, oder Beiträge zur Kenntniß der Slawischen Literatur nach allen Mundarten. Heft 1. Prag 1806: Herrliche Buchhandlung 1806, s. 9–

„Nahe liegt der Gedanke, jene Dichtungen der böhmischen Vorzeit mit den Sängen und Sagen der nordischen Skalden und der kaledonischen Barden zu vergleichen. Die Gesänge der älter Edda, welche Geijer Bruchstücke einer riesenhaften, gleichsam versteinerten Poesie nennt, sind so verschieden von unsern altböhmischem Dichtungen, wie der Charakter des germanischen Volkes von dem slavischen. Die mythischen und heroischen Gesänge der nordischen Dichter sind an Kühnheit und Großartigkeit den Dichtungen der slavischen Sänger überlegen, tragen aber auch den rauhen Charakter des nordgermanischen Geistes, der streng unerbittlich Alles seinem Willen zu unterwerfen strebt und, im Raume des Phantastischen, Ungeheuern und Gräßlichen schweifend, selten nur den süßen Regungen der Natur sich hingibt. Der Charakter der Slaven, der sich in seiner Poesie spiegelt, ist ursprünglich weicher, milder, theilnehmender und beweglicher als der germanische.“⁴⁹²

Romantická argumentace o „duchu“ obou národů se promítla u Vocela i do způsobu poetického zobrazení. Nordická Edda, resp. germánské epické památky, reflektovaly drsný nehostinný a bojovný svět hrdinů, kteří se sami jinak vyznačovali velkými skutky. Svě činy však podřizovali individuální vůli. Germánské prostředí získávalo „temnou atmosféru“, naplňovalo se fantastičnem, „obludností a hrůzou“, jen zřídka se v něm odrážel „příznivější“ obraz. V porovnání s nordickými, resp. germánskými postavami byla slovanským protagonistům, zde konkrétně hrdinům RK, vrozená mírnější povaha, která těsně souvisela s mravnějšími cíly, jak vyplývalo dále z Vocelových úvah: s pobožností a láskou k vlasti.

Naopak podobnost RK s *Ossianem* spatřoval Vocel v podobném souznění literárních hrdinů s okolní přírodou:

---

14. Do češtiny přeložil část Herderovy studie J. Jungmann pod názvem *O Slovanech*. Jungmannův překlad vyšel v Prvotinách r. 1813 viz Jungmann, J.: *O Slovanech (Z Herdera)*. Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským Novinám na rok 1813. Roč. 1, sv. II, list XVII. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813, s. 65–66.

⁴⁹¹Tacitova definice germánského národa, jeho bojovnosti, statečnosti, síly apod. mohla být obrozencům mimo jiné známá i z Herderovy studie *Deutsche Völker v Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784). In: Kurz, H. (ed.): *Herders Werke*. Kritisch durchgesehene Ausgabe mit Beifügung aller Lesarten. Bd. III. Leipzig: Bibliografischer Institut 1896, s. 545–550 nebo ze Schlegelových přednášek z r. 1803, kde na Tacita odkazoval (viz Schlegel, A. W.: *Ueber das Mittelalter*. Eine Vorlesung gehalten 1803. Deutsches Museum. Bd. II, Heft 11. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 444–451.) Český překlad Tacitovy *Germanie* otiskl Vinařický v r. 1840 (viz Vinařický, K. A. /přel./: *Tacitova Germania*. Časopis Českého museum. Roč. 14, sv. IV. Praha: České museum 1840, s. 333–354.), takže bylo zřejmé, že v povědomí obrozenců byl tento model germánského ducha stále aktuální.

⁴⁹²Vocel, J. E.: *Alterthümer der heidnischen Periode: Dichtkunst*. Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde. Prag: Kronberger und Řivnác 1845, s. 73–74.

„Eine größere Ähnlichkeit gewahrt man zwischen den altböhmisches und den ossianischen Dichtungen; hier wie dort vernehmen wir häufige elegische Anklänge; wir gewahren ein trauliches Anschließen an die Natur und eine gemüthliche Auffassung ihrer mannichfachen Phänomene; nur ist der Schauplaß der Thaten, die der keltische Barde besingt, gänzlich verschieden von der Scenerie, welche die altböhmisches Sänger und Helden umgibt; daher die große Verschiedenheit des Colorits, des Charakters, der Naturanschauung überhaupt, welche auf die poetische Producte den größten Einfluß hat. Großartig und mild ist die Umgebung der ossianischen Helden. Der Sturmwind fährt über die Heide und über den weißen Schaum der Wogen, die an die schwarzen Klippen schlagen; Nebelgewölke sind auf den schweigenden Hügeln gelagert; wie Wogen hinter dem Wallfische rauscht der Feind heran; schwarze Schiffe fahren auf den Flügeln der Winde, ihre Masten sind Wälder in den Wolken; vor den schwarzen Schnäbeln der Schiffe schäumen die Wellen; dunkle Nebelwogen rollen über die Heide. – Die Scenen der altböhmisches Poesie sind Haine und Eichenforste, Felsen, die aus dunklen Thälern ragen, blaue Berge, die in die Gaue blicken.“⁴⁹³

Oběma poetikám byl totožný elegický podtext a důvěrný kontakt literárního hrdiny s přírodou. Odlišný byl ale prostor v obou básních, který byl podle Vocela závislý na „koloritu, charakteru a přírodních názorech“ toho kterého národa: Prostor ossianských básní se vyznačoval velkolepou a mírnou atmosférou oblak, mlhy, větru nad pláněmi, které dokreslovaly pohyb loďstva na moři nebo objevení nepřítele apod. Scenérii českých básní vytvářely háje, doubravy a skály vystupující z hlubokých údolí apod. Vocelovo přjetí myšlenky o souznění přírody s literárním subjektem odráželo Herderovu teorii, která navazovala na Rousseaua a Hamanna v myšlence, že, řečeno podle Hrbaty a Procházky, jedinečnost určité národní kultury a komunity byla podmíněna přírodními specifiky (přírodními podmínkami, vlastnostmi půdy, tvářností krajiny, podnebí apod.).⁴⁹⁴

Vocel ve svých studiích zdůrazňoval v kontrastu s „divokým“ přírodním prostředím germánských národů přírodní harmonii a souzvuk hrdiny RK s okolním světem, který navíc figuroval v ději jako personifikovaný nápomocný partner proti nepříteli. Souběžnost dvou výjevů, resp. paralelnost přírody a lidských dějů, označil

---

⁴⁹³Tamtéž, s. 74–75.

⁴⁹⁴Hrbata, Z.; Procházka, M.: *Romantismus a romantismy*. Pojmy, proudy, kontexty. Praha: Karolinum 2005, s. 6.

Vocel dokonce za jeden z příznačných postupů původní (sic!) slovanské národní obraznosti:⁴⁹⁵

„Souběžnost (*parallelismus*) dvou výjevů zde [v Zábojovi – pozn. I. K.] překrásně jest naznačena: Hučí divá řeka, vlna za vlnou se valí a podobně hučí celý voj skok na skok přes bouřící řeku. A řeka česká přízniva jsouc rodákům, přenesla Čechy, své zvěsty, na druhý břeh, uchvátivši množství cizích. Zde se nám spolu obrází názor, s nímžto se v prstonárodních slovanských básních často setkáváme, že totiž příroda podílu bere ve strastech a slastech lidu a jemu se míle ku pomoci propůjčuje.“⁴⁹⁶

České hrdiny a jejich skutky přirovnal Vocel obrazně k přírodním jevům a dokazoval svá tvrzení uvedením příkladů z textu RK (postavy líčeny jako „silné stromy“, prudké boje charakterizovány jako „bouře“ apod.).

Nelze si nevsimnout, že z Vocelových analýz zaznívala mimojiné zřetelná inspirace dalšími literárními díly od J. G. Herdera, potažmo přes něj byl zřejmý současně také literární „vliv“ Rousseauovy koncepce apod. Již ve své studii *Über Oßian und die Lieder alter Völker* (vznik r. 1771) Herder na podkladě Rousseauova konceptu „divocha“⁴⁹⁷ rozpracovával odlišnost „drsného“ skandinávského lidu od mírnějšího skotského (ossianského) národa:

„Ohne Zweifel waren Skandinavier, wie sie auch in Oßian überall erscheinen. Ein wilderes, rauheres Volk, als die weich idealisirten Schotten: mir ist von jenen kein Gedicht bekannt, wo sanfte Empfindung ströme: ihr Tritt ist ganz auf Felsen und Eis und gefrorenen Erde, und die Absicht auf solche Bearbeitung und Kultur ist mir von ihnen kein Stück bekannt, das sich mit den Oßianschen darinn vergleichen lasse.“⁴⁹⁸

Skandinávský fikční svět byl pak polemicky vylíčen v dialogu Alfréda a Freye v Herderově *Iduně* (2. a 3. rozprava), kde Alfréd srovnával antickou

---

⁴⁹⁵Přitom se jednalo ve skutečnosti o obecně příznakový rys romantismu: Srov. například Humboldtův „romantický pohled na přírodu“, v němž estetické kvality krásy a vznešenosti uváděly přírodu ve vztah k sobě samotnému se reflektujícím filozofickému člověku. Romantickou krajinou byla myšlena v pojetí Humboldta symbolická krajina, která jakožto vnější krajina prezentovala zrcadlo vnitřního dění. Parafraze viz: Schulz, G.: *Romantika. Dějiny a pojem*. Praha/Litomyšl 1999, s. 84,85 a nn.

⁴⁹⁶Vocel, J. E.: *Aestetický význam básni kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 446–447.

⁴⁹⁷Irmscher, H. D. (ed.): *Nachwort*. In: *Herder – Goethe – Frisi – Möser. Von deutscher Art und Kunst*. Einige fliegende Blätter (1773). Stuttgart: Philipp Reclam Jun. 1999, s. 176.

⁴⁹⁸Herder, J. G.: *Über Oßian und die Lieder alter Völker*. In: Irmscher, H. D. (ed.): *Herder – Goethe – Frisi – Möser. Von deutscher Art und Kunst*. Einige fliegende Blätter. (1773). Stuttgart: Philipp Reclam Jun. 1999, s. 13.

mytologii s germánskými, resp. nordickými ságami (např. zejména s Eddou). Alfréd obhajoval přínos národních mytologií pro vývoj vlastní osobité německé kultury oproti skeptickému Freyovi, který vnímal nordický bájný svět a jeho obraznost primárně jako krutou.⁴⁹⁹

Nesporně zajímavý byl ve Vocelových studiích fakt, že znalost Herderovských textů, Schlegelova konceptu PN, *Eddy* a jiných romantických textů o nordických ságách zde byla sémanticky přeznačena. Přestože z kontextu Vocelových statí bylo zjevné, že měl přesné povědomí o širším literárním zázemí germánských epických básní a ság a jejich vlastenecké argumentaci, kvůli obraně RKZ Vocel potlačil zřetelné literární konotace směřující nibelunským směrem a nahradil je ossianskými básněmi. Argumentace RK v poměru k *Ossianovi* přitom však typologicky připomínala vazby PN k *Eddě*, potažmo vztah *Eddy* k *Ossianovi*, ačkoliv u Vocela nebyly hypotetické přímé literární paralely *Eddy* k *Ossianovi* zmíněny.

Literární prostředí nordických ság porovnávala s *Ossianem* již zmíněná studie F. Schlegela a další statí německých romantiků v prvních desetiletích 19. století, zmíněné již v I. kapitole.⁵⁰⁰ Jak vyznívalo z článku Friedricha Schlegela, PN byla viděna jako „mírnější“ varianta *Eddy* především kvůli křesťanskému charakteru. Její tragické motivy byly omluveny etickou stránkou věci (pomsta za smrt manžela). Bezcharakternost některých hrdinů byla mírněna prostřednictvím šlechtetného projevu ostatních hrdinů, kteří měli v duchu romantického interpretačního kódu reprezentovat ctnosti národního (německého) ducha předků. Obě skladby se od sebe lišily podle Schlegelovy argumentace v lokálním zabarvení. Naopak v čisté reflexi přírody, v pohanském charakteru a v tragičnosti, byť jiného druhu, byla *Edda Ossianovi* podobná.⁵⁰¹

České obrozenské kultuře ale byla bližší tragičnost *Ossiana*, která řečeno s Friedrichem Schlegelem, zněla „jako smutná ozvěna vymřelého národa a zároveň

---

⁴⁹⁹Herder, J. G.: *Iduna oder der Apfel der Verjüngung* (1796). In: Suphan, B. (ed.): *Herders Sämtliche Werke*. Bd. 18. Berlin: Weidmann, 1883, s. 489–501.

⁵⁰⁰Schlegel, F.: *Über nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 162–197; z dalších např. Hagen, F. H.: *Die Blomsturvalla Saga*. In: Hagen, F. H. a kol. (eds.): *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst*. Bd. 1, Theil 1. Breslau: J. F. Korn st. 1812, s. 92–93 nebo Grimm, J.: *Das Zeugnisse über die deutsche Heldensage*. Altdeutsche Wälder. Bd. 1. Kassel: Thurneissen 1813, s. 195–323 apod. Viz kapitola 1.3.4. Píseň o Nibelunzích a skandinávská verze.

⁵⁰¹Schlegel, F.: *Ueber nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 180–182.

poslední mihotavý stín zanikající staré druidské víry“ („*Ossian ist wie der traurige Nachhall eines erlöschenden Volks, so auch nur der letzte schwindende Schatten eines untergegangenen Glaubens alter Götterlehre.*“).⁵⁰² Obrozenci patrně viděli v osudu skotského národa ovládaného Anglií (a zobrazovaného v ossianských zlomcích) paralelu k vlastní politické situaci, a proto se identifikovali spíše s apostrofou zaniklého národa než s tragičností *Eddy* spočívající ve spasitelském nasazení hrdinských jednotlivců v Odinově Valhale vůči obecnému imaginárnímu Zlu:

*„Tragisch ist die nordische Götterlehre, aber von ganz anderer Art freylich ist diese Tragische als die düstre Melancholie des nebelvollen und meistens gedankenleeren Ossian. Gefallen ist Balder der liebeswürdigste unter Odins Söhnen, einem unvermeidlichen Tode zum Opfer. Odin selber, der Ahnherr der Helden, der Urheber alles Göttlichen und Lichten wird unterliegen in dem leßten Kampfe gegen die hereinbrechenden Mächte der Finsterniß; so weissagen alte Seher, während er selbst noch die edelsten unter den sterblichen Helden durch einen frühern Tod in sein Walhalla versammelt, um desto mehr Mitkämpfer zu haben, auf jenen großen Tag der Entscheidung, den auch er vorausieht, ohne ihm entfliehen zu können. – Dieses Tragische der nordischen Götterlehre aber wirkt um so inniger, um so sanfter und rührender, weil auch wieder so viel Freudiges, alles was die Liebe Zartes und Schönes, der Frühling und die Natur Heiteres und Großes, das Heldenthum Fröhliches und Muthiges hat, darin verwebt ist.“*⁵⁰³

Tragický osud hrdinů v *Eddě* však působil tím víc přesvědčivěji, vnitřněji, čím dojemněji postupovaly příběhem motivy čistoty a krásy lásky, vyšší ctnosti hrdinství a povah, jak vysvětloval Friedrich Schlegel. Tuto myšlenku zde však Vocel nijak nerefletoval.

Vocelův článek nepřímo postihl přesnou charakteristiku dvou základních znaků romantické poetiky, kterými se řídila soudobá umělecká tvorba jak v německých, tak českých zemích: podobu a charakter literárního subjektu a jeho reciproční vazbu k přírodnímu prostoru. Zřetelně se zde vyhraňovaly i rozdílné receptce otázky směřování subjektu, jeho motivací a cílů, které se formulovaly i v ohlasech PN

---

⁵⁰²Tamtéž, s. 174.

⁵⁰³Tamtéž, s. 182.

Vocel se přesto někdy stavěl ke světu fantazie smířlivě, když s odkazem na srovnávací jazykovědu a literární vědu Jacoba Grimma tvrdil, že všechna básnická díla, byť odlišného charakteru národní poetiky, mají společného básnického ducha:

„Niméně takovéto plody rozmanitých národů jeden duch proniká – duch totiž básnictví, který jako slunce nad veškerými národy se snášeje, blesky na ledové hory leje a perle své do lůna vonných hájů rozsívá. A duch ten jesti to, jenž tam, kde děle a se zalíbením prodléval, mravy ušlechtil, způsoby života zvelebil a blažícím vlivem svým později národy k sobě přiblížil. Pročež stalo se – jak W. C. Grimm praví – že to, co u jednoho národa zmizelo a v zapomenutí vešlo, nalezáme v obraze nějakém, jenž se u cizího národa zachoval, tak jako podobu něžného předpotopního kvítka v otisku, jež tvrdý kámen chová, spatřujeme.“⁵⁰⁴

Nebeský stavěl germánskou a slovanskou, resp. německou a českou poetiku do kontrastu v zastoupení poměru mytické a historické složky. Německá poetika byla podle jeho domněnky příliš zakořeněna ve světě přebujelé fantazie, mýtu a báchorek na rozdíl od básnického obrazu RK:

„A tak ve všech zpěvích [míněno RK] nalézáme jen přirozené a pozemské poměry; vše se děje lidskými silami a k účelům realním. Udatnost hrdiny, nadšeného láskou k vlasti, potírá vrahy a houbce, chtějí porobu uvaliti na národ; bohové mu arci vítězství dávají, musí však si je zjednati udatným ramenem, aniž mu pomáhá zbraň kouzelná aneb jiná moc nadpozemská, jako hrdinám před Trojí a rekům Nibelungů, ježto bojují pro krásnou ženu a pro tajné poklady a pomstu. Tato pravdivost a skutečnost poměrů a realnost úkolu, jež svíží a jadrný duch básníků národních nadchnouti dovedl přespanilou a překrásnou poesii, dává zpěvům Kralodvorským jakousi povahu více historickou než mythickou, arci ne v tom smyslu, že by holou historickou pravdu obsahovaly, nýbrž v tom, že nevybujněvše v báje pozemské a lidské rozměry a poměry zachovávají.“⁵⁰⁵

Poetika RK byla podle Nebeského specifická svou „historičností“ ve smyslu pravdivého znázornění „reálných“ hrdinských lidských skutků bez přímého zásahu nadpřirozené moci nebo kouzelných prostředků, jako tomu bylo v případě homérských nebo nibelunských hrdinů. Hrdinové RK tak nepřímou získávali

---

⁵⁰⁴Vocel, J. E.: *Dánské národní písně o královně Markétě, Dagmar nazvané*. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. VI. Praha: České museum 1846, s. 771–772.

⁵⁰⁵Nebeský, V.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. III. Praha: České museum 1852, s. 136–137.

„přirozený“ důvod pro své neobyčejné činy na rozdíl od homérských a nibelunských hrdinů, kteří získávali zásluhy zprostředkovaně, ne pouze vlastním zapříčiněním

Další podstatnou otázkou byla otázka motivace jednotlivých literárních hrdinů, kterou Nebeský ve stati naznačil a spolu s Vocelem rozebíral i v dalších studiích. Literární protagonisté RK totiž bojovali kvůli obraně země před nepřítelem z vlastenecké lásky k zemi (jak bylo patrné například z básní *Záboj*, *Oldřich*, *Beneš Heřmanův* apod.), nejen pro osobní pohnutky (získání manželky, pokladů nebo pro pomstu) jako nibelunští hrdinové:

*„Vergleichen wir ferner die Tendenz des mit vollem Rechte hochgefeierten deutschen Nibelungenliedes mit jener, die sich in der Dichtung Jaroslav kund gibt, so wird man finden, dass diese Dichtung in ethischer Hinsicht weit über dem Liede von den Nibelungen steht. Die Hauptmotive, die im ersten Theil des Nibelungenliedes walten, sind arger Betrug und Täuschung; im zweiter aber blutige, widernatürliche Rache; und diese Motive zucken unheimlich durch den reichen poetischen Blüthenschmuck, der über jener grossartigen Dichtung ausbreitet ruht, und trüben die Bewunderung, welche der Heldenmuth und die Charakterstärke der Nibelungenrechen hervorruft.“*⁵⁰⁶

Z Voceleva výkladu bylo patrné postižení hlavních motivů zápletky středověké varianty PN: lest, klam a krvavá zrada – identických znaků, které jmenoval a analyzoval, ovšem s odlišným významem, A. W. Schlegel ve svých nibelunských přednáškách. Z úryvku byla více než zřejmá reakce na Schlegelův poukaz o velikosti činů nibelunských reků, který počáteční dramatické zápletky ospravedlňoval. Voceleva interpretace však z pozice etiky odsoudila „nízkost“ jednání nibelunských aktérů a potlačovala Schlegelovy výklady o proměnách jednání lidského subjektu jako zdroje dramatičnosti, a tudíž poetické zajímavosti a „dráždivosti“ tématu pro čtenáře.

I když však Vocelem vyzdvihoval ušlechtilější úmysly českých hrdinů, bylo zajímavé, že právě **motiv otcovské pomsty** v *Jaroslavovi* přikládal psychologicky dojímavý základ pro příčinu boje pohanů proti křesťanům.⁵⁰⁷ Patrně zřetelně odlišoval z etického i estetického hlediska případ pomsty za jednoznačně

---

⁵⁰⁶Vocel, J. E.: *Die Echtheit der Königinhofer Handschrift* (Selbstverlag). (Aus den Sitzungsberichten der koen. Boehmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Jahrgang 1863, I. Heft), Prag: Dr. E. Grégr. 1863, s. 9–10.

⁵⁰⁷Vocel, J. E.: *Aestetický význam básni kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 459.

nespravedlivý čin vraždy mladé dívky a dcery tatarského chána, který byl navíc pouhým hybatelem událostí, od promyšlené pomsty Kriemhildy, jež tvořila stěžejní námět nibelunského příběhu. Proti sobě se tedy střetly dvě dobové estetické teorie o literárním ztvárnění hrdiny, které si nárokovaly pozici ideálního předobrazu romantického protagonisty. Nebeský dokonce blíže specifikoval odlišné, zvláštní „rukopisné“ pojetí českého hrdinství, které obrozená falza přímo sugerovala:

*„Vše v ušlechtilých písních těchto je jasné, ladné a souměrné, žádné mlhavé a všecku lidskou míru přesahující postavy se tu nevyskytují, ani hrůzné a kruté vášně, zrada a lest, což k. př. germanské pověsti tak krvavými činí, o nichž sám Gervinus⁵⁰⁸ praví, že jich hlavní živly jsou lest slabého proti násilí silného a žádost po výboji, zlatě a pokladech. Vedlo by nás to příliš daleko od cíle, kdybychom chtěli utěšenou tuto stránku Rukop. Kralodv. obšírněji rozebrati, a mimo to je látka tato tak bohatá a důležitá, že by zvláštního rozboru zasluhovala. Kdo názor světa a celý způsob cítění a smýšlení a vůbec celý soubor živlů duševních, jaké se jeví v básních dotčených, porovnal s pověstmi a starými výtvoři básnickými jiných národů, radostně zajisté byl překvapen jasností a souměrností – svěžestí, outlostí, a plností duševního života, jaký se v Rukop. Kralodvorském zrcadlí. Nám se zdá, že nejlíp tu jeho vlastnost naznačíme **pojmem souměrné čisté lidskosti**.“⁵⁰⁹*

Nebeský pojmenoval způsob zobrazení fikčního světa a ideového poselství RK **souměrnou čistou lidskostí**. Tento termín implikoval v dobovém českém uměleckém vnímání současně i směřování celé poetiky díla. Vocel tzv. „souměrnost“ v kompozici díla na konkrétních příkladech z RK detailněji rozvedl:

„V přírodě i ve světě mravním panuje vesměs zákon, vůlí božskou od prvopočátku ustanovený, v jehožto plnění a následování jednak přírodní, jednak mravní lad neboli harmonie se zakládá. Takový to lad musí panovati i v plodech umění, příznak krásy na sobě majících. Nelíbě dojímá nás, když důslednost a organickou spojitost t. j. lad v díle uměleckém pohřešujeme; toť ukazuje, že cit nám

---

⁵⁰⁸**Gervinus, Georg Gottfried** (1800–1871), německý myslitel. Nejdříve studoval filologii v Giessenu, pak historii v Heidelbergu. Významné jsou jeho *Geschichte der poet. Nationalliteratur der Deutschen* (vyšlo v Lipsku 1835–42, 5 sv.), kterými založil vědecké studium německé literatury vůbec. Gervinus jako první vykládal básnické výtvoři ze starší doby, jejich hodnotu a společenský kontext. Jeho měřítko bylo údajně přísné a jednostranné. Řídil se antickými vzory a poezií Goetha a Schillera, takže vycházel z jiných soudů o středověké literatuře než romantikové. Parafraze viz detailněji *Ottův slovník naučný*. Díl 10. Gens–Hedwiga, Praha: J. Otto 1896, s. 86.

⁵⁰⁹Nebeský, V.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 26, Sv. III. Praha: České museum 1852, s. 134–135. (Zvýrazněno – I. K.)

jest vrozen, jemuž pojmání ladu samoděk lahodí, nedostatek ladu však jest protivný.“⁵¹⁰

Podmiňoval přírodní i uměleckou harmonii tzv. božím záměrem, který plnil roli nejvyššího mravního korektivu. Zmíněný řád zastupoval v této významové konotaci absolutní hodnotu, která byla povýšena na národní sacrum. Vocel však zároveň připouštěl, že právě ve výstavbě na kontrastech spočívá v uměleckém textu poetická živost a mnohotvárnost:

„Kontrastem jednotlivé předměty, karaktery i doby v díle uměleckém živěji vynikají a od sebe se liší. [...] Zákon kontrastů žádá, aby v díle uměleckém, zvláště v básnickém, příbuzné karaktery a vášně nikoli jednotvárně, nýbrž rozmanitým způsobem byly vytknuty. [...] Zákonu kontrastu netoliko líčením karakterů nýbrž i obsahem celého děje výtečně jest vyhověno. Bolestný zármutek nad porobou vlasti, kruté boje, hrdinské potýkání se vůdcův, vítězné plesání a konečně vylévání citů vděčnosti a hlásání milých slov bohů spásám: jaké to množství kontrastů mysl hluboce dojímajících! A tyto kontrasty nejsou v jakési koravé úsečnosti a odtrženosti od sebe postaveny, nýbrž spojeny, smířeny a vyrovnány v ději samém. Samovolným snažením bojovných synů svých jest konečně vlast vysvobozena z tuhého jarma vrahův a taktéž protiva mezi zápasícími soupeři jest vyrovnána; neboť surový vůdce škůdcův zahyne v osudném boji. Takovéto ladné vyrovnávání kontrastů ve starověkých básních přechoasto se pohřešuje.“⁵¹¹

Paradoxně obdobně jako Schlegelové poukázal na **tzv. zákon uměleckých kontrastů** v rovině charakterů, jednotlivých motivů a v celé dějové zápletky, který byl v RK podle jeho četných dokladů příkladně dodržován. Demonstroval rozvinutí kontrastnosti například v povahách osob z básně o Zábojovi: Záboje charakterizoval jako hlavního hrdinu, který vynikal svými činy, moudrostí a statečností, Slavoje naopak jako statnou postavu, ale podřízenou Zábojovi a zbrklou v úsudcích, označil za tzv. „exponenta velikosti Záboje“. Přímější kontrast objevoval mezi charaktery kladných hrdinů a povahou Luděka, vůdce nepřátelského vojska. Vysvobozením vlasti z područí nepřátel a smrtí jejich vůdce se setřela sémantická a hodnotová protikladnost a podle Vocela došlo k „ladnému vyrovnání“.⁵¹²

---

⁵¹⁰Vocel, J. E.: *Aestetický význam básni kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 448.

⁵¹¹Tamtéž, s. 450–453.

⁵¹²Tamtéž, s. 451–453.

Obdobně jako Schlegelové se i Vögel výslovně inspiroval Shakespearovými uměleckými postupy:

„Shakespeare, onen podivuhodný mistr skladby, poskytuje množství významuplných toho příkladů; neboť onen každý důležitý výraz charakteru naznačuje a pestrým činí dvoj- a trojnásobným opětováním rozmanitých, avšak příbuzných tónů, k. př. v Romeu a Julii, v Macbetu, Learu [...] Ku př. v králi Learu představuje podobnou událost v rodině Leara i v rodině Glostra, aby ukázal truchlivé následky nerozumné lásky otcovské a následky nevděčnosti dětí. Zlé povahy osob: dcer Leara, jich manželů, Edmunda, správce domu jsou pouhé obměny (variance) jedné úlohy (thema); a také povahy dobré Edgara, Kenta a blázna; jedna druhou zvyšuje a ostřeji naznačuje. Tak se též oboplně individualisují skutečná šílenost Leara, přetvářené blouznění Edgara a zúmyslné chvástání blázna. Takovýmto přebohatým rozdělováním hlasů a tónů rozvlhčuje se velebná, srdce dojmající melodie básníka velkého (Srov. Vischer's Aesthetik).“⁵¹³

Z citátu vyplývá, že do jisté míry přijímal určitou strategii Shakespeara fikčního světa, kterou aplikovali Schlegelové zčásti na PN tím, že reinterpretovali PN v romantickém rétorickém klíči a upozornili na obdobné zárodky potenciálních uzlů „poetičnosti“ už v kontrastních charakterech reků dávného germánského eposu. Ve statích z *Deutsches Museum* ostatně Schlegelové specifikovali důvody pro svou zálibu v tvorbě Shakespeara, který pro ně reprezentoval jeden z řady podnětných zdrojů pro romantickou literaturu:

„Andere Dichter haben gestrebt uns in einen idealischen Zustand der Menschheit wenigstens auf Augenblicke zu versetzen; Er [Shakespeare – pozn. I. K.] stellt den Menschen in seinem tiefen Verfall, diese all sein Thun und Lassen, sein Denken und Streben durchdringende Zerrütung mit einer so oft herben Deutlichkeit dar. Er könnte in dieser Hinsicht nicht selten ein satirischer Dichter genannt werden, und wohl möchte das verworrene Räthsel des Daseyns und der menschlichen Erniedrigung, wie er es auffaßt, noch einen ganz andern, bleibenderen und tieferen Eindruck zu machen geeignet seyn, als die ganze Schaar bloßen leidenschaftlich Erbitterten, die man gewöhnlich satirische Dichter nennt. Dabey aber schimmert im Shakespeare die Erinnerung und der Gedanke an die ursprüngliche Hoheit und Erhabenheit des Menschen, von der jene Gemeinheit und Schlechtigkeit nur ein

---

⁵¹³Tamtéž, poznámka pod čarou č. 9, s. 450–451.

Abfall und die Zerrütung ist, überall hindurch, und bey jeder Veranlassung bricht auch das eigne Zartgefühl und der Edelmuth des Dichters in den schönsten Strahlen vaterländischer Begeisterung, hoher Männerfreundschaft, oder glühender Liebe hervor.“⁵¹⁴

Obdiv Schlegelů spočival především v docenění Shakespearova vyjádření „hlubin“ lidského charakteru v literárním zobrazení morálního úpadku. Znázornění subjektivního smýšlení hrdinů, jejich rozpolcenosti a ponížení obnažovalo problematiku lidské psychiky až na samé jádro a kontrastovalo se vzpomínkou na prapůvodní vznešenost člověka, kdy každá špatnost byla hodnocena jako poklesek. Básník pak vyvažoval smysl díla motivy vlastenectví, přátelství a láskou. Ve schlegelovských studiích o Shakespearovi bylo tudíž akcentováno primárně zacílení **dovnitř** literárních subjektů, do jejich subjektivních pohnutek a tragického rozměru povahy. Shakespeare byl dokonce kvůli svému způsobu ztvárnění explicitně ztotožněn s básníkem nordického typu:

„Im Innersten seiner Gefühls- und Behandlungsweise ist Shakespeare mehr ein alter, wenn auch grade kein griechischer, sondern mehr ein altnoridscher Dichter als christlicher.“⁵¹⁵

Mezi shakespeareovskými tragickými postavami a nibelunskými hrdiny se tedy přímo odhalovala možná interpretační paralela, kterou potvrzovala konkrétně i zaměřenost A. W. Schlegela v poetických pojednáních o PN na typ nibelunského hrdiny, který předjímal ve svých specifických rysech podobu subjektivního romantického literárního subjektu.

Jestliže se ale právě na ilustrativních příkladech z nibelunského fikčního světa odhaloval přiřknutý vlastenecký charakter eposu až sekundárně, sugerovaný teprve recepcemi německých romantiků, RKZ byly vlasteneckým zlomkem epické sbírky prezentovány nejen navenek, ale jejich „vlastenecká intence“ bylo zakódována zřetelně i uvnitř – v samotné struktuře textu. PN rozkrývala ideální vlastností jednotlivých postav coby předobrazu německého národa, příkladnost smýšlení a tužeb až na základě reinterpretace německých literátů na přelomu 18./19. století.

---

⁵¹⁴Schlegel, F.: *Aus den Vorlesungen über die Geschichte der Litteratur. Vorlesung 12. Vom Roman. Dramatische Poesie der Spanier. Spenser, Shakespeare und Milton. Zeitalter Ludwig XIV. und französische Trauerspiel.* Deutsches Museum. Bd I, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 486–487.

⁵¹⁵Tamtéž, s. 482.

Literární protagonisté RKZ už přímo svými činy demonstrovali preferenci národních cílů nad subjektivními motivacemi.

Třebaže se skrze Vocolovy estetické studie o RK zdůrazňovala také umělecká výstavba na kontrastech analogicky podle Shakespearovy fikční strategie v textech, povaha hrdiny podle jeho domněnky vyžadovala náležitou, ne nahodilou motivaci:

*„Hledíce k životu člověka znamenáme, kterak tento rozličnými okolnostmi pohnut a puzen bývá k jednání a kterak působení oněch okolností se zjevuje v mravu, v povaze i v zevnějším jeho postavení. Umělec a básník zvláště, jenž líčí osobu nějakou, musí k tomu hleděti, aby zdůvodněny byly mravy a spůsoby osoby té t. j. aby byla motivována povaha člověka. Ještě větší váhu má otázka tato, když se o to jedná, aby mravní život společnosti lidské, rodiny ano i národu vyličen byl. Zákon náš vede tudíž ke zdůvodnění citu, vášní a mravního chování jak jednotlivce, tak i celého národu.“*⁵¹⁶

Vocolovy názory tedy směřovaly sémantické protiklady a motivace hrdiny RK v protikladu vůči schlegelovskému modelu nibelunského reka k **vnější** vyšší mravní vyváženosti a motivovanosti osobních pohnutek a citů, a konečně k vlasteneckým cílům.

Estetické obrozenské studie ze 40.– 50.(60.) let 19. století stavěly tedy dva literární modely fikčních světů a představu hrdinství zřetelně do významové opozice: Na jedné straně stál nibelunský literární hrdina, který reprezentoval typ germánského statečného bojovníka hájícího ale především své vlastní subjektivní zájmy. Provázela ho často nadpřirozená moc, nebo přinejmenším kouzelné prostředky. Byl obklopen bizarním světem fantastických bytostí a mnohdy podléhal svým citům, zejména záporným (např. vášním nebo touze po pomstě). Přitom ho mohl doprovázet i tragický osud. Zdá se, že označení tohoto poetického způsobu zvárnění fikčního světa mohl vystihnout Nebeský, když kritizoval A. V. Svobodu za místa v jeho překladu RK, kde zaznívala „*podivná němčina rytířsko- a severně-romantická*“, jejíž ohlasy nalézal Nebeský také v básních de la Fouquého.⁵¹⁷ Na druhé straně figuroval český literární hrdina RKZ, který se vyznačoval mírnou, přátelskou a citlivou povahou, která vyvažovala jeho hněv namířený proti nepříteli. Literární krajina a atmosféra reflektovaly jeho vnitřní smýšlení, byly s ním v souladu. Jeho hlavními

---

⁵¹⁶Vocel. J. E.: *Aestetický význam básni kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 448–449.

⁵¹⁷Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 27, sv. II. Praha: České museum 1853, s. 342.

ctnostmi charakteru byly vyrovnanost mysli, pobožnost (ať ve vztahu k pohanské, nebo křesťanské víře) a láska k vlasti, které předčily jeho osobní zájmy. Byl aktivní postavou, která ale byla svým jednáním podřízena vyššímu božskému imperativu.

Jak z výše uvedených tezí vyplývá, bylo jedním ze zásadních momentů, které se zřetelně vyhraňovaly v poetických statích RKZ od 40. let 19. století, kritické přehodnocování poměru subjektu k nadosobnímu vyššímu řádu, který úzce souvisel s formováním jedné ze stěžejních proměn v repertoáru obrozenské literatury 19. století.⁵¹⁸

Paradoxní však bylo, že ve skutečnosti oba typy (pokud bychom brali v potaz německého /rakouského/ nibelunského hrdinu a obrozenského hrdinu z RK) fungovaly v literární recepci od původu na totožném principu: na romantickém předobrazu touhy po nedosažitelném „ideálu“. Obě epické skladby, RK i PN, byly v romantické literatuře svého národa vnímány jako příkladné literární dokumenty, které měly posílit historické národní vědomí, protože odkazovaly k obrazu formování obou národů. Bájný počátek zárodků národního života prezentoval nedosažitelnou, přesto literárně zpodobenou, ideu zlatého věku. Jak nibelunský, tak rukopisný fikční svět reflektovaly tudíž i literární podobu německého (popř. rakouského) a českého předka, kteří byli vybaveni ideálními ctnostmi. Bájný původní autor obou skladeb, bard i spisovatel v jedné osobě, měl dar nahlédnout do dávné minulosti a v podstatě zprostředkovávat ústně tradované vyprávění v epickém textu. Usiloval, a romantický básník pak se po jeho vzoru pokoušel o totéž, o přiblížení se tajům nejhlubšího světa fantazie, v němž byla obsažena idea „Nejvyššího“, jak zaznělo ve stati Friedricha Schlegela.⁵¹⁹

Jak F. Schlegel, tak jeho bratr A. W. Schlegel, rozváděli myšlenku idealistické filozofie,⁵²⁰ která mohla odkazovat prapůvodně už na starozákonní pasáž o stvoření člověka jako božího obrazu tvrzením, že lidská bytost je složena vlastně ze dvou stránek: lidské a božské. Božská část (nebo také odlesk božství) v subjektu umožňovala člověku (u Schlegelů a Novalise konkrétně **poetovi**) v pojetí romantiků

---

⁵¹⁸Srov. Tureček, D.: *Subjekt a řád v české literatuře 1815–1850*. Slavica Wratislaviensia CXXII. Wroclaw 2003, s. 71–77.

⁵¹⁹Schlegel, F.: *Řeč o mytologii* (1800). In: Břetislav, H.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 343–345.

⁵²⁰Míníme tím například myšlenky Fichteho, který navazoval na teorie Kantovy apod. Nebudeme se však zabývat filozofickým podložím myšlenek, vybíráme pro náš koncept pouze estetické reflexe, které se promítly do modelování poetiky literárních světů. K německému filozofickému podloží ve vztahu k poezii viz Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, zejména kapitoly I. a II.

využívat divinační sílu, pomocí níž měl schopnost nahlížet do časoprostoru bájně historie lidstva, a pak všechno „zjevené“ měl ztvárnit prostřednictvím básní.⁵²¹ Jakkoliv byl „ideál“ obsažen v modelu mýtu idealizovaného prapočátku národa, tak byl primárně přítomen podle romantiků i v samém nitru vyvoleného subjektu, který byl – řečeno A. W. Schlegelem – sám sobě měřítkem, od něhož se vše odvíjelo, k němuž vše směřovalo.⁵²²

Samotné hrdinské postavy obou fikčních světů byly v literární recepci jak německých, tak českých romantiků modelovány jako ideální figury obdařené nadpřirozenými schopnostmi (napůl božský původ) nebo vybranými ideálními ctnostmi (přátelství, čistá láska, statečnost, boj za vlast), aby se s nimi potenciální čtenářské publikum mohlo ztotožňovat. Vysněný „ideál“ byl tedy zakódován nejen v existenci dávného dokumentu jakožto obrazové zprávě o dávných počátcích dějin národa, ale byl obsažen v literárních hrdinech coby příkladných předcích samotných!

Fikční svět obou epických skladeb znázorňoval v recepcích romantiků časoprostor modelového národa, jeho zvyků, tradic a myšlení, který vyzýval dobové vlastence k nápodobě starých obyčejů v nové (romantické) literární tvorbě, pomocí níž by se vytvářel kulturní podklad pro nové národní uspořádání.

Otázku vyšších morálních vlastností subjektu vyložil A. W. Schlegel na základě významové opozice „pohanství“ a „křesťanství“:

„Hiernach bestimmt sich auch die ganze Moral der Religionen: Tapferkeit ist die Kerntugend der heidnischen, Liebe der christlichen; jene will dem Menschen einen edlen Stolz, diese Demuth und Hingebung einflößen. Die sogenannten natürlichen und religiösen Cardinaltugenden charakterisieren den Gegensatz vollkommen. Jene: Gerechtigkeit, Mäßigkeit, Tapferkeit und Weisheit, gehen durchaus auf ein bestimmtes Verhältniß des Menschen zu sich selber oder andern in seinem irdischen Daseyn; diese, Glaube, Liebe und Hoffnung, sind ihrem Wesen nach unendlich, und gehen auf das Unendliche. [...] Jene erhebt die Natur und die sinnliche Welt auf die höchste Stufe, diese fodert Vernichtung derselben in unserm

---

⁵²¹Srov. např. studii F. Schlegela *Řeč o mytologii* (1800). Břetislav, H.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 345–348 nebo Schlegel, A. W.: *Von der Mythologie*. In: Seuffert, B. (ed.): *A. W. Schlegels Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst*. Gehalten zu Berlin in den Jahren 1801–1804. Bd. I. (1801–1802). Die Kunstlehre, s. 329–333.

⁵²²Schlegel, A. W.: *Von der Mythologie*. In: Seuffert, B. (ed.): *A. W. Schlegels Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst*. Gehalten zu Berlin in den Jahren 1801–1804. Bd. I. (1801–1802). Die Kunstlehre, s. 331.

Gemüth.[...] Dem Widerstreit zwischen Endlichen und Undendlichen kann der Mensch einmal nicht entgehen, weil er in seinem innersten Wesen gegründet ist. ⁵²³

Schlegelova stať dokazovala, v jak těsném vztahu byla otázka náboženství spojena s „novou“ mytologií německých romantiků, resp. s obrazem romantického konceptu „nového“ mýtu. Sám na jiném místě své studie zopakoval, že náboženství tvoří prapůvodní element lidského bytí podobně jako poezie. Právě z něj ve spojení s básnictvím vychází touha lidského subjektu po „Nekonečnu“, „Absolutnu“.⁵²⁴

Jestliže základními ctnostmi pohanského modelu byla podle Schlegela spravedlnost, střídmost, statečnost a moudrost, které se spínaly s „pozemskou“ částí člověka, víra, láska a naděje jakožto křesťanské ctnosti otevíraly cestu transcendentnu, resp. „Nekonečnu“ (tedy „Absolutnu“ ve významu něčeho vyššího a nedosažitelného). Rozpor „Konečného“ (smyslového) s „Nekonečným“ (nadsmyslovým) byl zakořeněn podle něj v samotném bytí subjektu.

Rozpolcenost individua a touha po „Absolutnu“ se promítala skrze vyšší idealizované ctnosti de facto i do romantických literárních ohlasů obou epických skladeb (RKZ i PN). „Absolutno“ nazírané ve formě ideálních charakterových vlastností bylo pro německé romantiky kritériem vlastní umělecké tvorby a rovněž ve společensko-politické rovině představovalo důkaz „přirozených“ tradičních národních ctností, které sebezpotvrzovaly tu kterou kulturu (německou i českou), jak dokládaly výroky jak Schlegelů, tak Vocela nebo Nebeského.

Pokud aplikujeme Schlegelovy závěry na fikční svět PN, zjišťujeme, že se pohanské a křesťanské ctnosti volně prolínaly. V recepcích k novým edicím PN se obecně vytvářel ideální svět dávnověku, jak vyplývalo z I. kapitoly, na prostupnosti obou modelů, jak pohanského, tak křesťanského: vyzdvižením jak statečnosti a moudrosti, tak křesťanské lásky a pokory. Na pohanský dávnověk navazoval křesťanský středověk a těsná závislost obou mytologií odkazovala i na spletitou genezi literární památky PN jako takové (původní verze pocházela z pohanského národního dávnověku, nejmladší varianta byla ze středověku).

Vedle toho nesmíme opomenout též argumentaci F. Schlegela o pohanském a křesťanském principu, který se vymezoval v nordické verzi PN proti německé, přičemž každé variantě přisuzoval určité specifické umělecké kvality, ale v rámci jednoho kulturotvorného germánského celku! Na nibelunský svět dávnověku se

---

⁵²³Tamtéž, s. 349.

⁵²⁴Tamtéž, s. 331–335.

sekundárně roubovala romantická vlastenecká idea, která vlastnosti nibelunských jednotlivců vyzvihovala jako kolektivní přednosti celého národa.

Na příkladu germánského eposu se skutečně potvrzovalo, že raná romantika nerozlišovala striktně pojmy mýtu, mytologie od náboženství.⁵²⁵ Náboženství de facto prezentovalo jeden významově rozostřený pluralistický (všezahrnující) konglomerát neurčitého Vyššího řádu.

Za protikladem „Konečného“ a „Nekonečného“ se odhalil v literární stati A. W. Schlegela nejen vzájemný poměr pohanské a křesťanské mytologie, dvou myšlenkových a ideových konceptů, ale také potažmo tzv. klasického antického umění k vyššímu křesťanskému umění, z jehož touhy po „Nekonečném“, „Neuchopitelném“ romantismus vycházel.⁵²⁶ Klasické antické (pohanské) básnictví bylo nahlíženo jako překonané, hodnotově výše kladl Schlegel národní (byť pohansky založenou) a křesťanskou kulturu.

Romantický básník pak symbolizoval tvůrce, který navazoval na „obraz dávného ideálu“ epických skladeb a toužil je v pozměněné formě v romantické poezii inovovat (např. zmíněné koncepce nového pojetí mýtu a mytologie u Herdera, pak Schlegelů, Hagena, Grimmů apod.).

V obrozenských literárních statích z 20.–60. let 19. století se tyto německé poeticko-estetické názory modifikovaly nejen právě v rovině literárních polemik PN a RKZ, ale například i samostatně ve studiích, které na německé literární ohlasy romantismu přímo i nepřímo reagovaly. Předtím, než napsal Palacký svá estetická pojednání o RK, reflektoval už německé romantické myšlenky Schlegelů, Novalise a Tiecka ve své *Krásovědě*:

„Názor absolutnosti, čili věčné nerozdílnosti ducha a přírody, podmětu a předmětnosti, jest podle filosofie této pramenem všeho náboženství, vědomí a umění. V nauce a umění jeví prý se tvorná síla absolutnosti stejně, kromě že obraznost konstruuje v onom povšechnosti v tom pak jednotlivosti. Umění pak jest ideálův z absolutnosti vypodobení skze tvornou ducha moc. Dle toho tedy arci jak krásoumy, tak i nauky, nepojímají zákonův a předmětův svých nikoli zevnějška čili ze samé předmětnosti, ale čerpají je toliko z moci duchovní či z absolutnosti. A však přísněji to berouce, podle soustavy této již nelze nalezt ani bytného a nutného

---

⁵²⁵Srov. Břetislav, H.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 81.

⁵²⁶Srov. kupř. tamtéž, s. 32–33.

*rozdílu mezi myšlením a bájením, mezi učením, uměním a náboženstvím: což vésti musí k nesčíslným zmateninám, a tak posléze k záhubě všech nauk a umění.“*⁵²⁷

Palacký zjevně odmítal univerzálnost romantického projektu spočívajícího ve vztahu k „Absolutnu“, který pak podle něj vedl ke směřování jednotlivých oblastí, mimojiné umění i náboženství, vědy i mýtu! Dále odsuzoval vyhrocené postoje některých romantiků, které směřovaly až k náboženské mystice (např. jmenoval Görrese ad.). Na druhé straně zmínil ale také klíčový postoj romantiků ke sběru staroněmeckých památek a ocenil zásluhy především A. W. Schlegela v oblasti literatury a teorie estetiky mimojiné i z toho důvodu, že mu přisuzoval rozsáhlou znalost anglické, italské a francouzské literatury,⁵²⁸ z níž sám své estetické a literární znalosti čerpal.

Naopak se Palacký se Schlegelem neshodoval podle svých slov v dichotomii antického a romantického básnictví. Tvrdil, že existuje jen jeden (z hlediska dějin a filozofie) jediný proud poezie, který nabýval specifických znaků u toho kterého národa v určitém čase:

*„Jen ale onen rozdíl jeho tak ostrý mezi antickým a romantickým uměním, jenž nyní po celé Evropě se rozléhá, nezdá se mi ani filosoficky ani dějinně pravým a průměrným býti. Aspoň potřebí bylo vyvinouti nejvprv bytnost jednotné té krásoumy, která spolehá na bytnosti člověka vůbec, nežli se podřízení její druhové dali ohlédati o sobě. Neboť jako člověčenství samo jen jedno a totéž jest, tak i poesie jeho jedna, jakkoli rozmanitě se vyskytá u všelikých národův a věkův. I k antickému či romantickému básnictví náležejí staroasiatské a staroslovanské poesie?“*⁵²⁹

Palacký postihl zmíněním ostrého hodnotového rozlišení antického a romantického umění, resp. básnictví, Schlegelovu teorii o mytologii, v níž vlastně dotyčný navazoval na Herdera. A. W. Schlegel preferoval před antickým, tzv. klasickým uměním, jak bylo výše uvedeno, právě národní mytologii, byť rovněž pohanskou. Národní pohanský dávnověk však byl v romantismu vnímán jako zdroj přirozeného ducha, z něhož romantická mytologie vycházela, a jež vymezovala kvůli posílení národní identity vůči dřívějším „klasickým“ vzorům.

---

⁵²⁷Palacký, F.: *Přehled dějin krásovědy a její literatury* (Psáno r. 1819–1821; v Kroku a Radhostu otištěno později). In: Čech, L. (ed.): *Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy estetické a literární*. Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 106–107.

⁵²⁸Tamtéž, s. 107–108.

⁵²⁹Tamtéž, s. 108.

Palacký naopak navazoval ve své estetice na oba básnické (literární) proudy, a tudíž nepřímou uznával jak Homéra, tak staroslovanskou (národní) poezii apod.⁵³⁰ Vocel i Nebeský neustále srovnávali v dílčích příkladech literárního ztvárnění RK jak s PN, *Ossianem*, tak s homérskými básněmi.⁵³¹ Podobně jako u Palackého i u nich nebyl evidentní hodnotový posun jako u Herdera nebo Schlegelů, kteří stavěli národní pohanskou literaturu nad antické vzory. Palacký a později od konce 30. let 19. století další čeští obrozenci zahrnovali obojí literaturu (antickou i národní pohanskou) do pohanského (literárního i náboženského) modelu. Vytvářel se tak společný, literární proud, který byl de facto nižším stupněm jednoduše kulturní evropské tradice, na níž posléze navázal křesťanský (literární i náboženský) model.

Do jisté míry korespondovalo Palackého vnímání sjednoceného jediného pramene poezie s poznámkou Macury o přirozeném včlenění antického kulturního odkazu do obrozenské literatury jako nástroje pro naplňování vnitřních tužeb, například v roli aktivního navazování obrozenské kultury na antické „klasické“ dědictví jako dědičky a pokračovatelky.⁵³² Vzájemný vztah se jevil být opět syntetizujícím zaštitěním vlastní utvářející se české literatury.

Palackého klíčové koncepty věnující se literárnímu estetickému myšlení se však dílem s teoriemi německých romantiků i shodovaly. Jeho **teorie božnosti** se v některých znacích ztotožňovala s myšlenkami bratří Schlegelů, potažmo i s teoriemi jiných myslitelů. Zakládala se také na premise, že člověk je tzv. dvoudomá bytost:

*„Člověk tedy původní zásadou působení svého nezávisí ode předmětenstva. Ačkoli zmítá se tytýž vlnobitím zevnějšího světa, vkořeněn jsa polovicí bytu svého v půdě hmotné: předceť chová v sobě cosi zvláštního, nade všechny smyslné úkazy vznešeného a jim tudíž i panujícího. V nejvnitřnější svatyni bytu jeho svítí mu a zahřívá ho jiskra božství, původ jeho samostatné moci a působnosti.“*⁵³³

Podobně jako Schlegelové a německá romantická estetika se také Palacký inspiroval v teorii, která mohla podle Fischera vycházet z pradávnej biblické myšlenky v Genesis I., jež variovala v mnoha filozofiích, počínajíc

---

⁵³⁰K tomu srov. například i Vodičku, F.: *Počátky krásné prózy novočeské*. Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy. Praha: Melantrich 1948, s. 142.

⁵³¹Např. Vocel srovnával RK s homérskými básněmi líčení bitevních scén nebo heroický věhlas Jaroslavův. In: Vocel, J. E.: *Aestetický význam kralovodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 463–465.

⁵³²Srov. Macura, V.: *Znamení zrodu*. České národní obrození jako kulturní typ. Jinočany: H&H 1995, s.133–134.

⁵³³Tamtéž, s. 127.

od Sv. Augustina.⁵³⁴ Palackého **pojem božnosti**, který posléze promítl do své stati o RK, připomínal schlegelovský romantický koncept úsilí lidského subjektu přiblížit se „Nekonečnu“, či „Absolutnu“, resp. „Vyššímu principu“, který se reflektoval jak v pojetí básníka-věštce, tak v samotném literárním hrdinovi.

Literární syntézy i dílčí specializované studie navíc potvrzovaly Palackého teoretické zázemí vedle styčných bodů s anglickými a francouzskými estetickými a filozofickými koncepty v těsné souvislosti s německou filozofií 18./19. století (Kant, Jacobi, Fries, Herder).⁵³⁵ Palacký definoval božnost takto:

*„Božnost, podlé smyslu slova svého, jest jakoby srovnost a podobnost bohu, čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského v člověku.“*⁵³⁶

Základní problematika se dotýkala vztahu subjektu k božnosti. Palacký založil svůj pojem na úsilí člověka dosáhnout tohoto metaforického pojmenování pro svrchovaný účel duchovního života zastupujícího absolutní pravdu, svobodu a dobro. K božnosti se mohla lidská bytost přibližovat, ale nikdy jí nebyla schopná dosáhnout:

*„Nikdo zajisté božnost pro člověka cosi neskonalého, k čemuž my v neskonalém postupování se blížit, ale nikdy dosáhnouti nemůžeme, jsouce božské a zvířecí přírody zároveň oučastni, a tudíž ve svém postupování k božnosti člověctvím vůbec vázáni.“*⁵³⁷

Právě rozpornost mezi oběma stránkami člověka, zvířecí a božskou, znemožňovala podle Palackého dosáhnout absolutní božnosti. Ideu božnosti však bylo možné postihnout prostřednictvím básnického zobrazení. Básník vystupoval v pojetí Palackého rovněž jako předurčený jedinec, důvěrník Přírody, který měl za úkol předvést obraz Vyššího světa:

„Cit tento jest cit, jako sem řekl, celosvětský, jest soucit k veškerenstvu bytostí, jest pohnutí ducha živého, jenž naplňuje obory všehomíra. On jest, co nás činí opět přírodou v sobě samě shodnou a dokonalou; on staví nás opět do stavu

---

⁵³⁴Fischer, J.: *Myšlenka a dílo Františka Palackého*. Kniha II. a III. Praha: Čin 1927, s. 68.

⁵³⁵Srov. Novák, J. V.; Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger. 1936-1939, s. 319; Vlček, J.: *Dějiny české literatury IV. K letům čtyřicátým století devatenáctého*. Praha: L. Mazáč 1931, s. 134; Jakubec, J.: *Dějiny literatury české II.*, Praha: J. Laichter 1934, s. 315–316 nebo specializované studie např. Fischer, J.: *Myšlenka a dílo Františka Palackého*. Kniha I. a II. Praha: Čin 1926, 1927; Novák, M.: *Česká estetika*. Praha: F. Borový 1941; Kořalka, J.: *František Palacký (1798–1876)*. Životopis. Praha: Argo 1941 popř. Pekař, J.: *František Palacký*. Praha: Arsci 2005.

⁵³⁶Palacký, F.: *Přehled dějin krásovědy a její literatury* (Psáno r. 1819–1821; v Kroku a Radhostu otištěno později). In: Čech, L. (ed.): *Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy estetické a literární*. Praha: Bursík & Kohout 1902, s. 129.

⁵³⁷Palacký, F.: *Krásověda čili o kráse a umění knihy patery*. (Psáno r. 1819 do r. 1823). Kniha I. In: Tamtéž, s. 29.

původní neporušenosti, uvodě moci a působnosti naše v rozložení zvolné a jasné, vymezující ze sebe všechny oučely, poklésky, potřeby a neřesti světa obecně pospolitého. A v tom zakládá se onen život básnický, plynoucí klidně a čerstvě ve vniterné své dokonalosti, nevázaný časem ani místem, a založený na samých záležitostech čistého nepřevrhlého člověctví; život, představený nám jen poněkud v obrazích a vidinách tak nazvaného zlatého věku a krajův arkadie; kteréhož nenalzáme arci v dějinstvu nikde, ale kterého zázvuky a vidy měli bychom nacházeti v každé básni a každém uměleckém díle.“⁵³⁸

Spojením citu a básnické obraznosti se zakládala podle Palackého úsudku idea krásy v uměleckém díle, která subjekt navracela k počátkům idylického věku. Fikční světy dávnověku byly tedy určitým odleskem dávné slávy, která ale panovala už pouze v básnické fantazii, roznicené božskou (věšteckou) částí lidské bytosti.

Palacký naznačil, že právě v ideálu literárního hrdiny se reflektoval příkladný vzor pro dobové čtenáře:

„Jakou platnost a význam mají ideálové pro život člověka, viděti jest patrně ze všeho, co dosavad mluveno. Totě velmi omylné domnění, že ideálové vůbec staví se pravdě v odpor. V těch právě jeví se vyšší a živá pravda, ne sice skutečnosti, ale vyšší potřeby, kteráž lidskému pokolení za vzor do srdce vštípena jest. Ideálové nejsou vzati z oboru nemožnosti; obraznost zajisté ráda sice volně se pohybuje, aniž poddává se jakémukoli nucení: ale za příčinou jednoty ducha nemůže ve svých konečných oučelích odporna býti rozumu, nýbrž sama také cestou svou následuje volně oučelův jeho. Zdaliž ideál hrdiny, vystavený od básníka, nemluví nám, abychom i my k němu blížiti usilovali? Nýbrž toto napomenutí příkladné staví se nám jakožto příkázání rozumu; a v tom právě zjevuje se vyšší jeho pravda.“⁵³⁹

V úryvku dotyčného se zřetelně zrcadlila ústřední myšlenka motivovat modelového čtenáře prostřednictvím vzorových hrdinů, v nichž byla idea božnosti zakotvena. Zprostředkovaně přes osobu básníka a jeho ztvárnění literárních figur Palacký navozoval u potenciálního čtenářstva dojem touhy po dosažení vyšších etických kvalit. Přitom byl kladen také důraz na citovou stránku osobnosti, přes niž jedině bylo možné navázat vztah porozumění a harmonie s Přírodou, „matkou lidstva“. V pojmu estetického vcítění a akcentování citu obecně vycházel Palacký

---

⁵³⁸Tamtéž, s. 157–158.

⁵³⁹Tamtéž, s. 168. (Zvýrazněno – I. K.)

v mnohém z Herderových myšlenek nebo z Rousseaua ad.⁵⁴⁰ Jestliže schlegelovské pojednání touhy subjektu směřovalo spíše k synkretickému pojmu Vyššího řádu, který byl ztotožňován s Přírodou a současně s bohem, připomínajícím Fichteho pantheistický řád světa⁵⁴¹, Palacký jednotlivé termíny Boha, Přírody a Ducha dohromady výlučně nepropojoval:

*„I jest jak zhoubný tak škodný každý pokus ztotožňovati tyto tři reální principy: Boha, ducha a přírodu nebo rušiti a theoreticky ničiti jeden druhým. Všechny snahy skepticismu, pantheismu, idealismu a naturalismu v této příčině se ztroskotaly a svoji úlohu více zmátly než rozřešily, svůj předmět více zatemnily než objasnily. Reální poměr ducha k Bohu a k přírodě leží mimo hranice naší mohutnosti poznávací [...] Marně se namáhá host světa, aby určil hranice všehomíra, jenž ho obklopuje; má měřítko jen pro zjevy, říše bytností jest před ním uzavřena, zde může jen tušiti a věřiti.“*⁵⁴²

Tam, kde němečtí romantikové literární subjekt až sakralizovali, Palacký ustanovil určitou pomezí hranici, jíž subjekt mohl dosáhnout, dál však ji nemohl vědomě překonat, pouze intuitivně a citem. Jestliže cíl náboženství zasahoval, řečeno s Fischerem, podle Palackého „**mimo člověka a svět**“⁵⁴³, cíl božnosti byl podle našeho názoru **subjektivním stavem člověka** a touha po božnosti zůstávala u Palackého **lidským vnitřním zákonem**.

Palackému byl bližší podle Fischera Bůh v pojmosloví Kantově jako původce mravního řádu. Nevycházel tedy ze Schellingovy myšlenky, který definoval původní jednotu člověka s bohem.⁵⁴⁴

Palackého teorie estetiky tedy shodně s německou romantikou kladla důraz na klíčové pojmy citu, subjektivnosti, osobnosti básníka a myšlenky enthusiasmu, božství v člověku, ale oddělovala striktně sféru božskou od lidské. Sblížení subjektu s božstvím bylo možné skrze básnickou obraznost a fantazii, tedy přes lidské omezené poznání. Lidské tušení vyšších morálních ctností a lidská touha po božnosti byly reflektované v ideálu literárních charakterů, zůstaly však reprodukovány skrze subjektivní lidské pocity. Subjekt nebyl vyvýšen ve svém úsilí po „Absolutnu“ až

---

⁵⁴⁰Srov. např. Novák, M.: *Česká estetika*. Praha: F. Borový 1941, s. 17; Pekař, J.: *František Palacký*. Praha: ARSCI 2005, s. 34.

⁵⁴¹Fischer, J.: *Myšlenka a dílo Františka Palackého. Kniha II. a III.* Praha: Čin 1927, s. 31–32.

⁵⁴²Palacký, F.: *Kráska. Pokus filosofický (z let 1821–1822)*. Psáno z r. 1828. In: Čech, L. (ed.): *Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy estetické a literární*. Praha: Bursík & Kohout 1902, s. 223.

⁵⁴³Fischer, J.: *Myšlenka a dílo Františka Palackého. Kniha II. a III.* Praha: Čin 1927, s. 31–33.

⁵⁴⁴Tamtéž.

na božskou úroveň. I v případě RK stanovil Palacký předmětem této poezie mimojiné člověka ve svém usilování k božnosti. Podobně jako Vocel považoval za důležitý také vztah subjektu k přírodě, která se projevovala jako zrcadlo jeho vnitřního smýšlení. RK reprezentoval podle něj zlomek většího **dokumentu** o vyšším ryzím charakteru národního ducha.⁵⁴⁵

Od konce 30. let 19. století bylo možné v českém muzejním časopise sledovat i esteticko-filozofické studie psané v podobném duchu, jako psal Palacký. Amerling ve stati z roku 1837 podmínil romantické myšlenky německých myslitelů o zaměňování Boha s Přírodou nebo o touze subjektu identifikovat se s Bohem, protiněmecky zaměřeným a přetvořeným tacitovským klišé o vypínavosti a pýše germánského charakteru:

*„Z celého vysvítá, že výtvořem a pěstovancem jest národu, který jako v celém svém požitovním jednání politickém, vojenském, obchodnickém a uměleckém, tak i ve snahách svých vědeckých a mudrcových vypínavý, pánovitý, nikoli po čisté lidskosti, nýbrž po bohovecké neodvislosti ano po božskosti toužící ráz okazuje.“*⁵⁴⁶

Německá filozofie 19. století (jmenoval Fichteho, Schellinga nebo Jacobiho) podle Amerlingových slov vztahovala lidskou bytost k úsilí dosáhnout božské moci, povyšovala tedy lidské schopnosti na úroveň nadpřirozené moci, již se podle Amerlinga nemohly lidské bytosti vyrovnat:

*„Ostatně my Slované (nefilosofičtí) při naší skromnosti a vděčnosti předce snad dostatečněji o Bohu máme pojem, než sousedé naši, jestliže raději Boha vidíme ve světle mnohem vznešenějším, který tedy naši ctnost od nás nekupuje, nezaplacuje co lecjakou koupí, kteréž by snad co prostředku k jiným svým účelům potřeboval, a tudy naše původní vědomí: že ctnost jen cílem, nikdy ale prostředkem býti nemá, snižoval a zničoval [...] jelikož na jedné straně patrně v tom vůli Tvůrcovu čteme, když smysly naše pro poznání sebe a přírody ve srovnání tak výborně vyvinuté, neskončeně schopné spatřujeme, na druhé pak straně pro říši nadsmyslnou kromě hlasu mravního zákona našeho, nižádný smysl neb cos obdobného nemáme.“*⁵⁴⁷

Jmenování čeští literáti ve svých úvahách tedy odmítali estetický koncept, který v literatuře sakralizoval básnický subjekt a vytvářel z něj typ „nad-člověka“.

---

⁵⁴⁵Palacký, F.: *Poznámky o Královédvorském rukopise 1829*. In: Čech, L. (ed.): *Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy aesthetické a literární*. Praha: Bursík & Kohout 1902, s. 554.

⁵⁴⁶Amerling, K.: *Zprávy o duševném životě nynějších časů*. Časopis Českého museum. Roč. 11, sv. IV. Praha: České museum 1837, s. 420.

⁵⁴⁷Tamtéž, s. 424–425.

Vocel ve studii o královně Dagmar (1846) naopak vymezil přednosti slovanské staré poezie, která zdůrazňovala vzdělanost mravů a ušlechtilost myšlení a úctu k Bohu, které v germánské kultuře postrádal:

„S nadšením čítáme básně Kralodvorského rukopisu, obdivujeme se kráse jazyka, vznešenosti myšlenek a prostomilosti slohu. A však ohlédnuvše se též ve staré básnické literatuře germánských národů, ještě jinou, nad ostatní vzácnější vlastnost v našich starověkých zpěvích shledáváme: nalezneme totiž v nich nevývratné důkazy, že předkové naši vzdělanost mravů a ušlechtilost smýšlení svého národy germánské daleko předčili. České pranárodní písně opěvují hrdinské činy, spolu pak se v nich zjevuje spanilá mysl, něžnost citů, vděčnost a vraucí úcta k bytosti nebeské. – Nic nedím o přehrozných obrazích krvavé pomsty a bujnosti, o vzteklosti Bersekův (Bersekerwuth), ježto nejstarší zpěvy germánských národů líčí, připomínám toliko obsah pověstné básně Nibelungenlied, jejížto hlavním předmětem jest ohavná pomsta královny Krimhildy, která ke konci hlavy sřatých rekův za krvavé vlasy vleče.“⁵⁴⁸

České obrozenské studie v Muzejníku vymezovaly sémanticky protikladný obraz německého romantismu. Na ilustrativních příkladech (např. ohlasu PN) potlačovaly poetičnost romantického subjektu (především křesťanského rytíře) spočívající v niternosti jeho myšlenek a touze po vyšším principu **osobní** dokonalosti založené však na neustálém boji s lidskou (nedokonalou) částí člověka. Původní hrdinství a ideální ctnosti se u rytíře podle jejich názorů univerzalizovaly, zmizela národnostní specifika a příkladné rekovství se přetvořilo ve zdvořilostní kurtoazii a dobrodružství. Nové, resp. romantické hrdinství ztrácelo v optice vybraných obrozenských studií vyšší duchovní, tzn. národní rozměr.⁵⁴⁹ Svou teorii zaštiťovaly české články definicí německého charakteru podle Tacita, kterou transformovaly v popis německého národa jako rozpínavého, pyšného a bojovného lidu. Naopak české literární ztvárnění fikčního světa se soustředilo kolem tzv. středové, tj. vyrovnané pozice citlivého literárního subjektu a jeho usilování o harmonickou jednotu vyšších etických hodnot (svoboda, láska, naděje, víra...), která by nespočívala primárně na poetice rozporuplného napětí:

---

⁵⁴⁸Vocel, J. E.: *Dánské národní písně o královně Markétě, Dagmar nazvané*. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. VI. Praha: České museum 1846, s. 770–771.

⁵⁴⁹Nebeský, V. B.: *Tristram velký rek. Báseň z XIV. století. Starobylá skládání IV. díl*. Časopis Českého museum. Roč. 20, Sv. III. Praha: České museum 1846, s. 278–280.

„Nemát život lidský v přírodě se rozplynouti, nýbrž ji uceliti, nemát zničiti se člověk, aby se stal Bohem, nýbrž žíti tak, aby byl hoden tváře jeho!“⁵⁵⁰

Literární subjekt si v pojetí českých estetických studií zachovával pomyslnou hranici od božského řádu, na druhou stranu využíval svých „božských“, vnitřních darů k zobrazení svých niterních myšlenek v umění, tedy i v literatuře. Otázka úsilí subjektu po nalezení obrazu božství se v některých statích v Muzejníku pak i konkretizovala. Podle Vocela zůstával křesťanský Bůh nejvyšší ideou i jakýmsi završením touhy subjektu po splnutí s božstvím:

„Vtělením – se syna božího ukojena jest touha člověka po skutečném spojení – se s bohem, pročez umění tenkráté pravý poměr svůj k náboženství našlo. Umělec sproštěn jsa svazku, jej k pouhé hmotě poutajícího, našel tím svobodu, dle vnitřního puzení svého vroucí lásku přilnouti k ideálu náboženskému a oddati se bohu, jehožto obraz v nebeském světle lásky a smilování se před duchem jeho se vznášel.“⁵⁵¹

Vocel dokonce povýšil touhu člověka po podobnosti Bohu na klíčový zdroj a příčinu všeho umění. Výsledkem této touhy byla mytologie pohanských národů, která se domáhala obrazu božství v samotné přírodě. Až křesťanská mytologie naplnila ideál božství pravým obsahem: odleskem křesťanského božství a jeho myšlenek.⁵⁵² Otázky náboženství, národa a literatury byly u českých myslitelů v těsné souvislosti.

Na podkladě mytologie, pohanské a křesťanské, se profilovala i estetická problematika literárního ztvárnění tužeb ideálního hrdiny. Estetické názory na snahu subjektu, popř. národa dosáhnout božnosti se promítly také do RK. Ve Vocelových estetických srovnávacích statích se na pozadí PN a RK zrcadlilo „rozkročení“ poetiky mezi pohanstvím a křesťanstvím. Jakkoliv završení ideálu touhy po božnosti prezentovala ve vztahu k víře a Bohu zdánlivě křesťanská mytologie, v literární axiologické rovině znamenal už fikční svět pohanského dávnověku zdroj pokorného a pobožného charakteru předků, který se ukazoval např. v obětování bohům a preferencemi míru před válkou. Staročeské básnictví v podobě RK(Z) navíc substituovalo dochované důkazy o původním národním, resp. českém zpěvu, který reflektoval život národa, jeho tužby a city.

---

⁵⁵⁰Sabina, K.: *Procházky v oboru mystiky, romantiky a bájení*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl I, sv. I. Praha: České museum 1847, s. 353.

⁵⁵¹Vocel, J. E.: *Vyvinování křesťanského umění a nejstarší památky jeho, zvláště v Čechách*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. I. Praha: České museum 1852, s. 41.

⁵⁵²Tamtéž, s. 40.

„Romantické“, zde označováno také „křesťanské“, básnictví přicházelo do českých zemí ze západních zemí, a tudíž bylo už uměním „umělým“, ne „národním“ (jako byly od původu PN a RKZ). Vocel však nestavěl oba kulturní a stylové proudy do opozice. Naopak umělá poezie podle jeho domněnky navazovala svým „křesťanským duchem a souladem“ na předchozí pohanský předstupeň. Křesťanské, resp. romantické umělé básnictví bylo Vocelem vnímáno v návaznosti na tradici a rozvíjelo navíc fantazii. Harmonie obou světů – staročeského i romantického – se prolínala například v epické skladbě, označované také jako epos, v *Jaroslavovi*. Přitom však Vocel, a před ním Nebeský i Palacký, preferoval ne subjektivního básníka, jehož ideály byly v německém romantickém básnictví znázorňovány především, a byl ve své věšteckých schopnostech povyšován nad člověka⁵⁵³, ale spíše objektivitu národního starého básnictví, při níž stál básník-bard v pozadí a „Vyšší moc“ zůstávala přítomná latentně.⁵⁵⁴

Podle Květa promlouvala skrze básníka starého básnictví sama Příroda, jeho subjektivní dojem byl upozadněn na rozdíl od nových (romantických) poetů, kteří často kladli do popředí svou fantazii a přikrášlovali pomocí ní své příběhy. Výsledkem objektivní starobylé poezie byly zpěvy RK:

*„Osnovou jich jest veškerý soubor vloh a pudů povahy lidské u svěží souměrnosti a spanilé ušlechtilosti. Jsou živé rázností bujarou, jež se v tvrdost divokou nikdy nepřevrhne, však jsou i jemné spanilostí utěšenou, jež v strojenou rozplynulost nikdy nezabíhá. Spojují úchvatnou sílu s hovícím si klidem, určitostí úsečnou s rozvláčeností roztomilou, smyslnost' bující s rozvážlivým rozumem, libost' smyslnou s citem mravným, heroickou ráznost' s jemným soucitem, tichou krásu s horující energií.“*⁵⁵⁵

Květ tedy na podkladě objektivizujícího básníka charakterizoval ideální hodnoty zpěvů RK, které se vyznačovaly příznačným držením „středových“ kvalit,

---

⁵⁵³Jak klíčovou úlohu německého romantického básníka popsal Horyna Novalisovými slovy: „Nekonečno, myšlení o myšlení nekonečna a sjednocení s nekonečnem vyžaduje, jak praví Novalis, vyšší básníkův smysl; básník, nejdokonalejší nositel a představitel lidského génia, má jako jediný přístup k transcendentnu, a tedy je i jediným původcem náboženství, protože v něm a v jeho díle probíhá vrcholná syntéza filosofie a poezie, dobrodružství myšlení probouzí vyšší symbolický smysl poezie, filosofie přerůstá ve svůj symbolický odraz v kritické poezii, v poezii poezie čili transcendentální poezii, a ta vrcholí v prožitku sjednocení, v jednotě všeho, co bylo, je a bude, která se stává jeho – básníkovým – náboženstvím.“ Viz Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 85.

⁵⁵⁴Vocel, J. E.: *Aestetický význam kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 455–458.

⁵⁵⁵Květ, F. B.: *Aestetický rozbor Rukopisu Kralodvorského*. Pro širší kruhy. Praha: Schönfelder&Reinitzer 1861, s. 9–10.

založených na vyrovnávání kontrastních vjemů rozdílné intenzity (např. „síla – klid“, „smyslnost – rozum“, „hrdinská ráznost – jemný soucit“, „tichá krása – horující energie“). Poetika zpěvů na základě Květových shrnutí inspirovaných dílčími estetickými studii od 40. let se evidentně varovala jakýchkoliv krajností a vybočení, kterými byla příznačná poetika německé romantiky demonstrovaná právě fikčním světem PN.

Naše materiálové podklady tak vlastně doplňují Macurovu myšlenku konceptu slovanského romantismu⁵⁵⁶, která byla charakteristická nejen pro slovenskou literaturu, ale, jak se zde ukazuje, i pro české obrozenské zázemí. Středová hodnota závazně spojená se slovanstvím se projektovala také do estetických polemik RKZ s PN a ve své podstatě utvářela určitou normu rovněž ve fikčním světě heroického básnictví. Otázka subjektivity hrdiny a jeho vztahu ke světu, úsilí o harmonizaci a syntetičnost tohoto poměru byly naznačovány ve vztahu k RK už v dílech Palackého na konci 20. let, tedy před Máchovým *Májem* (1836) a polemikami o jeho tvorbě.⁵⁵⁷ Detailněji se problematika zobrazení českých literárních hrdinů a přehodnocování jejich poměru k životním hodnotám sympatizujícím s určitou verzí slovanského romantismu reflektovala tudíž nejen v konkrétních dílech (Kollárova *Slávy dcera*, Nebeského *Protichůdci*, Erben *Kytice*), ale také, jak se prokazuje na našem pramenném materiálu, na poli znovuotevřené estetické recepce RKZ v porovnání s ohlasem PN.

Na této komparační literárněvědné rovině se jasně ukazovalo, že vzájemný kontakt obou kultur – české a německé – nebyl jen ve znamení střetů a polemik, ale i vzájemného ideového prolínání. Na příkladu typu slovanského, resp. českého literárního hrdiny se demonstrovala do jisté míry eklektická metoda výběru určitých myšlenkových konstruktů německého romantismu (Herder, Schlegel, Schelling apod.), které byly někdy přijaty beze zbytku, jinde přeformulovány či upozadněny v rámci vlastních intencí literátů.

Zejména od 40. let 19. století docházelo k hlubšímu vyrovnání s romantismem i na příkladu mytizace starých epických památek a jejich funkčnosti v nově budované národní kultuře. Současně tyto polemiky vyplňovaly, a ve svých syntetizujících zhodnoceních v 60. letech 19. století vlastně i překračovaly, období

---

⁵⁵⁶Macura, V.: *Romantismus*. In: Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ. Jinočany: H&H 1995, s. 201–217.

⁵⁵⁷Srov. Vašák, P.: *Literární pouť Karla Hynka Máchy*. Ohlas Máchova díla v letech 1836–1858. Praha: Academia 2004.

almanachu *Lady-Nióly* (1855), který se řečeno s Janáčkovou „přihlašoval k pozitivnímu slovanskému romantismu“⁵⁵⁸, a jehož podoba se v různých modifikacích naplňovala u jednotlivých autorů (Např. u Němcové, jak Janáčková přesvědčivě dokazovala.).

---

⁵⁵⁸Janáčková, J.: *Slovanský romantismus – případ Němcová*. Estetika. Roč. 38, č. 2–4, 2002, s. 57–64. Rovněž rozpracováno v nové studii Janáčkové: Janáčková, J.: *Slovanský romantismus a drobná balada v próze*. In: Božena Němcová. Příběhy – situace – obrazy. Praha: Academia 2007, s. 193–204.

3. Básnický cyklus J. E. Vocela: varianta novodobého hrdinského eposu?

3.1. Vocelovy texty v optice dvojího čtení

3.1.1. Na pomezí obou kultur

Jan Erazim Vocel (1802–1871)⁵⁵⁹ byl sice kutnohorský rodák, původem tedy Čech, ale během svého vychovatelského působení (v letech 1824–1842) ve šlechtických rodinách Černínů, Pallaviciů, Šternberků, Salmů a Harrachů se pohyboval často za hranicemi českých zemí (Vídeň, jižní Uhry, německé země, Holandsko aj.). Prostřednictvím svého zaměstnání pronikl do vyšších kruhů nobility. Navíc působil střídavě v cizím prostředí právě v době, kdy se obrozená literatura vyrovnávala s „romantickým literárním proudem“ z inspiračních zdrojů jinonárodních kultur.

Současně však byl Vocel v kontaktu s moravskými a českými vzdělanci a literáty (z moravského okruhu především Šembera, Klácel, Zach, Ohéřal; z českých osobností Pospíšil, Šafařík, Hanka, Palacký, Nebeský, Erben, J. Jireček apod.), později vzhledem ke svým archeologickým badatelským zájmům i například se skandinávskými učiteli.

Sociálním i kulturním zázemím tedy Vocel nepatřil zpočátku ani mezi „typické“ české obrozence, ale ani mezi „odrodilé“, prorakousky smýšlející Čechy. Stál ve skutečnosti na pomezí obou kultur (české i německé, resp. rakouské) v těsném styku s obojím literárním životem, a už samotný tento fakt předurčoval jeho odlišnou roli v české obrozené literatuře.

3.1.2. Vocelovo dílo v novějších literárněvědných syntézách a studiích

České literární syntézy a studie od konce 19. století až do 60. let 20. století (Vlček⁵⁶⁰, Novákův příspěvek v Laichterových dějinách⁵⁶¹, Jakubec⁵⁶², Novák⁵⁶³,

---

⁵⁵⁹Bibliografické údaje čerpáme mimojiné z rukopisného hesla *Lexikonu české literatury* (vydávaného Ústavem pro českou literaturu) ze 4. dílu s laskavým svolením autora hesla Ph.D. Václava Petrboka (šifra vpb).

⁵⁶⁰Vlček, J.: *Dějiny české literatury*. Díl II. a III. Praha: SNKLHU 1960, doplněná reedice, z níž jsem čerpala, a také z jeho průvodní studie, která pak do Vlčkových dějin byla zahrnuta: Vlček, J.: *Vinařický a Vocel. Z allegorické didaktiky let čtyřicátých*. In: Několik kapitol z dějin naší poesie. Praha: Bursík&Kohout 1898, s. 114–126.

Vodička⁵⁶⁴) řadily Vocela buď do alegorické didaktiky 40. let vedle Vinařického⁵⁶⁵, nebo mezi představitele vlasteneckého romantického historismu. Pro Vodičku představoval Vocel „revolučního romantika“ v povídkách, ve svých básnických cyklech ale převážně „preromantika“.⁵⁶⁶

Literárně-historické studie se shodovaly zejména v konstatování, že četné neobratné rýmy, nečeský sloh (daný jeho dlouhými zahraničními pobyty) a přílišný důraz na myšlenkové konotace odkazující k aktuálnímu společenskému kontextu literárních děl nebo četné historické komentáře doprovázející jeho básně pasovaly Vocela spíše do role „učence“, „filozofa“ či „kazatele“, ne však kvalitního básníka.

Další výtky směřovala k charakteru postav a způsobů líčení fikčních událostí. Literárněvědné syntézy považovaly Vocelovy postavy za ploché a šablonovité, protože se mu nedostávalo smyslu pro individualizující detail a věrného zobrazení psychických procesů „vnitřního člověka“ (za nejprokreslenějšího, avšak z druhé strany pasivního, hrdinu byl považován Jan Kutenský z *Labyrintu slávy* /1846/).

Podle mínění literárních badatelů Vocel ztvárňoval pomocí jednotlivých literárních charakterů více či méně podařeně klíčové ideje, které byly poplatné dobové společenské atmosféře (především národní a slovanskou myšlenku „vzájemnosti“). Zpodobení prostoru líčení a zápletek bylo příliš „syrové“, mnoho scén bylo líčeno krvavě a krutě.

Při vší kritice byl ale syntézami vyzdvižen aktuální vlastenecký duch jeho básní. Vocelovo téma směřovalo do české „slavné“ minulosti národa. Na látce z českého (rytířského) dávnověku byly demonstrovány zásadní podněty pro obrozenskou národní společnost. Programově zasazovaly tyto literárněvědné práce Vocelovo dílo k doznívající jungmannovské generaci. Za nejbližšího inspirátora

---

⁵⁶¹Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: Literatura česká devatenáctého století. Díl III, část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi. Praha: J. Laichter 1905, s. 36-61.

⁵⁶²Jakubec, J.: *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje*. Praha: J. Laichter 1934 (2. vydání).

⁵⁶³Novák, J. V.; Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger 1936 (4. vyd.).

⁵⁶⁴Vodička, F.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: ČSAV 1960.

⁵⁶⁵Vlček, J.: *Vinařický a Vocel. Z allegorické didaktiky let čtyřicátých*. In: Několik kapitolek z dějin naší poesie. Praha: Bursík&Kohout 1898, s. 114–126.

⁵⁶⁶Vodička, F.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: ČSAV 1960, s. 343–345, s. 377. (Volná parafráze: Vocelovy povídky představovaly podle mínění Vodičky rysy „revolučního romantismu“ svými aktuálními idejemi národní i sociální svobody, které se vzdalovaly od „rozervaneckého a fantastického romantismu“. Schémata preromantické epiky bránila podle Vodičky tomu, aby byl subjektivní zážitek sdělen v rámci díla s takovou intenzitou, která byla v souladu s „novými potřebami života“.)

Vocelových básnických textů byl konkrétně považován Jan Kollár se svou básnickou skladbou *Slávy dcera*.

Básnické cykly *Přemyslovci* (1838), *Meč a kalich* (1843) a *Labyrint slávy* (1846) byly z hlediska přiřazení k žánru označovány různě: cykly (rytířských) romancí, dějpravné zpěvy, historické zpěvy či elegie, veršové eposy, zřymované kroniky, popřípadě některé z básní byly považovány za balady. V rámci tohoto různorodého určení byl Vocel zasazován nejčastěji mezi autory historických děl typu Josefa Krasoslava Chmelenského, Františka Jaroslava Vacka-Kamenického či Jana Jindřicha Marka (pseud. Jan z Hvězdy). Jako povídkáře, především v souvislosti s prozaickým textem *Posledního orebity* (německy prvně už r. 1834), ho označily Novákovy dějiny za „mistra správného i náladového koloritu doby.“⁵⁶⁷

Přiznanou enklávou „vlivu“ německé literatury zůstalo osudové drama *Harfa* (knižně 1825). Okrajově byly zmíněny (většinou pouze vyjmenovány) německy psané literární a žurnalistické příspěvky, které Vocel publikoval v německých a rakouských časopisech (např. *Jugendfreund*).

V ideové rovině pak měl být Vocel spjat s myšlenkami J. G. Herdera (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*),⁵⁶⁸ který, jak bylo výše zdůvodněno, byl obrozenci velmi uznáván. Co se týče literárního námětu, byl *Labyrint slávy* – i podle Vocelova jasného doznání v předmluvě – dáván do souvislosti s Goethovým *Faustem*. Co do volby žánru právě Vlček ve své dílčí studii odkazoval v případě Vocelových básnických skladeb na žánrovou předlohu rytířských romancí po vzoru Schillera nebo dokonce Schlegela a Tiecka, ve většině syntéz zůstala ovšem tato poznámka nereflektována!⁵⁶⁹ Pouze A. Novák v kapitole v Laichterových dějinách rozvedl tuto myšlenku detailněji, a ačkoliv byla jeho stať vůči Vocelovým textům převážně kritická, načrtl již výrazněji vnímání Vocelových textů na pomezí obou ideových světů (u něj tzv. západního rytířského romantismu a domnělého slovanského dávnověku inspirovaného RKZ) a odlišných kultur (potažmo německojazyčné a české).⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁷Novák, J. V.; Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger 1936 (4. vyd.), s. 337.

⁵⁶⁸Např. viz Vlček, J.: *Dějiny české literatury*. Díl III. Praha: SNKLHU 1960, s. 109.

⁵⁶⁹Vlček, J.: *Vinařický a Vocel. Z allegorické didaktiky let čtyřicátých*. In: Několik kapitol z dějin naší poesie. Praha: Bursík&Kohout 1898, s. 120–121.

⁵⁷⁰Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: *Literatura česká devatenáctého století*. Díl III, část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi. Praha: J. Laichter 1905, s. 44.

U Vlčka a Jakubce byl Vocel zastiňován údajně umělecky zdařilejšími díly českých Němců, např. Meissnera nebo Hartmanna.⁵⁷¹ *Průvodce po dějinách české literatury* z konce 70. let označil Vocela za zapadlého autora, nicméně v jeho díle spatřoval i blíže neoznačené „progresivní snahy“.⁵⁷²

Novější česká literární práce Josefa Poláka⁵⁷³ a *Panorama české literatury*⁵⁷⁴ Vocela vázaly spíše k Máchovi, coby jeho myšlenkového a formálního předchůdce. Ostatně již ve starší antologii z básní českého romantismu *Hledání modrého květu* (1988) Ivan Slavík zařadil Jana Erazima Vocela mezi Máchovy současníky a bezprostřední následovníky ve snaze upozornit na méně známé průkopníky romantismu v českých zemích.⁵⁷⁵

Jaroslava Hedvičáková odkazovala na básnické obraty v dramatu *Harfa*, které byly příznačné pro romantickou motiviku (motiv harfy, záludná vražda, rozpolcenost hrdinů, pojetí viny a trestu, blízké tématům české literatury 30. let). V téže studii a v článku o *Přemyslovcích* referovala také o verbálních aluzích evokujících díla jiných obrozenců (F. Turinského, A. J. Puchmajera, RKZ, F. L. Čelakovského nebo J. Lindu).⁵⁷⁶

*Česká literatura od počátku k dnešku*⁵⁷⁷ se v oddíle o českém obrození řídila především kanonickými postavami, takže Vocelovi nebyla udělena zmínka ani ve čtvrté kapitole *Ve stopách hrdinského eposu*, ani ve vztahu ke Kollárově *Slávě dceři*.⁵⁷⁸ Až Vladimír Macura ve *Znamení zrodu*⁵⁷⁹ zmiňoval konkrétnější Vocelovy literární vazby na literární obrozenskou tradici, ne však hlouběji (vzhledem k vymezení tématu jeho knihy) v souvislosti s německou a rakouskou literaturou.

---

⁵⁷¹Vlček, J.: *Vinařický a Vocel. Z allegorické didaktiky let čtyřicátých*. In: Několik kapitol z dějin naší poesie. Praha: Bursík&Kohout 1898, s. 121; Jakubec, J.: *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje*. Praha: J. Laichter 1934, s. 738–739.

⁵⁷²Hrabák, J.; Jeřábek, D.; Tichá, Z.: *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis 1976, s. 192.

⁵⁷³Polák, J.: *Česká literatura 19. století*. Praha: SPN 1990, s. 70.

⁵⁷⁴Galík, J. a kol.: *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátku do současnosti*. Olomouc: Rubico, s. r. o. 1994, s. 113–118.

⁵⁷⁵Slavík, I.: *Hledání modrého květu*. Antologie z básní českého romantismu. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1988, s. 149–150; životopisný medailonek věnovaný autorovi s. 253. Slavík zařadil do ukázek básně z *Přemyslovců* „*Pohřeb poustevníka*“. V krátkém životopise jmenoval z literární oblasti pouze Vocelovy básnické cykly.

⁵⁷⁶Srov. Hedvičáková, J.: *K dramatickému pokusu J. E. Vocela*. Naše řeč 76. Praha: Ústav pro jazyk český AVČR 1993, s. 83–89; táž: *Poznámky k dvojímu vydání Přemyslovců J. E. Vocela*. In: *Stati k národnímu obrození*. Praha: Univerzita Karlova 1972, s. 93–104.

⁵⁷⁷Lehár, J.; Stich, A.; Janáčková, J.; Holý, J.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2000.

⁵⁷⁸Tamtéž, s. 187–191, 195–197.

⁵⁷⁹Viz četné zmínky k Vocelovi in: Macura, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H 1995.

Aleš Haman řadil Vocela mezi méně známé představitele tzv. individualizujícího romantismu vedle Máchy, Nebeského, Friče a Sabiny a jeho básnické cykly klasifikoval jako „lyrickoepické poémy s historickými a alegorickými náměty“.⁵⁸⁰

Neméně podstatné bylo, že Schamschulovy *Geschichte der tschechischen Literatur* (1996) naopak Vocela vyzdvihovaly především pro veršovou rozmanitost a inspiraci cizími formami (sestinou, gazelem, stancí) bez ohledu na jeho prvotní neobratnost při skládání českých veršů. Zdůrazňovaly Vocelův počín jako příznak určitého inovátorského formálního vybočení z jungmannovského národně orientovaného literárního modelu, který de facto překračoval „provinciální“ rámec české literatury. Schamschulova syntéza sice zmínila *Harfu* a *Přemyslovce*, z povídek jmenovala *Posledního orebitu* a *Hlatipisce*, ale úplně opominula zbylé části básnického cyklu, které byly uznávány neformálně jako jeden volnější kompoziční celek. Dílo *Meč a kalich* (1843) nezůstalo reflektováno ani ve vazbě k Hartmannovu dílu *Kelch und Schwert* (1845).⁵⁸¹

Josef Peřina pojednal o Vocelovi ve svých dějinách německo-českých vztahů v 19. století jako o přispěvateli do německo-českého časopisu *Ost und West* (*Přemyslovci*, *Hlatipisec*),⁵⁸² který se mimo jiné podílel na sbližování Čechů a českých Němců a významně ovlivňoval literární život v českých zemích ve 30. a 40. letech 19. století.⁵⁸³

Monografie o J. E. Vocelovi byly zaměřené zejména na jeho archeologické a kunsthistorické působení,⁵⁸⁴ rozsáhlejší kapitolu objasňující Vocelovy literární texty v dobové recepci a korespondenci obsahovala kniha Karla Sklenáře.⁵⁸⁵ Nicméně už v recenzi Jiřího Kořalky na monografii o Vocelovi zazněla výtku,

---

⁵⁸⁰Haman, A.: *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*. Praha: ARSCI 2007, s. 149.

⁵⁸¹Schamschula, W.: *Geschichte der tschechischen Literatur*. Bd. II. Von der Romantik bis zum Ersten Weltkrieg. Köln/Weimar/Wien: Böhlau Verlag 1996, s. 43–44.

⁵⁸²Peřina, J.: *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století I*. Ústí nad Labem: Albis international (v rámci edice AUC jako 5. svazek řady Slavogermanica) 1996, s. 120, 122.

⁵⁸³Srov. tamtéž, s. 123–124.

⁵⁸⁴Niederle, L.; Birnbaum, V.; Novák, A.: *Jan Erazim Vocel*. Praha: Společnost přátel starožitností českých 1922; Birnbaum, V.: *Jan Erazim Vocel, zakladatel našich dějin umění*. Praha: V. Petr 1942. Sklenář, K.: *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie*. Praha: Melantrich 1981.

⁵⁸⁵Tamtéž, s. 29–78. Bohužel se mi nepodařilo sehnat nepublikovanou disertační práci Radka Šťastného (*Jan Erazim Vocel /Příspěvek k literárním dějinám českého obrození/*. Praha 1952), která mohla hypoteticky otevírat literární texty J. E. Vocela nové interpretaci.

že Sklenář nevěnoval větší pozornost širším mimočeským okolnostem Vocelovy literární a publicistické aktivity.⁵⁸⁶

Jak bylo patrné, literární syntézy z přelomu století ukotvovaly Vocelovo literární dílo v českém modelu obrozenské literatury, a tudíž jej poměřovaly podle tehdejšího uměleckého vkusu, jemuž měly Vocelovy texty odpovídat ideově, koncepčně i námětem – na jedné straně Kollárově *Slávy dceři*, na druhé straně Goethovu *Faustovi*.

Německy publikovaná básnická tvorba a možné německo-české intertextuální souvislosti zůstaly na okraji zájmu literárních vědců; někdy byly nahlíženy z negativního hlediska, nebo nebyly reflektovány vůbec. Básnické cykly byly kritizovány kvůli nedostatečné znalosti básnického českého jazyka, a tudíž slohové a zejména veršové rozkolísanosti, nedostatečně rozvinutým charakterům postav a krutosti líčení. Básnický talent Vocelův byl hodnocen jako nedostatečně invenční, především se oceňovalo národní vlastenecké ideové podloží.

Postupně se ale překvapivě proměňovalo poměřování Vocela výhradně vůči Kollárově estetické „dominantě“. Vocel byl více srovnáván vzhledem k volbě žánru (nově označovány básnické skladby „lyrickoepické poémy“) a motivické spojitosti (například poetický popis atmosféry v historických povídkách) s Máchou. Tím však docházelo k plynulému posunu při zasazení Vocela do literárního směru (bráno podle úsudku jednotlivých literárněvědných prací) – od příklonu ke „klasicismu“ (volba eposu, klasicistní nápodoba idyly v některých básních...) po „romantismus“ (náladový kolorit, slovanská idea, evokace dávnověku, rytířská forma romancí, lyrickoepické poémy...).

Literární české i německé práce si od 90. let 20. století všimaly více formální stránky Vocelových textů, jeho inovační práce se strofou a střídáním veršových forem, jimiž Vocel předznamenával jeden z příznaků lumírovské tvorby (Schamschula). V Peřinově práci se odkrývaly další vazby recepčního horizontu Vocelova díla, totiž v kontextu prací periodika *Ost und West*, tedy v přímé souvislosti s literárními pracemi českých Němců. Jinými slovy se rozšiřoval ohlas Vocelových děl i v rámci německo-českých literárních konotací (jak německé,

---

⁵⁸⁶Kořalka, J. (rec.): *Karel Sklenář: J. E. Vocel, zakladatel české archeologie*. In: Husitský Tábor: Sborník Muzea husitského revolučního hnutí, č. 5. Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 1982, s. 356.

resp. rakouské, tak německo-české literatury), o nichž předchozí práce informovaly jen v náznacích.

Přestože Vocel zůstával „okrajovým“ literárním autorem, z proměnlivého úhlu pohledu na autory, jimiž mohl být jakkoliv inspirován (např. Kollár, Goethe, Mácha, Schiller, Schlegel, Tieck), z různých označení žánrů, které byly přiřknuty (nejen) básnickým skladbám volného cyklu, z pozměňované dominující estetické přednosti jeho děl (jednou aktuálnost vlastenecké myšlenky, podruhé formální invenčnost) vyplývalo, že Vocelovy texty představovaly de facto mnohvrstevnatý průsečík literárních inspirujících rovin, který nebyl výslednicí jediné (národní) vlastenecké interpretace.

3.1.3. Čtení Vocela v kontextu bilingvní obrozenské kultury

Nový podnětný interpretační klíč přinesla v roce 1939 studie Vojtěcha Jiráta pod názvem *Germanistická poznámka k Vocelově metrice*,⁵⁸⁷ která vyšla později ještě dvakrát v souboru Jirákových studií – jednou v roce 1946,⁵⁸⁸ podruhé v roce 1978.⁵⁸⁹ Jirát zde rozvinul okrajovou poznámku Karla Šmídka v *Osvětě* (1875) o Vocelově používání rozmanitých strofických forem.⁵⁹⁰ Mimo jiné zmínil Šmídkův postřeh, že Vocel využil v *Přemyslovcích* nibelunskou strofu (báseň *Vratislav*). Jirát ovšem našel dokladů o nibelunské strofě podstatně více. Zjistil, že sloka germánského eposu zaujímala 30 % celého zmíněného básnického cyklu.⁵⁹¹ Přitom vyjádřil domněnku, že novější kritika sice básníkovi vytýkala nesoulad formy a obsahu, ale částečně se rozcházela s míněním generace kritiků 19. století, protože v základu celého problému o uchopení básnické tvorby Vocelovy spočívalo spíše odlišné terminologické pojetí strofického schématu obou časových období:

---

⁵⁸⁷Jirát, V.: *Germanistická poznámka k Vocelově metrice*. Časopis pro moderní filologii XXVI, 1939. Odkaz na studii viz Jirát, V.: *O smyslu formy*. Studie o otázkách formy v díle českých básníků. Praha: V. Petr 1946, s. 167.

⁵⁸⁸Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: *O smyslu formy*. Studie o otázkách formy v díle českých básníků. Praha: V. Petr 1946, s. 69–80.

⁵⁸⁹Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978, s. 434–440.

⁵⁹⁰Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Gréger 1875, s. 441: „Avšak potkáme se v týchže *Přemyslovcích* i se slokou, jakáž nás co sloka epickým básním právě příslušná libě zanáma v německých *Nibelungách*; Vocel jí užil v básni ‚*Vratislav*‘: ‚*A kolem bitva zuří / tam slyšet kovů třesk*‘ – jenom že jest jamb Vocelův často nedokonalý, např.: ‚*Zvolaje hřmícím hlasem: / Rudolfe zrádný stůj*‘; aneb: ‚*děsný to lomoz ořův/hlavami sražených*‘.“

⁵⁹¹Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978, s. 436.

„Vocelovi tedy není sloka abstraktním útvarem, nýbrž historickým faktem, obklopeným určitou dobovou nebo náladovou atmosférou; přejme-li z jiného básníka sloku, je tato sloka můstkem, po němž přejde i obsah cizího výtvoru, v této sloce zbásnělého. Zrovna tak použije, nemůže nepoužít, když se mu v mysli vynoří námět upomínající na některou slavnou skladbu, i sloky oné skladby.“⁵⁹²

Sloka označovala v 19. století podle Jiráta „metrické schéma“, soulad mezi jednotlivými idejemi a jejich rytmickým výrazem se opomíjel. Důležitějším kritériem bylo, aby nálada děje odpovídala „duchu“ určité veršové nebo strofické formy.⁵⁹³ Už Šmídek dokládá, že při různosti obsahu nelze Vocelovi vytýkat ani mnohost užitých strofických rozměrů. Kdyby byl Vocel sepsal klasický epos, v němž by opanoval pole jediný hrdina, tak by bylo jednotné metrum namísto (např. u výpravných básní použití stance). Básnická skladba *Přemyslovci* se však vyznačovala více ústředními postavami a odlišnou funkcí jednotlivých básní (vojenská píseň, sentimentální lyrické pasáže zpěvné, věštby apod.), čemuž různorodost veršového a strofického schématu odpovídala.⁵⁹⁴

Pokud vycházíme z Jirátova předpokladu, že nibelunská strofa ve Vocelových básních implicitně obsahovala historické pozadí tradice germánského eposu PN a Vocel se pokoušel přenést jeho „poetickou atmosféru“ a „velkolepost“ na látku staročeského básnictví, otevírají se Vocelovy texty zcela novému čtení.

V pozadí zájmu však doposud zůstala studie A. Nováka v Laichterových dějinách (1905), konkrétně jeho komentář k formě básní obsažených ve Vocelově cyklu *Přemyslovci*, který – viděno optikou Jirátova příspěvku k Vocelově metrice – odhaloval další sémantické konotace. Novák zde na několika stranách upozorňoval na styčné i polemické prvky Vocelovy poetiky *Přemyslovců* a německého romantismu z okruhu Schlegelů, Tiecka a Fouquého, a tím už navazoval na Vlčkův dřívější postřeh⁵⁹⁵:

„Ve stopách koncisních rytířských skladeb Schillerových, které pod pevným krunýřem dějovým chovají vždy poučku mravní, často až triviálně všeobecnou, jala se starší i mladší romantika německá básnický zpracovávati možné i nemožné látky středověké formou romance. Od Schleglův a Tiecka až k Fouquéovi a švábské škole

---

⁵⁹²Tamtéž, s. 435.

⁵⁹³Srov. tamtéž, s. 434–436.

⁵⁹⁴Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 440–441.

⁵⁹⁵Vlček, J.: *Vinařický a Vocel. Z allegorické didaktiky let čtyřicátých*. In: Několik kapitolek z dějin naší poesie. Praha: Bursík&Kohout 1898, s. 120–121.

*básnické rytířská romance prožívá málo úspěšný vývoj: psychologické pojetí lásky a zbožnosti se sice prohlubuje, ale životní pravděpodobnosti stále ubývá; rytíři jsou neohroženější a neohroženější, obludy a hrůzy, s nimiž podstupují boje, strašnější a strašnější, zkoušky odvahy a lásky krutější a krutější, sliční rytířské dámy stále nvyější a ubledlejší. Tento romantický svět nikoliv z masa a krve, nýbrž, jak se právem posmíval Heine, ze železa a citu, přenáší na českou půdu v letech dvacátých Jan z Hvězdy, typický zástupce rytířské romance u nás; Vocel, jenž v ‚Přemyslovcích‘ vstoupil v jeho stopy, nedostihl tu většinou prosté pádnosti a stručné malebnosti Markových nejzdařilejších romanci.*⁵⁹⁶

Otázkou zůstává, podle jakých literárně-historických kritérií Novák „rytířskou romanci“ definoval. Vzhledem k výše uvedenému popisu se zdá nejpravděpodobnější, že Novák vnímal „formu“ jako synonymický výraz k „žánru“, ne k metrickému rozměru. Romanci vztahoval úzce k námětům heroického básnictví, a tak mohl plynule navázat na soudy dobových Vocelových kritiků, např. J. Malého, který *Přemyslovce* jako celek označil sice za epos, ale jednotlivé básně označil za romance.⁵⁹⁷ K. Sabina naopak Vocelovo vlastní označení *Přemyslovců* za „epickou báseň“ korigoval a přikláněl se ke sbírce básní epické formy, konkrétně k souboru básnických povídek, pověstí, romanci a balad.⁵⁹⁸ Obrozenský pojem romance zjevně vykazoval vágní terminologii.

Jungmannova *Slovesnost* ostatně mnohoznačnost termínu dokládala. Romanci Jungmann řadil mezi nižší epické formy básnictví a charakterizoval ji takto:

*„Jméno romance pošlo ze zkaženého romanského t. latinského nářečí, v kterém od 10. století smyšlené rozprávky o vojenských a zamilovaných dobrodružstvích skládáno. Mezi baladou a romanci z počátku nebylo rozdílu, poněvadž obě k hudebným provedením a někdy k tanci zpívány bývaly, a obě posud též způsob tlumočení se lidu pospolitého pronášejí. Nyní baladě dějové vášní, tragičnosti a tkliví; romanci veselí a směšní se připisují. Mnozí rozdílu toho nešetří.*⁵⁹⁹

---

⁵⁹⁶Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: Literatura česká devatenáctého století. Díl III, část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkoví. Praha: J. Laichter 1905, s. 46.

⁵⁹⁷Malý, J.: *Literární zprávy. Přemyslovci. Báseň epická od J. E. Vocela*. Časopis Českého museum. Roč. 13, sv. 1. Praha: České museum 1839, s. 257.

⁵⁹⁸Sabina, K.: *Literární besedy. Přemyslovci. Báseň epická od J. E. Wocela. V Praze u J. Host. Pospíšila 1839*. Vlastimil. Přítel osvěty a zábavy. Díl II. Praha: J. Spurný 1840, s. 292.

⁵⁹⁹Jungmann, J.: *Romance*. In: *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*. Praha: Vytisknutí u Josefy Fetterlové z Wildenbrunu 1820, s. 54.

Jungmannův slovník uvedl o pár let později stručnější popis romance jako „malé podivné historie nebo básně způsobem prostonárodním psané“.⁶⁰⁰

Pokud A. Novák převzal romanci v historickém slova smyslu jako drobnější žánr epického básnictví a současně podmiňoval jeho výskyt u Vocela inspirováním v německém romantismu, konkrétně v dílech literátů, kteří se mimojiné různým způsobem angažovali v šíření recepce PN, pak by už zde zazníval potenciální ohlas germánského eposu – jak žánrový, tak formální. Nesmíme totiž opomenout, že Jiráť ve vocelovské studii na citátech z *Přemyslovců* dokládal nejfrekvenovanější výskyt nibelunské sloky v poměru k ostatním německým strofickým schémátům. Mezi obrozenskými literáty, u nichž se vyskytovaly i básně zveršované v některém německém metrickém rozměru, jmenoval shodně s Novákem právě Jana z Hvězdy.

Z Novákovy stati určitě vyplývalo přinejmenším konstatování, že se Vocel pokoušel aplikovat formy heroického středověkého básnictví po vzoru německých romantiků na českou látku. Z tohoto úhlu pohledu se ale proměňoval pohled na soudobou kritiku Vocelových současníků, kteří pojmenovali *Přemyslovce* jako sbírku romancí (např. zmíněný J. Malý). Novější syntézy opakovaly závěry obrozenských studií a vzhledem k dnešní spojitosti termínu spíše s označením „kratší lyrickoepické básně romantického obsahu a zpravidla optimistického vyznění“⁶⁰¹ s pevně stanovenou strofickou formou bylo logické, že původní význam slova v obrozenské terminologii, který tíhl spíše k obecnější žánrové klasifikaci, byl ve vědomí současných čtenářů oslabován.⁶⁰²

Nováková studie, která Vocelův básnický talent spíše odsuzovala i z důvodu evidentního cizího německého poetického vlivu „západo-rytířského romantismu“, pak vztahovala jeho literární dílo právě ke skryté polemice vůči německým starobylým epickým památkám (výslovně jmenoval PN jako příklad prostonárodní poezie). A nejen to. Novák už dával překvapivě Vocelovy básnické skladby do ideových souvislostí s Vocelovými pozdějšími estetickými studiemi o RK!⁶⁰³

---

⁶⁰⁰Jungmann, J.: *Romance*. In: Slovník česko-německý. Díl III, P–R. Praha: Vytisknutí u Josefy Fetterlové z Wildenbrunu 1837, s. 846.

⁶⁰¹Mocná, D.; Peterka, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha/Litomyšl: Paseka 2004, s. 586.

⁶⁰²Zde je na místě podotknout, že slovníky literární teorie většinou nezaznamenávaly vedle současného významu toho kterého pojmu podrobněji historický vývoj termínu. *Encyklopedie literárních žánrů* naopak literárně-teoretické pojmy žánrovým vývojem doprovází. Viz odkaz na mnohovýznamovost „romance“ v českém obrození: Mocná, D.; Peterka, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha/Litomyšl: Paseka 2004, s. 586–588.

⁶⁰³Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: Literatura česká devatenáctého století. Díl III, část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi. Praha: J. Laichter 1905, s. 46–47.

Naše hypotézy lze tedy opírat i o některé výroky novějších badatelů, které vlastně implicitně formulovaly čtení vocelovských textů i prizmatem nadnárodních (česko-německých) literárních souvislostí. Z této pozice přistupujeme ke čtení *Přemyslovců* a dalším dvěma skladbám doplňujícím volnou básnickou trilogii jako k textům, které se pohybovaly na pomyslné hranici intertextů a stávaly se určitým uzlovým bodem, v němž se střetávaly prvky poetiky germánského hrdinského eposu a germánských, resp. německých dávných mýtů a dějin se znaky národního, domněle starobylého, českého básnictví a kronikářských pramenů.

Proměňuje se nám současně náhled na obrozenskou kritiku a její hodnocení Vocelových básní. Vocelovy zmínky o RKZ a PN v estetických statích, publikovaných v *Muzejníku* ve 40. a 50. letech 19. století se obohacují o další významový rozměr. Prokazuje se také, že novější literárněvědné práce některé informace komparatistického rázu (zde konkrétně v rámci německojazyčného písemnictví) u Vocela úmyslně vytěšňovaly,⁶⁰⁴ aby naplnily ryze národní model české obrozenské literatury, který už ve své době byl přes úsili jungmannovců rozrušován jen samotnou bilingvní povahou (česko-německou) obrozenské kultury.

3.2. Nibelunská strofa: inspirace pro obrozenské básnictví

Vocel nebyl jediným a určitě ne prvním obrozenským básníkem, který aplikoval nibelunskou sloku na poetické náměty z dávné české minulosti. Tato forma se dostala do povědomí širší veřejnosti v roce 1827 prostřednictvím otištění prvních ukázek z básně *Vlasta*⁶⁰⁵ od českého Němce K. E. Eberta,⁶⁰⁶ o němž později Uffo Horn⁶⁰⁷ v recenzi *Ost und West* poznamenal:

„Eberts Poesie, die in seinen spätern Gedichten sich bereits zum epischen hinneigte, nahm neu ganz diese Richtung, und es erschien sein mit Recht berühmtes

---

⁶⁰⁴Přestože v roce 1872 vyšel neúplný, přesto německé tituly zahrnující, seznam Vocelových spisů ve *Věstníku bibliografickém*. Viz Seydler, K. V.: *Seznam spisův ě Jana Erazima Vocela*. Věstník bibliografický. Časopis pro literaturu, hudbu a umění. Roč. IV, č. 3, 13. dubna 1872, s. 57–59; Č. 4, 14. května 1872, s. 83–85.

⁶⁰⁵Ebert, K. E.: *Bruchstücke aus dem epischen Gedichte: Vlasta. Eingang, Liebeszauber*. Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg. 1. Januar. Prag: Verlag böhmischen Museums 1827, s. 9–19.

⁶⁰⁶**Karl Egon Ebert** (1801–1882), německý básník působící od r. 1823 v Praze. Ve svých dílech se obracel k tématům z české minulosti a k prolematice česko-německého soužití. Kromě *Vlasty* (1829) např. autorem dramát *Břetislav a Jitka* (1835), *Čestmír*.

⁶⁰⁷**Uffo Horn** (1817–1860) německo-český spisovatel z Trutnova, spolupracovník *Junges Deutschland*, autor dramatu *Horymír* nebo historické tragédie *König Otakar* (1845).

Heldengedicht Wlasta, das die böhmische Nation mit Freuden als ein Gemeingut aufnahm. Er erwarb sich um die Form das große Verdienst, daß er das Nibelungenversmaß wieder einführte, was ihm von vielen Epikern und Balladendichtern nachgeahmt ist.“⁶⁰⁸

Vlasta podnítila podle Hornových slov snahy o znovuzavedení nibelunské sloky, již podle Ebertova vzoru napodobovali další romantičtí autoři epických básní a balad. Touto zmínkou odhalil recenzent skutečnost, že německo-čeští spisovatelé využívali nibelunského veršového rozměru k představení látky z českého dávnověku. Docházelo k určitému paradoxu, který byl českou soudobou i pozdější literární historiografií vědomě či nevědomě tabuizován, že sloka známého germánského konkurenčního (!) starobylého eposu PN mohla sloužit coby vhodná, esteticky vysoce ceněná forma k heroizaci příběhů z mytického a dějinného období českého národa.

O to zajímavější byla skutečnost, že právě Václav Hanka, jehož spojitost s PN v dalších sémantických kontextech jsme už výše prokázali, přeložil o rok později (r. 1828) zlomky z téže básně do češtiny, zachoval s dílčími nedokonalostmi její strofický rozměr, a počestěná verze dvou ukázek se následně objevila v českém Muzejníku:

(Ukázka) 1) *Vchod*.

*„Vy hory, pyšné hory, ty černá lesů noci,
Vy zlatoplňé řeky, zelená luhů moci,
Vy jemněsklonné chlumy oděny v květnou drast,
Vás zovu já radostně, vás svou překrásnou vlast!*

*Ty země, místo svaté, ty hrobe mnohé síly,
Vy rummy starých hradů, rozvalům za podíly,
Vy zbytky vznešenosti, jež v srdce lije slast,
Vás zovu výš v nadšení, vás svou velikou vlast!*“⁶⁰⁹

Jestliže Ebertovi vycházely v německém Muzejníku úryvky z *Vlasty* na pokračování v rozmezí let 1827–1828,⁶¹⁰ Hanka přeložil první dva zlomky básně, a sice úvodní *Vchod* a báseň *Kouzlo milosti* (v originálním znění *Der Liebeszauber*).

---

⁶⁰⁸Horn, U.: *Literarische Charaktere*. Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 2, Nr. 17, Mittwoch den 28. Februar 1838. Prag: J. Spurný 1838, s. 69.

⁶⁰⁹Hanka, V.: *Zlomky z epické básně Wlasta od K. E. Eberta přeložené od Václava Hanky*. Časopis Společnosti vlastenského Museum v Čechách. Roč. 2, sv. III. Praha: České museum 1828, s. 39.

Nibelunská sloka byla v průvodní básni nesena hlasem pěvce, který odhaloval roušku mytického dávnověku nad troskami přítomné slávy vlasti a oživoval konkrétně krutou historii dívčí války:

„Však běda! Ha, co vidím? o kde sem prudkém chvatu / Tu roušku uchopil v otřásajícím zmatu? / To není obraz slasti, ha to je hrůzy strast / Ježto se vraždou a spoustou naplnila mou vlast.

Zde valí širé řeky ve svých ložích krev v páře, / Krvavým rouchem kryta vystoupá slunce záře, / Krev jest jediná barva, co se tu zračí v jev / Zdaž je v stvoření tomto živlem jen samá krev?

*Tam zřím kvetoucí ženy tvrdou ocelí kryty / Kráčejíci řekami, jich nohy krvi smyty, / Jak v machu dlouhých mečů jich ruce pudí vztek / A jak planoucí hlavně metají v příbytek.*⁶¹¹

Bard si položil otázku, zda má oslavovat vlast smutnou písní „plnou nenávisti a krve“. Tento dotaz současně však formuloval problematiku v obecné rovině, která v kontextu s pozadím tradice německého eposu, podprahově přítomného užitým strofickým schématem, otevírala estetickou otázku povahy námětu z dávné minulosti: jestli zveršovat látku, která má katastrofický průběh i konec, anebo básnit pouze o událostech oslavného charakteru. Jako kdyby se nepřímou ohlašovala literární polemika vedená nad druhým životem PN, potažmo nad jejím sémantickým odkazem pro romantickou literaturu, kdy byl PN vytýkán – zejména v rakouských a později českých studiích – nedostatečně důstojný hrdinský závěr, provázený pouze lidskými vášněmi a krvavými odplatami. Zpěvák si současně odpověděl, a tím vyjádřil do určité míry jakousi mravní pointu, která měla z oživeného českého mytického příběhu vyznít:

„A o tom já mám zpívat? Nejvyšší nepřirodu, / Přestrašnou odrodilost, kterouž kdy svět měl v rodu? / Zdaž se tou úžasností vychloubá moje vlast? / ha, ó kam mně zavedla má překvapená strast!

Však ano, chci to zpívat – neb jenom nebe honí / Samo strašlivou bouří, před níž se země kloní, / Jen skála když se valí, kvačí, zdrcuje, / A moře jen když bouří, zžírání a shlčuje.

---

⁶¹⁰Naposledy vyšla ukázka: Ebert, K. E.: *Bruchstücke aus dem epischen Gedichte: Radka und Stiason*. Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg. 2, Theil 1, Januar 1828. Prag: Verlag böhmischen Museums 1828, s. 103–112.

⁶¹¹Tamtéž, s. 40.

Jen Velikost se může odrodit v nepřírodu, / Jen Malost zůstává ve věčnosejtném chodu, / Strach plodí velká síla, žas v bujarosti své, / Svirček jen může svirčet, a jen lev strašně řve.

Proto chci přece značit ten obraz ve krvi ploucí, / Jež ruka odhalila, slepou žádostí žhoucí, / A i v obraze tomto, ač jest jen samá strast, / Budiž uctěna v písni, mých otců drahá vlast!”⁶¹²

Epos o dívčí válce měl dobové čtenáře patrně informovat i o stinných stránkách tradice předků a na boji jedné strany vůči druhé – v rámci jedné vlasti – demonstrovat důsledky rozbroje vznikajícího ve vlastních řadách českých předků. Toto poselství textu bylo pak možné směřovat k aktuální společenské situaci v obrozenské společnosti, protože mohlo pomoci ilustrativního příkladu z národní minulosti obecnost poučit a apelovat na svornost v názorech obrozenců v českých zemích. V neposlední řadě zazněl tento vlastenecký hlas právě od německo-českého básníka, který se tímto básnickým vstupem zahrnoval mezi české zemské vlastence.

Tragičnost osudů literárních charakterů v Ebertových básních ostatně objasňoval z literárně-estetického hlediska Anton Müller:

„Was aber die tragisch – epischen Dichtungen des Herrn Ebert überhaupt betrifft, so scheint er die Ansicht zu haben daß das Tragische in Sühnung durch Untergang bestehe. Wer das poetische Interesse einer unglücklich ausgehenden Handlung nach dem Zweke der irdischen Vergeltung bemißt, lang allerdings mit dieser Ansicht aus; wer aber den Zweck der Vergeltung diesseits dem höheren der Weltregierung unterordnet, für den ist das Gebiet des Tragischen weiter, und es wandeln in den Schauern seiner Haine nicht nur die Schatten durch Qual und Tod gesühnter Frevler, sondern auch aller Märtyrer der Wahrheit. Der Tod des tragischen Helden muß nicht immer Furcht und Mitleid erregen; sondern er kann auch die Willenskraft stärken und erheben. Wer wünscht nicht zu sterben, wie Sokrates? Jeder tragische Held ist ein Heros (wenn man mit diesem Worte nicht den Nebenbegriff des Dareinschlagens verbindet); aber nicht jeder Heros ist ein tragischer Held. Ebert macht uns in seinen Dichtungen mit Heroes bekannt, die keine tragischen Helden sind [...]“⁶¹³

---

⁶¹²Tamtéž, s. 40–41.

⁶¹³Müller, A.: *Literarische Anzeige. Dichtungen von K. E. Ebert* (2. rozšířené vydání). Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg 2, Bd. 2. September. Prag: Calvesche Buchhandlung 1828, s. 366–367.

Müllerova zmínka jako kdyby evokovala slova obhajoby o tragičnosti nibelunských hrdinů z pera A. W. Schlegela, když ospravedlňovala poetický zájem o tragického hrdinu Ebertových básní, který nemusel nutně vzbuzovat v čtenářském publiku pouze pesimistické dojmy. Naopak mohl být jeho tragický pád posuzován z hlediska vyššího řádu světa, jenž pak prezentoval učitou velikost mravní vůle.

Ebert svou *Vlastou* skutečně předcházela dlouhou řadu dalších napodobitelů a tvůrců v nibelunské sloce, jejichž skladby se objevovaly nejdříve v německém Muzejníku – *Monatschrift der Gessellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen* (1827–1829) a později v periodiku *Ost und West* od druhé poloviny 30. let do konce 40. let. 19. století.⁶¹⁴ Nibelunský rozměr, třebaže neodpovídal někdy přesně původnímu originálnímu vzoru, se vyhraňoval především na několika typech básní:

- 1) V básnických tématech z českého dávnověku (např. *Eine Vision am Vyssehrad* (1827) nebo *Kaiser Karl IV. und seine Frauen* /1841/ od K. E. Eberta, *Die Böhmen an der Ostsee* /1841/ překlad V. Furcha od B. J. Leitnera, *Böhmen in der Schlacht* /1847/ od U. Horna), ať již v mytických látkách zpracovávajících kronikářské náměty dívčí války, nebo v oblíbené pověsti o Libuši a její věštbě, anebo ve skladbách reflektujících hrdinské dějiny přemyslovského rodu (např. Otakar Veliký), až po husitské reky.
- 2) V baladicky laděných námětech z germánského hrdinského fikčního světa – převážně se jednalo o statečnou a důstojnou smrt hrdiny/hrdinů, prezentovanou v boji, na popravišti (např. *Sempach* /1828/ od E. F. Dräxlera, *Der alte Waidman* /1838/ od A. Meißnera, *Die beiden Kriegsgesellen* /1838/ od F. Löweho, *Die Kraft des Willens* /1841/ od F. V. Donneha), nebo se jednalo o germánského hrdinu, který se jako Siegfried v PN ucházel o ruku princezny, jíž získal na základě svých hrdinských činů (např. *Holger der Reiche. Nordische Sage* /1827/ od K. Huga).
- 3) Ostatní ojediněle zastoupené skladby: patřily sem pohádkově laděné pověsti, které často skrývaly nějaké mravní poučení (*Lehrerin Nymphe. Geschrieben an der Heilquelle zu Tepliz im Spätherbst 1821* od L. Jeittelese, *Zwei Scepter* (1846) od D. Mendla) nebo ojediněle parodie na epos (*Die Speckseite im rothen Thurme*

---

⁶¹⁴Naše konstatování se samozřejmě opírá o předem vymezený materiál obou periodik. Vzhledem k obsáhlosti materiálu a zaměřenosti především na dílčí prameny vztahující se k J. E. Vocelovi jsme z dalšího česko-německého periodika *Bohemia* čerpali pouze výběrově.

(1841) od F. B. Donneha) či promonarchicky orientovaná báseň na oslavu císaře *Das schönste Bild* (1828) od E. F. Dräxlera.

Nibelunská strofa v sobě potenciálně ukrývala celé množství námětů, které s sebou přinášel ohlas PN. Byla zatížená baladickou atmosférou hrdinských bojů, na druhou stranu se prostřednictvím jejího veršového rozměru představovaly lyrické pasáže (Vlastino setkání s Přemyslavem v Ebertově *Vlastě*, nebo setkání milenců v *Holger der Reiche*). Sloka PN byla spjatá s bájnou nadpřirozenou sférou, a tudíž reprezentovala vhodnou formu pro báchorovitě laděné příběhy nebo pověsti, v nichž hrály roli věštby (*Eine Vission am Vyssehrad*). V neposlední řadě v sobě implicitně obsahovala tragičnost osudu literárních subjektů a modelovala tak obrazy romantických rekovných postav a jejich vášní.

Sloka PN se vyskytovala jak v původních epických výtvorech, tak v překladech psaných v němčině. S výjimkou V. Hanky a J. E. Vocela, resp. pokud je nám známo, byla většina autorů původem německo-českými literáty, kteří mimo výše uvedená periodika publikovali například v almanachu *Libussa* (1845). Nibelunská forma verše byla tudíž převážně doménou českých Němců (Rakušanů) a prostřednictvím nich se dostávala do povědomí obrozenské kultury rovněž reflexe německého eposu PN a jeho tradice. Nadto se skrze strofu prezentovala jedna z formálních možností, v níž bylo možné ukotvit poetickou látku hrdinského období českého národa.

Zveršování literárních pověstí českého národa v nibelunském rozměru představovalo další ze způsobů „setkání“ obou kulturních literárních okruhů na poli hrdinského básnictví, jak germánského, tak českého, v němž významnou úlohu sehráli právě německo-čeští autoři. Jejich básnická tvorba z tohoto hlediska představovala další pojítka, skrze nějž se přenášelo vědomí o romantické poetice, příznačných motivech a typu hrdiny.

Na minimálním zasazení nibelunské strofy do obrozenského kulturního kontextu se ukazuje, že inspirace J. E. Vocela nibelunskou strofou a obeznámení s germánským eposem mohly pocházet jak z vídeňského, resp. obecně německojazyčného prostředí (z německého a rakouského tisku a četby), ale rovněž z literárního zázemí v českých zemích, tedy konkrétně od česko-německé (smíšené) literární společnosti, na jejímž pomezí se Vocel pohyboval.⁶¹⁵

---

⁶¹⁵Starší domněnka českých literátů, odkud mohl Vocel znát nibelunskou sloku, odkazovala – vzhledem k Vocelově neúplné přesnosti prozódických pravidel – k inspiraci v romantické baladice

3.3. Vocelův česko-slovanský epos, apoteóza dávných věků

3.3.1. Přemyslovci: vstup do českého hrdinského nebe

3.3.1.1. Přijetí eposu v dobové kritice

Jestliže novější literární syntézy se v žánrovém zařazení Vocelových básnických cyklů z hlediska svých literárně-teoretických závěrů rozcházely, dobové obrozené studie spíše argumentovaly, za jakých podmínek lze první básnickou skladbu *Přemyslovci* (1839) z volné trilogie (spolu s *Mečem a kalichem* /1843/ a *Labyrintem slávy* /1846/) nazvat epickou básní či eposem, jak to Vocel učinil.⁶¹⁶

Recenze Jakuba Malého v českém muzejním časopise vystihla přes drobnou kritiku⁶¹⁷ důvod úspěchu Vocelova díla:

„Nemohl tedy p. Vocel šťastněji voliti, chtěje nám podati epos národní, po kterém tak dávno již touženo. [...] Jak předmět sám to požaduje, provívá celé epos jakýsi elegický duch, který ovšem při dobách slavnějších vznešenějším citům, plesu i vítězoslávě ustupuje. Musíme vyznati, že p. Vocel předmět svůj z pravého historického i básnického stanovíště pojal, příběhy a události k romancem svým dobře volil, a celek půvabem pravé poezie přioděl.“⁶¹⁸

Uhlanda či Schwaba. Další možný názor se přikláněl právě ke vzoru Ebertovy *Vlasty* a obecně k Vocelovu německému školení. Srov. Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978, s. 436–437.

⁶¹⁶Ostatně v případě Přemyslovců se nejednalo o první pokus zbásnit větší epickou skladbu. Prvotinou v této oblasti byla báseň *Lumír* (vyšla ve *Wiener Gesselschafter* r. 1833) s tematikou z pohanského českého dávnověku, kde v básni s pohádkovou zápletkou o únosu Lumírovy milenkyně Jarmily zlým kouzelníkem na křišťálový hrad vystoupil český rek Lumír, který byl významný nejen svou statečností v boji, ale i svými písněmi oslavujícími český národ. Báseň reflektoval až H. Heyer ve *Zvonu* r. 1934! Klasifikoval báseň jako romantický epos o 4 zpěvech a už v této básni ocenil Vocelovo vlastenectví. Srov. H. (Heyer) J.: *Vocelova báseň „Lumír“ ve Vídeňském Zábavníku*. *Zvon*. Týdeník beletristický a literární. Roč. 34. Praha: Československá grafická unie a. s. 1934, s. 321.

⁶¹⁷Své rozčarování nad úsudkem Jakuba Malého v *Muzejníku* vyjádřil Vocel v dopise J. Pospíšilovi z 20. října 1839: „*Směšné jest ono posouzení v Musejníku; recensent sotva celou báseň četl; vím, že dosti poklesků v knize té jest, ano že řeč a mluvbba tam místy dosti obratná není. Proč pak p. recensent žádných důkazů neuvádí, an všeobecně praví, že ne já řeči, ale řeč se mnou vládne? Mám já obzvláštní ideu o budoucnosti literatury naší a cítím v sobě duševní mohutnost, abych k objevení předmětu toho přičinili se mohl.*“ In: Pospíšil, J. (ed.): *Z dob vlasteneckých*. Výňatky z dopisů zasloužilých spisovatelů. Praha: Tisk J. Otto 1885, s. 42–43.

⁶¹⁸Malý, Jakub: *Přemyslovci. Báseň epická od J. E. Vocela*. *Časopis Českého museum*. Roč. 13, sv. I. Literární zprávy. Praha: České museum 1839, s. 257.

Podobně jako Tyl, který svoji kritiku nechal otisknout v časopise *Ost und West* s dřívějším vročením (r. 1838!),⁶¹⁹ pojmenoval Malý jednu z příčin pozitivního ohlasu v čtenářské obci. Vocelova skladba s sebou přinesla pokus o národní epos, který (třebaže nebyl podle mínění Sabiny spojen jednotící myšlenkovou linií, protože se rozpadal do jednotlivých básní)⁶²⁰ vyplňoval mezeru v řadě rozsáhlejších epických skladeb z české minulosti. Dobová kritika oceňovala velký rozsah a zejména výběr přemyslovské látky, a proto omlouvala nedostatek Vocelových vyjadřovacích schopností v českém jazyce, který byl ostatně odůvodňován jeho dlouhodobým pobytem v cizině.

Nesporně zajímavý byl Vocelův pocit ukřivdění, že recenzenti z řad českých obrozenců nereflektovali *Přemyslovce* bezprostředně po vydání. Domníval se, že větší sympatie vyvolal jeho text v cizině, jak napsal v dopise J. Pospíšilovi:

*„Již přes tři čtvrti roku uběhly, co ‚Přemyslovci‘ vyšli, a ještě dosud žádný úsudek o nich v nižádném časopise pronešen. Když jináče není, alespoň – necht’ hanba to našincům – to co v časopise ‚Evropa‘ aneb Allgemeine Theaterzeitung atd. o tom podotknuto, přeložiti račte. Vím já dobře, že dílo sem tam chybné jest, ale toto opovrhující mlčení trpčejší jest nežli nejostřejší literární bičování. Což pak pan Vrtátko aneb Tyl se nad tím smilovati nechtějí? Mám již prací začatých, též plánu nových množství, ale jak člověk do spisování chuti nabrat může, nevěda zdali čtenářstvu vhod přichází, neboli v potupu upadá?“*⁶²¹

Vocel pravděpodobně v době psaní dopisu netušil, že Tyl mezitím uveřejnil příznivě znějící stať v *Ost und West*. Zároveň bylo z Vocelovy reakce zřejmé, že v cizině byl přijat dříve. Na Ohéralovu upoutávku na *Přemyslovce* (z listopadu 1838) reagoval Vocel v korespondenci s A. V. Šemberou rozpačitě a vyjádřil

---

⁶¹⁹(Rec.): *Böhmische Literatur. Přemyslovci etc. Die Přemysliden, ein episches Gedicht, von Jan Erasmus Vocel. Verlegt bei Joh. Host. Pospischil Prag 1839.* Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 2, Nr. 97, Mittwoch, den 5. Dezember 1838. Prag: J. Spurný 1838, s. 397: „Da erschienen Vocel’s *Přemysliden*. Dieses Gedicht erregte und spannte die Erwartung aller Verehrer der českischen Muse. Ein Epos, selbst wenn es nur eine mittelmäßige Leistung wäre, hilft doch einigermassen dem gegenwärtigen Mangel an poetischen Produkten ab, der bei uns Čechen allgemein gefühlt wird.“

⁶²⁰Sabina, K: *Literární besedy. Přemyslovci. Báseň epická od J. E. Wocela. V Praze u J. Host. Pospíšila 1839.* Vlastimil. Přítel osvěty a zábavy. Díl II. Praha: J. Spurný 1840, s. 292. Sabina považoval Vocelovy *Přemyslovce* za sbírku básní epické formy. Vlastní klasifikaci však podřídil Vocel spíše kritériu sloučení epické formy s romantickou látkou.

⁶²¹Výňatek z korespondence J. E. Vocela adresátovi J. Pospíšilovi. V Letovicích 10. června 1839. In: Pospíšil, J. (ed.): *Z dob vlasteneckých. Výňatky z dopisů zasloužilých spisovatelů.* Praha: Tisk J. Otto 1885, s. 41.

domněnku, že tím pomohl Ohéral negativní kritiku z pera pražských kritiků právě vyvolat.⁶²²

V roce 1840 vyšlo pozitivní ohodnocení v příloze *Květů* od J. M. Hurbana, který vztáhl kontext básnické sbírky k širšímu česko-moravsko-slovenskému recepčnímu horizontu a zmínil ohlas *Přemyslovců* v praxi: a sice, že na Slovensku získal text horlivé čtenáře a mladší generace se verše učila nazpaměť.⁶²³

Faktem je, že z korepondence se Šemberou vyplývala okolnost, že jako spisovatel a myslitel byl Vocel doceňován (až do doby svého odchodu do Prahy) více na Moravě. Šembera ho však utěšoval, že do určité míry je pražská nevšímavost způsobená přísnou cenzurou a že příznivější poměry nastanou, až se Šafařík stane redaktorem českého muzejního časopisu.⁶²⁴

3.3.1.2. Česká hrdinská „Valhala“: text jako převrstvení intertextových aluzí

Vocelův bard vstoupil v *Přemyslovcích* na scénu s podobnou oslavnou úvodní apostrofou vlasti jako pěvec v Ebertově *Vlastě*. Vymezil „svou vlast“ v geografických souřadnicích středové polohy v Evropě („srdce Evropy“) coby metaforu sakralizované zaslíbené země obklopené vysokými horskými štíty vůči vnějšímu nepříteli:

„O hvězdo dávné slávy, vlasti má! / Hle, lyru kloním k stupni tvého trůnu, / By ozvěna tvých dědů posvátná / Zachvěla jemně v syna tvého strunu!

Tě tvůrce světa jak diamant drahý / Evropě krásné k srdci položil, / A nad tebou svůj blankyt modroblahý, / Protkaný vlahou, mile rozložil;

A vůkol tebe v širém pomezí / Rozstavil mocné, mrakonosné skály, / By jak ohromné silné pavezky / K ochraně tvoji věrně, mocné stály.

A na palouky tvoje, drahá země! / Sypala ouroda květ bláhy své, / By tamo statné, veleslavné plémě / Vzývalo vděčně dary lásky tvé.

*O Čechie, tě osud miloval; / Ověňčili tebe bleskem velebnosti, / A símě zlaté tobě věnoval, / Vyseté slávou v dobách minulosti.“*⁶²⁵

---

⁶²² List 3, Vocel Šemberovi. V Pohořelicích dne 21. října 1838. In: Fišer, Z. (ed.): Korespondence A. V. Šembery. Sv IV. Listy českým přátelům. Vysoké Mýto: Regionální muzeum 2004, s. 209.

⁶²³Hurban, J. M.: *Slovo o „Přemyslovcích“*. Příloha ke *Květům* č. 1, 9. ledna 1840. *Květy*. Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky. Roč. 7. Praha: J. Pospíšil 1840, s. 2–3.

⁶²⁴List 2, Šembera Vocelovi. V Brně 30. srpna 1838. In: Fišer, Z. (ed.): Korespondence A. V. Šembery. Sv IV. Listy českým přátelům. Vysoké Mýto: Regionální muzeum 2004, s. 206–207.

⁶²⁵Vocel, J. E.: *Přemyslovců*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839, s. 5.

Vlast, k níž se postava barda obracela, personifikovala ohlas dávné minulosti coby literární znak, který v sobě soustředil slávu předků českého národa. Před pěvcovými zraky vyvstávala vlast-země z minulého, neexistujícího časoprostoru „zlatého počátku“ národních dějin.

Obraz minulé vlasti poměřovaný vůči přítomnému stavu byl vnímán jako vysněný ideál, který, viděno očima modelového čtenáře, spočíval za horizontem v nedohlednu, podobně jako hrdinští předchůdci, kteří byli jako mrtví strážci národa umístěni do českého hrdinského nebe:

„I odpusť, máti! Že do dálky temné / Odvážně perut' moje zalétá, / Že tam se vznáší, / kde tvé růže jemné, / Kde květ ti nejbujnější vykvétá.

Tam, vlasti krásná! V dalekém nebesku / Se zjevuje tvůj nejjasnější tvor; / Tam reci kráčejí v oslavy blesku, / Tam skví se českých Přemyslovců sbor:

Tam kráší mráček purpurových lem / Zdobené křížem bojovníky víry, / Válečné reky v hávu královském, / A mistry zvuků bohatyrské lyry.

A mezi křížem se a mečem, lyrou, / Co lilie a růže panny pnou; / Vkol pak oblohou rozloženi šírou – / Královská stráž – rytíři čeští jsou.

Hle! jako plavec, z palů jihových / An k severu se zpět čilým větrem pluje, / Radostně k nebi zdvihá zraků svých, / A druhům známé hvězdy ukazuje:

Tak, an Vás lyra zvukem vlasti zove, / Ted' branou časů dávných otvírám, / By bohatýři, královští rekové, / By hvězdy slávy zjevily se Vám!“⁶²⁶

Český bard zprostředkovával věšteckou schopnost nazírat do slavného dávnověku modelovým čtenářům, kterým adresně (prostřednictvím 2. os. pl.) otevíral „bránu uplynulých věků“. Předjímal současně, kteří hrdinové budou v jeho písni oslavováni. Předmětem svého zpěvu učinil přemyslovskou dynastii zastoupenou šlechtickými postavami, které vynikaly nejen silou, ale rovněž vírou a pěveckým uměním (symbolizovanými třemi atributy: křížem, mečem a lyrou), obecně řečeno: rytířskými ctnostmi.

Zpěvák jako hlavní vypravěč uvozoval celý cyklus básní, aby později zůstal víceméně v pozadí odehrávajících se jednotlivých událostí. Objevil se až v závěru sbírky, kdy se s ním setkáváme tentokrát na konkrétním místě, které de facto zhmotnil prostřednictvím referencí o jednotlivých architektonických emblémech

---

⁶²⁶Tamtéž, s. 6–7.

chrámů a hradů, v nichž byly uloženy ostatky přemyslovských panovníků (b. *Hroby Přemyslovců*).⁶²⁷

Pokud vztáhneme příznačnou básnickou figuru pěvce-vlastence a demiurga k pozdějším Vocelovým estetickým studiím, povšimneme si, že básnický vypravěč cyklus básní pouze uvedl, ale vzápětí si udržoval určitou „objektivní“ distanci od syžetové linie, která byla později Vocelem hodnocena jako jistý příznak a intence starého národního básnictví.⁶²⁸

Ve fikčním světě *Přemyslovců* byly stanoveny další dvě mytické figury, které svými věštbami determinovaly vývoj jednotlivých epických „miniatur“. Uvnitř makropříběhu, analogicky k bardovi vně celého písňového přednesu rámuujícího básnický cyklus, uzavíraly pomyslný kruh návratem na scénu po vymření přemyslovského rodu po meči (b. *Zhasnutí*).

Nemůžeme tedy souhlasit s tvrzením, že Vocelovy *Přemyslovce* nepojila žádná jednotící myšlenka. Cykličnost je stvrzena nejen formálně souborem jednotlivých hrdinských básní, ale i z hlediska kompozice, znovuobjevením dvou klíčových postav a básnikova barda v závěrečných skladbách. Nadto je uzavřenost v kruhu naplňována motivicky slovy věštby, která je na počátku vyslovena a na konci naplněna, a časově a ideově – formulací mluvčího o obecném poselství básnických skladeb pro dobové čtenáře-pokračovatele tradice, které se v podstatě může vyplnit pouze na základě napodobení vzorového odkazu předků.

Postavy, které ohraničovaly vnitřní kruh fabule, pocházely z bájných pověstí a odkazovaly ke kořenům české státnosti, představovaly Libuši a Přemysla. Prostorově byl děj situován na pohanské místo Petřína do posvátného háje před sochu Peruna. Věštba byla časově ukotvena ve večerní atmosféře na jaře. Vstupní verše iniciovaly plasticitu a náladový kolorit prostředí. Byly zasazeny do slovanského desaterce (pětistopého trocheje) reflektujícího staroslovanský, potažmo staročeský verš.⁶²⁹ Forma korespondovala s námětem, který evokoval dobu předdrytířského českého mytického dávnověku nejen na podkladě kronikářského materiálu, ale i látky domnělého národního torza většího eposu – RZ:

„*V kobce socha jeví se Peruna / Vyvýšena koulí nad ohromnou; / V ruce pravé nesa zlaté střely, / V levé radlici má pravdyskumnou, / Na skráních se koruna*

---

⁶²⁷Tamtéž, s. 158–162.

⁶²⁸Vocel, J. E.: *Aestetický význam kralovodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum, s. 465–467.

⁶²⁹Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978, s. 437.

mu jiskří, / Purpur královský mu zdobí šlje, / Na obličej přísný, svatohrozný / Plamen obětnice blesky lije. / Před oltářem na třínožce zlaté / Sedí v bílém panenském oděvu, / S žabou zlatou v pravici bělounké, / V čarodějném Libuše výjevu. / Jak se dmou jí nádra labuťová, / Oči jiskří, tváře se jí rdějí! / Z ust se slova věštby svaté chvějí.“⁶³⁰

V centru pozornosti stála socha pohanského Peruna s božskými insigniemi, jejíž charakteristika měla podle volby jednotlivých přívlastků vzbuzovat v implicitním adresátovi posvátnou úctu. Paralelně k němu byla vyobrazena Libuše pomocí literárního klišé přejatého z národních kronik a RZ: ženy-panny v bílé říze. Její postava se oproti statické figuře Peruna vyznačovala dynamičností, kterou vyvolávalo vnitřní věštecké napětí (slovesa pohybu: *dmout se, jiskřit, rdět se*). Jestliže v RZ byla akcentována Libuše ve státoprávní roli zakladatelky přemyslovské větve, zde symbolizovala mytickou kněžku pohanského rituálu.

Dvě věštby o založení Prahy a třech olivových větvích dynastie byly neseny naopak nibelunskou strofou. První věštba byla invenčně uspořádaná do dvojverší:

*„Jak náhle změnilo se petřínské okolí!
Tam četné roje lidstva se hemží v oudolí;*

*Tam se paláců sloupy a štíty k nebi pnou,
Tam cimbuří se chrámů a věží rozklenou!*

*Hle, troje města s břehů do modra zírají,
A vlny měst obrazy úkorně líbají;*

*A co koruny říše, co hvězdy slavnosti,
Dva hrady na dvou skalách se pnou do výsosti.*

*O krásná perlo Čechů, o dci milovaná,
O slávo země milé, budiž velebena!*

*Jak toky krve drahé, ze srdce proudící,
Do oudů nesou život a oheň blažící:*

---

⁶³⁰Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839, s. 8–9.

*Tak z tebe má proudit, o srdce země mé!
Osvěta, chrabrost, sláva do oudů Čechie.*⁶³¹

Přechod staročeského (slovanského) strofického schématu k nibelunskému vyvolával souběžně proměnu „vnímání“ modelového čtenáře. Jestliže slovanský verš anticipoval melancholičnost jarní přírody a kouzelný rituál, nibelunský rozměr ohlašoval přítomnost nadpřirozeného a osudem řízeného slova. Nibelunská sloka zpomalila rytmus básně a zatížila ho významovými konotacemi tajemné budoucnosti. Sugerovala posvátnou pravdivost výroku Krokovy dcery.

Přemyslova postava se představila v následující básni v duchu kronikářské pověsti o knížeti-oráči, pro něhož přijelo Libušino poselstvo v čele s jejím bílým koněm. I on vyslovil proroctví o svých potomcích, které doplnilo dvě předchozí Libušina do počtu mytických tří předpovědí.⁶³² Patetičnost posvátných vizí vystřídal žalozpěv nad hrobem Přemysla (b. *Duma u hrobu Přemyslova*), z něž vyplývalo ustanovení Přemysla a Libuše v rolích národních patronů.⁶³³

Kompoziční rámec zastřešený nadpřirozenou prorockou předpovědí vyplňovala řada medailonů o jednotlivých hrdinech převážně z řad přemyslovských panovníků. Některé básně formovaly samostatné menší epické skladby vázané vybranou osobností nebo rodem.

Styčné plochy dvou intertextových rovin ohlasu PN, resp. obecně germánského hrdinského básnictví s intertextuálními aluzemi na RKZ a staročeskou poezii se v *Přemyslovcích* projektovaly do několika rovin úžeji souvisejících s nibelunskou formou. Prvním výrazným momentem kontaktu obou poetik byl výběr nibelunské strofy podmíněný časovou chronologií mytických a historických událostí. Básně evokující příběhy z dob pohanství byly nesené slovanským desetislabičným veršem (např. *Styr a Slavoj*, *Stranov*, *Duma posledních pohanů*), nibelunská sloka se kromě básně o Libuši vyskytovala výhradně v básních s křesťanskou motivikou (*Otec a syn*, *Soběslav I.*, *Vladislav král* apod.).

Odlišnost spočívala i v druhu pramenů zaštiťujících tu kterou báseň. Zatímco hrdinové Styr a Slavoj byli opřeni o mytické literární pověsti, postavy Soběslava

---

⁶³¹Tamtéž, s. 9.

⁶³²Tamtéž, b. *Přemysl*, s. 12–14.

⁶³³Tamtéž, s. 15–16.

nebo Vladislava byly doloženy jako existující osobnosti historickými dokumenty. Skladba *Styr a Slavoj* dokládala intertextovou aluzi na rukopisné falzum nejen formálně: veršem a typem sloky, ale i slovní zásobou, druhem postav, popisem prostředí a charakterem zápletky:

„Tam na skále, na červené skále / Obrana své vlasti Slavoj, stoje / Slovem chrabrým sílu v prsa volá, / V prsa bojem umdlelého voje. / ,Hoj, synové slavohrdých otců! / Povodeň se vůkol na nás řítí; / My co třtiny pod kypící pěnou / Toneme v krvavém vlnobití.– / Ludvík král daň stříbrnou a stáda, / Důkazy poroby, od nás žádá! / Ludvík nevyslyšel slovo moudré Talkufa o přátelství a míru; / Nám teď volit porobu a chlapstvo, / Aneb smrt v krvavém bitvy víru!‘

Aj, tu Styr zazuří tura hněvem. / ,Kdo nám hlásá slova cizí zloby? / Lépe věčná tma v Morany lůně, / Nežli slunce v okovech poroby! / Pluky hrůzné Karla Velikého / kyje otců z vlasti vyrazili; / My chcem klesnout pod nebem svobodným, / Aneb žítí, jak naši otcové žili!‘⁶³⁴

V popředí literárního líčení dominovala skála, na níž stál hrdina Slavoj, podobně jako Záboj v RK, a svým zvoláním se obracel na věrné Čechy a vyzýval je k bitvě. Styr pak zastupoval druhá ve zbrani a byl mluvčím shromážděných bojovníků. Formuloval myšlenky svobodných hrdinských předků národa. Postava Slavoje odkazovala svým jménem na Zábojova spolubojovníka. Strategie zápletky se analogicky v duchu RK odvíjela ve znamení moudrosti a lsti Čechů:

„Hoi! Jak muži blesku krvavého / Kyjem těžkým Franka v ouval káci! / Hoi! Jak rozplašené Franků pluky / Meč a hrot i pal a dým potáci! / Slavoj z ouvalu na ranky tepe, / S vrchu hory škůdce Styr potírá, / Oheň vlevo, oheň vpravo soptě / Kouřem je a palem žhoucím svírá.“⁶³⁵

Polovina Styrových šiků vpadla Frankům do zad. Nepřátelé byli obklíčeni z obou stran, z větší části pobiti a zbytek uprchl pryč.

Paralelně k RK se hrdinové Vocelovy básně vyznačovali černo-bílým schematickým popisem určeným volbou hodnotících přívlastků, které předem usměrňovaly sympatie čtenáře (např. „Slavoj, obrana své vlasti“, „Frankové, škůdci“ apod.). Mezi manifestovaným a referenčním textem (Vocelův text proti RK) se

---

⁶³⁴Tamtéž, s. 17–18.

⁶³⁵Tamtéž, s. 21.

v důsledku toho zformoval, použijeme-li terminologie R. Lachmannové, vztah soumeznosti, tzv. Kontiguität.⁶³⁶

Oproti RK Vocel podmiňoval v myticky laděných básních důsledky vítězných bojů a obecných úspěchů českých bojovníků i účastí pohanských bohů a všeobecně zdůrazňoval přítomnost nadpřirozených bytostí, v zastoupení (v *Libuši* socha Peruna, v *Přemyslovi* bylo povolání oráče na trůn podáno jako vůle bohů) nebo přímo na scéně (např. Třas a Morana v básni *Styr a Slavoj*,⁶³⁷ rusalky, skřítkové, posvátní havrani v skladbě *Stranov*⁶³⁸). Duchovní odkaz pohanství zde nebyl sémantickým protipólem křesťanství, spíše jeho hodnotovým duchovním předstupněm, který zakořenil starobylé hrdinské vlastnosti předků.

Následující epické mikrosvěty vyprávěly krátké události známé z národní historie, v nichž vynikalo příkladné jednání postav křesťanských přemyslovských vládců. V básních variovalo několik stěžejních tematických okruhů, které byly často modelovány na vzájemných vztazích českých bojovníků a sousedních Němců. V první řadě se demonstrovala převaha českého národa nad nepřátelskými Němci (popř. Maďary) ve vítězné bitvě, kde postava knížete figurovala v roli statečného vůdce vyzývajícího k obraně:

*„Ai! Tu Boleslav, vojvoda český, / Chrabrost plachou v srdcích povzbuzuje, /
Hřmějí slova mrakové co blesky, / Slovo pána mužnost rozpaluje:*

*„Zhůru Češi! Kopí napínejte – / Na paliče, zhoubné vrahy vlasti! / Duše
škůdců cepem zasílejte / K stínům věčně hltající propasti!*

*Na Maďary vrazte mocí čilou, / By se kolkol pověst rozhlásila: / Maďarstvo,
nad lechem Němců silou / Zdrčené, pěst česká dorazila!*⁶³⁹

Vybrané slovní obraty zdůrazňující intenzitu bojové aktivity („hřmějí slova“, „vrazte mocí čilou“...), jednoznačné dichotomické vymezení konstelace postav (kladné – záporné) a dějový spád vykazovaly znaky hrdinského básnictví. V podtextu se utvářel jednoznačně kladný, nadčasový typ činorodého bojovníka-vlastence, s nímž se pak dobový český čtenář mohl snadno identifikovat.

---

⁶³⁶Lachmannová, R.: *Intertextualita a dialogičnost*. In: Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Brno: Host 2001, s. 250–251.

⁶³⁷Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839: „Aj, již Třas v táboře cizozemců / Rozezvučil hrůzyplné hlasy, / Škůdcové léhají mečem pomsty, / Jak pod břitkým srpem zralé klasy; / Ze snů tichých do sna noci věčné / Káci Čech zasáhla Franků těla; / Hruzně noci havranovou lítá / Krvavé Morany smrtiná střela.“ (s. 19)

⁶³⁸Tamtéž, b. *Stranov*, s. 38–39.

⁶³⁹Tamtéž, b. *Bitva kouřimská*, s. 28.

V jiných básních se projevovala další charakterová vlastnost národa. Čeští rytíři tu nevynikali jen silou a statečností, ale také **schopností odpustit**: například v případě knížete Soběslava, který naopak ve stejnojmenné básni německého soka Lothara propustil a projevil tak vůči němu smířlivý postoj (b. *Soběslav I.*).

Dalším tématem, které v *Přemyslovcích* dominovalo, byla **čestná pomoc říšským/německým panovníkům proti nepříteli**. V této situaci se projevovali přemyslovští vládci jako držitelé svého slova, kteří naopak byli ochotni svému „dědičnému německému nepříteli“ vyjít vstříc (např. b. *Vratislav*, cyklus básní *Vladislav král*). Češi jako kolektiv se v tomto významovém kontextu prosazovali coby ideální průkopníci rytířských vlastností a získávali si od cizinců respekt díky svému intelektu (např. stavba mostu v b. *Adda*).

Nibelunská sloka se střídala v bitevních líčeních s ostatními druhy strofického rozměru. Buď byla celá báseň nesena strofou PN (b. *Soběslav I.*⁶⁴⁰), nebo v jednotlivých menších cyklech byla nahrazována jiným typem sloky (např. cyklus *Přemysl Otakar Velký*). V souboru motivů příprav k tažení a v líčení bitev se osvědčila jako vhodné **výpravné schéma**:

*„Tak Vladislav obzírá zástupy v mlčení, / A jakby zrakem bystrým rozbodal
brnění / A v každém prsu četl, co v něm kvasilo: / Tak kvapně každé oko se k zemi
sklopilo.*

*„Přísahu ste věrnosti složili vladaři; / Těž já královské slovo sem věnil císaři;
/ Necht' panoš se odváží své sliby rušiti – / Čest krále velí, slovo královské splniti!*

*V mediolánské seče potáhnu tedy sám, / Tam k oslavení vlasti krvavý důkaz
dám: / Že král, jemužto orel v červeném poli vstal, / Opuštěn sobě v krvi ratolest
slávy stlal!*‘

*To semo tamo oko se mnohé pozdvihne, / Neb každé slovo pána kouzelně
srdcem hne; / Hle! By v koruně slávy se český národ skvěl, / Rekovný král a kníže
krev vlastní cedit chtěl.*“⁶⁴¹

Strofický rozměr PN nefiguroval pouze ve vyobrazení bitvy samotné. Byl často využíván k zobrazení přípravných scén, v nichž se mohla projevit epická sloka

---

⁶⁴⁰Ukázka nibelunské sloky: „Což tam nad luhem bílým krákoří ptactva hlasy? / Jakéž to po krách ledu krkavci slaví kvasy? – / Tamť běda! Bitva krutá houf mrtvol krvavých / Položila přehustě na labuťový sníh. / Tam Lothara slavného německé padly boje, / Jež císař římské říše vyvedl v české boje; / Nad vrcholkem pahorku se zdvihá jasný stan, / ve stanu trdně vzdychá německých zemí pán.“ (s. 79).

⁶⁴¹Tamtéž, b. *Sněm* z cyklu *Vladislav král*. In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. II. Přemyslovci. Praha: I. L. Kober 1879 (III. vydání), s. 84.

jako vhodný nástroj pro předvedení dialogických promluv s příslušným patosem, který evokoval vznešený cíl konkrétního hrdiny/konkrétních hrdinů.

Další příznačnou vlastností, kterou se přemyslovský rod vyznačoval a s níž byl spojen další soubor témat, byla **křesťanská víra a vztah k Bohu obecně** – od literárního obrazu přijetí křtu Bořivojem I. (b. *Bořivoj*), přes projevy pobožnosti (např. věnování válečné kořisti na výstavbu chrámu (b. *Břetislav na Velehradě*⁶⁴²) až po zásluhy knížecích, resp. královských dcer v šíření křesťanství a křesťanského chování za hranicemi v cizině (Polsko, Dánsko): v b. *Dubrovka* nebo obdobný motiv se pak vyskytl i v pozdějším cyklu básní *Královna Dragmíra*⁶⁴³. Křesťanské náboženství reprezentovalo ale zároveň určitý duchovní nadrámeček slovanské pospolitosti, svorník všech slovanských národů:

*„Pán je s námi, duch i svatověstů, / Jenžto světivše ten boží dům / K sjednocení ukázali cestu / Žezlem kříže všechněm Slovanům! / Duch můj v naději nebude zmámen: / Národ zvelebí a posílí / Hospodin na veky věkův, Amen! / Šepce mnich, políbiv kámen, / Pod nímž svatý popel tlí.“*⁶⁴⁴

Motiv křesťanství se tudíž nespojoval pouze s jednotlivými povahami literárních postav, ale získával také vyšší ideový rozměr utvářený slovanskou kulturou a jazykem. Čechům byla přitom přiznána ve *Vocelových Přemyslovcích* aktivní úloha při šíření víry a navazování kontaktů s ostatními Slovy. Sloka PN byla v tomto případě aplikována na zápis s legendistickými výrazovými prvky v textu básně *Otec a syn*:

„Eihle, má ruka hříšná budoucím časům píše, / Jak Václav, rytíř svatý, si dobyl nebes říše – / Jak již co pacholátko anjelské konal cnosti, / Osloněn bleskem rajským nadzemské velebnosti.“

*Opuštěným utěchou, sirotkům otcem býval, / V bídníku podlém obraz posvátný Tvůrce vzýval; / By bloudících uvedl k věčnému nebes otci, / Obětoval své péče, poklady, dny i noci.“*⁶⁴⁵

---

⁶⁴²Báseň přidaná až do druhého vydání r. 1863! Otisk srov. ve třetím vydání *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. II. Přemyslovci. Praha: I. L. Kober 1879 (III. vydání), s. 42–46.

⁶⁴³Cyklus básní o královně Dagmar doplněný až v druhém vydání. *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. II. Přemyslovci. Praha: I. L. Kober 1879 (III. vydání), s. 147–160.

⁶⁴⁴Vocel, J. E.: *Břetislav na Velehradě* (II. vydání!). In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. II. Přemyslovci. Praha: I. L. Kober 1879 (III. vydání), s. 46.

⁶⁴⁵B. *Otec a syn*. In: Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839, s. 31.

Kronikářský záznam legendy (obraz Václava ne jako bojovníka a knížete, ale jako světce) byl pořízen synem bratrovraha Boleslava I. Ve své podstatě fungoval tento zobecněný žánrový intertext jako forma zpovědi pro budoucí generace:

„Rozdrážděn jsa nepřítel, že v prachu hříšné země / Vykvítá rajský kvítek, zdobící lidské plémě, / Uzavřel z prsou bratra cit lásky ven vyrýti / A starý klam pekelný do útroby mu vlíti.

By oběť duše vroucné nekalil lomoz denní – / Než zaznělo do jitra skřivánka pozdravení, / Ke chrámu posvátnému se běře český kníže, / Rozjímaje v svém duchu tajemství svaté kříže.

*A Václav v pokornosti u brány chrámu klekne – / Tu nad ním meč zableskne a v bok mu ránu sekne, / A rytíř svatý klesá – ach tvář milostná bledne, / Nad vrahem, bratrem vlastním, ježž oko mroucí zhlédne!*⁶⁴⁶

Nibelunský rozměr naplňoval doznání o zločinu, které mělo Boleslava I., otce mnicha, očistit před Božím soudem. Zdá se, jako kdyby skladba *Otec a syn* už v sémantické rovině naznačovala paralelní polemiku s germánským okruhem hrdinského eposu PN. Jestliže přemyslovští bojovníci symbolizovali metaforicky souhrn všech ideálních rytířských ctností českého národa, a tak se typologicky shodovali s charaktery nibelunských postav, oslavovaných v německé a rakouské literární recepci PN, dílčí motivy dramatických zápletek našly v závěru *Přemyslovců* jiné rozuzlení, než tomu bylo v případě PN. Souběžně s přijetím určitého typu nibelunské poetiky, konstruováním dějů, volbou literárních reků, náladového koloritu a monumentality strofické formy se totiž nepřímo formulovala estetická polemika vůči germánské epice.

Názorový střet se promítal v poetice *Přemyslovců* do několika oblastí. Prvním třecím polem bylo zpodobení literárního konfliktu, konkrétně **motivů pomsty a nesvornosti** ve vlastních řadách českých hrdinů. Jak vyplývalo z výše uvedených kapitol, Vocelovy pozdější estetické studie ze 40./50. let 19. století v českém muzejním časopise kritizovaly eticky „nízké“ motivace zisku a pomsty u nibelunských hrdinů. Naproti tomu byly vyzdvihovány přednosti postav z RK a jejich idealizovaná bratrská svornost. Klíčový motiv pomsty,⁶⁴⁷ který byl v menším epickém cyklu *Vršovci* vylíčen, spočíval v rozporu mezi dvěma předními českými

---

⁶⁴⁶Tamtéž, s. 32.

⁶⁴⁷Pomsta, konkrétně krevní msta, je podle L. Doležela jedním z nejčastějších druhů konfliktů v narativních světech. Srov. Doležel, L.: *Interakce a moc*. In: *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum 2003, s. 106–119.

rody – Přemyslovci a Vršovci. Zdá se, jako by v mnohém předjímal Vocelovy pozdější estetické stati. Ve shodě s našim tvrzením byla použita nibelunská sloka právě v prvních dvou básních, kde se napětí vyhocovalo (b. *Dýka, Matka*). Přinášela s sebou ponuru náladu setkání Vršovců v jejich sídle nad rakvemi předků a přísahu pomsty:

*„Nad příkrou horou strmí do noci černý hrad, / Nad hradem mračna visí,
ohnivých blesků sklad – / A v hradě ticho hrobu, jakby tam vymřel hlas, / Jakby tam
hrůza smrti slavila noční kvas.*

*Jen v sklepení hlubokém pod věží kostelní / Těžkého kroku šlapot a šumot
hávů zní; / Jediná lampa leje bleděmodrou zář / Na rakve a oděných kostlivců bílou
tvář.*

*A vůkol černých rakví a bledých zesnulých / Postavy tmavé bloudí, co zástup
duchů zlých; / Jen kročejů hluk jeví, že zemský tj. tvor; – / Ted' kolkol se rozstavil
oděnců strašný sbor.“⁶⁴⁸*

Krvavá událost odehrávající se ve sklepení hradu korespondovala s děním vně, s noční blížící se bouří, která anticipovala následující průběh dění. Romantická motivika „děsu“ se pojila se záhrobními atributy (rakve, kostlivci), s motivem krvavé dýky jako symbolu zločinu, s příznačným střídáním světla a stínu doplněného volbou kontrastních barev (bílá a černá) prostředí, odkazujících na literární tradici středověkých románů a dobrodružných příběhů.⁶⁴⁹ Popis nedostatečně osvětleného prostoru kobek neumožňoval modelovému čtenáři, aby si vytvořil kompletní představu literárního obrazu, a tak se moment tajemství umocňoval. Volba stylistického výraziva navozovala častým opakováním některých hlásek (r, s) zvukomalebnost, která ještě utvrzovala celkový dojem „hrůzy“. Motiv pomsty v textu nezaujímal kladnou pozici, jak vyplývalo z následujících veršů:

*„A rytíř Lorek dále rozbouřil strašných slov:/ ,U Stebny sem dnes slavil
knížecí, šťastný lov – / Poslyšte, bratři vůkol, vršovští synové! / Poslyšte, mrtvých
bratrů krvavých stínové!*

*I slyš, můj otče milý pod černým pokrovem! / Vyjevil se ti mstitel v rozeném
synu tvém; / Zavražděnému otci má věrná dýko jev, / Že tebou syn vycedil hlavního
škůdce krev!‘*

---

⁶⁴⁸B. *Dýka* z básnického cyklu *Vršovci*. In: Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839, s. 63.

⁶⁴⁹Srov např. Hrbata, Z.: *Hrady a jejich zříceniny*. In: Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie. Praha: H&H 1997, s. 25–42.

Tím slovem, by znak pomsty i v mrtvý popel vryl, / Do rakve otce dýku krvavou zarazil. / Přehrozná klesla rána – co ducha kvílení, / Třesoucí se nad rakví, krvavá ocel zní.

Nad kvílením a ranou Vršovec mnohý zbled, / I Lorek od své dýky odvrací hrůzný hled; / Ted' zarachotí hromy – utichnul opět zvuk – / Hle! ze sklepení chvátá Vršovců strašný pluk:

Neb hlas krvavé dýky kvíletí nepřestal, / Jakby vzdycháním otec syny své vystříhal: / „Ach pomsta pomstu volá, životu kopá hrob, / A krev jen krví kalí budoucích vlny dob!“⁶⁵⁰

Jestliže v německé recepci PN byl motiv pomsty poměřován především poetologickým hlediskem, ve *Vršovcích* byla odplata vnímána z etického úhlu pohledu jako nemorální čin, který by naopak mohl být příčinou dalších konfliktních situací. Přestože byl motiv odůvodněn vzájemnou nesnášenlivostí rodů, přenášenou z předka na potomka, byl v podtextu odsuzován. Důkazem byla následující báseň *Matka*, v níž na sebe odvetu za svou rodinu převzal Tista Vršovický.

Báseň *Pomsta* líčila Tistovo stíhání přemyslovského knížete Svatopluka. Motivace vršovského mstitele byla ale zčásti ospravedlněna vyvražděním jeho rodu (b. *Matka*) a vyhnáním zbytků Vršovců z rodné vlasti (b. *Vyhnanci*). Současně byly sympatie modelového čtenáře vůči Vršovci a Přemyslovi vyváženy i z toho důvodu, že Svatopluk odjížděl z německého tábora, resp. z ležení nepřítelů. Mířil domů, aniž by se účastnil polední modlitby (tříkrát varovně zvonil zvon). Navíc plánoval vraždu vlastního bratra a Němec byl jeho spojenec. Jako literární protagonista se dostával do negativních konotací, a tudíž byl zločin literárního soka z mravního hlediska „zlehčen“:

„Jezdec paloukem o samotě jede, / časem rozbouře strašlivo řeč: / „Krvavé seče pomsta má svede, / Opět katův zakalí meč.

Bratr tam můj – tu stolec mé říše – / Padni bratře! kníže jsem já!’ – / Ach tu zapláče zvoneček tiše, / K modlení bolně napomíná.“⁶⁵¹

Na konfliktu dvou stran byly ukázány následky, které se nesly pouze ve znamení dalšího násilí. Rozbroj uvnitř vlastních řad českých bojovníků, resp. vlastní krve, byl zástupným příkladem za všechny dílčí motivy nesvornosti v dalších básních (b. *Otec a syn*, b. *Božetěch*, b. *Bratři*, cyklus *Přemysl Otakar*

---

⁶⁵⁰Tamtéž, s. 65.

⁶⁵¹Tamtéž, b. *Pomsta*, s. 72.

Velký), ať už motivovaných touhou po světské vládě, nebo po uzurpaci církevní moci. Rozuzlení rozporu nakonec vyznívalo pokaždé ve prospěch příkladného křesťanského odpuštění a smíření. V případě Vršovců se vnukové vrátili do vlasti, aby pomohli dalšímu přemyslovskému panovníkovi bránit společnou zemi:

„*Chrabrý Přemysl tu zvolá: / ‚Jak vás ctít, jak slavit mám? / Rcete, statní bohatýři, / Jaká vlast a jména vám? – / Černý vůdce hledy zdvihne, / Na svůj sbor ukázav kmet, / Volá: ‚Jasný Přemyslovče, / Hle, tu rodu mého květ!‘ / ‚Rodu jméno žádáš znáti? – / My jsme statných Čechů plod; / Znaký nám však rozlomeny, / Z vlasti náš vyhoštěn rod. / Ku pomoci vlasti spěli / Vnuci českých Vršovců, / By jen jednou v živobyті / Vlast uzřeli praotců!‘ / Ai, tu slavný Přemyslovec / Ratibora ruku jal, / Radostně pohnutým hlasem / Spásky vlasti přivítal: ‚Sekerami ste dobyli / Čechům brány vítězství; / Ať ve znaku Vršovců / Sekera vítězná skví!‘*“⁶⁵²

Střet dvou příbuzných českých rodů byl z hodnotového hlediska kladně vyřešen prostřednictvím společné obrany vlasti a domova. Vyšší morální a vlastenecký cíl napravil dávné nedorozumění. Zatímco v PN vyústil podobný konflikt v krvavou tragédii, v *Přemyslovcích* se naopak poukazovalo na morální převahu a ušlechtilější povahu českých literárních protagonistů. Sémantický výklad v poetické rovině jakoby předvídal Vocelovy závěry estetických studií v muzejním časopise, kde Vocel mimo jiné podotkl:

„*S nadšením čítáme básně Kralodvorského rukopisu, obdivujíce se kráse jazyka, vznešenosti myšlenek a prostomilosti slohu. A však ohlédnuvše se též ve staré básnické literatuře germanských národů, ještě jinou, nad ostatní vzácnější vlastnost v našich starověkých zpěvích shledáváme: nalezneme totiž v nich nevyvratné důkazy, že předkové naši vzdělaností mravů a ušlechtilostí smýšlení svého národy germanské daleko předčili.*“⁶⁵³

Vocelovi *Přemyslovci* naplňovali odkaz RKZ nejen v rovině struktury textu a jeho poetiky, ale do látky z dávnověku zasazovaly programově nadčasové otázky kulturního vyrovnání literárního národního dědictví s konkurenční německou literaturou.

Druhý ilustrativní příklad konfrontace se promítl do básní, kde klíčovou figuru představoval bard/bardi. Předně se jednalo o dvě skladby: *Hody krále Václava*

---

⁶⁵²Tamtéž, b. *Sekerkové*, s. 104–105.

⁶⁵³Vocel, J. E.: *Dánské národní písně o královně Markétě, Dagmar nazvané*. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. VI. Praha: České museum 1846, s. 770–771.

I. a *Pěvec neznámý*, báseň, která byla připojena až k druhému vydání v 60. letech 19. století. V prvním případě se setkala přímo ve struktuře textu nibelunská sloka a strofa RK. Nibelunská strofa plnila funkci popisnou a také parafrázovala části básně RK *Jaroslav*. Obsah básně odpovídal volbě sloky hrdinského eposu i tematicky. Prostřednictvím ní byla vyličena svatební oslava Václavova syna Vladislava s dědičkou rakouské země Getrudou. Báseň nastínila stručně chod dvora, resp. průběh oslav a zasedací pořádek panstva, v jehož popředí dominoval šternberský hrdina z RK. Leitmotivem však ve skutečnosti byla následující píseň harfeníka, kterého král Václav vyzval, aby zazpíval:

*„A slavný Václav nyní milostně pokynul, / A zpěvec národní tu strun rázněji
tknul; / On k slavnému prozpěvu po harfě prsty hnal, / A zvučně bohatýrskou tak
píseň započal:*

*,Zvěstuji vám píseň veleslavnou / O velikých půtkách, lítých bojích, / Nastojte
i ves svůj um zbírejte, / Nastojte i nadivno vám sluchu!‘*

*Do písně sladkozvuké se zpěvec zabírá, / A strunou bránu dějů kouzelných
otvírá; / A z brány loudě činů minulých vidění, / Čaruje strasti, hrůzy a slávy zjevení.*

*On pěje, kterak Tatar, roznícen pomstou, vstal, / A proudem krve lidské ku
západu se hnal; / Jak se, co mraků hromných děsící, černý voj, / Po dědinách
křesťanských rozbouřil vrahů roj.*

[...]

*„Ai tu Jaroslav jak orel letěl! / Tvrdou ocel na mohutných prsech, / Pod ocelí
chrabrost, udatenství, / Pod helmicí velebystrý věhlas, / Jarota mu z žavých zraků
plála.“⁶⁵⁴*

Zatímco nibelunská sloka ohraničovala syžet básně, strofa RK byla obsažena uvnitř citované písně. Do písně byly integrovány vybrané pasáže demonstrující především Jaroslavovu porážku pohanského tatarského nepřítele Evropy. V básni docházelo k interferenci obou textů, jak přítomného nového textu, tak nepřítomné intertextové verbální aluze v podobě citátů z RK, které evokovaly přihlášení se k romantické motivice falz.⁶⁵⁵

Literární opěvovaný hrdina, přítomný na králově hostině, utvářel svou přítomností iluzi starobylosti staročeského falza a podporoval důkaz jeho existence

---

⁶⁵⁴Vocel, J. E.: *Hody krále Václava I.* In: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839, s. 110.

⁶⁵⁵Srov. Lachmannová, R.: *Intertextualita a dialogičnost*. In: Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Brno: Host 2001, s. 252–260.

historickou argumentací. Vocelovy vysvětlivky připojené ke skladbě evokovaly dojem skutečné události, takže podprahově působila báseň jako nenásilné gesto o zdokumentované skutečnosti, přestože se o identitě literárního hrdiny vedly literárních kruzích 19. století velké spory. Fikční svět mytického intertextu byl pevně vsazen do básně, jejíž výstavba verše odpovídala dalšímu mytickému dílu. V poetické vrstvě básně tak byla zakódovaná obrana pravosti RKZ a vědomě byla představována jako literární zdroj pro inspiraci nových poetických skladeb:

„Tu číši napěněnou pozdvihna Věnceslav, / Vyvolá jasným hlasem: ‚Ať žije zhoubece chána, náš slavný hrdina!‘ – / Tak cinkotem pohárů hlaholí hostina.

A rytíř s hvězdou zlatou, Jaroslav vítěz vstal, / Se kloně, králi svému i hostům děkoval. – / A druhou číši zdvihne teď král napěněnou: / ‚I této písni zvuky at’ velebeny jsou!‘

‚Dokud náš český národ, dokud náš český lev / Nezhyne, má i žítí v národu tento zpěv!‘ / Tu mezi zněním číši zazvučí kolkol hlas: ‚Ať žije píseň slavná na věkověčný čas!‘“⁶⁵⁶

Poslední sloky vyzdvihly nejen statečnost literárního hrdiny, ale i nesmrtelnost písně, resp. přisuzovaly hrdinskému torzu RK pevné místo v literární tradici, utvrzovaly jej v pozici stále aktuální starobylé památky viděné na stejné axiologické úrovni, jako byl implicitně přítomný nibelunský epos.

Druhá skladba *Pěvec neznámý* vyšla až po uveřejnění Vocelových stěžejních estetických statí na obranu RK. O to výmluvněji pak působila okolnost, že báseň disponovala podobným tematickým rámcem oslavy korunovace krále Václava a jeho manželky stvrzeným detailem letopočtu umístěným pod názvem básně. Tentokrát však v líčení figurovaly dvě postavy pěvců. Nibelunská sloka se v básni už nevyskytovala, strofický rozměr vyprávění se změnil. Oba bardy odlišovala národnost, první zpěvák byl německého původu, druhý byl původu českého. Postava prvního začínala píseň, která ovšem nebyla doprovázena konkrétními úryvky, ale byla zasazena do er-formy tlumočené neosobním vypravěčem:

„Podál stolce královského stojí / Mladý pěvec, jemuž kadeř splývá / V zlatých prstencích po hrdé šíji, / Ten germanských zvuků píseň zpívá; / Pěje o velikých dobrodružstvích, / Ježto bohatýři podstoupili, / Aby mečem sobě sličné děvy, / Poklady a slávu vydobyli; / Pěje o Tristama a Isaldy / Osudném milosti opojení, /

---

⁶⁵⁶Tamtéž, s. 112.

O neblahé lásce, kruté strasti, / O milenců nad hrobem spojení; / Pěje, kterak lásky mučedníci / Pod korunou v jedné rakvi spějí, / Nad nimi jak z přehojných se očí / Slze horoucího žalu lejí. / Hle, tu soucitem zardělou tváří / Nejedna běloučná ruka skrývá: / Slza zřejměji než sláva hlučná / Pověstného mistra báseň vyzývá. ⁶⁵⁷

Popis postavy byl podřízen intencím textové strategie. Byla zdůrazněna vnější charakteristika, která představila typ pohledného mladého muže evokujícího dvorního pěvce lásky. Náměty jeho písní se dotýkaly jak dobrodružství rytířů, která si kladla za cíl pouze dobýt poklady nebo krásné ženy, tak milostného příběhu o Tristramovi a Isoldě. Dojem učinil pěvec především na ženské literární postavy-posluchačky. Druhý český zpěvák se od prvního zřetelně odlišoval:

„Hle! tu kráčí s varytem svým zvučným / Pěvec národní ku stolci krále, / Plamen v oku, v tváři hrdost mužnou, / Nebažící po darech a chvále. / A ten k prsoum tiskna varyto své, / ze strun stříbrozvuku vlny leje, / Až pak hlasem jasným, milozvučným/ Tuto píseň srdcím českým pěje: / ‚Srdce mocně poutá láska děvy, / Avšak velebnější lásku znám, / Které věnuji své vroucí zpěvy, / Jižto krev a život v oběť dám.

[...]

Láska k národu, již předků statných / Meče vítězné posvětily, / Jižto krvě krůpěje udatných / Českých synů jsou pokropily: / To náš poklad, ha! to naše sláva, / Zakotvená v lůně věčných skal, / heslo, k němuž národ se přiznává, / Jemuž Tvůrce zemi Českou dal!“ ⁶⁵⁸

Popis se tu soustřeďoval na výraz jeho tváře („plamen v oku“, „v tváři hrdost mužnou“) a motivaci zpěvu. Představoval pravý opak germánského trubadúra. V jeho projevu byla vyzdvížena hrdost, odvaha, ale na druhé straně i skromnost. Píseň českého barda byla představena v ich-formě samotnou literární postavou. Ve svém zpěvu se distancoval od zpěvů lásky a vyjádřil své preference národní písní. Předmětem své písně neučinil milostnou lásku, ale nahradil ji láskou k vlasti.

Vybrané úryvky odkazovaly opět k RK, konkrétně k písni *Beneš Heřmanův*. Zpěv českého pěvce naopak vyvolal kritiku – jak ze strany krále, tak z řad urozených postav, cizinců i Čechů. Zvolené intertextové aluze odkrývaly dvojí skrytý význam, který získával sekundárně platnost v aktuálním obrozenském kontextu. Poukaz na sociální aspekt skladby *Beneše*, resp. obrany české vlasti prostými lidmi,

---

⁶⁵⁷Vocel, J. E.: *Přemylovci*. Praha: J. Pospíšil 1863, 2. obnovené vydání, s. 211–212.

⁶⁵⁸Tamtéž, s. 212–214.

směřovalo kriticky do řad šlechty, podobně jako upozornění na lidový původ písně, jejíž autorství bylo upřeno skladateli ze vznešeného rodu. Hrdiny historických zpěvů nemuseli být tedy pouze rytíři, ale konkrétně v použití této intertextové pasáže se modeloval typ lidového protagonisty.

Druhá protiněmecky zaměřená zmínka, která formulovala podobu literárního nepřítele vlasti, symbolizovala nepřímou kritiku posledních přemyslovských panovníků, kteří na svém dvoře preferovali německé umělce a cizí šlechtu. Zastřešující myšlenka opakovala intence předchozí básně a oslavovala české zpěvy a českou řeč jako majetek národa, který není pomíjivý jako lidské osudy a který bude nesen dále budoucímu pokolení:

„Jazyk lidu, ducha jeho písní / Nepřemůže věk ni silný vrah, / Bude žíti, věz to, slavný pane, / Až i někdy v krutých věků tísni / Koruna i česká, klesnouc v prach, / Sokům směšnou pohádkou se stane, / Až tvé žezlo věkem rozhlodané / Pohozeno ležet bude v plísni –“⁶⁵⁹

Odkaz k době obrození, resp. k Vocelově době, byl obsažen hned v několika sémantických rovinách. V poetice přidané básně byl ukryt programový obsah estetických studií jak Nebeského, tak Vocela, které referovaly o obhajobě pravosti Rukopisů a jejich estetické hodnotě starobylosti.⁶⁶⁰ Zřetelně se tu vyvyšovalo staročeské básnictví nad germánské hrdinské eposy, jak v poetice výrazů, formou verše, libozvučností a čistotou jazyka, tak v mravním smýšlení literárních hrdinů. V písni byly akcentovány národní hodnoty: kultura, jazyk a básnictví, které byly oslavovány jako pilíře českého, resp. obrozenského národa. Báseň projektovala prostřednictvím odvážného pěvce lidu vzorový typ aktivního vlastence, který se už nemusel nutně vyznačovat pouze šlechtickým titulem.

---

⁶⁵⁹Tamtéž, s. 218.

⁶⁶⁰Sám Vocel některé své myšlenky z estetických studií formuloval v Historickém poznámenání druhého, obnoveného vydání *Přemyslovců* v poznámce k této básni. Srov. tamtéž, s. 267: „Srovnavše toto a podobná cizozemská skládání s památkami básnictví českého XIII. a XIV. Století nalézáme, že v mravním ohledu staročeské básně vysoko se povznášejí nad souvěká skládání romanských a germánských národů. Kdežto v osnově těchto, byť i cenou poetickou vynikajících básní, bažení po rozšíření vlády, dobývání cizích zemí, zlata a krásných dívek přední místo zaujímá, shledáváme, že v našich domácích básních hájení domova před násilím cizinců a láska k vlasti zbožnou myslí pojatá v popředí vystupují. Protiva mezi živlem cizozemským a tímto domácím vytknuta jest v básni „Pěvec neznámý.““

3.3.2. Vývoj slovanského typu hrdiny: vztah subjektu a mravního řádu

3.3.2.1. Meč a kalich: psychologizace postav

Úvodní báseň pěvce-vypravěče v *Meči a kalichu* (1843) slibovala zdánlivě navázání na *Přemyslovce* nejen v myšlenkovém poselství vztahovaném na aktuální společenskou situaci, ale i strukturou básní a typem poetiky fikčního světa:

„Pročež orlovými hledme zraky / V slavnou vlasti naší bývalost, / Zdobme
velebnými předkův znaky / Probuzenou českou národnost!

Nechť jen z hradů dávné slávy zbyla / Porouchaná, osamělá zed': / Slova
mužná kdyby hlaholila, / Ohlas rumů dal by odpověď!

Nechť nás otesali strastní dnové / Poslední kvetoucí ratolest: / Z lípy vyrážejí
větve nové, / Zdráv když jenom kořen stromu jest!

Tehdy vzpomínejme časů dávných, / Zpomínejme doby velebné, / V níž se nám
těch postav veleslavných / Jako sosen v lesích našich pne.

Umřeli pry! – / Hled' tam vlnu mřiti – / Za ní druhá bije břehu lem: / My i oni
– jedno vlnobití, / Hučící Evropy prostorem!⁶⁶¹

Pěvec zde nevystupoval explicitně v ich-formě, ale začlenil se do kolektivu modelových čtenářů-vlastenců užitím první osoby plurálu (my). Touto cestou navázal kontakt s potenciálními čtenáři a adresně je vyzýval, aby se účastnili jeho vyprávění o minulých dobách. Přes přímý kontakt se čtenářským publikem Vocel těsněji spíнал období slavné minulosti s aktuálním dobovým kontextem.

Ze vstupní básně bychom očekávali oživení epizodních příběhů jednotlivých českých panovníků, třebaže samotný název sbírky neevokoval přímo pojednání o hrdinech jako v *Přemyslovcích* (původně *Přemyslidé*), ale nesl se spíše ve znamení symbolických metafor (meč, kalich). Celek básnické sbírky byl kompozičně členěn na dvě části, které významově odpovídaly obsahu samotného titulu **Meč a Kalich**. První oddíl, dělený ještě na dva dílčí cykly *Alžběta a Jan* a *Václav IV.*, skutečně v mnohém odpovídal intencím poetiky *Přemyslovců*. Jak zaznamenala literární kritika 19. století⁶⁶² a později A. Novák⁶⁶³, navazovaly do určité míry oživené literární obrazy postav z období lucemburské dynastie na jednotlivé básně prvního

⁶⁶¹Vocel, J. E.: *Meč a kalich*. Praha: J. Pospíšil 1843, b. *Vstup*, 6.–9. sloka.

⁶⁶²Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 205–206.

⁶⁶³Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: *Literatura česká devatenáctého století*. Díl III, část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi. Praha: J. Laichter 1905, s. 50–51.

cyklu. Opakovaně se v rámci jednání Elišky Přemyslovny⁶⁶⁴ nebo Viléma Zajíce z Valdeka⁶⁶⁵ vyzdvihovaly kladné vlastnosti českých urozených protagonistů (hrdost, láska k vlasti, pobožnost, citovost), které sugerovaly dobovým čtenářům mravní předobraz ideálního literárního vlastence/vlastenky.

Vedle aktivních hrdinů vystupovaly ve fikčním světě prvního oddílu i „rozporuplnější“ literární charakter. Rytíř Vilém z Valdeka kupříkladu představoval kladný protějšek krále Jana Lucemburského. Spolu s Eliškou Přemyslovnou vytvářely tyto postavy konstelační trojúhelník založený na poměru k českému národu a k osobní cti. Vilém zastával úlohu prostředníka mezi králem a královnou a zároveň mezi králem a českým národem:

„Králi krev svou obětuji, / Duši bohu, srdce vlasti; / Vlast ted' srdce k sobě volá, / By ji potěšilo v strasti!“⁶⁶⁶

Klasické rytířské hodnoty zde byly výrazně významově přehodnoceny. Namísto obětování srdce milence, zasvětil Vilém život českému národu. Postava Viléma zřetelně navazovala na vlastnosti přemyslovských hrdinů a literárních charakterů v *Přemyslovcích*, naplňoval se v ní specifický literární typ rytíře-vlastence čerpající jak z motiviky „německého rytířského romantismu“, tak z vlastní představy modelového českého hrdiny typologicky odkazujícího zároveň k obrozenkému příkladnému rekoví z RK.

Figura Jana Lucemburského zůstávala v sémantické pozici krále-cizince, který kolísal v konstelaci postav mezi straněním cizincům a vlastní českou družinou v čele s Vilémem z Valdeka. Oscilloval mezi cizinou a českým národem. Z hlediska bilancování axiologických hodnot cizí – vlastní už byla v jeho charakteru naznačena rozporupnost jeho cílů a zájmů. Na druhé straně byl viděn jako statečný bojovník (přezdíván „slepý lev“)⁶⁶⁷. V básni *Bitva u Kresčaku* obětoval svůj život, aby vykoupil křivdy, které způsobil královně a českému národu a současně „slávě

---

⁶⁶⁴Srov. Vocel, J. E.: *Meč a kalich*. Praha: J. Pospíšil 1843. Například básně: *Panna osiřelá*, *Strom na pomezí*, *Královna v cizině*, *Písň královny Alžběty*.

⁶⁶⁵Tamtéž, b. *Pan Vilém Zajíc z Valdeka*.

⁶⁶⁶Vocel, J. E.: *Pan Vilém Zajíc z Valdeka*. In: *Meč a kalich*. Praha: I. L. Kober 1874, 2. vydání, s. 23–24.

⁶⁶⁷A. Novák připomněl v souvislosti s Janovou literární postavou Vocelovu poznámku v *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde*, kde líčil Jana Lucemburského jako charakteristického reprezentanta západního rytířství a přirovnal ho k mytickému králi Artušovi, který se obklopoval svou českou družinou v čele s Valdekem. Srov. Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: *Literatura česká devatenáctého století. Díl III, část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi*. Praha: J. Laichter 1905, s. 51. K tomu i Sklenář, K.: *Jan Erazim Vocel*. Praha: Melantrich 1981, s. 54.

dosloužil až do smrti“.⁶⁶⁸ Axiologické zhodnocení z pozice vypravěče-pěvce bylo formulováno v *Ohlase*:

„*Meče časů dávných, kdež pak spíte? / Kamž jste klesly štíty českých reků? – / Hory – lesy což již nekojíte / Ohlas nápěvů slavných věků ?*

Kdež jste harfy, v komnatách co českých / Zvuky ladné k srdci provázely, / O Jana když činech slavobleských / Zpěvci písne bohatýrské pěli?

[...]

Jakou však to věštbu dávné hlasy / O Janovi králi slepém daly? / ,Cizí klenot národní okras, / Jehož lesky krev a srdce kalí!‘‘⁶⁶⁹

Postava Jana Lucemburského implikovala dva hodnotové protipóly zastoupené dvojakou literární rolí – pozitivní: úspěšný rytíř a dobyvatel, známý po celé Evropě, a negativní: pozice cizince na vlastním českém trůně. *Ohlas* sugeroval stanovisko, které vypravěč stylizoval jako hlas vyšší věštby nebo osudu, a proto mu implicitně přisuzoval roli daného gnómatu, že rytířský boj neobstojí bez vznešenějšího cíle – boje za národní zájmy.

Na druhé straně se už v první části *Meče a kalicha* demonstroval zřetelný sémantický posun, a to v několika směrech. První z proměn reflektovala strofická forma a veršový rozměr básně. Vocel výslovně usiloval o nový, více český rozměr verše, což se projevilo v první řadě absencí nibelunské sloky. O svém záměru napsal v dopise Šemberovi:

„*Meč a kalich již skoro dohotoven [...] Báseň ta se od Přemyslovců velice liší, jsa v pravočeském a slovanském duchu básněna, kterýž mi, když sem Přemyslovce psal, skoro docela neznámý byl.*“⁶⁷⁰

Jirát zaznamenal, že básník v *Meči a kalichu* opouštěl složité sloky a přikláněl se k jednodušší, prostší formě trochejského čtyřverší, které zde převažovalo. Jeho užití odkazovalo ke dvěma významovým konotacím. Prvním účelem bylo zprostředkovat formu připomínající verš španělské romance. Vocel se mohl inspirovat v německém romantickém písemnictví, které toto metrické schéma čtyřstopého trocheje s asonancemi, nebo přerývaným rýmem používalo. Druhým důvodem využití byla návaznost tohoto lidového formálního rozměru na verš

---

⁶⁶⁸Vocel, J. E.: *Pan Vilém Zajíc z Valdeka*. In: *Meč a kalich*. Praha: I. L. Kober 1874, 2. vydání, b. *Bitva u Kresčaku*, s. 60–64.

⁶⁶⁹Tamtéž, b. *Ohlas*, s. 64–65.

⁶⁷⁰List 17, *Vocel Šemberovi*. V Praze dne 20. listop[adu] 1842. In: Fišer, Z. (ed.): *Korespondence A. V. Šembery*. Sv IV. Listy českým přátelům. Vysoké Mýto: Regionální muzeum 2004, s. 227–228.

staročeské rytířské epiky. Pětistopý trochej, který zde zaznamenal vedle hendekasyllabu větší výskyt, byl zase příznačným metrem srbských písní a RKZ.⁶⁷¹

Další odlišnost bylo možné pozorovat v poetice textu, konkrétně ve vývoji charakteru literárních postav. Náznaky hlubšího prokreslení literárních reků byly patrné již v *Přemyslovcích*. Zde dominovaly postavy schematické, resp. tzv. postavy-definice⁶⁷², které vyjadřovaly završenost tím, že symbolizovaly stereotypně se opakující ideální vlastnosti. Jednalo se zejména o aktivní bojovníky. Už tam jsme se však mohli setkat i s představiteli tragických reků.

Důkazem bylo posouzení zdařilejších básní Sabinou, který oceňoval především romanticky laděné básně. Mezi nimi jmenoval u *Přemyslovců* cyklus *Vršovci*, kde se právě projevil příznačný motiv pomsty, který jednotlivce motivoval k vášnivým projevům. Upozornil na fakt, že látka o Vršovcích je vhodná pro skloubení epické formy a romantického „ducha“. Vedle toho poukázal na umělecky propracovanější básně *Břetislav*, *Hody krále Václava I.*, *Dacio* nebo *Pohřeb*.⁶⁷³ Paradoxně zmiňoval právě skladby, které byly zbásněny zčásti v nibelunské sloce, jež sama o sobě nesla romantické hrdinské dědictví německé literatury.

Šmídek odkazoval na Vocelovu látku o Přemyslu Otakarovi Velikém, která by byla vhodná pro samostatný epos. Podle Šmídka reprezentoval Otakar vhodnou postavu pro epické i dramatické ztvárnění díky svému „rozkročení“ mezi statečným hrdinstvím, dobytvačností a tragickým osudem zapříčiněným zradou a závistí z vlastních řad národa.⁶⁷⁴ Doboví recenzenti 19. století tak nepřímou definovali estetické preference u literárních postav a odráželi dobový obrozenský vkus.

Postava Otakara II. byla příznačnou tragickou literární figurou v romantické literatuře české i například německé, jak bylo zmíněno výše.⁶⁷⁵ Podobnou nejednoznačnost postoje a hodnot královského héroje, jak se později promítalo

---

⁶⁷¹Srov. Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: O smyslu formy. Studie o otázkách formy v díle českých básníků. Praha: V. Petr 1946, s. 76–79.

⁶⁷²Použila jsem terminologii D. Hodrové z její studie *Postava-definice a postava-hypotéza*. In: Proměny subjektu. Pardubice: Mlejnek 1994, s. 75–108.

⁶⁷³Sabina, K.: *Literární besedy. I. Přemyslovcí. Báseň epická od J. E. Wocela. V Praze u J. Host. Pospíšila 1839*. Vlastimil. Přítel osvěty a zábavy. Díl II. Praha: J. Spurný 1840, s. 292–293.

⁶⁷⁴Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 198–199.

⁶⁷⁵Srov. např. heslo Ottakar von Böhmen In: Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur*. Ein Lexikon Dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte. Stuttgart: Stuttgart Verlag 1963 nebo sborník: Hojda, Z.; Prah, R.: *Český lev a rakouský orel v 19. století*. Praha: KLP 1996.

u Jana Lucemburského, reflektoval už bardský hlas ve vstupní básni k epickému minicyklu věnovanému postavě Otakara II.:

*„Mám tě vítat s plesem čili v hoři, / Králi králů staré Čechie? / Letem orla,
v slavobleskné zoři / Horuje nad vlastí jméno tvé! / Králi, jemuž s nebeského kruhu /
Zjevil se ve štítu jasný lev, / Jenž nad vlastí klenul slávy duhu: / Mám tě vítat žel neb
slavozpěv?*

*Králi, jenž si říše dálných zemí / V jednu svázal širovládnou říš, / Jenž si
spoutal moří dvojích lemy, / Nad severní vlnou zdvihl kříž – / Běda! Že si srdce svého
lidu / Sobě k srdci poutat obmeškal! / Tím se základ zbořil tvého klidu – / Anděl tvůj
nad tebou zaplakal!“⁶⁷⁶*

Zrcadlově k pozdější figuře Jana Lucemburského se reflektovala ústy vypravěče autoritativně nastíněná charakteristika panovníka, který se pohyboval ve dvojroli: významného válečníka a zároveň českého krále, který neporozuměl svému lidu. Rozpolcenost charakteru tu byla podaná ne přímo postavou, ale tato informace se didakticky nesla prostřednictvím morálního apelu zvenčí, takže text jakoby sugeroval čtenáři, aby programově zaujímal identické stanovisko.

Záviš vytvářel s Přemyslem a Kunhutou v textu vztahový trojúhelník tak, že obsadil roli králova soka ve věci lásky, souběžně pak ale partnera v bitvě po boku krále. Spolu s Otakarem získával pozici poznamenanou vnitřním svárem vlastních hodnot. Jak naznačil sám Vocel v poznámenáních:

„Záviše z Fálkenšteina, hlava Vítkovců, ‚vybraný rytíř mezi rytíři‘, jak jej Dalimil nazývá, jest osobnost historická, leskem romantickým ozářená a tragickým osudem svým pověstná. Byltě Záviše muž nad jiné vzdělanější, o němž se domnívalo, že básně v Kral. Rukopisu obsažené, mezi nimiž, jak známo, milostná píseň ‚Ach ty róže, krásná róže‘ se nalézají, od něho pro královnu Kunhutu sebrány, z části snad skládány i byly. – Svrchu uvedené skládání z XV. století praví, že Otakar pana Záviše z Falkenšteina proto ze země vypudil, poněvadž králové ‚na freji byl‘.“⁶⁷⁷

Vocel prokázal, že čerpal z kronikářského námětu a akcentoval u Záviše nejen rytířskost, ale i vzdělanost, smysl pro básnické umění a tragičnost osudu. Představil jej jak v roli pěvce a milence královny, tak statečného bojovníka. Jak

---

⁶⁷⁶Vocel, J. E.: *Vstup* (z cyklu *Přemysl Otakar Velký*). In: *Přemyslovci*. Praha/Hradec Králové: J. Pospíšil 1839, s. 113.

⁶⁷⁷Vocel, J. E.: *Historické poznámenání*. In: *Přemyslovci*. Praha: J. Pospíšil 1863, 2. obnovené vydání, s. 260–261.

vyplývalo ze samotného textu, postava oscilovala mezi oddaností svému panovníku, smyslem pro čest a láskou k národu, a věností svému rodu a láskou k ženě krále:

„*Přemysla slávu snížit?*“ vyvolá *jinoch statný*, / *Syn krásný Budivoje, pan Závaš to udatný*: / *Ni Němců zem rozlehlá, ni celý širý svět / Nepoškrvni Přemysla velebný činů květ!*“

Vladařem být – ne slout jen! To oučel Čechů krále; / Rozdrtit se musela na vůle jeho skále / Svévolnost šlechty bujné, trápící sprostý lid, / Pudící pěstí z vlasti osvětu, obchod, klid!“

Jaká slova to chvástáš, nevděčný vůle Růže synu! / Ty valíš na krev vlastní našeho škůdce vinu!“ / *Tak Bůvoj hlásá – vůkol Závaše statného / Rozhlučí teď Vítkovci třesk hněvu kvapného.*

Ho ho!“ *pan Závaš volá, vás k hněvu pýcha pudí – / Což ta jen zášť pekelnou v člověka srdci budí? / Můj duch se koří vroucně královi slavnému; / Však srdce láká duši ke hněvu věčnému!*“

Kunhutu miluji! hle z těch slov se ještě krouží; / Ten hrůzněji než hrdost po krvi krále touží! – / Nuže, co ste utichli? – ai, věrný strýc to byl, / Jenž vám a pecku lásky se věrně zasvětil!“⁶⁷⁸

Nejenže v obou literárních protagonistech kořenily zárodky romantického rozporu dané protichůdnými literárními funkcemi, motivickou strukturu navíc doplňovala opětovná souhra obsahu, motivu pomsty panovníkovi, a formy ve strofickém rozměru PN.

Náznaky psychologizace postav a reflexe pocitů se promítaly v *Přemyslovcích* nejčastěji do stručného popisu mimického výrazu (např. „vyjasnění milokrásných lící“⁶⁷⁹ „na tváři plápol blesku, v oku blesku trest“⁶⁸⁰), nebo obecně pocitu („s hrůzou číst a blednout“⁶⁸¹) či sentimentálního vyjádření smutku (slzy zármutku nebo dojetí nejčastěji u ženských postav – b. *Dubrovka*⁶⁸² nebo b. *Božena*⁶⁸³). Hrdinové však byli z velké části ještě vnitřně neproblematizováni a skrze symboliku idealizovaných vlastností reprezentovali určité typy.

---

⁶⁷⁸Vocel, J. E.: *Vítkovci* (z cyklu *Přemysl Otakar Velký*). In: *Přemyslovci*. Praha/Hradec Králové: J. Pospíšil 1839, s. 128.

⁶⁷⁹Tamtéž, b. *Přítel*, s. 44.

⁶⁸⁰Vocel, J. E.: *Sněm* (z cyklu *Vladislav král*). In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. II. *Přemyslovci*. Praha: I. L. Kober 1879, s. 83.

⁶⁸¹Tamtéž, b. *Otec a syn*, s. 24–25.

⁶⁸²Tamtéž, s. 29–30.

⁶⁸³Tamtéž, s. 39–41.

V *Meči a kalichu* se naopak projevila Vocelova tendence rozvíjet a prohlubovat vnitřní charakteristiku literárních hrdinů, jak bylo patrné například u charakteru Jana Lucemburského. Neformuloval se tu literární spor s německým ohlasem poetiky hrdinského básnictví ve formálním užití strofy, ani ve střetu intertextů aluzí na RK a PN. Pře se neprojektovala přímo ve Vocelových vysvětlivkách, které odkazovaly na zmíněné estetické Vocelovy studie, jak tomu bylo zčásti v *Přemyslovcích*, ale jednalo se tu především o úsilí Vocela vytvářet vlastní specifický obraz českého hrdiny, který byl z estetického hlediska přehodnocován v rámci obecné konfrontace s romantickou poetikou ve struktuře samotného textu.

Volba předhusitské doby coby přechodného období v českých dějinách, éry sklonku středověku, v historickém kontextu spjaté s kritikou církve, vládou panovníka a šlechty, a sama rozporuplná povaha panovníka Václava IV. poskytovaly bohatý rezervoár námětů ke zpracování nejen Vocelovi, ale před ním už v prozaické podobě například J. Lindovi (*Točník*, r. 1827), K. H. Máchovi (*Křivoklad*, r. 1834)⁶⁸⁴ nebo J. K. Tylovi v historických povídkách (*Zlatníková milénka*, *Dekret kutnohorský*)⁶⁸⁵.

Romantický rys rozkolísanosti literárního charakteru Václava IV. v *Meči a kalichu* však nespočíval primárně v postavě samé, jako například v případě Máchova literárního subjektu, ale byl předurčen vnější, vyšší mocí Osudu:

„*Duchy dva se dělí v každou dobu / Smrtelníka – tito oblétají / Duši jeho k tmavému až hrobu; / Hlasy rozbrojné mu zasílají / V bouře kruté, v tajné lásky háje, / Do dnů děsných, v tiché spánky ráje, / V kouře bitvy, v náruč přátelskou, / V blesky hromů, na tonoucí lodi, / Vezdy, všude duchy dva nás vodí; / Bez vůdců těch – mrtvolý jen jsou! / Hlasy duchův srdce do svatiny / Tajným šepem nám se vluzují. / K skutkům blahým, k činům podlé viny / Nepokojná prsa zbuzují: / Na moři, ach! Vůle kolotá se: / Nad slabou své vlny vina pne, / Silné srdce ve vítězné kráse / K přístavu svatému doplyne. / Prímý však a jediný hlas ctnosti / Nelichotí puďu marnému. / Hlas jen ducha věčné odporosti / Zvukem všechněch světských*

---

⁶⁸⁴Srov. např. Vodička, F.: *Točník*. In: Počátky krásné prózy novočeské. Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy. Praha: Melantrich 1948, s. 306–314

⁶⁸⁵Tyl, J. K.: *Zlatníková milénka*. In: Historické povídky II (1836–1840). Praha: SNKLHU 1959, s. 167–214; Týž: *Dekret kutnohorský*. In: Historické povídky III (1841–1844). Praha: SNKLU 1961, s. 9–160.

*blažeností / Loudí srdce k cíli lesknému, / Kdež an hmot se v tůně slasti noří, / Duch se kaziteli světa koří!*⁶⁸⁶

Incipit ke kapitole Václav IV. naznačoval odlišnou příčinu romantické rozdvojenosti postavy. Literárnímu charakteru krále byla přisuzována archetypální podstata subjektu, v níž se střetávaly dva duchové: duch ctnosti a duch pudů. Konflikt dvou částí lidské podstaty upomínal na teoretické studie Schlegelů vycházející z idealistické filozofie, nebo Palackého koncept božnosti, které odkazovaly na literární subjekt ve starozákonním smyslu jako na dvoudomou bytost, a podle tohoto klíče interpretovaly vnitřní psychický svár u romantických hrdinů, z něhož vycházela touha po nedosažitelném „ideálu“.⁶⁸⁷ Duše Václava IV. byla směřována na hranici obou světů božského i lidského (nedokonalého), které mezi sebou neustále zápasily. Determinaci jeho nejednoznačného charakteru určovalo situování prvotní scény do nadpozemské sféry.

Ve struktuře textu souběžně docházelo k proměně vyprávěcí situace. Do pásma básnických skladeb bylo vloženo scénické zobrazení, v němž se do popředí dostalo jednání nadpřirozených duchů.⁶⁸⁸ Literární postup upomínal kompozičně na žánr dramatu, kde dominují dialogické pasáže. Změna narativního schématu byla těsně spjata se zásahem nadlidských bytostí, které personifikovaly obě strany nitra postavy: božskou reprezentoval anděl smilování a lidskou, pudovou, zastupoval Satan a duchové sedmi hříchů. V přeneseném slova smyslu zde byl zosobněn vnitřní konflikt motivovaný z pozice nadosobní moci:

„Satan. „Sloup se tedy zvrátil míru: / Karel císař, pěstující / Silou nebi se kořící / Pokoj země, národ, víru! – / Karlem pustá mezera mi / Stala se v té říši pekla – / Udusil’ on bujné klamy, / Rozbroje a války hoře, / Kterýmiž tak hojně tekla / Oběť zemská v hříchu moře! Jinoch teď na vlády trůnu / Nejslavnější dvojí říše! / Jestli ten i, svět utiše, / Rozum, víry, mír oslaví: / Tehdy vladařskou korunu / Sejma s věčných hříchů hlavy, / Na ohnivé ji sklepení / U všech pekel zatřesení / Mrštím, by se rozrazila! – / Pročež srdce krále získati, / Odtrhnout jej od anjela jeho, / Do tenat je

---

⁶⁸⁶Vocel, J. E.: *Václav IV.* (Vstup). In: Spisy Jana Erazima Vocela. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874, 2. opravené vydání, s. 75.

⁶⁸⁷Viz podrobnější analýza v rámci kapitoly 2.2.2.3. Píseň o Nibelunzích a RKZ.

⁶⁸⁸Terminologie viz Stanzel, F. K.: *Opozice „modus“ : Postava vypravěče – postava reflektora*. In: Teorie vyprávění. Praha: Odeon 1988, s. 177–179.

našich vlákati: / Budiž účel světa pekelného! / Zhůru, zhůru! / Z hříchů kůru / Nejskvělejší duchové, / Ku práci vás mistr zve!“⁶⁸⁹

Příprava na konfrontaci obou nadpřirozených mocností o duši Václava IV. napomáhala dynamické výstavbě zápletky a budovala napětí uvnitř textu. Syžet fabule byl předjímán metaforickým střetem ducha obžerství, zlosti a lenosti se ctnostmi charakteru „dobrotou srdce“, „štědrotou myslí“, a „přízní“.⁶⁹⁰

Zpočátku si Václav předsevzal ušlechtilé cíle své vlády, které byly koncentrovány zejména na sociální rozměr, na ochranu chudých:

„Ano! Z pramene jak lásky, / Bude ze srdce se mého / Proudít blahost do života / posledního poddaného; / Milost má by nuzné chýše / Podruhů i posvětila, / By i chudině se číše / Klidných kvasů zapěnila: / Nebo stejně srdce lidské / Na hradech i v chýších bije, / Stejně boly, stejné jizvy / Osud všechněm v srdce ryje.“⁶⁹¹

Opakovaně pokoušely nadpřirozené síly postavu Václava IV. ve snu. Sen coby motiv časové relativizace zde zprostředkovával, opět v rámci zdramatizovaného obrazu, prorockou vizi o králově budoucím osudu. Proti sobě stáli duch zkázy, který byl následován řadou duchů pozemských, vodních a ohnivých, a anděl, jenž Václava ochraňoval. Jestliže duch zkázy sváděl k hmotnému prospěchu ze zemských pokladů, anděl argumentoval duchovní tradicí slavných královských reků, na jejíž skutky měl král navázat. Duch zkázy prostřednictvím jednotlivých hlasů bůžků nabízel králi nadvládu nad exotickou přírodou se všemi živly, anděl apeloval na vyšší morální cíle, kterými má disponovat každý vladař (b. *Sny císaře Václava*).⁶⁹² Na malé ploše cyklu básní o lucemburském panovníkovi se již předestíral stěžejní motivický konflikt, který byl zobrazen v *Labyrintu slávy* (1846).

Následující básnické tituly byly nesené neodvratným osudem, který vedl k tragickému konci krále. K věštbě určené vyšším „nařízením“ se přidružil motiv zrady od vyšší šlechty, která se krále pokusila otrávit. Jedovatá číše zdůvodnila královu neustálou žízeň:

„Od té doby co král Václav / Na Krumlově hodoval, / Více vtělené se hrůze / Než sám sobě podobal. Žhoucí plamen žízně věčné / prsa jemu rozkvasil, / Tak že

---

⁶⁸⁹Vocel, J. E.: *Jednání mimozemské*. In: Spisy Jana Erazima Vocela. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874, 2. opravené vydání, s. 76.

⁶⁹⁰Tamtéž, s. 77–80.

⁶⁹¹Tamtéž, b. *Úloha králova*, s. 81.

⁶⁹²Tamtéž, s. 82–90.

*hltal toky vína, by jej uhasil. / V srdci pustém mu vychřadla / Bývalá bujará moc; – /
Oko kalné, ústa mrtvá, / V hlavě prázdnou maje noc, / Nešťastný tak z lože vstává; /
Když se k loži potácí, / Tu mu mozkiem rozpáleným / Ďábel vzteku burácí. / Přečasto
té bídné hlavy / Pokojný se štítí sen, / Rozervané srdce pudí / Krále z lože, z hradu
ven. / Činy jeho – činy zlosti, / Které zplodil pekla klín; – / Časem jen se duchu jeví /
Usmrčených ctností stín.*⁶⁹³

Povaha králova byla ve svých projevech důsledně motivována (předchozí rozhodnutí vyšších sil, zrada šlechty). Poetika literární postavy tu ilustrativně nastiňovala pozdější Vocelovy estetické závěry, jak by český typ hrdiny měl mít své činy opodstatněné, jako tomu bylo v případě RK, na rozdíl od zvrátů ve fikčním světě PN.⁶⁹⁴ Ze záměru textové strategie se naplňovala rozdvojenost jeho charakteru. Z citátu vyplývalo naplnění povahy šílenstvím, které způsobila moc zlého principu ďábla. Introspekce do psychiky odhalovala detailnější popis fyziognomie postavy („podoba vtělené hrůzy“, „kalné oko“, „mrtvá ústa“), dynamičnost chování a podobu osobních pocitů. Silný dojem na modelového čtenáře doplňovala stylistická volba výraziva – slovní zásoba vyjadřovala vysokou míru intenzity (ať již podstatná jména: „vtělená **hrůza**“; přídavná jména: „**mrtvá** ústa“, „**prázdna** noc v hlavě“, „**pusté** srdce“, „**rozpálený** mozek“ nebo slovesa: „**vychřadnout**“, „**štítit se**“, „**pudit**“, „**burácet**“ apod.).

Poprvé se tu setkáváme (pokud do výčtu nezahrnujeme dodatečně připojené básně k básnické skladbě *Přemyslovci*, která znovu vyšla na počátku 60. let 19. století, a kratší řeč Přemysla Otakara II.) s delším vnitřním monologem postavy:

*„V nočním rouchu král se vleče / K oknu otevřenému; / Postavil pak tiše
lampu / K sloupu mramorovému, / K oknu stoupí – dolů hledí/ Okem hrůzné lítosti /
Na svou Prahu pohrouženou / V spánek noční klidnosti. / Výrazem ted' strašným volá
/ Václav: „Tam se k nebesku / Nesčíslné černé prsty / Týčí – běda! ku blesku / Hvězd
mi ukazují přísně – / Blbe – ne – to' věže jsou, / Kterěž z prostory se černé /
Do oblohy hvězdné pnou! / Slyš – jak z Vltavy to pláče, / Jak to volá o pomoc – – /
Klid' se blude – noční ptáče / Zaskučelo v čírou noc. – / Však ten most – ach most ten
hrozný, / Černý tam se pnoucí had, / S něhož předevčírem kněz ten / Do Vltavy hrobu
spad' – / Had se kolem prsou vine, / Srdce mi tam uškrtí – / Oužej, oužej je svírá, /
Až i duši rozdrťí! – / Já jsem neshodil jej – já ne – / Já ne! – kdo to zavolal / Jméno*

---

⁶⁹³Tamtéž, b. *Noc*, s. 99–100.

⁶⁹⁴Viz s. 165 a nn.

strašné? – nevím, kde jest / Jan – jej Jíra pochoval! – – / Ne – ne! – Běda, já, ach já jsem / Hřízné poručení dal, / Otrok d'ábelské mé vůle / Příkaz můj ten vykonal! / A teď všechno mě opouští – / Příroda se odvrací / ode mne – a mysl má se / Světem bludů potácí: / Voda hučí, vítr šumí, / Ratolest se zachvěje – / Mně pak voda, vítr, lupen / Zní co pomsty šlépěje [...] Mračna oblohou se valí – / Mračna? ne, toť d'ábli jsou / Jenž se černým, hustým řadem / Ze země tam vzhůru pnou: / Draci křídla roztahují, / Ještěr tam, tu lítá saň, / Běda – černé rameno zde / Rozvírá ohromnou dlaň – / Ke mně, ke mně dlaň se blíží – / Hu – již sahá na hlavu! / V šílenosti král teď klesá / Na kamennou podlahu. “⁶⁹⁵

Do mysli postavy se promítalo vnitřní napětí dané hranicí snu a bdělosti, halucinacemi vyvolávajícími strašidelné přeludy (černý had, ještěři, saně) a skutečností, dále pocit viny, který promlouval pomyslným vnitřním hlasem ke králi. Pomatenost figury se reflektovala v promluvě v grafické podobě zámlk. Bezprostřední sdělení pocitů sugerovalo modelovému čtenáři obraz romantické rozpolcenosti hrdiny a vzbuzovalo jeho sympatie. Monolog samotné postavy navíc zvyšoval možnost identifikace s literárním protagonistou, který zároveň získával plastičtější kontury. Intenzivní situační nejistota a bilancování vlastních skutků ospravedlňovaly v souladu s intencemi textu královo jednání.

Přestože úmrtní scéna vygradovala vnitřní rozervanost literárního hrdiny (b. *Smrt krále Václava*),⁶⁹⁶ syžet se sémanticky zacyklil návratem k nadzemské časoprostorové perspektivě. Jak se významově završila osobní tragédie krále, tak se uzavírala i nadzemská pře o jeho duši. Ideové poselství získávalo vyšší mravní rozměr, v němž nakonec strana zla ustoupila božímú řádu, a zvítězilo křesťanské právo subjektu na odpuštění:

„Anjel milosti. ,Sedícímu v stínu tmavých strání / Vyjde jasné slunce smilování! / zasvítl se pravdy ráno! / Z rumu bude vykopáno, / Duch co pomsty utratil – / Pomsta v prach poníží skráně; / nebo na nebesích psáno: / ,Život věčný – vůle Páně! “⁶⁹⁷

Vocelovu tendenci „romantizovat“ povahu literárního subjektu zaznamenali obrozenští recenzenti. Nebeský vyzdvihl kvůli zdroji „básnické poetičnosti“ literární postavu Jana Lucemburského a Václava IV. Naproti tomu u Karla IV. souhlasil

⁶⁹⁵Vocel, J. E.: *Noc*. In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874, 2. opravené vydání, s. 100–102.

⁶⁹⁶Vocel, J. E. *Smrt krále Václava*. In: *Meč a kalich*. Praha: J. Pospíšil 1843, s. 102–106.

⁶⁹⁷Tamtéž, b. *Jednání mimozemské*, s. 109.

s Vocelovým zúžením tématu, protože tento vladař byl především politickým a diplomatickým charakterem, a proto nevybízel k poetickému ztvárnění.⁶⁹⁸

V almanachu *Libuša* otiskl A. V. Svoboda v roce 1845 německý překlad Vocelových básní, které odkazovaly k oddílu Václav IV., konkrétně tituly: *Píseň krumlovská* (Das Krumauer Lieb), *Noc* (Die Nacht), *Černá země* (v překladu Die verbrannte Erde), *Sběh* (Der Auflauf), *Smrt krále Václava* (König Wenzels Tod). Samotný výběr vyjadřoval nepřímo literární upřednostování tragického romantického hrdiny. Ostatně sám Svoboda odůvodnil volbu ukázek z *Meče a kalicha* takto:

„Durch die Verteutschung wünsche ich die Aufmerksamkeit auf das treffliche Original zu richten und dem Verfasser meine aufrichtige Anerkennung zu beweisen. Da er ferner darin besonders die Gabe, Seelenzustände wahr und ergreifend darzustellen, entfaltet, so möchte ich ihn hiemit zu einem dramatischen Versuche recht angelegentlich auffordern.“⁶⁹⁹

Svoboda zveřejnil básně v almanachu, kam přispívali německo-čeští romantičtí autoři jako U. Horn, M. Hartmann, S. Kapper nebo A. V. Gerle. Vyzdvihl tudíž určitě básně, které odpovídaly vkusu literární orientace almanachu. Sám podotkl, že odkazuje na dotyčné skladby kvůli Vocelovu talentu věrného zobrazení duševních stavů postav, které v sobě ukrývalo určitý dramatizační moment.

Šmídek později naopak Vocelovi vytýkal, že nevyužil básnického námětu o Karlovi IV. a omezil se v tomto případě pouze na oslavnou báseň nepříliš velké umělecké hodnoty. Zato se podle jeho mínění soustředil Vocel na postavu Václava IV., která sice vybízela k dramatickému líčení, ale látku podal velmi rozvlekle, přikláněl se k alegoriím a drastickým scénám (v obraze královny smrti).⁷⁰⁰

---

⁶⁹⁸Nebeský, V. B. (rec.): *Meč a kalich* (pokračování). In: Příloha ku Květům 18, 6. září 1843. Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 10. Praha: J. Pospíšil 1843, s. 70–71.

⁶⁹⁹Klar, P. A. (ed.): *Libussa*. Jahrbuch für 1845. Jg. 4. Prag: C. M. Medau und Comp. 1845, s. 331–332.

⁷⁰⁰Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 287–288.

3.3.2.2. Husitská látka: literární podklad sémantické transformace klíčových motivů

Husitská tematika představovala jeden z nejfrekventovanějších námětů v obrozenské české literatuře první poloviny 19. století. Už kvůli znepokojivé společenské atmosféře v době husitství, v čase kvasu emocí, který se mohl odrážet ve vnitřním rozporuplném charakteru literárních postav (např. v Máchově *Křivokladu*⁷⁰¹) nebo mohl nabízet podklad pro dobrodružnou zápletku (Tylova povídka *Svatba na Sioně*⁷⁰²) apod.⁷⁰³

Vocel se husitskou látkou nezabýval poprvé. Už v roce 1834 vyšla německy jeho historická povídka *Poslední orebita* ve vídeňském časopise *Jugendfreund*, která byla otištěna v češtině v roce 1843, resp. ve stejném roce jako *Meč a kalich*. V *Meči a kalichu* Vocel situoval husitský námět do druhé části skladby, která se dělila ještě na dvě podkapitoly – *Mstítel* a *Poslední sen*.

Básnická část pojednávající o Václavu IV. předznamenala tematiku husitství v básních *Černá země*, *Sběh a Smrt krále Václava*,⁷⁰⁴ v níž vstupovala prvně na scénu postava Žižky v souvislosti s přenesením popela Jana Husa. Reference o Husovi, průkopníku husitských reformačních myšlenek, tu byla zastoupena okrajově, nedotýkala se vůbec jeho ideových úmyslů o nápravě církve. Odkaz na Husa tu byl spojován s jeho smrtí. V rámci kontextu byly jeho ostatky vnímány jako relikvie českého národa. Zmínka o duchovním mysliteli byla totiž především podřízena zápletkové fabule:

„Proč tak lidstvo slzy roní, / Pěstě zatíná? / Což to mužům vztekle / Do rtů zapíná? – / Tam uprostřed lidstva davu / Stojí z Chlumu pán, / Vypravuje, jak byl spálen / Drahý mistr Jan. / A když on a Václav z Dubé / Koženců svých lem / Odhalivše, vyňali z nich / Onu černou zem: / Tu se ticho rozbouřilo / V strašný pláče jek, / Do pláče pak veškerého / zařve pomsty vztek. – / Mužové dva jen v té bouři / Pražské chudiny / Stáli, jako vlnou rvané / němé skaliny. [...] Druhý tichý muž tam

---

⁷⁰¹Mácha, K. H.: *Křivoklad*. In: Janský, K. (ed.): *Dílo Karla Hynka Máchy*. Sv. II. Próza. Praha: F. Borový 1949, s. 11–59.

⁷⁰²Tyl, J. K.: *Svatba na Sioně*. In: *Historické povídky I (1830–1835)*. Praha: SNKLHU 1955, s. 179–258.

⁷⁰³K sémantice husitské látky v obrozenském kontextu české literatury viz kapitola *Národ Božích bojovníků*. In: Rak, J.: *Bývali Čechové –: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H&H 1994. Ve vztahu k Vocelovskému tematiku je pro minimální kontext důležité zmínit, že v té době, od r. 1848, vycházely Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* reflektující rovněž obraz husitské doby.

⁷⁰⁴Vocel, J. E.: *Meč a kalich*. Praha: J. Pospíšil 1843, s. 99–106.

*stojí / V kroji slovanském, / Hlavu níže kloně, hledí, / Na tu pražskou zem; / přitom
jilec meče drtí / Svalovitá pěst, / Vojína až z rozjímání / Zbudí jilce chřest; / Hlavu
plnou hněvu zdvihna, / Plaší z duše sen – / Pod přilbou, hle! září hrůzně / Jedno oko
jen.“⁷⁰⁵*

V intencích Vocelovy poetiky předznamenávalo přenesení uctívaného popela počátek husitských bojů. Popis Žižky konotoval postavu silného a hrůzného bojovníka, spjatou primárně s motivací českého národa pomstít Husovu násilnou smrt. Samotná vstupní báseň částečně odhalovala Vocelův úmysl, s nímž podával příběh z husitské doby:

*Necht' se piší slova odpuštění / Na památník časů minulých! / Zetlelo
s popelem provinění / Synů vlasti dávno zesnulých.*

*Prach jsou těla českých bojovníků, / Ducha však nepohltila zem, / Tent' duch
otců v plamenném jazyku / Snáší se nad věrným národem.*

*V plamenutě jména slovanského / Svítí víry kříž a bílý lev; / Pro kříž, jazyk,
pro lva velebného / obětujme ducha sílu – krev!“⁷⁰⁶*

Úvodní sloky dávaly tušit, že axiologickou rovinu odkazu husitských idejí překrýval poukaz na křesťanské duchovní hodnoty (motiv kříže místo kalicha), které úzce souvisely s českým národem a jeho kulturou. Husitství v těchto konotacích evokovalo zápornou kvalitu. Samotný název první podkapitoly *Mstitel* předjímal těsnou spojitost Vocelova klíčového motivu pomsty s husitskými boji. Námět odplaty, jeho estetické přehodnocování a sémantická transformace obsadily důležitou pozici v líčení husitské látky. Vocel zde rozpracovával dřívější, už v *Přemyslovcích* častokrát opakovanou, problematiku poetického nástroje dramaturgie, která byla v romantické literatuře velmi oblíbená. Msta jako stěžejní podnět husitských bitev se vztahovala jmenovitě k hlavním literárním protagonistům, a zároveň zástupcům husitů – k Žižkovi, Prokopu Velikému, Jindřichovi a Smilovi.

Zatímco první část *Meče a kalicha* navazovala formálně na strukturní uspořádání *Přemyslovců*, tedy na soubor jednotlivých básní, eventuálně menších epických cyklů, druhá část sbírky byla sice také členěna na menší básnické oddíly, sjednocovala je však jedna fabule. Bitvy byly líčeny jako následky fanatického zaslepení husitů:

---

⁷⁰⁵Tamtéž, s. 101–102.

⁷⁰⁶Tamtéž, Část II., b. *Vstup*, s. 110.

„A ta válka, hrůzná válka / Hůř a hůře zuřila, / Lidstvo moříc, země hubíc / Hrad, města bořila. / Již na Vítkovské té hoře / Německý pluk zlomen jest, / Pod Vyšehradem již Uhry / Porazila česká pěst. / Pod tím tvrdým Vyšehradem / Mnohý rek byl pochován, / S věrnými tam Moravany / Zhynul mnohý český pán. / Král kde nebyl, bojoval tam, / Moravský tam hejtman kles, / Jehož jméno anjel slávy / ochránil nám až do dnes. / Blaze nám! co zkáže časů / Dobou naší jest vyrváno, / To pod štítem národností / Bude věčně zachováno! – / Voj pak božích bojovníků, / Písne svaté zpívaje, / V krvavou zem smilování, / Soucit v bláto šlapaje, / Mečem, plamenem a cepem / Popele tu částku mstil, / V Kostnici již Rýn hučící / Vlnou prudkou uchvátil.“⁷⁰⁷

Vypravěčem v er-formě, která občas přecházela do ich-formy plurálu, čímž bylo dosahováno větší zainteresovanosti modelového čtenáře, byl v literárním obraze vylíčen bitevní husitský výstup, který se nenesl v pozitivním kontextu, ale v negativně nahlíženém husitském vítězství, jemuž padlo za oběť mnoho lidí. V podtextu byla vyslovena vypravěčem-pěvcem sympatie české katolické straně šlechty. Motivace husitských hrdinů byly okleštěny pouze na fanatickou odvetu bez možnosti odpuštění, takže v rozvržení literárních charakterů zastupovali husité, jmenovitě výše uvedení hlavní hrdinové, zpočátku jednoznačně zápornou stranu.

Na pozadí husitských bojů se utvářely dva vztahové trojúhelníky, v nichž se hlouběji obnažovala intence, kterou sémantická výstavba syžetu implicitně nabízela. První trojici představoval Jindřich, syn zavražděného husity Břeňka, Ludmila, dcera Žižky, a Vok, představitel katolíků. Vztahový konflikt byl v textu založen na údajné smrti Ludmily. Jindřich se coby husitský bojovník mstil na mniších, kteří měli podle jeho nesprávné domněnky způsobit její smrt:

„Kdož, kdož byl ten svatokrádce, / Proklatý jenž spáchal hřích, / Hřichem tím mou duši zabil? – / Chceš to vědět? Byl to mnich! / Mnich – ha mnich!‘ – Na nohy skočí / Jindřich v zloby zápalu, / Z pochvy vytrhna meč těžký, / Hledí na chlum mrtvolů: / Neb tam vzhůru vypíná se / Hlava mnicha velebná; / Starec, chtě se zdvihnout, klesne / Na kolena zemdlená. / Žízním – pro spasení boží / Krůpěj vody!‘ běduje; / Jindřich, skokem jej dostihna, / Vztekla meč rozpřahuje – / Meč zableskna padne švihem, / V lebku starci ránu tne; / Kmet ku bratrům spícím klesá, / oko v krvi k nebi pne, / Šepce: ‚Nevědí co činí – Odpuť – odpuť Pane jim!‘ / Rty se

---

⁷⁰⁷Tamtéž, b. *Nevědí, co činí!* (z cyklu *Mstitel*), s. 115–116.

zavrou – odputoval / Duch ke stanům nadhvězdám. – Vrahem slova ta zatřásla, / na mrtvolu upna hled, / Z pěsti kalný meč vypustí; / Prokop těž co mrtvol zbled.“⁷⁰⁸

Zklamání v lásce, založené na nesprávném úsudku, vedlo postavu husitského bojovníka k osobní pomstě, která podněcovala jeho kruté chování ke křesťanům. Do popředí se v tomto případě dostávaly osobní zájmy, které neustoupily kališnické víře. Po odhalení pravdy, že domnělým mnichem byl ve skutečnosti převlečený katolický šlechtic Vok, se Jindřich obrátil na pokání a zřekl se husitských idejí (b. *Pane, odpusť jim!*⁷⁰⁹ a b. *Odpustil!*⁷¹⁰).

Žižka naopak dovršil oběti své dcery a jejího nového milence své předsevzetí a oddanost husitské cti a zákonům:

*„Jinochu, v tvé duši jedna / Jenom láska buráci; / Otcovské i srdce v prsou / Mých bolestně krváci: / Veškeré však světa vášně / Kořiti se musejí / Tenkrát, když tomu přísně / Vlast a víra velejí ! / Ať, kdo zasvětil se vlasti, / Odřekne se všechněch slastí!“*⁷¹¹

Husitský vůdce zůstal věrný své kališnické víře, kterou spojoval s láskou k vlasti, resp. s vyšším husitským zákonem. Jindřich naopak uzavíral dílčí námět cyklu básní *Mstitel* v roli zprostředkovatele, který se nakonec v souladu se svým obrácením na římskokatolickou víru modlil nejen za sebe, ale za všechny své kališnické druhy:

*„Slzo poslední, proč jsi odplynula! / Jenom jedinou kdyby oko mělo, / By co oběť se díky vylinula! – / Děkuji ti však za slepotu, Pane! / Do níž zableskla svatá záře nebe; / Eihle světlem tím duše milované / Najdu – naleznu Ludmilo má tebe! / Neb On dárce jest života věčného, / Oni v krvi pak činili pokání: / Blud, ne vůle to ducha velebného – / Nevědí co činí – Pane, smilování!“*⁷¹²

Druhý vztahový trojúhelník dokončoval ospravedlnění husitských fanatických bitev a smířoval v sémantické rovině husitské hrdiny s božským vyšším zákonem v druhém podcyklu básní nazvaných *Poslední sen*.

V období okolo bitvy u Lipan se zájmy jednotného husitského křídla rozdělily.⁷¹³ Tábor kališníků ovládala myšlenková nesvornost – na jedné straně byli

---

⁷⁰⁸Tamtéž, s. 120–121.

⁷⁰⁹Tamtéž, s. 132–134.

⁷¹⁰Tamtéž, s. 135–137.

⁷¹¹Tamtéž, b. *Oběť otcova*, s. 131.

⁷¹²Tamtéž, b. *Odpustil!*, s. 136.

⁷¹³Srov. kupříkladu Čornej, P.: *Lipany 30. května 1434*. In: *Lipanské ozvěny*. Praha: H&H 1995, s. 7–23.

páni, na druhé straně zbytek Žižkových a Prokopových věrných spojenců. Starý husita z Leštna prorokoval prostřednictvím ideové neshody úpadek husitské moci:

*„Běda, tak se rozesívá / Nesvornosti semeno – / Zkázy propast otvírá se – /
Nové slávy plemeno, / Z nesvornosti v blízké době / Zroste metla trestu tobě!“*⁷¹⁴

Literární hrdina Smil se už neprojevoval jako jednostranně zaměřená postava Jindřicha, ale vystupoval jako silný kladný charakter od samého počátku:

*„Meč a krev svou lásce, vlasti, / Kalichu též věnuji! / Prokopovi jsem co
přítel / Věrnost věčnou přísahal – Příteli kdož věrnost ruší, / Jistě lásku obelhal!“*⁷¹⁵

Vyrovnaností hodnot láskou k vlasti i láskou k ženě, podloženými ještě věrným přátelstvím, získával Smil prostřednictvím vypravěčské perspektivy větší sympatie než předchozí hrdinové. Místo zrady husitské víry a osobní cti obětoval Smil svou lásku ke katoličce Miladě, která ho později provázela v metaforických snových scénách v roli strážného anděla:

*„O má Milado, poupě mé nebeské! / V oběť pro tebe krev a život dávám – /
Blahost příštích dnů k nohous tobě skládám, / Přijmiž na věčnost srdce věrné české!
/ Tebe nehodné srdce to by bylo, / Zradou kdyby se hanebnou zprnilo: / Jasná lilie
dřímějž raděj v hrobě, / Než bys chřadnula hanby ve nádobě!“*⁷¹⁶

Druhý vztahový konflikt představoval vnitřnětextový i etický (ze sémantického hlediska) protipól k předchozímu konstelačnímu modelu i závěrečným rozuzlením, v němž Smil svému sokovi v lásce Přibíkovi, zrádci husitů, nakonec odpustil.

Pozitivnější hodnocení v *Posledním snu* na sebe přijímala postava Prokopa Holého, kterého ostatně obhajoval v dialogu s Miladou Smil (b. *Boj a láska*). Následující ukázka demonstrovala jeho vnitřní samomluvu, prostřednictvím níž se doznal k upřímnému vztahu k české vlasti:

*„Běda! Zrůstají pronevěrců zbory – / Nuže! Zhasněte jasné ducha tvory, /
Hvězdo vítězná, záře svatá, zhasni! / Slávo vlasti mé, touho srdce mého, / Na tě
zpomínám v želu bolném lkání, / Osirelá jak matka na usmání / Blahé, poslední dítě
zemřelého! / O že nelze mi tebe přivinouti / K prsoum tužebným, abysi poznala, /
Vlasti milená, tobě že jen žiji, / pro tebe že krev srdce proudem liji, / Ty že veškeré si
žádání objala; / Bysi poznala, svornost že vykoupí / Tebe z podlosti – svornost že ti*

---

⁷¹⁴Vocel, J. E.: *Boj a láska* (z cyklu *Poslední sen*). In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874, 2. opravené vydání, s. 153.

⁷¹⁵Tamtéž, s. 155.

⁷¹⁶Tamtéž, b. *Oběť*, s. 167.

*sloupy / Hrdé staví, že káci škůdců davy: / Běda! Nesvornost zbourá chrám tvé slávy!*⁷¹⁷

Jestliže první část husitské tematiky – soudě i podle titulu *Mstitel* – evokovala spíše fanatické boje a zaslepené jednání husitů, druhá část *Poslední sen* naznačovala podprahovou proměnu hodnocení husitských literárních hrdinů a spojovala s jejich motivacemi i etické cíle obětování se pro národ a vlast, které někteří vnímali jako svůj nejvyšší mravní cíl. Prokop ve své literární replice pojmenoval největší potenciální nebezpečí, které hrozilo slavné české vlasti, a tím byla neshoda ve vlastních řadách národa.

Lipanský literární obraz vyostřil husitskou, potažmo národní katastrofu (b. *Lipany*⁷¹⁸) a romantická motivika se naplňovala v podobě husitů jako kolektivu vyhnanců, kteří zamířili z vlasti za hranice do ciziny, než by se smířili se stranou protivníků.⁷¹⁹ Romantický motiv bilancování svých přání – návratu do rodné vlasti, anebo dodržení husitské přísahy a podržení si osobní cti – se tu nedemonstroval na literárním jedinci, ale na kolektivu:

*„Západní lesk ještě žehná / Vyloučené z vlasti plémě, / Stojící tam na pahorku, / Hledíc do té drahé země. / Kolem pluku lesy šumí, / Kropící je slzou rosy – Z oudolí je ptactva písň, / By se navrátili, prosí; / Potůčky pak od rozhoří / Do Čech milých spěchající / Kvílí jako hlasy lásky / Pro miláčka vzdychající. / Hora modrá za horou se / V mlhu večerní ukryla, / Jako by se v oči vlasti / Slza věčných bolů vlila; / Nad nimi co labuť zbory / Mračna do Čech milých plují, / Nazpět opuštěným synům / Znamou cestu ukazují. / Mocněji než zem i nebe / Všechných žvlů blahým zvukem, / O vrácení do své vlasti, / Prosí srdce – bolným tlukem. / tam se pro ně matky tváře / V strachu smrtném k hrobu kloní, / Nevěsty na lásky věnce / Slzy horké žalu roní; / Nebo srdce, jenž tak mužně / pro krvavý kalich vřelo, / Jistě kalichu se lásky / Vroucím citem otevřelo!“*⁷²⁰

V souladu s romantickým vyjádřením souznění přírody s osudem literárních hrdinů, které později označil Vocel jako jeden z charakteristických literárních postupů slovanské národní obraznosti, reflektované ostatně v poetice RK,⁷²¹ se personifikovaná příroda loučila s husitskými vlastenci a symbolicky je (s využitím

---

⁷¹⁷Tamtéž, b. *Prokop Velký*, s. 169–170.

⁷¹⁸Tamtéž, b. *Lipany*, s. 172–177.

⁷¹⁹Tamtéž, b. *Vyloučenci*, s. 177–180.

⁷²⁰Tamtéž, s. 178.

⁷²¹Viz podrobněji v kapitole 2.2.2.3. Píseň o Nibelunzích a RKZ.

sentimentálního klišé motivu slz a stylistických zdrobnělin) oplakávala. Souběžně se ztrátou vlasti opouštěli husité rodinu a své přátele. Romantický motiv vyděděnců se ve výstavbě syžetu znásoboval.

S překročením hranic české vlasti se však otevíral širší sémantický kontext ohlasu husitských bojů a jejich úlohy nepřímo sugerované strategií literárního námětu. Tematiku ztráty rodné země a domácích hodnot kompenzovalo rozšíření literárního prostoru zobrazeného primárně prostředím slovenské tatranské přírody:

„*Na turně tam Husité stojíce / Obzírají Tatranskou prostoru, / An co sluncem rozzářená svíce / Z mlhy hora zdvihá se nad horu. / Tatry, Tatry! Slunce svatou září / Vaše ramena teď osvěcuje, / Sláva národy své přivínuje. / Oudolí – to kolébky milosti, / Jezera – to tajné slzy matky, / Hlas potůčků – zvuk domova to sladký, / Žuly věčné – toť jsou Tater kosti; / Skály – ruce k nebi se modlíci, / Pruhy sněhu – nevinnosti řády, / leskné turné – prapory vlající, / Trouby pomsty věčné – vodopády! / Srázy skalín, toť jsou silné hávy / Tater, stěžňů nad korábem Slávy!*“⁷²²

Popis Tater evokoval modelovému čtenáři prostřednictvím vnitřní perspektivy husitských zraků subjektivně viděnou metaforu slovanské vlasti, která nahrazovala husitům bolestně pociťovanou ztrátu českého domova. Zdůvěrnující přiblížení prostředí skrze stylizaci slovanské země do role matky národů navozovalo atmosféru majestátnosti a sakrálnosti místa.⁷²³ Čeští hrdinové byli zahrnuti do širšího společenského a kulturního celku Slovanů, konkrétně do kontaktu s bratry Slováky (b. *Váh*).⁷²⁴ Emblematická krajina české vlasti upomínala husitské postavy na krajinu nenávratně ztracenou, její místo však nahrazovala vyhlídka přináležitosti k slovanské nad-národní vlasti, která odkazovala k původním společným kořenům slovanských národů vystavených zejména na slovanské kultuře a jazyku.

Vykořenění husitských postav z domácího prostředí a jejich ukotvení na slovanské půdě doprovázela axiologická proměna husitské motivace jednání. Smil dostal skrze vizi prorockého snu, v němž prostředkoval poselství duch jeho milenky Milady, pokyn k naplnění vznešenějších mravních cílů husitů, které by v etické rovině vykoupily jejich předchozí zaslepené jednání:

---

⁷²²Vocel, J. E.: *Černý stav* (z cyklu *Poslední sen*). In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874, 2. opravené vydání, s. 183.

⁷²³Srov. k tomu Macura, V.: *Pojmosloví. Vlast*. In: *Znamení zrodu*. České obrození jako kulturní typ. Praha: Československý spisovatel 1983 nebo Macurovy stati *Sen o vlasti, Sen o Evropě* in: Český sen. Praha: LN 1999.

⁷²⁴Vocel, J. E.: *Váh* (z cyklu *Poslední sen*). In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874, 2. opravené vydání, s. 186–188.

„Blud tě, miláčku, vzdálené tam vlasti / Pudil do vraždy hltající propasti: / U Balkánu, hle! krásněj‘ se otvírá / Čechům budoucím slávy svaté pole! / Tam, kde otroctví řetěz bratry svírá, / Bratry slovanské, v tom posvátném kole / Klesneš přemožen – hle to tvé pokání! / Těž tvá odměna: své že složíš kosti / V národním a slavném potýkání! / Ne však v boji s bratry, v boji o marnosti! / Neb z ran Páně lidstvu ku spasení / Z lásky jen se toky krve lily – / A vy v přebídném jste zaslepení / pro krev lásky – bratrů krev cedili!“⁷²⁵

Vyšší cíl husitského poslání, který se naplňoval v boji husitů na Kosově poli proti Turkům, respektive ze sémantického hlediska v pomoci slovanským bratrům-křesťanům v bitvě proti tureckému pohanskému nepříteli a současně kolektivnímu rivalovi celé Evropy, typologicky odkazoval k tvárným postupům poetiky domněle starobylého českého torza historického eposu RK, konkrétně k básni *Jaroslav*.

Slovanská myšlenka národní vzájemnosti tu nejen ospravedlňovala negativně vnímané, eticky nízké motivy pomsty husitských hrdinů, ale rovněž podprahově odkazovala k aktuální společenské situaci českých vlastenců, jimž nabízela prostřednictvím textové strategie ideové řešení dobových konfliktů, literárně zpracovaného v husitské rozepři. Završení husitského sporu bylo odkázáno do vyšších nadpřirozených sfér, kde se obě strany zneprátelených kališníků posmrtně usmířily ve scéně alegorického soudu vyvolaného na půdě české vlasti na základě žaloby personifikovanou figurou Století:

„Kouzlo to – oddaná vlasti lyra, / Tázajíc se jménem století: / Milosti proč věčné svatá víra / Kácela krvavých obětí? – / Ticho – ticho nad tím vojem duchů – / Umřela bouř – lupen nedychá – / Kypění jen krve syčí k sluchu, / Kypění Žižkova kalicha.

,Měřiti chceš, lidstvo malicherné, / Činy naše loktem slabosti? / Činy vůle silné – vroucné – věrné – / Zkalené však bludem sleposti!‘ / Tak dí vůdce, jenž Velikým slove; / ,Století, proč laješ našim tmám, / An ti jasněj‘ svítí lásky dnové? / Věčný soudce nález vyřkne nám!‘

,Kalich ten však krví naplněný, / Jež kypící tok rozpaluje, / Kalich hrůzou pomsty napěněný / Proti vám k nebesům žaluje!‘ – / ,Proti nám jen? – Synu drahé vlasti, / Zraky snes – tam! ejhle pod tebou / Ony strašné, bezedné propasti / Těž kalichové pomsty jsou! ‘

---

⁷²⁵Tamtéž, b. *Sen*, s. 191.

Z propasti tu divý třesk se zdvíhá, / Děsný pláč, umírajících žel – / Řetezů se řinkot tam rozlívá, / Zazní rachot padajících těl; / V kalichu krev kypí – srší – pláče – / A tu zvolá celý duchů voj, / Hledy k vůdci slepému otáče: / „Bratře z Trocnova, o spoj je, spoj!“

Tu se oči jasně odemknuly / Bratru z Trocnova, a slze dvě, / Ronící se dolů z nich, kanuly / Tiše v kalich víry – do krve, / Kalich klesna z rukou bohatýra / Do propasti strašných víření / padá, an se ústo Žižkovo otvírá, / Hlásající slovo: Smíření!

Smíření! Hlas z oblohy tu pje – / Na kolena zbory klekají – Smíření! ozvěna libě chvěje; / Z kalichů ohromných volají / „Smíření“ anjelské, blahé hlasy – / Slova Prokopa Velkého zní: / „Jednota a mír! Toť heslo spásy, / Táboritů heslo poslední!“

„K národu slyš poselství ted' naše: / Rozbroj krve vlastní kletbu vám / Tvoří – valí těž na děti vaše – / Jednota vystaví slávy chrám!“ / Zmizí sen – již s nebe zlaté ráno / na luhy se leje – v strunách zní, / Anjelským co dechem vyvoláno, / Ještě jednou slovo: Smíření!“⁷²⁶

Primární poselství textu se reflektovalo ve výstavbě motivických klastrů syžetu a jeho poetiky, sekundárně odráželo dobový obrozenský společenský kontext, kam směřovalo své dílčí ideály.

Implicitně se odkrýval textový odkaz i v sémantice literárních atributů „meče“ a „kalicha“, které proměňovaly svou funkci v celé škále významů. Zpočátku prezentoval meč symbol krutých bitev a fanatických válek. Byl paralelně provázený kalichem červeného vína jako symbolu lidských vášní, přestože zastupoval navenek kališnickou víru v Boha. Axiologie atributů se později proměňovala a pojila se s vyššími mravními cíly – v **meč** coby zástupný znak boje za národní a slovanské ideje a **kalich** smíření, který odvrátil kletbu krve a v aktuálním kontextu obrozenském prezentoval ideální předobraz vyšší jednoty ve společných cílech českých, resp. slovanských vlastenců.

3.3.2.3. Labyrint s(S)lávy: syntéza etických a estetických kvalit

Pokud vycházíme ve své interpretaci *Labyrintu slávy* (1846) z předchozích dílčích interpretačních závěrů, prezentoval *Labyrint slávy* skutečně jakési dovršení literárního „setkávání“ s ohlasem germánského epického básnictví, resp. i poetikou

---

⁷²⁶ Tamtéž, b. *Ohlas poslední*, s. 193–196.

literárního romantismu obecně. *Labyrint slávy* ukončoval a naplňoval Vocelovu trilogii nejen z formálního hlediska veršové strofy, pojmenování žánru, ale i v případě volby tématu, užívání tvárných literárních postupů, v rovině poetiky textu, intertextových literárních aluzí. V neposlední řadě dovršoval myšlenkovou koncepci ve vztahu aktuálnosti tématu vzhledem k obrozenké době, ale také k dobovým estetickým diskuzím reflektujícími proměnu dobového obrozenkého literárního stanoviska o způsobu psaní.

Nejspecifičtější doklad vnětetextový, podporující naše předpoklady, podávala samotná Vocelova předmluva k prvnímu vydání *Labyrintu slávy*, která měla vést dobového čtenáře k jistému předporozumění textové strategii. Bez zmínky o záměru autora, který vysvětlivkami v předmluvě vnášel autoritativnější směr do literární interpretace, však nebylo možné text číst a eventuálně s úvodním proslovem konfrontovat. Přihlédneme-li k dobovému recepčnímu horizontu, v němž se dílo vydávalo, musíme akceptovat spisovatelův klíč, který pomáhal obecně dešifrovat smysl textu. Je navíc nutné podotknout, že obrozenští recenzenti i pozdější literární historikové se na myšlenky prologu odvolávali.

Vocel tu v několika úvahách analyzoval tzv. klasická literární díla antické literatury a konfrontoval je s poetikou romantismu, který už zde – před zveřejněním svých estetických studií – definoval jako určitý literární proud odvozující svůj název od románských jazyků. Tzv. romantická škola se vyhraňovala podle jeho domněnky v písemnictví už od středověku:

„[...] a však čas zbudil tyto národy k novému, čilému životu, zbudil v nich nové pojemy, city, smýšlení a toužení. Idea křesťanství dávala přede vším nový směr myšlénkám a citům, mocné též působení v život tehdejší měla křížácká tažení a rytířstvo, založené na zásadě cti, nábožnosti a úcty, jenž se ženám a pannám prokazovala. Živlové tito stali se hojnými prameny, z nichž obrazotvornost bohaté látky čerpala, dávajíc tak novou, živou, spolu i vznešenou tvárnost plodům básnickým, jenž se tím v plné své pravdě odleskem života staly. A z této tak nazvané romantické školy, jenžto, chtějí i sluchu lahoditi, sobě v básních svých rýmování oblíbila, povstali nejznamenitější básníci středního věku. Libozvuk a vnitřní ušlechtilost, zvláště pak národní duch v básních mistrů těchto vanoucí a dotýkající se

veškerých strun života, získal jim nevadnoucí věnce; – dosti bude zde uvést jména Dante, Tasso, Camoens.“⁷²⁷

Vocel dokonce pojmenoval stěžejní ideové zdroje – křesťanství, křižácká tažení a rytířské ctnosti, které poskytovaly tematické okruhy k literárním národním námětům pro romantickou školu:

„Rytířský mrav, dobrodružství a náboženství – hlavní to živlové romantiky – působily tedy mocně na skladatele oněch básní, bez ztenčení však ceny národní předrahyých těchto ostatků Českého skládání. Ano tvrditi můžeme, že právě těmito živly zveleben jest pramen národního básnictví, poněvadž zárodek toho, co romantismem probuzeno, již v národě Slovanském od pradávnych časů ležel.“⁷²⁸

Vocel byl přesvědčen, že literární romantismus přiměl české básnictví k oživování dávných kořenů národní kultury. Sám prosazoval názor, aby obrozenské básnictví právě z těchto vzorů staročeského, resp. slovanského literárního dědictví, například RKZ, čerpalo:

„K jednotě a smíření nechť tedy básník co kněz míru vyzývá; on odkrývej skvělé poklady v hlubinách dějů dávných pohrobené, zbuzuj důvěru, aby národ v sebe, v pružnost a vytrvalost svou pevně doufal; on budiž tlumočnickem jeho citu a smýšlení; on konečně ukazuj co nadšený věstec v dálce časů cíl velebný snažení národního, ideál skvělý, po němž nejvznešenější duchové všech věků toužili.

Patrnó, že směr těmito slovy podotknutý ani klassické, ani romantické škole pouze nenáleží, a nahlédneme-li blíže v úlohu, jižto věk náš básníkům předkládá, přesvědčení nabudeme, že tento směr tentýž jest, který v nejstarší době Českého básnictví panoval. Záboj opěvuje děje, city, toužení současných pokolení, národ svůj těší, sílu jeho budí a mocným varytem svým k činnosti vyzývá – a hle! toť právě jest cíl národního básnění našeho; z čehož poznati lze, že se k původnímu, pravému zřídlu svému básnictví věku našeho opět navracuje.“⁷²⁹

Vocel se de facto v předmluvě pokusil zformulovat nové cíle české literatury, která by měla vycházet z literárních postupů a formálních vzorů domněle starobylých českých falz a staročeských literárních památek. Přesto respektoval obě literární poetiky, klasicistní i romantickou, jimž přiznával důležitou úlohu ve formování české literární tradice. Připisoval českým spisovatelům úlohu národních věstců, kteří měli

---

⁷²⁷Vocel, J. E.: *Předmluva*. In: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. VII. (zdroj: Česká elektronická knihovna)

⁷²⁸Tamtéž, s. IX–X.

⁷²⁹Tamtéž, s. XI.

nahlízet do národní minulosti, odhalovat její národní kulturní počátky a tlumočit city národa. Z hlediska metrického vzorce inklinoval *Labyrint slávy* k zachování pětistopých a čtyřstopých trochejů, jako tomu bylo v předchozím cyklu.⁷³⁰

Odkazem na faustovské téma,⁷³¹ které se tu nabízelo k literární komparaci, směřoval text *Labyrintu slávy* ke konfrontaci s německou variantou romantismu. Už okolnost, že Vocel pocíťoval nutnost se vůči své předloze Goethova *Fausta* explicitně vymezit, mohlo vyvolávat v modelových čtenářích provokativní otázky, které text sliboval zodpovědět.

Opět se zde tematizovala husitská látka, která časově navazovala na fabuli *Meče a kalicha*. Na počáteční zmínku o prohrané husitské bitvě u Lipan (1434) tu však nahlížíme vzhledem k možným, výše uvedeným konotacím spíše jako na literární dramatizační prostředek, který sehrál strategickou vnitřnětextovou roli za účelem konfliktní výstavby syžetu. Husitská problematika zde figurovala pouze formálně jako vyprázdněný znak dovršující předpoklad pro implicitní zhodnocování poetických postupů a motivů literárního romantismu.

Na rozdíl od *Meče a kalichu*, kde stěžejní námět prezentovaly husitské postoje, *Labyrint slávy* husitský mýtus „subjektivizoval“. V intencích poetiky díla husitská role charakterizovala spíše motivický zdroj konfrontačního postoje uvnitř literárního protagonisty:

„Na ohromných Krkonošů báně / Černý mrak své čelo položil; / Mrtvé ticho – vysokánů skráně / Ejhle blesk ted' křížem pokropil. / Za to žhoucích blesků požehnání / Hlásá příroda svůj dík, / Vysílajíc hor a lesů ryk / Do oblohy v rázném zahřímání.

Ejhle tamto, hroznou nad propastí / V hávu zkrváceném mladík stojí; / Jeho obličej, to' obraz strastí, / Oko jiskří děsně, jakby k boji / Vyzývalo blesky. / Žalujte to nebi hromu třesky, / Zvolá, ‚ve tmách leží národ český, / Sláva věků též i s národem! / V Lipanské té seči vykrvácel / Sílu bujnou hrdý český lev, / Již se Oreb sesul, v rummy skácel, / Vrah rozkropil věrných bratří krev! / Já jen vojín bídný,

---

⁷³⁰Srov. Jirát, V: *K Vocelově metrice*. In: O smyslu formy. Studie o otázkách formy v díle českých básníků. Praha: V. Petr 1946, s. 79.

⁷³¹Kromě Goethova *Fausta* (vydaný uceleně po Goethova smrti r. 1832) byl obrozencům známý původní příběh o Faustovi. První faustovský volksbuch, vydaný v Německu koncem 16. století (*Historia von Doktor Johann Fausten, des weitbeschreiten Zauberers und Schwarzkünstler*, r. 1587), byl do češtiny přeložen Martinem Carchesiem r. 1611. *Fausta* na divadle dokládaly cedule z pol. 18. stol. a obrozenské hry (Stuna, Bezdiček, J. N Štěpánek, ad.). *Faustovská* legenda figurovala i v kramářské písni a v loutkovém divadle. Ještě na počátku století kolovalo v Praze mnoho pověstí o Faustovi, jichž se obrozenci ve svých ztvárněních dovolávali (např. Š. Hněvkovský). K tomu viz Hausenblas, O.; Janáčková, J.; Kusáková, L. (eds.): *Václav Rodomil Kramerius. Knížky lidového čtení*. Praha: Odeon 1988.

zkrvácený / Prchám do ciziny. Jakéž ceny / Budoucího žití mého chvíle / Do sebe již mají? Kde, kdež cíle / Naleznu – kde vlast, kde domov svůj? / Hroby otcův, víru věrných synů, / Památku těch velebených činů, / Vlasti má, kde milý hovor tvůj? “⁷³²

Krkonošská horská scenérie, která reprezentovala pomyslnou přírodní hranici dvou světů – české a cizí země – zrcadlila traumatické rozpoložení hrdiny dramatickou předzvěstí bouře. Tragické okolnosti husitské katastrofy podnítily hrdinovo zvažování vlastního osudu. Pro Jana Kutenského, věrného orebitu, symbolizovala prohraná bitva ortodoxní větve husitů úpadek českého národa a ukončení hrdinské tradice. Podobně jako Smil a ostatní husité v *Meči a kalichu* tudíž promýšlel útěk z vlasti, která pro něj v aktuální situaci představovala už jen zanikající emblém mrtvé slavné minulosti.

Niterně pocíťovaná absence životních hodnot – ztráta rodné vlasti, osobní (husitské) víry a přátel – reflektovaly kumulování motivů typických pro subjektivně vyhrocenou variantu romantismu, kterou doplňovala stylizace literárního hrdiny do pozice vyhnance:

„Vypuzen, do cizích krajů hnán, / Štván co dravá zvěř, bych hledal rov, / Hrob svůj v cizině – toť hrozný lov! – / Nikoli! – jsem' já svých činů pán – / Nevyštvou mne do cizinců země; / Zde, na půdě České noho stůj! – – / Aj jak mocně duch teď volá ve mně: / Kolem sebe hled', zde hrobův dosti, / V klínu matky pochovej své kosti!' / Hrom tu opět přírodou otrásá, / Za ním jinoch v šílenosti hlásá: / Trouba nebes provází mne k hrobu, / Blesk hle žehná poslední mou dobu: / S životem to slavné loučení; / Ke dnu, tam kam oko již nesahá, / Tam se kloním, tmavé do propasti, / Do útroby drahé matky, vlasti – / Přijmiž syna matko – matko drahá!“⁷³³

Modifikací intertextových aluzí odvolávajících se na Kollárovu *Slávy dceru* text implicitně přitakával zkonvencionalizovanému, metaforickému a emocionálně vystupňovanému oplakávání vlasti coby personifikované umírající matky.⁷³⁴ Parafráze Kollárova citátu „Zde na půdě České noho stůj!“ evokovala významový posun úryvku nejen vzhledem ke Kollárovu vzorovému pretextu, ale i vzhledem

---

⁷³²Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 1.

⁷³³Tamtéž, s. 2.

⁷³⁴„[...] *Jak muselo v tom by studené být národu srdce, / jenžby tu slz jak nad kostmi milenky nelil.*“ Viz Kollár, J.: *Slávy dceru: Báseň lyricko-epická v pěti zpěvích* (vyd. Jan Jakubec). Praha: J. Otto 1903, s. 22. Na funkci Kollárova motivu pláče nad kostmi mrtvé milenky upozornil D. Tureček například ve své studii *Biedermeier a současná literárněvědná bohemistika*. Česká literatura 51, č. 3, 2003, s. 289–301.

k původnímu literárnímu biblickému zdroji: citátu pátého verše třetí kapitoly Exodu.⁷³⁵ Skrze intertextové reference byla česká země povýšena na literární znakové sanctum. Sakralizace se tu omezovala pouze na území Čech, na rozdíl od Kollárova posvěcení celého slovanského jeviště, a navíc implikovala rozhodnutí literární postavy setrvat v rodné zemi.

Pokyn zůstat vnímal Jan jako Boží záměr, který mu byl sdělen prostřednictvím vnitřního hlasu („*Zde, na půdě České noho stůj! – – / Aj jak mocně duch ted' volá ve mně: / Kolem sebe hled', zde hrobův dosti, / V klínu matky pochovej své kosti!*“ / *Hrom tu opět přírodou otrásá, / Za ním jinoch v šílenosti hlásá:/ ,Trouba nebes provází mne k hrobu.*“). Hrdina vnímal sebevraždu jako symbolické splnutí s matkou-vlastí, potažmo paralelně coby následování příkladu svých mrtvých husitských druhů. Z etického hlediska křesťanství však byl sebevražedný akt nepřijatelný, takže z pozice textové strategie se nabízel zásah strany zla, v tomto případě d'áblova služebníka Duchamora.⁷³⁶

Faust uzavřel pakt s Mefistofelem z vlastní vůle, aby byl s to obsáhnout všelidské vědění,⁷³⁷ Jan měl faustovský charakter teprve získat:

„*Nuže, chcešli veselou hru hráti, / Podejž ruku – na let deset tobě / Zem se změní v krásy, lásky nebe!*“ / *Jinoch mlče hlavu k zemi kloní – / ,Nádherně tvůj život ozdobím – / Jinoch mlče tváře dlaní kryje – / ,Jene, ' svůdce hlasem děsným vyje, / ,Pomstím tebe nad nepřitelem, Tebe a tvůj národ oslavím!*“ / *,Pomstíš – oslavíš – tvým, tvým ted' jsem!*“⁷³⁸

Vůči plánu vzorové faustovské látky se tu tedy formovala skrytá estetická polemika. Jestliže postava Fausta souhlasila s paktem pekla, pak jen proto, aby jí bylo umožněno poznání, které bylo ve skutečnosti nad lidské duševní dimenze. Faustova motivace pramenila nadto z individuálních pohnutek, ne z vyšších etických záměrů. Jan stvrdil svou krví smlouvu za slib oslavy české vlasti. Odhodlání

---

⁷³⁵Tureček, D.: *Náboženství a náboženská v české romantické poezii*. In: Kasperski, E.; Krysowski, O. (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*. Warszawa : Wydział Polonistyki 2008, s. 366.

⁷³⁶Původně se měl nazývat Bludaspora. Viz otištění úryvku básně v muzejním časopise: Vocel, J. E.: *Zlomek z romantické básně: Labyrint Slávy*. Časopis Českého Museum. Roč. 19. Praha: České museum 1845, s. 271 a nn.

⁷³⁷„*Faust [...], Vírům se zasvětit, rozkoši lítostné, / léčícím strastem, zášti milostné. / Ted', vyhojen už z pudu po poznání, / kdejakým ranám otevřen chci býti, / a lidstvu veškeru co dáno v užívání, / nechť jediné mé srdce cítí; / chci duchem k vrchole i dnu se nésti, / chci vychutnat lidstva žal i štěstí, / bych lidským vědomím do všelidskosti vlil se / a nakonec, jak lidstvo, roztrástil se.*“ Goethe, J. W.: *Faust* (Překlad Otakar Fischer). Praha: SNKLHU 1957, s. 140.

⁷³⁸Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 5.

k sebevraždě vyplývalo sice ze subjektivního přisvojení si národního traumatu, k vypointování jeho činu však nakonec nedošlo. Prostřednictvím postavy Duchamora byl sice literární hrdina podroben životní zkoušce, ale paralelně v rámci implicitních textových mechanismů získával z etického hlediska možnost nápravy.

V plánu poetických postupů se tu střetávaly a transformovaly motivy subjektivně vypjaté podoby romantismu (znásobený motiv vydědění ze společnosti a vlasti, motiv sebevraždy, rozkolísanost nitra subjektu, subjektivně prožívané situace jako například v případě Máchových děl)⁷³⁹ a vlasteneckého romantismu (vyzdvihování národních zájmů nad osobní přání apod, srov. např. Kollárovu *Slávy dceru*), které postupně ústily ve vlastní specifickou podobu romantické poetiky, jak ostatně dokazovalo Vocelovo přiřazení *Labyrintu slávy* k žánru „romantické básně“.

Atribut romantického osamění se postupně prohluboval postupným znejistňováním hrdinových životních hodnot a měřítek. V první řadě Jan odhalil prostřednictvím Duchamora svůj skutečný katolický původ. Původní obhájce husitské fanatické věrouky se proto dostával do konfrontace s přidělenou sociální rolí v kališnickém kolektivu. Husitská látka se tu dostávala do podobné negativní sémantické funkce, jako tomu bylo v *Meči a kalichu*.⁷⁴⁰ Husitské postavy byly sice viděny jako čeští vlastenci, ale jejich dobrá předsevzetí přebíjela fanatičnost vedoucí často ke krvavé mstě. Janova soka ve víře představoval pars pro toto mnich Martin:

„*Odvracuji líce / Od tebe a od krvavých sborů, / Jenž se zuřivostí chvástajíce, / Ohavou jste všech pozemských tvorů! / Ó můj otče, matko moje drahá – / Let mých dětských dobo blahá, / Rode můj, mých slavných předků jméno. / Ty jsi pod kladivem hrůzy kleslo, / Na věky mé blaho rozraženo – / Hrůza neskončená moje heslo!*”⁷⁴¹

V opozici k fanatickým hodnotám husitství a víře kalicha (prezentované spíše navenek efektními parafrázemi citátů z Bible) figurovaly rodinné svazky a příslušnost Janova šlechtického rodu ke katolickému náboženství. Jedna literární kvalita však vytěsnila druhou. Janovi bylo umožněno nahlédnout do dětství,

---

⁷³⁹Pojetí vlasteneckého romantismu proti subjektivnímu romantismu viz Tureček, D.: *Subjekt a řád v české literatuře 1815–1850*. Slavica Wratislaviensia CXXII. Wrocław: 2003, s. 71–77.

⁷⁴⁰Viz k tomu má dílčí studie zaměřená na funkci křesťanských motivů v *Labyrintu slávy*. Homolová, I.: *Princip víry ve Vocelově Labyrintu slávy*. In: Kasperski, E.; Kryszowski, O. (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*. Warszawa : Wydział Polonistyki 2008, s. 377–388.

⁷⁴¹Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 36.

ztraceného ráje nevinnosti,⁷⁴² aby ho opakovaně ztratil, a v důsledku zjištění pravdy byl odloučen od svých dosavadních husitských přátel a zbaven původní víry.

Bolestně pociťovaná absence esenciálních hodnot se promítala do textu v podobném sledu, jak k tomu docházelo například u postavy Viléma v Máchově *Máji* (1836). Literární protagonista procházel podobnou krizí identity, protože byl nenávratně izolován od kruhu domnělých přátel, rodiny, a nakonec vlivem kletby i ze společnosti obecně. S *Májem* se Vocel ztotožňoval a konfrontoval zároveň i v plánu stylistickém – přehodnocováním podobných motivických klastrů, na nichž vystavoval literární obraz dětství (např. „vzdálený to žití mého máj“ apod.).

V neposlední řadě se Jan s Vilémem srovnával v otázce vztahu k Bohu, jakožto k přítomnému nadosobnímu řádu. Ve Vilémových existenciálních kontemplacích zaznívalo bilancování existence nadpozemského bytí formulované především v jeho tezích o posmrtném životě, které mohlo být interpretováno coby upírání lidskému jedinci možnosti zmrtvýchvstání v souladu s křesťanskou věroukou.⁷⁴³

„Tam všecho jedno, žádný díl – / Vše bez konce – tam není chvíl – / Nemine noc, nevstane den, / Tam času neubývá. – / Tam žádný – žádný – žádný cíl – / Bez konce dál – bez konce jen / Se na mne věčnost dívá. / Tam prázdno pouhé – nade mnou / A kolem mne i pode mnou / Pouhé tam prázdno zívá. – / Bez konce ticho – žádný hlas – / Bez konce místo – noc – i čas – – – / To smrtelný je mysle sen, / Toť co se ‚nic‘ nazývá.“⁷⁴⁴

Na příkladu Jana bylo patrné překročení mezí, do nichž byl vykázán v rámci zákonitostí křesťanského mravního zákona. Literární hrdina porušil z vlastní vůle rovnováhu lidského a nadlidského světa, takže jeho projev „nevíry“ byl vnímán v podtextu jako prokletí, ne tedy coby osobní přání, s nímž by se identifikoval:

---

⁷⁴²Biblický topos ráje tu byl desakralizován a podléhal individuálnímu prožitku. Byl totiž vztahován v podobě metafory na období dětství symbolizující ztracené jistoty: „*Jako ptáče, byvši vichrů mocí / S hnízda tichounkého unešeno, / Potáci se tmavou, pustou nocí. / Kde můj původ, jaké otcův jméno / Kdož mi povi? a předc v dalekých, / Tmavých mlhách uplynulých let / Šeří se mých dětských slastí svět – / vzdálený to žití mého máj, / Jako ztracených milostí ráj! / Krásná zahrada a šumné lesy, / V nich pak dítek laškujících plesy, / Pahorky a milá lužina, / Na ni pestrých barev kvítí* –“ In: Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 21.

⁷⁴³Pomíjivost lidského života jako zpráchnivění lidského těla, spíše však ve smyslu konečnosti lidských hmotných majetků, naznačila drobná tragikomická událost posunutí času Duchamorem v době plesové scény. Srov. Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 92–96.

⁷⁴⁴Mácha, K. H.: *Máj*. In: Dílo Karla Hynka Máchy. Sv. I. Básně – Dramatické zlomky. Praha: F. Borový 1948, s. 28.

„Ludmila. *„Zbožné ženy slova poslední / V paměti mé takto stále zní: / V duchu žehnám nyní syna svého, / Děsným osudem mi ztraceného; / Požehnání mateřské zde skládám – / Vše své hoře, bolesti a strasti / V této života posvátné době / Obětuji, věčný Pane, tobě, / O blahost jen syna svého žádám!“*

Jan. *„Běda! prosila jsi o blahosti / Syna ztraceného na věčnosti, / Matko – matko má!“*

Ludmila. *„Matka jeho? / Jinoch tento – syn to Jitky – Jan!“*

Jan. *„Přísný trest to provinění mého / Uvaluje na duši mou Pán! / Běda, běda – matko, tvého syna / Přivedla jen k hrobu tvému – vina!“*

Ludmila. *„Nešťastníče!““⁷⁴⁵*

Osud literárního hrdiny však nebyl vygradován do osobní tragédie. Protipól zla byl ve významovém kontextu kompenzován ženskou postavou Ludmily, která tu figurovala v pozici obětavé hrdinky. Její funkci v konstelačním uskupení hrdinů determinoval odkaz Janovy matky, která prostředkovala skrze Ludmilu svou prosbu o ochranu syna. Ženský podvojný element stvrzoval v jednotu mateřský a milenecký cit a vyvažoval Janovo provinění vůči autoritativně chápanému božskému řádu.⁷⁴⁶ Ludmilina přímluva dokonce inspirovala hrdinu k hledání pravých hodnot:

„*Druhé léto, co uplynul den, / Kdežto vášní zaslepen, / Divokou jsa puzen šíleností / Vrhnu se tmavé do věčnosti! / Stalo se – již bývalosti dnové / V duchu kmitají se jako snové; / Myšlenky a činy – hvězdy padlé, / Dnové moji – popel, listy svadlé, / Ježto do povětří víchř metá – / Veta po všem, v co jsem doufal, veta! / Ted' chci silou draze vykoupenu/ Základ cizí bláhy položiti, / Rukou, nechť i z kletby podrcenou, / Na ten základ památku svou vrýti; / Zdvihnout chci, co Atlas velikán, / Nadpozemskou mohútností / Národ Čechů z rmutné ocháblosti / Na výsluní štěstí pevný stan.“⁷⁴⁷*

Jestliže v Máchově *Křivokladu* prezentovala Miláda s katem rovněž typologicky obdobný vztah založený na pomoci a následné oběti éterické ženské

---

⁷⁴⁵Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 88–89.

⁷⁴⁶„*Ejhle, vidím nebe otevřené! / Tamto svatém na nebesku / Osloněná září zlatých blesků / Jitka stojí – slze tam prolívá, / Prosíc, abych syna hájila, / Z tenat zkázy abych vedla jeho, / Jemuž mateřské své požehnání / V poslední hodince žití svého / Na mou hlavu vroucně vložila! – / Ach, já slabá děva osiřelá! / Pro něj toliko má prosba vřelá, / Modlitba a slza k nebi plane – / A však doufej! – v onom dávném čase / Milost nejsvětější zjevila se / Nad pokornou pannou chudobnou – / Nuže, osvět, Pane, duši mou! / Nechť se svatá tvoje vůle stane; / Dal jsi lásku – dejž mi sílu, Pane!“* Tamtéž, s. 91–92.

⁷⁴⁷Tamtéž, s. 111–112.

bytosti,⁷⁴⁸ snaha Milády však morálnímu úpadku kata nezamezila, textová strategie příběhu *Labyrintu* slávy napomáhala implicitně opačnému vyústění zápletky. Ludmila sice byla zavražděna (v přestrojení za Jana), ale její odkaz přetrvával v duchovní rovině věšteckých snů Janovi zjevovaných. Poselství slibující nápravu provinění zůstalo zastřešeno vyšší mravní intencí, která coby nástroj osudu vedla Jana k šťastnému rozuzlení.

V kontrastu k exponovaným hospodským scénám, filozofickým disputacím a materiálnímu zázemí, které měly literárního hrdinu přimět k preferenci individuálních tužeb, usiloval Jan o obnovení slávy českého národa, jinými slovy řečeno, toužil se obětovat pro národní cíle, v nichž by našel naplnění svého života.

Jestliže v předchozích básnických skladbách dominovalo vyvolání dávných obrazů především z české minulosti (vyjma cyklu *Dagmar*, některých básní z *Přemysla Otakara Velkého*, v *Meči a kalichu* pak rozšíření na slovenský prostor), zde se v rámci Janovy pouti časoprostorem otevíralo – jako v případě Kollárovy *Slávy dcery* – slovanské hrdinské nebe. Dábel odhaloval Kutenskému osudy českého národa – posléze zahrnovaného do slovanského kulturního prostoru – v důležitých dějinných meznících (zánik polabských Slovanů, bitva Srbů na Kosově poli, bitva Moravanů proti Maďarům...). Slovanské prostředí bylo geograficky vymezeno pomocí symbolicky důležitých míst (řeky⁷⁴⁹, moře, hrady, exotická prostředí, svatá pohanská obětiště), která reflektovala významné historické události, ať už ověřené prameny, okomentované pak autorskými vysvětlivkami s odkazem na archivní prameny (např. bitevní události), či dotvořené obrozenou, resp. romantickou ideologií (kupř. Indie coby prostor domnělého původu Slovanů⁷⁵⁰).

Vzkříšené literární obrazy nepředstavovaly pouze skutky idealizovaných předků slovanské „Valhaly“ (jak pohanského, tak křesťanského přesvědčení), ale

---

⁷⁴⁸Naproti tomu byl literární obraz Faustovy Markétky podán dramatictější. Srov. postřeh Šmídkův: Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V, díl. I. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 370–371.

⁷⁴⁹V případě ohraničení literárního prostoru řekami se Vocel stýkal s literární výstavbou syžetu Kollárovy *Slávy dcery*.

⁷⁵⁰Tato idea úzce korepondovala s romantickým zájmem o indickou kulturu a její studium v rámci srovnávací jazykovědy (F. Schlegel, u nás teoretické stati Antonína Jungmanna o sanskrutu nebo Hindech, básně J. Jungmanna a dalších kolem časopisu Krok – srov. Macura, V.: *Znamení zrodu*. České obrození jako kulturní typ. Praha: Československý spisovatel 1983, s. 43 a nn.). Indie byla považována romantiky za kolébku národů, a tudíž starobylou kulturu, z níž podle obrozenců čerpaly vzor mimojiné i slovanské národy.

zároveň se uvnitř textu formálně (evokací konstrukčních postupů žánru písně,⁷⁵¹ eposu⁷⁵² nebo ruských bylin⁷⁵³) i pomocí tvárných literárních prostředků (výběrem látky, motivických celků, druhu zápletky, „dvojdmostí slovanské krajiny“⁷⁵⁴) odhaloval implicitně výběr intertextových aluzí ze staroslovanského hrdinského básnictví:

*„Před pěti sty lety.
Z modré vlny vystupuje skála,
Skálu líbá labuřová pěna,
Na skále, co bílá holubice,
Sedí krásná, zlatovlasá žena.
Zdali Rusalka to lepotvárná,
Jenž se v záři Svatovita sloní?
Zdali Živa vlnám žehnající
Do hladiny blahé líce kloní,
Aneb Lada, bohyně milosti,
Kolébá tam Lela, lásky bůžka?
Rusalka to není, ani Lada,
Jest to reka Ohnislava družka;
Krásná Luběna to s nemluvnátkem
Na zeleném mechu skály sedí,
Kropíc slzou líce nemluvnátka,
Do Jizery jasné rmutě hledí.

Ajta, z tmavé dубravy teď kráčí
Statný vojín, známé nám již tváře,*

---

⁷⁵¹Např. zpěv srbského pěvce viz Vocel, J. E.: *Druhé oddělení. Sála*. In: Labyrint slávy. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 158–160.

⁷⁵²Např. bitva Dánů proti pobaltským Slovanům v čele s Niklotem viz Vocel, J. E.: *Druhé oddělení. Baltické moře*. In: Labyrint slávy. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 140–148.

⁷⁵³Např. *Moskva* viz tamtéž, s. 177–181.

⁷⁵⁴Z. Hrbata upozornil na Sabinovu zmínku v *Úvodu povahopisném* o „dvojdmosti romantické krajinomalby“: „Člověk je v takovém ‚obrazu‘ buď v souladu s přírodou, byť by byl jen stafáží, anebo kontrastem svého bytí v něm či vůči němu zdůrazňuje ‚myšlenku umělcovu‘“. Viz Hrbata, Z.: *Možnosti přírody*. In: *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Jinočany: H&H 1999, s. 10. Viz k tomu Vocelovo srovnání o údajném praslovanském zobrazování vztahu literárního subjektu a přírodního dění. Kapitola 2.2.2.3. *Píseň o Nibelunzích a RKZ*.

*Túl na pleci, v pěsti mlat železný,
Zlaté oplecí kol lučí záře.
K ženě stoupiv, okem vroucné lásky
Hledí na milenou holubici,
Jenž ted' děcko k prsům bolně tiskne,
Tváře růžičky mu libající.*⁷⁵⁵

Pokud ponecháme v ukázce pro ilustraci i grafickou podobu strof, všimneme si, že strofický rozměr formálně odpovídal staroslovanskému básnictví a korespondoval se starou národní poezií také výběrem slovní zásoby („túl“, „plece“, „mlat“), syntaxí nebo užitím expresivních výrazů („ajta“). V rovině poetiky evokoval citát v pořadí motivů (exponování úvodního literárního výjevu do obrazu na skále – dialog mezi hrdiny – dějová akce), kladením řečnických otázek či výběrem hrdinů text RK. Na slovanskou zvykovou tradici odkazoval kupříkladu mytologický panteon božstev.

Cesta slovanským časoprostorem zašlé slávy nepřipomínala pouze zobecnělou dějinnou ideu příčiny slovanského vítězství a pádu prezentovanou na modelu bojů slovanských hrdinů proti germánskému, resp. cizímu nepříteli, ale paralelně zastupovala kulturně-literární sondu do života slovanských obyčejů, tradic a literárního písemnictví.

Osudy Slovanstva byly Duchamorem konstruovány v duchu Palackého teorie, která se prolínala do jeho *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, jako neustálé konflikty slovanského a germánského světa, potažmo cizího živlu.⁷⁵⁶ Prostřednictvím stereotypně opakovaných literárních scén líčících dějinný konflikt dvou etnik měl být Jan odvrácen od svého úmyslu obrany slovanské víry, svobody a demokratičnosti, byť uvnitř sémantického textového pole prosazovaných jako autochtonní slovanské kvality.

Z hlediska zacyklení axiologie bylo nakonec dosaženo vyššího poslání hrdiny, takže překročení „hybris“ bylo z pozice božského mravního řádu ospravedlněno. Na podkladě zázraku zjevených liter (uvedeného modifikovaným

---

⁷⁵⁵Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 113.

⁷⁵⁶V roli nepřítele bylo líčeno tradiční topoi Germána, ale i Maďara nebo Turka jakožto historického soka českého, resp. slovanského lidu, jak demonstrovalo ostatně mnoho literárních soudobých vlasteneckých textů analogicky podle vzoru RKZ i kronikářských příběhů. Srov. kapitulu *Dědičný nepřítel* viz Rak, J.: *Bývali Čechové –: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H&H 1994.

citátem z knihy Genesis (kap. 1,3⁷⁵⁷ ve snovém obraze) vynalezl Jan v německé Mohuči knihtisk,⁷⁵⁸ pomocí něhož se mohla šířit slovanská vzdělanost, která byla navíc uchovávaná v knihách pro budoucí slovanská pokolení:

„A tu anjelovi nebeskému / Z kalicha se hvězdy jasné lily, / Jenžto u věnec se
vplítajíce, / V skvělé písmeny se proměnily, / Slova tato skládajíce: / ,Řekl Bůh: Bud'
světlo – bylo světlo!‘ / A teď čteny zas se rozletěly, / Jiné, jako jiskry padajíce, /
K nim se linou, a již jasně květlo / Nové písmo v sněhobilé bláně: / ,Světlo nad
národem – vůle Páně!‘ / Litery pak z rozohnělé lávy / Tajná moc již takto rozstavila:
/ ,Světlo vede z Labyrintu slávy!‘ / Opět jinak znějí čteny rudé: / ,Světlo, ne meč
slávu vydobude!‘ / Jasněj slova svítí, zhůru planou, / Hlasy anjelské pak líbě vanou /
Kolem spícího teď s nebes báně: / ,Řekl Bůh: Bud' světlo – bylo světlo – / Světlo nad
národem vůle Páně!‘ / A teď sbor anjelský jemně zpívá: / ,Světlo vede z labyrintu
slávy, / Světlo, ne meč slávu vydobývá!‘⁷⁵⁹

Prolínání křesťanské motiviky a biblických intertextových aluzí v poetickém plánu *Labyrintu slávy* napomáhalo k sémantickému rozuzlení poselství díla vzhledem k aktuálnímu obrozenskému kontextu. Z hlediska implicitního střetu s poetikou subjektivního romantismu došlo k obratu hrdiny prostřednictvím jeho opětovného návratu k víře. V duchu křesťanské věrouky navázal Jan znovu kontakt s Bohem a prosil vyšší instanci za odpuštění. V souvislosti s rolí napraveného hříšníka se k němu vázaly další konotace zdůrazňující mesiášské atributy, jak v roli obětování se za národ, tak kupříkladu v exponované scéně na hoře, kde se setkal znovu s ďáblem, aby obstál před jeho dalším pokoušením.⁷⁶⁰

Idea slovanské kulturní jednoty a upřednostnění národních, popř. slovanských hodnot v propagování knižní osvěty byly podepřeny identifikací s božským záměrem (božský zázrak zjevení písmen), takže v textu spínaly pozitivně vnímané křesťanské kvality (víra, láska, naděje) s národem a jeho příkladnými hrdiny. Národní, popřípadě

---

⁷⁵⁷Srov. *Bible*. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Ekumenická rada církví v ČSR 1984, s. 17.

⁷⁵⁸Josef Jungmann oživil legendu o původu Johanna Gutenberga dotvořenou jezuitou Janem Kořínkem ve *Starých pamětech kutnohorských* (1675), který považoval za Gutenbergovo rodiště právě Kutnou Horu. Navíc jej Kořínek ztotožnil s osobou Jana Fausta. Odtud lákavý námět pro Vocelovu knihu, jak sám Vocel zmínil v poznámkách k *Labyrintu slávy*. Viz také Kořínek, J.: *Staré paměti kutnohorské* (ed. J. Kolár). Praha: Lidové noviny 2000, s. 11–14. Jungmannova teorie byla vyvrácena M. A. Voigtem a J. Dobrovským v 70. letech 18. stol. Srov. Palas, K.: *Dobrovského Geschichte a Jungmannova Historie*. In: Sborník k 150. výročí úmrtí Josefa Dobrovského. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1980, s. 52.

⁷⁵⁹Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846, s. 241.

⁷⁶⁰Srov. *Evangelium sv. Matouše*, kap. 4, 8–11. In: *Bible*. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Ekumenická rada církví v ČSR 1984, s. 782.

slovanský jazyk získal metaforickým přirovnáním k jazyku Písma posvátný, a tudíž jedinečný charakter:

„Mluví: ‚Padesáte vytištění / Jeví se tu posvátného čtení, / Jenžto myšlénce té původ dalo, / Ohniskem se nových světél stalo! / K bratřím Slovanským chci nésti zprávy / O tom světle, jenž se v písmě skrývá, / By je vedlo z Labyrintu slávy: / Světlo, ne meč slávu vydobývá! / Bloudilť jsem já poli na krvavém, / Po bludišti světských vášní tmavém, / Hledaje velebné slávy chrám – / Ejhle, chrám ted’ světla otvírám!“⁷⁶¹

Přeneseně se sakralizovaná kultura jazyka vztahovala na národní, resp. slovanskou literaturu a národ, kterému byla připisována úloha vyvoleného lidu.

Vnitřnětextově se zároveň *Labyrint slávy* vyrovnával také s klíčovým motivem pomsty jako narativním prostředkem dramaturgie, který už byl přehodnocován v předchozích dvou cyklech. Ústřední motiv msty, který nesl hlavní zápletku PN a byl Vocelem později v modelové literární diskuzi nad RK v rámci podprahové sémantiky negován, byl substituován atributem smíření a odpuštění. V rovině dílčí symboliky atributu „meče“ se proměňoval „meč boje“ na „meč světla“. V sekundárním plánu byl totiž preferován literární hrdina, který dokazoval své vlastenectví myšlenkou, ne násilným bojem. Vocelem už zde neupřednostňoval osobnost aktivního bojovníka, ale spíše vlastence-intelektuála, který se věnoval českému národu spíše na poli ideálů.

Náboženský řád tu fungoval v podobné významové funkci jako později v Erbenově *Kytici* – jako vyšší zastřešující princip národních mravů, který trestal z pozice absolutního etického korektivu literární jedince, kteří toužili dosáhnout nad rámec lidských možností, nebo jiným způsobem vybočovali z kolektivních zvyklostí.

Závěrečný apel barda, který se explicitně proměnil v hlavní motto a rozšiřoval svou působnost z rámce příběhu vně, k širšímu spektru obrozenského čtenářstva, nepřímo signalizoval myšlenkově poselství, které mělo ambice pojmenovat řešení aktuální obrozenské situace:

„Tážete se, zda-li na tom světě / Lásky vykoupenec procitnul, / Aneb smrti anjel, tiše letě, / Srdce Jana k sobě přivinul? / Kdož to poví! Báseň vypravuje / Jenom lehce prchající sen, / Noc pak mizí – nastává již den, / V moře světla sen se potopuje. / Potopil se a jen zpomínání / Na obrazy zhaslé zůstává; / Nyní po zkončeném

---

⁷⁶¹Tamtéž, s. 242.

*klokotání / Struna ohlas písňe vydává, / Chvějící-se šepce tiše, jemně: / Ejhle odlesk dějů České země! / Nastane vám bojování nové, / Nových nepřátel se zdvihá roj, / Svaté myšlenky však hrdinové / S hmotem bujným počnou krutý boj; / A však bitvy krvavé a seče / Neotevrou blaženosti chrám: / Vězte, že jen světla bleskné meče / Vydobudou věčnou slávu vám!*⁷⁶²

Dovětek vypravěče-zpěváka dodával příběhu o Janovi ukotvením do snového výjevu relativizující účinek, aby demonstroval, že se jednalo o jedno z mnoha alegorických podobenství národního osudu. Východisko se nabízelo v kulturní slovanské osvětě, která mohla zlepšit společenskou situaci české vlasti v 19. století spíše než zbytečné války. V postavě Jana se tak odkrývala sekundárně nadindividuální dimenze: jako literární subjekt symbolizoval v přeneseném slova smyslu národní kolektiv.

Prostřednictvím Jana, který v metaforické rovině reflektoval bloudění slovanského národa hledajícího návod na obnovení slovanské slávy, se dešifrovala v textu odpověď pro modelové vlastenecké publikum:

*„Wer ist dieser Jan? Wir Alle – Slawen soweit die slawischen Linden zittern, und an den lebendigen Gemälden einer bewegten Vergangenheit sollen wir die Schule kennen lernen, welche uns für unsere Zukunft bereitet!*⁷⁶³

Z této perspektivy odhalovalo Vocelovo pojmenování tohoto díla *Labyrint slávy* slovní hříčku, která mohla evokovat filozofický podtext. Labyrint nepředstavoval pouze prostředí vzkříšené hrdinské slávy, ale současně implicitně předjímal literární zobrazení slavných dějin slovanského národa (jako *Labyrint Slávy*).

---

⁷⁶²Tamtéž, s. 249–250.

⁷⁶³Sabina, K. (rec.): *Labyrint slávy*. Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 10, Nr. 61, Samstag den 23. Mai 1846. Prag: R. Glaser 1846, s. 243.

Závěr

Proces nibelunské mytizace, resp. vkořenění *Písně o Nibelunzích* do německé kultury 19. století v pozici národního eposu (mýtu), probíhal v několika metodologických fázích: od podložení torza archivářskými důkazy (zajištění faktické existence) až po formování PN v roli svébytného díla doceněného německými romantiky, které zastupovalo důkaz nejstaršího germánského národního dědictví a současně platilo jako žánrový a látkový (z pozice poetiky) literární zdroj pro německé romantické básnictví srovnávaný kvalitativně i způsobem geneze s homérickými eposy. PN byla v porovnání nakonec prezentována coby hodnotově vyšší stupeň naproti antickému vzoru.

Už s ohledem na svůj domnělý původ a způsob zbásnění (pra-text či sjednocení různých variací fabule do jednoho textu) symbolizovala „prvotní“ PN pro německé romantiky mytický typ textu. Podle úsudků německých badatelů vznikla z neznámé pověsti v ústní lidové tradici, která byla později několikrát sepsána, a tudíž se dochovala v mnoha rukopisných variantách a zlomcích.

Jako mytický zlomek, část z rozsáhlého epického cyklu – a zároveň vzkříšený model mýtu národa a jeho dějin sám v sobě – byla PN v německé romantické kultuře přijata zprvu jen nevelkou skupinou vzdělanců. Postupně **programově** rozšířila svou působnost mezi širší vrstvy čtenářstva. V literárně-historické reflexi PN tehdy sehrály nesporně důležitou úlohu, jak je patrné z I. kapitoly, právě předmluvy vydavatelů, které utvářely a formovaly představu fiktivního čtenáře, jenž měl být ideálně ztotožněn s reálným publikem. Prology k jednotlivým edicím vlastně sugerovaly klíč, jakým způsobem dílo číst a jak jej vnímat.

Nejenže tedy PN figurovala jako mytické literární dílo samotným způsobem vzniku, recepce „dávnou památku“ **mytizovala** doplňováním o další náhledy na základě proměny dobového recepčního horizontu vydavatelů, okruhu čtenářů a změny funkce tohoto textu ve vztahu k dobové společenské situaci. PN se stávala se národním dokumentem dávné kulturní slávy německého národa, obrazem idealizovaných postav předků a zdrojem pro nový (romantický) básnický jazyk. Širší působnost si získala deklamováním na veřejných prostranstvích, přednáškami na univerzitách. Později byla látka PN součástí školské výuky. V době napoleonských válek posloužila PN jako ideální dokument o statečnosti a vlastenectví germánských předků, kteří se obětovali za své přesvědčení. Mýtus

o Nibelunzích proto získal širokou recepční základnu v německých zemích a přesouval se za hranice pouhého národního okruhu platnosti směrem ke skandinávskému kulturnímu prostoru a k soustátí rakouské monarchie.

Čeští obrozenští literáti dostávali první zprávy o ohlasu PN právě v kontextu napoleonských válek prostřednictvím vídeňského tisku, který modifikoval interpretaci německých romantiků a zahrnoval rakouské země také mezi dědice germánské hrdinské památky. Na stránkách rakouského tisku se uveřejňovaly ukázky z PN, doplňovaly se k ní různé historické a textologické vysvětlivky, informovalo se o nibelunských přednáškách bratří Schlegelů a dalších romantiků, a také o nových edicích PN (Zvláštní zásluha patřila časopisu bratří Schlegelů *Deutsches Museum* /1812–1813/).

V rakouské recepci se druhotně ale vyhraňoval především vlastenecký aspekt eposu v souvislosti s příkladným hrdinstvím nibelunských postav rakouského původu. Z pozice vládnoucí rakouské kultury se obraz PN prostřednictvím dominujícího aspektu vlastenectví a vyzdvižení aktivního typu hrdiny ve svém funkčním pojetí „přeuskupoval“, jak v nibelunských studiích, tak v konkrétních literárních textech, které jednotlivé motivy z PN absorbovaly a reinterpretovaly vlastním způsobem (básně C. Pichler nebo J. L. Knolla).

K formování povědomí o PN v české obrozené kultuře prvního desetiletí 19. století přispěli dále němečtí spisovatelé žijící v českých zemích. Nejvýraznější zásluhy patřily J. G. Meinertovi z katedry estetiky, který v PN shledával metodologický návod pro obdobné sbírání staročeských literárních památek, jež ale vnímal jako součást literárního dědictví soustátí rakouské monarchie. Upozorňoval tudíž na sbírání literárních pramenů v souladu s promonarchicky laděným patriotickým smýšlením a zároveň z důvodu potřeby vyrovnat se německému kulturnímu vzoru. Ohlas PN se tedy ve vztahu k české obrozené literatuře formoval v rovině nad-národní pozice promonarchického literárního nástroje vůči české subkultuře a jejímu literárnímu dědictví.

První vlna inspirace germánským hrdinským básnictvím v rovině obrozených textů proběhla v rámci vídeňských *Prvotin* (v letech 1813–1815, ještě před nálezem rukopisných falz). Na podkladě žánrového vzoru nordických a ossianských hrdinských zpěvů byly otiskovány novodobé historické válečné zpěvy, které měly ambice kompenzovat absenci národního hrdinského básnictví.

Od zlomového roku 1816 zaznamenáváme nárůst básnických skladeb čerpajících ze starých kronikářských českých pověstí. V obrozenských básních otištěných v německojazyčných rakouských a českých periodikách se vyhraňovaly literární postavy urozených rytířů, panovníků a pěvců, které svým vlasteneckým charakterem a ideálními ctnostmi typologicky evokovaly vzorový obraz nibelunských hrdinů.

Z hlediska praktického dopadu metodologického vzoru PN Hanka vydával *Starobylá skládanie* (vycházely v rozmezí 1817–1824), která zachovávala všechny textologické postupy podle vzoru vydávaných nových nibelunských edic. Předmluva k prvnímu vydání *Starobylých skládání* (r. 1817) se k ediční předloze dokonce explicitně přihlašovala. Teoretické apely německých, resp. rakouských spisovatelů na poli žurnalistických příspěvků našly paralelně doklad i v Hankově korespondenci. Dopisy V. Hanky s editory PN z konce 20. let po 40./50. léta 19. století (např. s Hagenem /1825–1828/, Büschingem /1825–1826/ a Zeunem (/1841/)) dokládaly, že mezi oběma stranami existovaly literární kontakty. V souvislosti s dohledáváním a vydáváním starých německých a českých literárních pramenů si obě strany navzájem udílely rady a vzájemně se podporovaly.

Okruh staročeských falz RKZ se utvářel mytizačním procesem, který prezentoval do jisté míry protichůdný pohyb vůči ohlasu PN. Třebaže se de facto obrany rukopisných falz vymezovaly mimojiné v hypotetickém implicitním vztahu k modelovému příkladu PN (některé okolnosti otázek autorství, žánrové formy „torza“, lidového mytického původu apod. vykazovaly identické znaky), na druhé straně disponovaly specifickými rysy.

RKZ byly mýtem už samotným způsobem vzniku a naopak se ve své argumentaci snažily zakořenit svůj ryze originální původ oproti PN, která byla podle názoru obrozenců údajně více ovlivněna cizími literárními proudy tzv. umělého, tj. romantického básnictví. Zatímco existence germánského eposu PN byla prokázána historickými prameny a teprve sekundárně mytizována, RKZ byly mystifikačním pramenem od momentu svého vzniku a naopak byly učiněny snahy torza materiálově podpořit, aby se dokázala jejich starobylá hodnota, která by vyžralost formující se české obrozenské kultury podepřela.

Nejzřetelněji určovaly antagonický ráz RKZ vůči modelu německojazyčného konkurenčního eposu PN estetické studie Vocelovy a Nebeského v českém muzejním časopise ze 40./50. let 19. století a souhrnné Vocelovy studie

ze 40. a 60. let 19. století. Pro estetické studie obhajující pravost RKZ prezentovala PN zřetelnou výzvu k demonstraci vyšší kvality českých literárních zlomků RKZ.

Recepce PN se tedy formovala nejen v ideové rovině jako doklad o existenci starobylého germánského eposu a „vnětextové“ pozici jako literární nástroj pro metodologické shromáždování a vydávání rakouských, popř. staročeských památek. Později ve srovnání s RKZ figuroval epos zřetelněji v roli literárního vzoru a současně konkurenční germánské literární památky, která se poměřovala s RKZ nejen v jazykové a kulturní oblasti, ale také poetickou výstavbou motivů, charakteru postav a druhem tvárných postupů.

V literárních statích analyzujících staré literární památky se rozehrávaly estetické debaty, které vycházely už z dřívějších ohlasů přijetí RKZ a podprahově mohly zahrnovat i dílčí obecné soudy studií F. Palackého. Na základě estetických soudů o ohlasu PN a RKZ obrozenské stati tříbily – na pozadí terminologie „prostonárodní“ a „umělé, tzn. romantické“ poezie – teoretický koncept literární varianty českého, resp. slovanského fikčního světa. Na pozadí herderovské a tacitovské charakteristiky obou národů se modeloval v opozici k nibelunskému fikčnímu světu ideální literární obraz slovanského dávnověku reflektovaný v rukopisných falzech, který odrážel protikladný typ poetiky.

Jestliže nibelunský svět evokoval obraz krutých germánských bojů, osobních vášní, pomsty a tragických osudů literárních hrdinů, slovanský fikční prostor se naopak vyznačoval představou kladného akčního hrdiny, horlivého křesťana a vlastence, který národní zájmy stavěl nad osobní motivace. Slovanská poetika se vyznačovala harmonickým souzněním přírody a literárního subjektu. Zápletka končila rozuzlením z návodu smířlivého vyrovnání motivických kontrastů.

V implicitní rovině se v recepci obou hrdinských fikčních světů formoval estetický předobraz ideální varianty českého romantického básnictví. Zatímco ve schlegelovské interpretaci se na rozboru fikčního světa PN konkretizovaly mimojiné některé rysy subjektivní podoby tragického romantického hrdiny, dramatizačního postupu události, kontrastní výstavby syžetu, reflexe v českém Muzejníku naproti tomu stavěly (na pozadí estetických teorií obrozenců) objektivní typ pobožného slovanského bojovníka-vlastence, který představoval mravní ideál a byl podřízen vyššímu božskému řádu. Znalost schlegelovských a jiných statí komparativního rázu ve vztahu k eddickým ságám byla upozadňována a orientovala se spíše k poměrování s ossianskými zpěvy.

Přesto se v rovině dvou národních modelů zaštiťovaných obrazy idealizovaného národního dávnověku, jak okruhu germánského básnictví prezentovaného ohlasem PN, tak na ploše rukopisných falz zastupujících utvářející se českou kulturu, objevovaly styčné prvky. Ať už ve strategických postupech vkořeňování literární památky do obrozujících se kultur obou národů 19. století (určování autorství, stáří, dohledávání původu díla...), tak v představě vyhraňování poetického zdroje pro náměty romantického básnictví nebo ve vymezování se proti kulturnímu i politickému rivalovi (francouzskému v případě ohlasu PN, německému z hlediska českých RKZ).

Obrozená literatura však paralelně odrážela ještě jeden způsob literárního setkávání obrozené literatury s ohlasem PN, a to ve sféře nápodoby nibelunské strofy. Právě německý muzejní časopis (1827–1829) a později časopis *Ost und West* (1837–1848) byly tribunou autorů většinou německého původu, kteří vnášeli do obrozeného básnictví nibelunskou sloku prostřednictvím látek ze staročeských mýtů a pověstí.

Klíčovým textem, který předznamenal celou řadu děl napodobitelů nibelunského strofického rozměru, byla Ebertova *Vlasta* (1827), jež byla právě Hankou přeložena do češtiny, ponechána v nibelunské sloce a otištěna v české verzi muzejního časopisu. Na základě zachování ideálního souladu „formy a obsahu“ pak nibelunská strofa platila nejen jako vzor epického baladického metrického schématu, ale sugerovala také tradici poetiky germánského eposu PN spolu s jeho reflexí monumentálního patosu a elegičnosti. V nových básnických dílech tak předznamenávala tragický námět i specifické vnitřnětextové postupy.

V přijetí potenciálního vzoru hrdinského básnictví germánského ohlasu PN však neměli zásluhu pouze německo-čeští spisovatelé, kteří tímto způsobem integrovali do obrozené kultury předlohu německé verze hrdinské romantické poetiky a byla jim tudíž nepřímou přisouzena zásluha v prostředkování literárního obrazu tragického romantického subjektu. Na zpřístupnění ohlasu PN do povědomí české kultury se podílel také český obrozený básník pohybující se na rozhraní kultur obou etnik – české i německé – Jan Erazim Vocel.

Vocelova básnická trilogie (*Přemyslovci* /1839/, *Meč a kalich* /1843/, *Labyrint slávy* /1846/) zastupovala ilustrativní textový model, v němž se dovršila problematika kontaktu ohlasu PN a tradice českého hrdinského básnictví. Ve formálním (ve vztahu k volbě žánru a strofického rozměru) a poetickém plánu se

tu reflektovaly prostupnost a střet obou modelů hrdinské poezie, které sekundárně naplňovaly profilování představy o české, popř. slovanské verzi romantického hrdinského básnictví v opozici k německé variantě romantické poetiky.

Kompoziční kronikářské postupy spojovaly mytickou látku s historickými událostmi do výpravného žánru připomínajícího výstavbou syžetu dávné národní eposy (situování barda do pozice periferního vypravěče; jednotící ideové linie rozdělené na epizody v podobě medailonů postav přemyslovské nebo lucemburské dynastie apod.). Rovněž konstrukce dějového rámce – vzkříšené období časoprostoru českého, event. slovanského hrdinského nebe, forma kleteb a věšteg navíc nesená nibelunským strofickým rozměrem, relativizace líčení umístěná do snové scény, alegorické světy vyšší instance – sugerovaly živý kontakt s dávným světem hrdinského dávnověku řízeného specifickými pravidly.

V plánu literárních postav se vyhraňovala představa českého, resp. slovanského typu hrdiny: od romantických gest rytířských ctností, které byly vlastní idealizovaným postavám vládnoucí dynastie po vzoru nibelunských hrdinů (zastřešeným nibelunským rozměrem epických básní), přes vymezování citlivého, vlastenecky-romantického českého hrdiny, který v rovině motivů a vnitřnětextové strategie přehodnocoval německou variantu hrdinského básnictví a typ tragického charakteru subjektu. V neposlední řadě zde na různých úrovních textu spatřujeme také kontakt i polemiku s máchovským typem poetiky.

Na podkladě intertextových aluzí z německé romantické literatury (i z hlediska nibelunské strofy) a tradice RKZ, popř. slovanského typu hrdinského básnictví se programově reflektovaly pozdější myšlenky Vocelových estetických studií. Ty v kontextu, zejména v plánu poetické výstavby syžetu, demonstrovaly souhrnně ideální podobu novočeské romantické básnické skladby, která se zakládala na staročeském, event. staroslovanském literárním dědictví.

Kontakt ohlasu PN s falzy staročeských hrdinských zpěvů se střetával v průsečíku národního a nadnárodního modelu. Na úrovni ohlasu PN se slovanským básnictvím se formovaly dva kulturní celky – germánský a slovanský. Koncepty národní a nadnárodní (univerzální) literární poetiky figurovaly v protichůdné symbióze nejen na metodologické úrovni. Z Vocelova příkladu bylo patrné, že pronikaly do samotného textu demonstrovaného navenek volbou žánru a strofickým rozměrem. Setkávaly se pak také v hlubší struktuře textu, prostřednictvím tvárných postupů, motivů, volby postav, časoprostoru apod.

Přes poměr jedince ke světu se na pozadí estetických diskuzí o podobě romantické české, resp. slovanské poetiky utvářel příklad slovanského typu hrdiny, který se polemicky vyhraňoval vůči tragickému typu literární postavy subjektivně-emocionální verze romantismu, ať německého nebo českého. Do jisté míry ve svých postavách Vocel předznamenával osudovost Erbenovského hrdiny, který byl podřízen vyššímu mravnímu korektivu a za každý přestupek byl z pozice absolutní moci trestán. Vocel však na rozdíl od Erbena volil v souladu s látkou hrdinského básnictví zejména postavy králů, princů, ne zástupce prostého lidu z elementárního kruhu rodiny. Biedermeierovské motivy v podobě hodnot rodiny, víry, harmonie u Vocela však ještě nebyly tak absolutizovány, jeho poetika kotvila ještě příliš v podloží vlasteneckého typu romantismu.

Na základě interpretačních závěrů bychom mohli Vocela řadit k představitelům slovanského typu vlasteneckého romantismu v macurovském pojetí⁷⁶⁴ už vzhledem k okolnostem jeho tvorby, kontaktu s moravskými a slovenskými vlastenci nebo myšlenkám česko-moravsko-slovenské jednoty vyplývajících z jeho korespondence se Šemberou. Také z hlediska poetického plánu výstavby fikčního světa – poetickou ideou slovanské křesťanské vzájemnosti jako zastřešujícím principem fikčního světa a nejvyšší hodnotou, s níž se jeho literární hrdinové poměřovali nebo prostřednictvím symbolické postavy slovanského pěvce-národního věštce, všudypřítomného ve zmíněné básnické trilogii, by se Vocel mohl shodovat s představiteli tohoto literárního „směřování“ poetiky. Originálním způsobem se ostatně Vocel také vyrovnával s ohlasy slovanských hrdinských zpěvů, které vnášel do poetiky svých básnických eposů pomocí intertextových aluzí a podřizoval je vlastním intencím textu při budování slovanské hrdinské „Valhaly“.

Na druhé straně byl u Vocela patrný složitější vývoj poetických postupů, do nichž implicitně zahrnoval také koncept poetiky německé verze romantismu: některé tvárné postupy a motivy. Stejně tak strofickou nápodobu (nibelunská sloka) a žánrový odkaz dávných eposů integroval do vlastního fikčního básnického světa, který se jinak explicitně přihlašoval k literárním vzorům staročeského a staroslovanského básnictví. Vocel také neinklinoval k literárnímu programu *Lady-*

---

⁷⁶⁴Macura, V.: *Romantismus*. In: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H 1995, s. 201–21

Nioly,⁷⁶⁵ přispěl naopak do *Perel českých* promonarchicky laděnou, stejnojmennou básní (*Perly české*).⁷⁶⁶

Můžeme tedy konstatovat, že Vocelovo dílo představuje uzlový bod, který figuroval na rozhraní dvou kultur (německojazyčné a české). Představovalo „fikční svět-průsečík“, v němž se skrze textovou strategii vyhraňovaly mnohostranně zvrstvené odpovědi na problematiku dobového literárního vkusu a ideální české, resp. slovanské podoby poetiky nových básnických textů.

Nelze tedy souhlasit s jednostranně orientovanými soudy literárních syntéz, které usilovaly o Vocelovo zařazení pouze na podkladě binárního principu národní – cizí. Současně se nám na případu Vocela nepřímo odhaluje složitější skutečnost při posuzování terminologické příslušnosti obrozenských textů výhradně k jednomu literárnímu směru popř. proudu.

---

⁷⁶⁵Janáčková, J.: *Slovanský romantismus–případ Němcová*. Estetika. Roč. 38, č. 2–4, 2002, s. 57–64; Janáčková, J.: *Slovanský romantismus a drobná balada v próze*. In: Božena Němcová. Příběhy – situace – obrazy. Praha: Academia 2007, s. 193–204.

⁷⁶⁶Vocel, J. E.: *Perly české*. In: *Perly české*. Vydány od Sboru Musea království Českého. Pro vědecké vzdělání řeči a literatury české. Společně s Ant. J. Vrtětko. Praha: 1855, s. 1–4.

Prameny a literatura

Časopisy

- Allgemeine deutsche Bibliothek. Bd. 49. Stück 1. Berlin/Stettin 1782.
Apollo. Prag/Leipzig 1793, 1794, 1797.
Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 1.–10. Wien 1810–1819.
Athenaeum. Listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Praha 1889.
Bohemia, ein Unterhaltungsblatt. Jg. 17. Prag 1844.
Bohemia, ein Unterhaltungsblatt. Jg. 19. Prag 1846.
Časopis Společnosti vlastenského Museum v Čechách. Roč. 1.–4. Praha 1827–1830.
Časopis Českého museum. Roč. 5.–27. Praha 1831–1853.
Časopis Musea království českého. Roč. 28. Praha 1854.
České besedy. Praha 1842.
Deutsche Blätter. Prag/Berlin 1814.
Deutsches Museum. Wien 1812–1813.
Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Brünn 1815–1818.
Hyllos. Dobrozněst. Praha 1819.
Hyllos. Národní časopis poučujícího a obveselujícího obsahu. Praha 1820.
Kaiserlich-königliche privilegirte Prager Zeitung. Prag 1814–1817.
Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky. Roč. 7. Praha 1840.
Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 10. Praha 1843.
Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 14. Praha 1847.
Libussa. Eine vaterländische Vierteljahrschrift 1802. Bd. 1. Prag 1804.
Libussa. Jahrbuch für 1845. Jg. 4. Prag 1845.
Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren. Prag 1786–1787.
Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg.1.–3. Prag 1827–1829.
Neue Litteratur. Prag 1771–1772.
Neues Jahrbuch der Berlinische Gesellschaft für Deutsche Sprache und Alterthumskunde. Berlin 1836.
Oesterreichischer Beobachter auf das Jahr 1811. Jg. 1.–3. Wien 1811–1813.
Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 1.–11. Prag 1837–1847.
Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Ročník V. Praha 1875.
Perly české. Vydány od Sboru Musea království Českého. Praha 1855.
Prager gelehrte Nachrichten. Prag 1771–1773.
Prager Neue Zeitung. Quartal 1–2. Prag 1793.
Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k c. k. Vídeňským novinám. Vídeň 1813–1814.
Literární přílohy k c. k. Vídeňským novinám pro národ český a slovenský. Vídeň 1815–1816.
Prvotiny pěkných umění neb Vídeňské učené noviny. Vídeň. 1817.
Světobzor. Obrazový týdeník pro zábavu a poučení, umění a písemnictví. Roč. XXII. Praha 1888.

Věstník bibliografický. Časopis pro literaturu, hudbu a umění. Ročník IV. Praha 1872.

Vlastimil. Přítel osvěty a zábavy. Díl II. Praha 1840.

Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 1.–4. Wien 1813–1816.

Wiener Gesselschafter zur Erheiterung für Gebildete, enthaltend Erzählungen, Märchen, Novellen, Lieder, Balladen, Curiosa aus dem Leben berühmter Künstler und im Anhang: Pachhueber's Leben und Meinungen in vertrauten Briefen an Zeitgenossen. Wien 1833.

Zvon. Týdeník beletristický a literární. Roč. 34. Praha 1934.

Primární literatura, studie, edice pramenů, korespondence

Amerling, K.: *Zprávy o duševném životě nynějších časů*. Časopis Českého museum. Roč. 11, sv. IV. Praha: České museum 1837, s. 418–425.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Ekumenická rada církví v ČSR 1984.

Bodmer, J. J. (ed.): *Chriemhilden Rache, und die Klage, zwei Heldengedichte aus dem schwabischen Zeitpunkte Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat*. Zyrich: Orell & Comp. 1757.

(Rec.): *Böhmische Literatur. Přemyslovci etc. Die Přemysliden, ein episches Gedicht, von Jan Erasmus Vocel. Verlegt bei Joh. Host. Pospischil Prag 1839*. Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 2, Nr. 97, Mittwoch, den 5. Dezember 1838. Prag: J. Spurný 1838, s. 397.

Büsching, J. G. (ed.): *Das Lied der Nibelungen*. Altenburg/Leipzig: F. A. Brockhaus 1815.

Canaval, M. F.: *Europa's Rettung, vor dem tartarischen Verwüstung; durch Jaroslav von Sternberg, vor Olmüß im Jahre 1241*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 129, Mittwoch, den 28. October 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 508–510.

Dambeck, J. M.: *Entdeckte altböhmisches Gedichte*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Dezember. Nr. 71. Brünn: J. G. Gastl 1818, s. 564–565.

Dobrovský, J.: *Einige Zusätze*. In: *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*. Prag: Gottlieb Haase 1818, s. 385–390.

Dobrovský, J.: *Slawin*. Bothschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker, oder Beiträge zur Kenntniß der Slawischen Literatur nach allen Mundarten. Heft 1. Prag: Herrlsche Buchhandlung 1806, s. 9–14.

Ebert, K. E.: *Bruchstücke aus dem epischen Gedichte: Vlasta. Eingang, Liebeszauber*. Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg. 1. Januar. Prag: Verlag böhmischen Museums 1827, s. 9–19.

- Ebert, K. E.: *Bruchstücke aus dem epischen Gedichte: Radka und Stiason*. Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg. 2, Bd. 1, Januar 1828. Prag: Verlag böhmischen Museums 1828, s. 103–112.
- Ettmüller, L.: *Die Lieder der Edda von den Nibelungen*. Zürich: Orell & Comp. 1837.
- Fišer, Z. (ed.): *Korespondence A. V. Šembery. Sv IV. Listy českým přátelům*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum 2004.
- G.: *Ueber der Nibelungen Liet*. An den Herrn Johann Joachim Eschenburg, Hofrath und Professor am Carolino zu Braunschweig. Hamburg: D. A. Harmfen 1795.
- Goethe, J. W.: *Faust* (překlad: Otokar Fischer). Praha: SNKLHU 1957.
- Gramberg, G. A. H.: *Etwas vom Nibelungen Liede*. Deutsches Museum. Bd. 2, Julius bis Dezember 1783. Leipzig: Weygandschen Buchhandlung 1783, s. 49–73.
- Grimm, J.: *Acht und vierzig neue Lieder aus den Nibelungen nach der Hohenemser Handschrift B nebst unterschiedlichen wichtigeren Lesarten*. Altdeutsche Wälder. Bd. 3. Frankfurt: B. Körner 1816, s. 1–12.
- Grimm, J.: *Deutsche Mythologie* (1835). Vorrede. In: *Kleinere Schriften VIII*. Berlin: G. Bertelsmann 1890, s. 3–30.
- Grimm, J.: *Deutsche Sagen*. Vorrede. In: *Kleinere Schriften VIII*. Berlin: G. Bertelsmann 1890, s. 10–25.
- Grimm, J.: *Gedanken über Mythos, Epos und Geschichte* (1813). In: *Kleinere Schriften I*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 74–85.
- Grimm, J.: *Gedanken wie sich die Sagen zur Poesie und Geschichte verhalten* (1808). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften I*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1864, s. 399–403.
- Grimm, J. (ed.): *Ueber das Geschichtliche im Nibelungenliede*. In: *Kleinere Schriften IV*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1868, s. 85–91.
- Grimm, J.: *Über das Nibelungen Liet* (1807). In: Grimm, J. (ed.): *Kleinere Schriften IV*. Berlin: Dümmers Verlagsbuchshandlung: Harrwitz & Gossmann 1868, s. 1–6.
- Grimm, J.: *Ueber die Nibelungen*. Altdeutsche Wälder. Bd. 2. Frankfurt: B. Körner 1815, s. 145–180.
- Grimm, J.: *Vor Übereinstimmung der alten Sagen* (1807). In: *Kleinere Schriften IV*. Berlin: F. Dümmers Verlagsbuchhandlung 1868, s. 9–12.
- Grimm, W.: *Bruchstücke aus zwei verlorenen Handschriften der Nibelungen*. Altdeutsche Wälder. Bd. 3. Frankfurt: B. Körner 1816 s. 241–252.
- Grimm, W.: *An Hagen den 13. November 1819*. In: Schoof, W. (ed.): *Unbekannte Briefe der Brüder Grimm*. Bonn: Athenäum-Verlag 1960, s. 41–48.
- Grimm, W.: *Nachträge zu den Zeugnissen über die deutsche Heldensage*. Altdeutsche Wälder. Bd. 1. Frankfurt: B. Körner 1816, s. 195–323.
- Grimm, W.: *Nachträge zu den Zeugnissen über die deutsche Heldensage*. Altdeutsche Wälder. Bd. 2. Frankfurt: B. Körner 1816, s. 252–277.
- Grimm, J. a W. (eds.): *Vorrede*. In: *Altdeutsche Wälder*. Bd. 1. Kassel: Thurneissen 1813, s. 1–6.
- Grosse, S. (ed.): *Das Nibelungenlied. Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2002.

Hagen, F. H.: *Aufklärung über den Müllerschen Text des Nibelungen Liedes und die neulich wieder aufgefundenene Hohen Emser Handschrift desselben*. In: Hagen, F. H. a kol. (eds): *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst*. Bd. 1, Theil 1. Breslau: J. F. Korn 1812, s. 1–14.

Hagen, F. H.: *Die Blomsturvalla Saga*. In: Hagen, F. H. a kol. (eds.): *Sammlung für altdeutsche Literatur und Kunst*. Bd. 1, Theil 1. Breslau: J. F. Korn st. 1812, s. 80–91.

(Rec.) Hagen, F. H.: *Der Nibelungen Lied*. Berlin: Unger 1807. *Heidelbergische Jahrbücher der Literatur für Philologie, Historie, Literatur und Kunst*. Jg. 2, Heft 1. Heidelberg: Mohr 1809, s. 238–252.

Hagen, F. H.: *Der Nibelungenlied erneuert und erklärt*. Frankfurt am Main: F. Varrentrapp 1824.

Hagen, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Lied in der Ursprache mit den Lesarten der verschiedenen Handschriften*. Berlin: J. E. Hißig 1810.

Hagen, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Noth*. Zum erstenmal in der ältesten Gestalt aus der St. Galler Urschrift mit den Lesarten aller übrigen Handschriften. Breslau: J. Max 1820.

Hagen, F. H.: *Die Nibelungen: Ihr Bedeutung für die Gegenwart und für immer*. Breslau: J. Max 1819.

Hagen, F. H.: *Nibelungen. Goethe und die Nibelungen*. In: Hagen, F. H. (ed.): *Neues Jahrbuch der Berlinische Gesellschaft für Deutsche Sprache und Alterthumskunde*. Bd. 1. Berlin: C. F. Plahn 1836, s.

Hagen, F. H. (ed.): *Nibelungen Lied*. Berlin: J. F. Unger 1807.

Václav Hanka. Došlá korespondence. Památník národního písemnictví. Fond: 20/H/.

Hanka, V.(ed.): *Rukopis Královédvorský*. Sebrání lyricko-epických národních zpěvů, věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění, s připojením německého přeložení Starobylých skládání. Díl zvláštní. V Praze: Bohumil Haas a Josef Kraus 1819.

Hanka, V. (ed.): *Starobylá skládanie. Památka XIII. a XIV. věku a nejvzácnějších rukopisů*. Díl 1. Praha: B. Ház 1817.

Hanka, V.: *Tři zlomky epických básní z počátku 14. věku*. Časopis Společnosti vlastenského Museum. Roč. 3, sv. 3. Praha: Calve 1829, s. 56–57.

Hanka, V.; Svoboda, A. V.(eds.): *Kralodvorský rukopis. Königinhofer Handschrift*. Sbirka staročeských zpěvo-pravných básní s několika jinými staročeskými zpěvy. Praha: Calve 1829.

Hanka, V.: *Zlomky z epické básně Vlasta od K. E. Eberta přeložené od Václava Hanky*. Časopis Společnosti vlastenského Museum v Čechách. Roč. 2, sv. III. Praha: České museum 1828, s. 39–44.

Herder, J. G.: *Ein Günstling der Zeit*. Horen. Bd. 3, Nr. 9. Tübingen: J. G. Cotta 1795, s. 53–88.

Herder, J. G.: *Iduna oder der Apfel der Verjüngung (1796)*. In: Suphan, B.(ed.): *Herders Sämmtliche Werke*. Bd. 18. Berlin: Weidmann, 1883, 483–502.

Herder, J. G.: *Ueber die neuere Deutsche Litteratur. Fragmente, als Beilagen zu den Briefen, die neueste Litteratur betreffend*. In: Suphan, B.(ed.): *Herders Sämmtliche Werke*. Bd. 1. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung 1877, s. 426–449.

Herder, J. G.: *Volkslieder. Vorrede zum zweiten Teil*. In: Kurz, H. (ed.). *Herders Werke*. Bd. 2. Leipzig: Bibliographischer Institut 1890, s. 64–78.

Hinsberg, von J. (ed.): *Das Lied der Nibelungen*. München: F. S. Hübschmann 1812.

Horn, U.: *Literarische Charaktere*. Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 2, Nr. 17. Mittwoch den 28. Februar 1838. Prag: J. Spurný 1838, s. 69.

Hurban, J. M.: *Slovo o „Přemyslovcích“*. Příloha ke Květům č. 1. 9. ledna 1840. Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky. Roč. 7. 1840. Praha: J. Pospíšil, s. 2–3.

Irmischer, H. D. (ed.): *Herder – Goethe – Frisi – Möser. Von deutscher Art und Kunst*. Einige fliegende Blätter (1773). Stuttgart: Philipp Reclam Jun. 1999.

Jungmann, J.: *O Slovanech (Z Herdera)*. Prvotiny pěkných umění neb Literní přílohy k císařským král. Vídeňským Novinám na rok 1813. Sv. II, list XVII. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1813, s. 65–66.

Jungmann, J.: *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*. Praha: Vytištění u Josefy Fetterlové z Wildenbrunu 1820.

Jungmann, J.: *Slovník česko-německý*. Díl III. P–R. Praha: Vytištění u Josefy Fetterlové z Wildenbrunu 1837.

Knoll, J. L.: *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg*. Ein Versuch, das Nibelungenlied in einer freyeren und abgekürzteren Gestalt, in deutsche Stanzen zu übertragen. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg 7, Nr. 71 und 72, Mittwoch den 12. und Freytag den 14. Juny 1816. Wien: A. Strauß 1816, s. 289–291.

Knoll, J. L.: *Der Zug nach Worms und der Sachsenkrieg*. Ein Versuch, das Nibelungenlied in einer freyeren und abgekürzteren Gestalt, in deutsche Stanzen zu übertragen. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg 7, Nr. 73 und 74, Montag den 17. und Mittwoch den 19. Juny 1816. Wien: A. Strauß 1816, s. 297–300.

Knoll, J. L.: *Die deutschen Alter*. Bruchstück aus einem größeren volksthümlichen Liede. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Nr. 17 und 18, Freytag den 7. und Montag den 10. Februar. Wien: A. Strauß 1817, s. 65–66.

Knoll, J. L.: *Die deutschen Alter*. Bruchstück aus einem größeren volksthümlichen Liede. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 8, Mittwoch den 12. und Freytag den 14. Februar 1817, Nr. 19 und 20. Wien: A. Strauß 1817, s. 73–75.

Knoll, J. L.: *Vindobona oder das Lied des Bundes*. Dem freyherren Joseph von Hormayr, als er zum Historiographen des kaiserlichen Hauses ernannt wurde. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 151, Freytag, den 18. December 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 598–599.

Kollár, J.: *Slávy dcera: Báseň lyricko-epická v pěti zpěvích* (vyd. Jan Jakubec). Praha: J. Otto 1903.

Körte, W.(ed.): *Briefe zwischen Gleim, Wilhelm Heinse und Johann von Müller*. Aus Gleims litterarischen Nachlasse herausgegeben. Bd. 2. Zürich: H.Geßner 1806.

Kořínek, J.: *Staré paměti kutnohorské* (ed. J. Kolár). Praha: Lidové noviny 2000.

Květ, F. B.: *Aesthetický rozbor Rukopisu Kralodvorského*. Pro širší kruhy. Praha: Schönfelder&Reinitzer 1861.

Kynský, D.: *Něco o válečných písních (Píseň tábořská)*. Literární Přílohy k c. k. Vídeňským novinám pro národ český a slovenský. Roč. 3, č. 28 a 29, v neděli, dne 9. a ve čtvrtek, dne 13. července 1815. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1815, s. 161–165.

Kynský, D.: *Tyrtainova první píseň válečná (z řeckého) a něco o válečných písních*. Prvotiny. Literární přílohy k c. k. Vídeňským novinám pro národ český a slovenský. Roč. 3, část II, č. 26–27, neděle, dne 2. a ve čtvrtek, dne 6. července. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1815, s. 156–159.

Lachmann, K.: *Der Nibelungen Noth und die Klage. Nach der ältesten Überlieferung*. Berlin: G. Reimer Verlag 1871.

Lachmann, K.: *Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Noth*. Berlin: F. Dümmler 1816.

Mácha, K. H.: *Máj*. In: Janský, K. (ed.): *Dílo Karla Hynka Máchy*. Sv. I. Básně – Dramatické zlomky. Praha: F. Borový 1948, s. 15–50.

Mácha, K. H.: *Křivoklad*. In: Janský, K. (ed.): *Dílo Karla Hynka Máchy*. Sv. II. Próza. Praha: F. Borový 1949, s. 11–59.

Maltiß, F.: *Libussa*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Bd. 2, Nr. 36, 38, 43, 46, 47, July–September. Brünn: Gastl 1816, s. 287–288, 304 nn., 344 nn., 376.

Malý, J.: *Literární zprávy. Přemyslovci. Báseň epická od J. E. Vocela*. Časopis Českého museum. Roč. 13, sv. 1. Praha: České museum 1839, s. 256–257.

Marbach, G. O. (ed.): *Das Nibelungenlied*. Leipzig: O.&G. Weigand 1840.

Meinert, J. G. (ed.): *Alte teutsche Volkslieder in der Mundart der Kuhländchens* (1817) (nové vydání Göß, J.). Brünn: Hofbuchhandlung 1909.

Meinert, J. G. (ed.): *Předmluva. Libussa*. Eine vaterländische Vierteljahrschrift. Bd. 1. Prag: J. B. Calve 1802, s. IV–VI.

Meinert, J. G.: *Über die Königinhofer Handschrift*. Eine Sammlung lyrisch-epischer Nationalgesänge. Aus dem altböhmischem überseßt von V. Svoboda, herausgegeben v. V. Hanka. Prag 1819 bey Haase. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 1, Freytag, den 1. Jänner 1819. Wien: A. Strauß 1819, s. 1–3.

Meinert, J. G.: *Über die Königinhofer Handschrift*. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 2, Montag den 4. Jänner 1819, Wien: A. Strauß 1819, s. 7–9.

(Rec.): *Vermischte Anzeigen, Aufsätze etc. Beyträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Gelehrsamkeit aus Handschriften und Mundarten der österreichischen Länder*. Hrsg. Von J. G. Meinert. Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literatur Zeitung, Nr. 20, May 1816. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1816, s. 153–155.

Muchau, H. (ed.): *Friedrich August Volfs Prolegomena zu Homer. Ins Deutsche übertragen*. Leipzig: Philipp Reclam jun. 1908.

Müller, A.: *Literarische Anzeige. Dichtungen von K. E. Ebert* (2. rozšířené vydání). Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen. Jg. 2, Bd. 2. September. Prag: Calvesche Buchhandlung 1828, s. 366–367.

Nebeský, V.: *Alexandreis česká*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl II, sv. I. Praha: České museum 1847, s. 1–4.

Nebeský, V.: *Alexandreis česká*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl II, sv. II. Praha: České museum 1847, s. 138–158.

Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. III. Praha: České museum 1852, s. 127–174.

Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 26, sv. IV. Praha: České museum 1852, s. 129–168.

Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 27, sv. I. Praha: České museum 1853, s. 116–167.

Nebeský, V. B.: *Kralodvorský Rukopis*. Časopis Českého museum. Roč. 27, sv. II. Praha: České museum 1853, s. 335–388.

Nebeský, V. B.: *Literatura lidu*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl II, sv. IV. Praha: České museum 1847, s. 337–357.

Nebeský, V. B. (rec.): *Meč a kalich*. Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 10, č. XVI, 9. srpna 1843. Praha: J. Pospíšil 1843, s. 61–62.

Nebeský, V. B. (rec.): *Meč a kalich* (pokračování). In: Příloha ku Květům 18, 6. září 1843. Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 10. Praha: J. Pospíšil 1843, s. 70–71.

Nebeský, V. B.: *Tristram velký rek. Báseň z 14. století*. Starobylá skládání IV. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. III. Praha: České museum 1846, s. 277–300.

Das Nibelungenlied. Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch. Nach dem Text von Karl Bartsch und Helmut de Boor. Ins Neuhochdeutsche übersetzt und kommentiert von Siegfried Grosse. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 2002.

Palacký, F.: *Die böhmische Königinhofer Handschrift*. Jahrbücher der Literatur. Theil 48. Oktober–Dezember. Wien: C. Gerold 1829, s. 149–156.

Palacký, F.: *Krása. Pokus filosofický* (1828). In: Čech, L. (ed.): Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy aesthetické a literární. Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 219–231.

Palacký, F.: *Krásověda čili o kráse umění knihy patery* (1819–1823). In: Čech, L. (ed.): Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy aesthetické a literární. Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 115–185.

Palacký, F.: *Ossian*. Prvotiny Pěkných umění aneb Vídeňské učené noviny. Roč. 5, č. 15, oddělení II. Vídeň: J. N. N. Hromádka 1817, s. 121–125.

Palacký, F.: *O velikém stěhování se národů z Asie do Evropy* (Podle J. Klaprotha). Časopis Českého museum. Roč. 8, sv. III. Praha: České museum 1834, s. 305–324.

Palacký, F.: *Poznámky o Královédvorském rukopise* (1829). In: Čech, L. (ed.): Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy aesthetické a literární. Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 549–557.

Palacký, F.: *Přehled dějin krásovědy a její literatury* (1819–1821). In: Čech, L. (ed.): Františka Palackého Spisy drobné. Díl III. Spisy aesthetické a literární. Praha: Bursík&Kohout 1902, s. 76–114.

Patrčka, M. S.: *March*. Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám pro národ český a slovenský na rok 1816. Roč. 4, 13. 2., č. 13. Vídeň: J. N. N. Hromádko 1816, s. 100–101.

Pichler, C.: *Bey Übersendung des Nibelungenliedes*. (Wien, 28. September 1815). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 7, Nr. 123 und 124, Freytag den 11. und Montag den 14. October 1816. Wien: A. Strauß 1816.

Polák, M. Z.: *Čechové na cizí vojska*. Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám. Roč. 1, list XXXI. Vídeň: J. N. N. Hromádko 1813, s. 124.

Polák, M. Z.: *Zbrojení se Čechů*. Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám. Roč. 1, list XXXIV. Vídeň: J. N. N. Hromádko 1813, s. 137.

Pospíšil, J. (ed.): *Z dob vlasteneckých*. Výňatky z dopisů zasloužilých spisovatelů. Praha: Tisk J. Otto 1885.

Rautenkranz, J.: *Oslavy vojenské*. Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám. Roč. 1, list XI. Vídeň: J. N. N. Hromádko 1813 s. 43–44.

R-k (rec.): *Das Lied der Nibelungen – umgebildet von Joseph von Hinsberg* (München 1812). Wiener allgemeine Literatur Zeitung. Jg. 2, Nr. 45, Dienstag den 7. Juny 1814. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1814, s. 717–728

Rosenkranz, K.: *Das Heldenbuch und die Nibelungen*. Halle: E. Anton 1829.

Sabina, K. (rec.): Böhmisches Literatur. *Labyrinth slávy*. (Prag 1846). Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. Jg. 10, Nr. 54–58, 60–61, Prag: R. Glaser 1846, s. 215; 219 nn; 227–228, 231–232; 239; 243.

Sabina, K. (rec.): *Labyrinth slávy od J. Eraz. Vocela. V Praze 1846*. Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 14, č. 80. Praha: J. Pospíšil 1847, s. 320.

Sabina, K. (rec.): *Labyrinth slávy od J. Eraz. Vocela. V Praze 1846*. Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany. Roč. 14, č. 81. Praha: J. Pospíšil 1847, s. 323.

Sabina, K.: *Literární besedy. 1. Přemyslovci. Báseň epická od J. E. Vocela. V Praze u J. Host. Pospíšila 1839*. Vlastimil. Přítel osvěty a zábavy. Díl II. Praha: J. Spurný 1840, s. 289–293.

Sabina, K.: *Procházky v oboru mystiky, romantiky a bájení*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl I, sv. III. Praha: České museum 1847, s. 311–324.

Sabina, K.: *Procházky v oboru mystiky, romantiky a bájení*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl I, sv. IV. Praha: České museum 1847, s. 346–365.

Sabina, K.: *Procházky v oboru mystiky, romantiky a bájení*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl II., sv. V. Praha: České museum 1847, s. 478–497.

Sabina, K.: *Procházky v oboru mystiky, romantiky a bájení*. Časopis Českého museum. Roč. 21, díl II, sv. VI. Praha: České museum 1847, s. 569–583.

Sartori, F.: *Pantheon ewig denkwürdiger Wunderthaten volksthümlicher Heroen des österreichischen Groß-Reiches*. Wien: Haas'sche Buchhandlung 1816.
(rec.): Sartori, F.: *Pantheon ewig denkwürdiger Wunderthaten volksthümlicher Heroen des österreichischen Groß-Reiches*. Wien: Haas'sche Buchhandlung 1816.
Kaiserlich-Königliche privilegierte Prager Zeitung auf das Schaltjahr 1816, Allgemeines Intelligenzblatt. Nr. 6, Samstag, den 6. Januar. Prag 1816, s. 20.

Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 1. (1801–1802). Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 328–380.

Seufert, B. (ed.): Schlegel, A. W.: *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst*. Theil 3. (1803–1804). Geschichte der romantischen Literatur. Heilbronn: G. Henninger 1884, s. 37–87; 110–186.

Schlegel, A. W. : *Aus einer noch ungedruckten historischen Untersuchung über das Lied der Nibelungen*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 9–36.

Schlegel, A. W.: *Ueber das Mittelalter*. Eine Vorlesung gehalten 1803. Deutsches Museum. Bd. II, Heft 11. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 432–463.

Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungen Lied*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 505–536.

Schlegel, A. W.: *Über das Nibelungen Lied*. Deutsches Museum. Bd. 2, Heft 1. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 1–24.

Schlegel, F.: *Aus den Vorlesungen über die Geschichte der Litteratur. Vorlesung 12. Vom Roman. Dramatische Poesie der Spanier. Spenser, Shakespeare und Milton. Zeitalter Ludwig XIV. und französische Trauerspiel*. Deutsches Museum. Bd I. Heft 6. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 461–504.

Schlegel, F.: *Geschichte der alten und neuen Litteratur*. Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812. Theil 1, Vorlesung 6. Wien: K. Schaumburg & Comp. 1815.

Schlegel, F.: *Über nordische Dichtkunst*. Deutsches Museum. Bd. 1, Heft 2. Wien: Camesinasche Buchhandlung 1812, s. 162–197.

Schoof, W.(ed.): *Unbekannte Briefe der Brüder Grimm*. Bonn: Athenäum-Verlag 1960.

Schönhuth, F. H. (ed.): *Der Nibelungen Lied in der alten vollendeten Gestalt nach der ältesten und reichsten Handschrift mit einem Wörterbuch*. Tübingen: Osiander'sche Buchhandlung 1846.

Schottky, J. M.: *Die karolinische Zeit nach den besten historischen Quellen dargestellt*. Prag: C. von Mayregg 1830.

36. Stück. Den 3. März 1783. Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Bd. 1. Göttingen: J. Ch. Dietrich 1783, s. 353–358.

Svoboda, A. V. : *Drahomira* (Ballade). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 10, Nr. 6, Mittwoch den 13. Jänner. Wien: A. Strauß 1819, s. 21–23.
Svoboda, A. V.: *Der Mongolen Einfall 1241. Aus der neuentdeckten, unschätzbaren Königinhofer-Handschrift, von der diese Blätter ehestens umständlicher sprechen*.

Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Jg. 9, Nr. 155, Montag den 28. December 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 613–616.

Svoboda, A. V.: *Sankt Wenzel und Ratislaw*. (Legende). Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Nr. 88 und 89, Freytag den 24. und Montag den 27. July 1818. Wien: A. Strauß 1818, s. 346–349.

Šmídek, K.: *Jan Erazim Vocel co básník*. Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Roč. V. Praha: Dr. E. Grégr 1875, s. 197–207; 286–293; 357–373; 431–443.

Štrasser, J.; Schaefer, B.; Žitný, M. (eds.): Schiller, F.: *Estetické úvahy o umění*. Bratislava: Tatran 1985.

Thörnquist, H. Clara: *Aus nordischen Archiven. Briefe von J. Dobrovský, F. Posselt, J. E. Vocel, J. Palacký u. J. V. Sládek an nordischen Gelehrte*. Praha: Královská česká společnost nauk 1939, s. 23–37.

Tieck, L. (ed.): *Kritische Schriften*. Zum erstenmale gesammelt und mit einer Vorrede. Sv. 1. Leipzig: F. A. Brockhaus 1848.

Tyl, J. K.: *Dekret kutnohorský*. In: Historické povídky III (1841–1844). Praha: SNKLU 1961, s. 9–160.

Tyl, J. K.: *Svatba na Sioně*. In: Historické povídky I (1830–1835). Praha: SNKLHU 1955, s. 179–258.

Tyl, J. K.: *Zlatníková milénka*. In: Historické povídky II (1836–1840). Praha: SNKLHU 1959, s. 167–214.

Vinařický, K. A.: *Tacitova Germania*. Časopis Českého museum. Roč. 14, sv. IV. Praha: České museum 1840, s. 334–354.

Vocel, J. E.: *Aestetický význam básni kralodvorského rukopisu: Záboj a Jaroslav*. Časopis Musea království českého. Roč. 28, sv. III. Praha: České museum 1854, s. 440–467.

Vocel, J. E.: *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde*. Prag: Kronberger und Řivnáč 1845.

Vocel, J. E.: *Dánské národní písně o královně Markétě, Dagmar nazvané*. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. VI. Praha: České museum 1846, s. 769–785.

Vocel, J. E.: *Die Echtheit der Königihofers Handschrift* (Selbstverlag). (Aus den Sitzungsberichten der koen. Boehmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Jahrgang 1863, I. Heft), Prag: Dr. E. Grégr. 1863.

Vocel, J. E.: *Královna Dagmar*. Časopis Českého museum. Roč. 20, sv. IV. Praha: České museum 1846, s. 484–500.

Vocel, J. E.: *Labyrint slávy*. Praha: Calve'ské knihkupectví 1846.

Vocel, J. E.: *Meč a kalich*. Praha: J. Pospíšil 1843.

Vocel, J. E.: *Perly české*. In: *Perly české*. Vydány od Sboru Musea království Českého. Pro vědecké vzdělání řeči a literatury české. Spořádal Ant. J. Vrt'átko. Praha: 1855, s. 1–4.

Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Báseň epická. Praha/Hradec Králové: J. H. Pospíšil 1839.

Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. Praha: J. Pospíšil 1863 (2. obnovené vydání).

Vocel, J. E.: *Meč a kalich*. In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. I. Meč a kalich. Praha: I. L. Kober 1874 (2. opravené vydání).

Vocel, J. E.: *Přemyslovci*. In: *Spisy Jana Erazima Vocela*. Sv. II. Přemyslovci. Praha: I. L. Kober 1879 (2. vydání).

Vocel, J. E.: *Vyvinování křesťanského umění a nejstarší památky jeho, zvláště v Čechách*. Časopis Českého museum. Roč. 26. Sv. I. Praha: České museum 1852, s. 37–71.

Vocel, J. E.: *Zlomek z romantické básně: Labyrint Slávy*. Časopis Českého museum. Roč. 19. Praha: České museum 1845, s. 271 a nn.

Wieland, Ch. M. (rec.): *Der Niebelungen Liet*. Ein Rittergedicht aus dem XIIIten oder XIVten Jahrhundert. Zum erstenmale aus der Handschrift ganz abgedruckt. Teutsche Merkur, Vierteljahr 4, Nr. 11, 1782.

Witte, C.: *Der Traum der Libussa. Fragment*. Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser. Bd. 9, Bd. II, Nr. 48. August. Brünn: Gastl 1818, s. 384.

Zeune, A. (ed.): *Das Nibelungenlied*. Die Urschrift nach den besten Lesarten neu bearbeitet, und mit Einleit und Wortbuch zum Gebrauch für Schulen versehen. Berlin: Maurersche Buchhandlung 1815.

Zeune, A.: *Der fremde Gößendienst*. Eine Vorlesung, als Einleitung zu dem Vortrage über das Nibelungenlied. Christmond/Berlin 1813.

Sekundární literatura

Bahr, Ehrhard a kol.: *Dějiny německé literatury. Od osvícenství k době předbřeznové*. Sv. 2. Praha: Karolinum 2006.

Behaghel, O.: *Geschichte der deutschen Sprache*. Strassburg: K. J. Trübner 1916.

Berkovskij, N.: *Německá romantika*. (překlad Grebeníčková, R.). Praha: Odeon 1976.

Brukner, J.; Filip, J.: *Poetický slovník*. Praha: Mladá fronta 1997.

Čornej, P.: *Lipanské ozvěny*. Praha: H&H 1995.

Eco, U.: *Medzi autorom a textom*. In: *Interpretácia a nadinterpretácia textu*. Bratislava: Archa 1995, s. 69–88.

Ehrismann, O.: *Das Nibelungenlied*. München: C. H. Beck 2005.

Dolanský, J.: *Záhada Ossiana v Rukopise královédvorském a zelenohorském*. Praha: Academia 1975.

Doležel, L.: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*. Česká literatura 50, č. 4, 2002, s. 341–371.

Doležel, L.: *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum 2003.

- Fischer, J.: *Myšlenka a dílo Františka Palackého*. Kniha I. Praha: Čin 1926.
 Fischer, J.: *Myšlenka a dílo Františka Palackého*. Kniha II. a III. Praha: Čin 1927.
- Frenzel, E.: *Stoff- und Motivgeschichte*. Berlin: E. Schmidt 1966.
 Frenzel, E.: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte*. Stuttgart: Verlag A. Kröner 1970.
- Galík, J. a kol.: *Panorama české literatury*. Literární dějiny od počátku do současnosti. Olomouc: Rubico, s. r. o. 1994.
- Glückselig, L.: *Václav Hanka. Nach seinem slawistischen Wirken, seinen Schriften und seinem Privatleben geschildert*. Prag: C. W. Medau 1852.
- Goedeke, K. (ed.): *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen* (po smrti K. G. pokračoval E. Goetz a kol.), Bd. 5. Von siebenjährigen bis zum Weltkriege. Theil 2. Dresden: L. Ehlermann 1893.
- Goedeke, K. (ed.): *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus der Quelle*. Bd. 6, Buch 7, Theil 1. Leipzig/Dresden/Berlin: L. Ehlermann 1898.
- Goedeke, K. (ed.): *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus der Quelle*. Bd. 17 (ed. Herbert, J.). Berlin: Akademie-Verlag 1989.
- Günzel, K.: *Die deutschen Romantiker. Ein Personenlexikon*. Zürich: Artemis und Winkler 1995.
- Haman, A.: *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*. Praha: ARSCI 2007.
- Hausenblas, O.; Janáčková, J.; Kusáková, L. (eds.): *Václav Rodomil Kramerius. Kničky lidového čtení*. Praha: Odeon 1988.
- Hedvičáková, J.: *K dramatickému pokusu J. E. Vocela*. Naše řeč 76. Praha: Ústav pro jazyk český AVČR 1993, s. 83–89.
- Hedvičáková, J.: *Poznámky k dvojímu vydání Přemyslovců J. E. Vocela*. In: *Stati k národnímu obrození*. Praha: Univerzita Karlova 1972, s. 93–104.
- Hejdánek, L.: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha: Oikúméné 1997.
- Hejdánek, L.: „*Nepředmětnost*“ a povaha textu. In: Broučková, V.; Faktorová, V.; Martinek, J.; Skalický, D. (eds.): *Dialog mezi filozofií a literaturou*. České Budějovice: nakl. Tomáš Halama 2006, s. 11–24.
- H. (Heyer) J.: *Vocelova báseň „Lumír“ ve Vídeňském Zábavníku*. Zvon. Týdeník beletristický a literární. Roč. 34. Praha: Československá grafická unie a. s. 1934, s. 321.
- Hlobil, T.: *August Gottlieb Meißner a český ossianismus*. Aluze 10, č. 1, 2006, s. 153–159.
- Hlobil, T.: *Pražské přednášky z estetiky a poetiky Augusta Gottlieba Meißnera podle Johanna Joachima Eschenburga (s přihlédnutím k výuce estetiky na univerzitách ve Vídni a Freiburgu)*. Estetika 40, č. 3–4, 2004, s. 131–148.

- Hlobil, T.: *Pražské univerzitní přednášky z estetiky a poetiky Augusta Gottlieba Meißnera podle zápisků Josefa Jungmanna*. Česká literatura 52, č. 4, 2004, s. 466–484.
- Hodrová, D.: *Postava-definice a postava-hypotéza*. In: *Proměny subjektu*. Pardubice: Mlejnek 1994, s. 75–108.
- Hodrová, D. a kol.: *Poetika míst*. Kapitoly z literární tematologie. Praha: H&H 1997.
- Hojda, Z.: *Jiné čtení. Píseň o Nibelunzích*. Reflex. Společenský týdeník, č. 2, 31. května 2001, Historie, s. 61–62.
- Hojda, Z.; Prahl, R.: *Český lev a rakouský orel v 19. století*. Praha: KLP 1996.
- Holý, J.: *Česká literární historiografie, její formování a její obrazy německojazyčné literatury v českých zemích*. Estetika 38, č. 2–4, 2002, s. 207–222.
- Homolová, I.: *Nástin hypotéz k básnické koncepci mýtu v literatuře 19. století německojazyčné provenience*. In: *Nadnárodní dimenze české národní kultury I*. České Budějovice: Nakladatelství T. Halama 2005, s. 19–34.
- Homolová, I.: *Princip víry ve Vocelově Labyrintu slávy*. In: Kasperski, E.; Krysowski, O. (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*. Warszawa : Wydział Polonistyki 2008, s. 377–388.
- Horyna, B.: *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*. Praha: Vyšehrad 2005.
- Hrabák, J.; Jeřábek, D.; Tichá, Z.: *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis 1976.
- Hrabák, J.: *Úvod do teorie verše*. Praha: SPN 1958.
- Hrbata, Z.: *Romantismus a Čechy*. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech. Jinočany: H&H 1999.
- Hrbata, Z.; Procházka, M.: *Romantismus a romantismy*. Pojmy, proudy, kontexty. Praha: Karolinum 2005.
- Jakubec, J.: *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje*. Praha: J. Laichter 1934 (2.vyd.).
- Janáčková, J.: *Slovanský romantismus – případ Němcová*. Estetika 38, č. 2–4, 2002, s. 57–64.
- Janáčková, J.: *Slovanský romantismus a drobná balada v próze*. In: *Božena Němcová. Příběhy – situace – obrazy*. Praha: Academia 2007, 193–204.
- Jauss, H. R.: *Čtenář jako instance nových dějin literatury*. Aluze 2, 2002, s. 93–104.
- Jauss, H. R.: *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*. In: Sedmidubský, M.; Červenka, M.; Vízdalová, I. (eds.): *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host 2001, s. 7–38.

Jedličková, A.: *Ke komu mluví vypravěč? Adresát v komunikační perspektivě prózy*. Praha/Jinočany: H&H 1993.

Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: O smyslu formy. Studie o otázkách formy v díle českých básníků. Praha: V. Petr 1946, s. 69–80.

Jirát, V.: *K Vocelově metrice*. In: Portréty a studie. Praha: Odeon 1978, s. 434–440.

Jordan, M.: *Encyklopedie bohů*. (přel. Radka Edererová). Praha: Volvox Globator 1997.

Kořalka, J.: *František Palacký (1798–1876)*. Životopis. Praha: Argo 1941.

Kořalka, J. (rec.): *Karel Sklenář: J. E. Vocel, zakladatel české archeologie*. In: Husitský Tábor: Sborník Muzea husitského revolučního hnutí. Č. 5. Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 1982, s. 356.

Kraus, A. V.: *Goethe a Čechy*. Praha: Bursík a Kohout 1896.

Kraus, A. V.: *Pověst o Libuši v literatuře německé*. Athenaeum. Listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Ročník VI, č. IX, 15. června 1889, Praha: J. Otto 1889, s. 261–272, 309–313.

Kraus, A. V.: *Stará historie česká v německé literatuře*. Praha: Bursík & Kohout 1902.

Körner, J.: *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Leipzig: H. Haessel Verlag 1911.

Kusáková, L.: *Krásná próza raného obrození*. I. Studie. Praha: Karolinum 2003.

Lachmann, R.: *Mnemotechnika a simulakrum* (přeložil Glanc, T.). Praha: Hermann&synové 2002.

Langer, G.: *Die Bewertung des Barock in der tschechischen und österreichischen Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts*. München: O. Sagner, 1984.

Lehár, J.; Stich, A.; Janáčková, J.; Holý, J.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2000.

Lemberg, E.: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen. Geistgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773–1844). Im Anhang Briefwechsel zwischen J. G. Meinert und J. Dobrowsky*. Reichenberg: Verlag Gebrüder Stiepel 1932.

Lenz, M.: *Die Anfänge der Germanistik an der berliner Universität*. In: Heilborn, E. (ed.): *Das literarische Echo*. Jg. 17. Heft 1, den 1. Oktober 1914. Berlin: E. Fleischel&Comp. 1914, s. 15–20.

Literatura česká devatenáctého století. Díl I. Od Dobrovského k Jungmannově škole básnické. Praha: J. Laichter 1911.

Macura, V.: *Český sen*. Praha: Lidové Noviny 1999.

- Macura, V.: *Rukopisy aneb O mystifikování českém*. In: Koschmal, W; Nekula, M; Rogall, J. (eds.): *Češi a Němci*. Praha/Litomyšl: Paseka 2001, s. 409–414.
- Macura, V.: *Znamení zrodu*. České obrození jako kulturní typ. Praha: Československý spisovatel 1983.
- Macura, V.: *Znamení zrodu*. České národní obrození jako kulturní typ. Jinočany: H&H 1995.
- Markwardt, B.: *Geschichte der deutschen Poetik. Bd. III. Klassik und Romantik*. Berlin: Walter de Gruyter & CO. 1958.
- Masarykův slovník naučný*, díl III. H – Kn, Praha: Československý kompas 1927.
- Masarykův slovník naučný*. Díl VII. Praha: Československý kompas 1933.
- Mocná, D.; Peterka, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha/Litomyšl: Paseka 2004.
- Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlags-Buchhandlung Styria 1897.
- Nadler, J.: *Die Berliner Romantik 1800–1814*. Berlin: E. Reiß 1921.
- Novák, A.: *Jan Erazim Vocel co básník*. In: *Literatura česká devatenáctého století*. Díl III. Část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi. Praha: J. Laichter 1905, s. 36–61.
- Novák, J. V.; Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger. 1936–1939 (4. vyd.).
- Novák, M.: *Česká estetika*. Praha: F. Borový 1941.
- Otruba, M.(ed.): *Rukopis Královédvorský a zelenohorský I*. Dnešní stav poznání. Praha: Academia 1969.
- Ottův slovník naučný*. Díl 10. Gens – Hedwiga, Praha: J. Otto 1896.
- Palas, K.: *Dobrovského Geschichte a Jungmannova Historie*. In: K 150. výročí úmrtí Josefa Dobrovského. Sborník referátů z pracovního zasedání katedry české literatury a literární vědy na filosofické fakultě UJEP v Brně dne 5. ledna 1979. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1980, s. 41–70.
- Papoušek, V.; Tureček, D.: *Hledání literárních dějin*. Praha/Litomyšl: Paseka 2005.
- Papoušek, V.: *Spontánnost, manipulace, literární kánon a dobový horizont*. Česká literatura 54, č. 2–3, 2006, s. 103–112.
- Pekař, J.: *František Palacký*. Praha: ARSCI 2005.
- Peřina, J.: *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století I*. Ústí nad Labem: Albis International (v rámci edice AUC jako 5. svazek řady Slavogermanica) 1996.
- Petráň, J.: *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948)*. Praha: Univerzita Karlova 1983.

Petříček, M.: *Komparatistika jako způsob myšlení*. In: Broučková, V.; Faktorová, V.; Martinek, J.; Skalický, D. (eds.): *Dialog mezi filozofií a literaturou*. České Budějovice: nakl. Tomáš Halama 2006, s. 25–34.

Piszczałowski, P.: *Monoteizm rozumu – politeizm sztuki: Koncepcje nowej mitologii na pograniczu niemieckiego oświecenia i romantyzmu*. In: Kasperski, E; Krysowski, O. (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*. Warszawa: Wydział polonistyki 2008, s. 349–360.

Pokorný, J. (ed. a překlad) : *Píseň o Nibelunzích*. Praha: Odeon 1974.

Pokorný, J. (ed. a překlad): *Píseň o Nibelunzích a Nářek nad hrdiny Písně*. Praha: Odeon 1989.

Polák, J.: *Česká literatura 19. století*. Praha: SPN 1990.

Procházka, M.: *Obrozený Ossian. Macphersonův model a produkce dějinnosti v české romantické kultuře*. In: *Český romantismus v evropském kontextu*. Praha: Ursus 1993, s. 87–114.

Rak, J.: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H&H 1994.

Raumer, R.: *Geschichte der germanischen Philologie*. München: R. Oldenbourg 1870.

Sedmidubský, M.; Červenka, M.; Vízdalová, I. (eds.): *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host 2001.

Seydler, K. V.: *Seznam spisův † Jana Erazima Vocela*. Věstník bibliografický. Časopis pro literaturu, hudbu a umění. Roč. IV. č. 3, 13. dubna 1872, s. 57–59; č. 4, 14. května 1872, s. 83–85.

Schamschula, W.: *Geschichte der tschechischen Literatur*. Sv. I. *Von den Anfängen bis zur Aufklärungszeit*. Köln/Wien: Böhmlau Verlag 1990.

Schanze, H.: *Romantik- Handbuch*. Stuttgart: Kröner 2003.

Schott, A.: *Geschichte des Nibelungen-Liedes*. In: *Deutsche Vierteljahrs Schrift*. Heft 1. Stuttgart/Tübingen: J. G. Cotta 1843.

Schulz, G.: *Romantika. Dějiny a pojem*. Praha/Litomyšl: Paseka 1999.

Sklenář, K.: *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie*. Praha: Melantrich 1981.

Slavík, B.: *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha: Vyšehrad 1975.

Slavík, I.: *Hledání modrého květu*. Antologie z básní českého romantismu. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1988.

Sokolowsky, R.: *Der altdeutsche Minnesang im Zeitalter der deutschen Klassiker und Romantiker*. Dortmund: Fr. W. Ruhfus 1906.

Stanzel, F. K.: *Teorie vyprávění*. Praha: Odeon 1988.

Tureček, D.: *Biedermeier a současná literárněvědná bohemistika*. Česká literatura 51, č. 3, 2003, s. 289–301.

Tureček, D.: *Murkovy „Deutsche Einflüsse“ a jejich české přijetí*. In: Pospíšil, I.; Zelenka, M. (eds.): *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*, Brno: Masarykova univerzita 2005, s. 87–99.

Tureček, D.: *Náboženství a náboženská poezie v české romantické poezii*. In: Kasperski, E.; Krysowski, O. (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*. Warszawa: Wydział Polonistyki 2008, s. 363–379.

Tureček, D.: *Subjekt a řád v české literatuře 1815–1850*. Slavica Wratislaviensia CXXII. Wrocław 2003, s. 71–77.

Tureček, D.; Urválková, Z. (eds.): *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století*. Olomouc: Periplum 2006.

Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha: ČSAV 1984.

Vlček, J.: *Dějiny české literatury III*. Praha: SNKLHU 1960.

Vlček, J.: *Dějiny české literatury IV. K letům čtyřicátým století devatenáctého*. Praha: L. Mazáč 1931. (2.dopl.vyd.).

Vlček, J.: *Vinařický a Vocel. Z allegorické didaktiky let čtyřicátých*. In: *Několik kapitol z dějin naší poesie*. Praha: Bursík&Kohout 1898, s. 114–126.

Vodička, F.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: ČSAV 1960.

Vodička, F.: *Počátky krásné prózy novočeské. Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy*. Praha: Melantrich 1948.

Wehrli, M.: *Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. 1997.

Weimar, K. a kol. (eds.): *Reallexikon der deutschen Literatur-Wissenschaft*. Bd. I. A – G. Berlin/New York: W. de Gruyter 1997.

Weimar, K.: *Vorlesungen über das Nibelungenlied und andere mittelalterliche Texte*. In: *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*, München/Wilhelm Fink Verlag 1989, s. 221.

Wiendl, J. (ed.): *Hledání literárních dějin v diskusi*. Praha/Litomyšl: Paseka 2006.

Wilpert, von G.: *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: A. Kröner Verlag 1989.

Zítko, M.: *Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbřeznovské*. Acta universitatis Carolinae. Studia Historica XV. Philosophica et historica 5, 1976, s. 15–43.

Žitný, Milan (ed.): *Nemeckí romantici*. Bratislava: Tatran 1989.